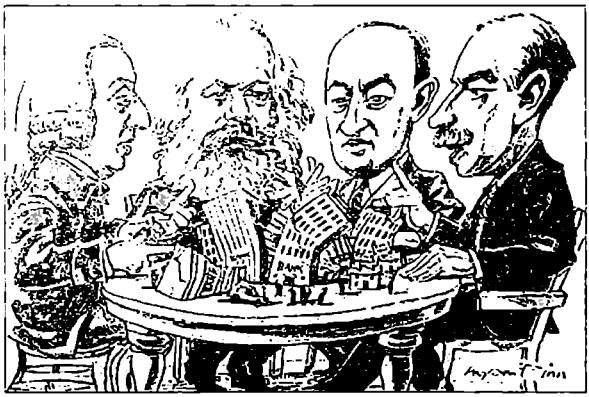
ელგუჯა მეძვაბიშვილი

თანამედროვე პაკროეკონომიკური თეორიები

თბილისი, 2012

უაკ (UDC) 330.101.541
მ - 609

ანოტაცია: ნაშრომში, ქართულ და უცხოურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, განხილულია თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესი, ნაჩვენებია მათი როლი ინდუსტრიულად განვითარებული, განვითარებადი და პოსტკომუნისტური პერიოდის გარდამავალი ქვეყნების სამთავრობო ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებაში. წიგნი განკუთვნილია მაგისტრანტების, დოქტორანტების, ეკონომიკური თეორიის, მაკროეკონომიკისა და ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიის საკითხებით დაინტერესებული მკითხველებისათვის.

რედაქტორი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მაკროეკონომიკის კათედრის ხელმძღვანელი, სრ. პროფესორი
ნოდარ ხადური

რეცენზენტი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ეკონომიკის პრინციპების კათედრის ასოც. პროფესორი
ჯემალ ხარიტონაშვილი

იბეჭდება ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით

© ე.მექვაბიშვილი, 2012
ISBN 978-9941-0-4550-9

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი ——— 5

თემა 1. თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიების ისტორიული წანამძღვრები ——— 8

ლექცია I. კეინზის წინამორბედები: ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსებამდე, კლასიკოსები და მათ შემდეგ ——— 8

თემა 2. ჯონ მეინარდ კეინზი – თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიის ფუძემდებელი ——— 29

ლექცია II. ჯ. მ. კეინზის ნაშრომი "დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია" ——— 30

თემა 3. კეინზიანური მაკროეკონომიკური თეორიის დაცვა და განვითარება ——— 44

ლექცია III. ახალი (ხეო) კეინსიანელები, პოსტკეინსიანელები და "ნეოკლასიკური სინთეზი"– 44

თემა 4. ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიები —— 64

ლექცია IV. თანამედროვე მონეტარიზმის წინამორბედთა შეხედულებები (კნუტ ვიკსელის "სარგებელი და ფასები", გუნარ მიურდალის "ფულადი წონასწორობა", ირვინგ ფიშერის "სარგებლის თეორია") ——— 66

ლექცია V. მილტონ ფრიდმანის მონეტარისტული მაკროეკონომიკა ——— 84

თემა 5. ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკის "მეორე ტალღა"– 95

ლექცია VI. რაციონალური მოლოდინების თეორია – 95

თემა 6. ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკური თეორია —— 110

ლექცია VII. იოზეფ ალოის შუმპეტერის ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკა ———— 111

თემა 7. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა ———— 128

ლექცია VIII. ვლადიმერ (ლადო) პაპავას ნეკროეკონომიკის ზომბირების თეორია ———— 128

თემა 8. ეკონომიკური განვითარების თეორიები ———— 139

ლექცია IX. განვითარების კეინზიანური მოდელები – 139

ლექცია X. განვითარების ნეოკლასიკური და ინსტიტუციონალური მოდელები ———— 152

თემა 9. ეკონომიკური ციკლის თანამედროვე თეორიები —— 174

ლექცია XI. რეალური საქმიანი ციკლის თეორია —— 174

ლექცია XII. თანამედროვე კაპიტალიზმის ფინანსური არამდგრადობის თეორიები ———— 185

თემა 10. საზოგადოებრივი არჩევნის თეორია ———— 195

ლექცია XIII. პოლიტიკური ეკონომიკა მაკროეკონომიკაში ———— 195

თემა 11. მაკროეკონომიკის მეცნიერების მოკლე რეტროსპექტივა და პერსპექტივა ———— 222

ლექცია XIV. პოზიციათა დაპირისპირებიდან მათი დაახლოებისაკენ, ანუ "ახალი სინთეზის" მოლოდინში (შეჯამება) ———— 222

ვუძღვნი ჩემს შვილიშვილს,
21-ე საუკუნის სრულუფლებიან მოქალაქეს -
ალექსანდრე (სანდრო) ჩიქობავას

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

წინამდებარე ნაშრომს საფუძვლად დაედო ავტორის მიერ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მაკროეკონომიკის სპეციალობის მაგისტრანტებისათვის წაკითხული ლექციების ციკლი. შესაბამისად, ამ წიგნის დაწერისა და გამოცემის იდეა მაგისტრანტებთან სისტემატური შემოქმედებითი ურთიერთობის პროცესში ჩამოყალიბდა.

მაკროეკონომიკა ეკონომიკური მეცნიერების შედარებით ახალგაზრდა დარგია, რომლის მიუხედავად მას საკმაოდ მდიდარი და საინტერესო ისტორია გააჩნია. სწორედ მისი ლაპიდალური ფორმით გადმოცემის ცდაა მოცემული ამ ნაშრომში.

ლექციების კურსი მოიცავს 11 თემასა და 14 ლექციას. პირველ თემაში განხილულია მაკროეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, ჩამოყალიბების ისტორიული წანამძღვრები. ჩვენი ამოცანა იყო გეცნობებინა, რომ XX საუკუნის 40-იან წლებში მაკროეკონომიკის მეცნიერების აღმოცენება წარმოადგენდა ეკონომიკური აზრის ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების კანონზომიერ შედეგს.

მაკროეკონომიკის ფუძემდებლად სრულიად სამართლიანად ითვლება თვალსაჩინო ინგლისელი ეკონომისტი ***ჯონ მეინარდ კეინზი,*** რომლის ნოვატორულმა იდეებმა ჭეშმარიტი გადატრიალება მოახდინა ეკონომიკური თეორიისა და ეკონომიკური პოლიტიკის სფეროებში. ეს გადატრიალება ეკონომიკურ ლიტერატურაში "კეინზიანური რევოლუციის" სახელწოდებითაა ცნობილი. აღნიშნული საკითხები განხილულია ნაშრომის მეორე თემაში.

კეინზიანური მაკროეკონომიკის, კეინზის იდეების დაცვასა და განვითარებას ახალი (ნეო) კეინზიანელებისა და პოსტკეინზიანელების მიერ - ეძღვნება მესამე თემა. აქვე განხილულია ე.წ. "ნეოკლასიკური სინთეზი", რომელიც კეინზიანური პოსტულატებისა და კლასიკური ეკონომიკური სკოლის მთავარი იდეების შეხამების მცდელობას წარმოადგენს.

გასული საუკუნის 50-60-იან წლებში მაკროეკონომიკის კეინზიანურ მიმართულებას მკვეთრად დაუპირისპირდა ნეოკლასიკური სკოლა, რომელიც, ამ პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე, მსოფლიო ეკონომიკური აზრის "მეინსტრიმად" გვევლინება. ლექციების კურსის მეოთხე და მეხუთე თემებში ვრცლად არის წარმოდგენილი ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიის ორი ტალღა – მონეტარიზმისა და რაციონალური მოლოდინის (რმთ) თეორიების სახით. მონეტარიზმის ფუძემდებლად, საყოველთაო აღიარებით, ითვლება ე.წ. "ჩიკაგოს სკოლის" ლიდერი – ***მილტონ ფრიდმანი***. ამასთანავე, ჩვენ არ შემოვიფარგლეთ მხოლოდ ფრიდმანის შეხედულებების ანალიზით და ცალკე ლექცია დაეუთმეთ შვედი ეკონომისტების – ***კნუტ ვიკსელის, გუნარ მიურდალის*** და ამერიკელი ეკონომისტის – ***ირვინგ ფიშერის*** ცალკეული ნაშრომების განხილვას. აღნიშნულ ეკონომისტებს ჩვენ მივიჩნევთ თანამედროვე მონეტარიზმის უშუალო წინამორბედებად.

მსოფლიო ეკონომიკური აზრის ისტორიაში განსაკუთრებულად დამოუკიდებელი და გამორჩეული ადგილი უკავია ***იოზეფ ალოიზ შუმპეტერის*** ევოლუციონისტურ მაკროეკონომიკას, რომლის ანალიზი გადმოცემულია ლექციების კურსის მეექვსე თემაში.

მე7 თემა ეძღვნება პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკის ზოგიერთი ასპექტის ანალიზს. კერძოდ, განხილულია ქართველი მეცნიერის, პროფ. ***ვლადიმერ (ლადო) პაპავას*** ნეკროეკონომიკის ზომბირების თეორია, რომელმაც სათანადო აღიარება ჰპოვა თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკურ ტრანზიტოლოგიაში.

კეინზიანური და ნეოკლასიკური თეორიების ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური განვითარების მოდელების შემუშავება. აღნიშნულ პრობლემატიკას ეძღვნება ნაშრომის მერვე თემა.

გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისები განსაკუთრებულ აქტუალურობას ანიჭებს ეკონომიკის ციკლური რყევების პრობლემას. ლექციების კურსის მეცხრე თემაში გადმოცემულია ამ თეორიის ისეთი თანამედროვე მიმართულებების დახასიათება, როგორებიცაა ***ფინ კიუდლანდისა*** და ***ედვარდ პრესკოტის*** "საქმიანი ციკლის თეორია" და ***ჰაიმან მინსკის*** "ფინანსური კაპიტალიზმის სიმყიფის (არამდგრადობის) თეორია.

თანამედროვე მაკროეკონომიკაში პოლიტიკური სტრუქტურების, აქტორებისა და გადაწყვეტილებების როლის შეფასება მოცემულია მეათე თემაში, რომელიც წარმოდგენილია ***ჯეიმს ბიუკენენის*** ხელმძღვანელობით შექმნილი საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის ანალიზის სახით.

ნაშრომის დასკვნით, მეთერთმეტე თემაში მოცემულია მაკროეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, განვითარების მოკლე რეტროსპექტივა და პერსპექტივა. თანამედროვე წამყვანი მაკროეკონომისტების – ***გრეგორი მენქიუსა*** და ***მაიკლ ვუდფორდის*** ნაშრომებზე დაყრდნობით შეეცადეთ გეჩვენებინა, რომ მაკროეკონომიკის მეცნიერების პერსპექტიული განვითარების მაგისტრალურ მიმართულებას განსაზღვრავს პოზიციების დაპირისპირებიდან მათი დაახლოების რეჟიმში გადასვლა.

კიდევ ერთხელ გვსურს ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ წინამდებარე ნაშრომი, თავისი შინაარსითა და ფორმით, წარმოადგენს ლექციების კურსს, რამაც, ჩვენი აზრით, საშუალება მოგვცა გამოგვეყენებინა საკითხების გადმოცემის შედარებით თავისუფალი (არატრაფარეტული) ფორმა და სტილი. ეს კონკრეტულად გამოიხატება იმაში, რომ თემები ერთმანეთისაგან განსხვავდება როგორც სიღრმით, ისე მოცულობით, რაც, ავტორის აზრით, უმეტესწილად თეორიის "მეინსტრიმულობის" ხარისხითაა განპირობებული. ზოგიერთი თეორიის გადმოცემისას აქცენტი უფრო მეტად გაკეთებულია იმ წყაროების ანალიზზე, რომელიც ჯერ-ჯერობით ნაკლებად ხელმისაწვდომია ქართველი მკითხველისათვის.

წინამდებარე ლექციების კურსი გარკვეულწილად თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიების განხილვა-გადმოცემის ერთ-ერთი პირველი ცდაა და ალბათ იგი არ იქნება დაზღვეული ცალკეული ხარვეზებისაგან. დაინტერესებული მკითხველის შენიშვნები და მოსაზრებები მეტად საინტერესო იქნება ჩვენთვის და ხელს შეგვიწყობს აღნიშნული მიმართულებით შემდგომ მუშაობაში.

თემა 1. თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიების ისტორიული წანამძღვრები

ლექცია I - კეინზის წინამორბედები: ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსებამდე, კლასიკოსები და მათ შემდეგ

1. I. 1. მერკანტილიზმი

ანტუან მონკრეტიენი

სიტყვა "მერკანტილიზმი" პირველად ადამ სმიტის ნაშრომებში გამოჩნდა. იგი წერდა, რომ არსებობს ორი ეკონომიკური სისტემა სავაჭრო, ანუ მერკანტილიზმი და სასოფლო-სამეურნეო სისტემა. ეტიმოლოგიურად ეს სიტყვა წარმოდგება იტალიური "მერკანტესაგან", რაც ვაჭარს ნიშნავს. მერკანტილიზმი აღიარებდა სავაჭრო კაპიტალის უპირატესობას სამრეწველო კაპიტალთან შედარებით და ქვეყნის სიმდიდრედ მიიჩნევდა ფულს - ოქროსა და ვერცხლს. შესაბამისად, მერკანტილისტების ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა რაც შეიძლება მეტი ოქროსა და ვერცხლის მოზიდვა ქვეყანაში. მერკანტილიზმმა თავის განვითარებაში ორი საფეხური განვლო: 1. ადრეული მერკანტილიზმი (მე-15-16 საუკუნეები) ე.წ. ფულადი ბალანსის თეორიით და 2. გვიანდელი მერკანტილიზმი (მე-16-17 საუკუნეები) სავაჭრო ბალანსის თეორიით. ადრინდელი მერკანტილიზმი, რომელიც ინგლისში ჩამოყალიბდა, გამოირჩეოდა ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის დასაბუთებით. კერძოდ: ქვეყნის სიმდიდრის გაზრდას მერკანტილისტები უპირატესად ადმინისტრაციული მეთოდებით ცდილობდნენ; იკრძალებოდა ქვეყნიდან ოქროსა და ვერცხლის გატანა და განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ქვეყანაში მონეტების შემოტანას. უცხოელ ვაჭრებს ევალებოდათ ზარაფხანებში უცხოური ვალუტის ინგლისურ მონეტებზე გაცვლა. თუკი ისინი ამას ნებაყოფლობით არ გააკეთებდნენ, უცხოურ ვალუტას ართმევდნენ და ინგლისის ხაზინას აბარებდნენ. მოქმედი წესით ვალუტების გაცვლა წონის მიხედვით ხდებოდა და ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც უცხოელს საკუთარ სრულწონიან მონეტას ინგლისურ არასრულწონიან მონეტაზე აცვლევინებდნენ. მოგვიანებით ინგლისური

ჟან ბატისტ კოლბერი

არასრულწონიანი მონეტების მიღება ევალებოდათ როგორც უცხოელებს, ასევე ინგლისელებს. ამოსავალი იყო არა მონეტის წონა, არამედ მისი ოფიციალური კურსი, ანუ მონეტის ფასი. არსებული წესის მიხედვით უცხოელ ვაჭარს ეს გაუფასურებული მონეტებიც მთლიანად ინგლისური საქონლის შესაძენად უნდა დაეხარჯა.

ადრინდელი მერკანტილიზმის წარმომადგენლები იყვნენ: იტალიაში **ნიკოლო მაკიაველი**, ინგლისში **უილიამ სტაფორდი**, საფრანგეთში – **ჟან ბოდენი**.

გვიანდელი, ანუ მანუფაქტურული მერკანტილიზმის წარმომადგენლები იყვნენ იტალიელი **სერა**, ინგლისელები **ჰეილსი, მენი, სტიუარტი**, შოტლანდიელი **ჯონ ლო**, ფრანგები **მონკრეტიენი** და **კოლბერი**. მთავარი იდეა იყო ექსპორტის სტიმულირებითა და იმპორტის შეზღუდვით აქტიური საგაჭრო ბალანსის უზრუნველყოფა. გვიანდელი მერკანტილიზმი ეკონომიკაში სახელმწიფოს ზომიერი ჩარევის მომხრე იყო და ძირითად აქცენტს აკეთებდა არა ადმინისტრაციულ მეთოდებზე, არამედ ეკონომიკური მეთოდების გამოყენებაზე. მიიჩნეოდა, რომ სახელმწიფოს მხარი უნდა დაეჭირა სამამულო მრეწველობისათვის იაფი ნედლეულის შემოტანის წახალისებით და პროტექციონისტული ტარიფები დაწესებინა ქვეყანაში მზა სამრეწველო პროდუქციის შემოტანაზე. ამავე დროს უნდა წაეხალისებინა ქვეყნიდან მზა სამრეწველო პროდუქციის ექსპორტი და ხელი შეეწყო მოსახლეობის ზრდისთვის ხელფასის დაბალი დონის შენარჩუნების მიზნით (დაბალი ხელფასი ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტად მიიჩნეოდა).

ნიკოლო მაკიაველი

ამრიგად, გვიანდელი მერკანტილიზმის მთავარი იდეა იყო არა ერის გამდიდრება განძის პრიმიტიული დაგროვებით, არამედ აქტიური საგაჭრო ბალანსის შენარჩუნებით. გვიანდელი მერკანტილიზმის სახელმწიფოს მოქმედება შეესაბამებოდა "ბუნებითი სამართლის" პრინციპებს, რომელიც სახელმწიფოს განიხილავდა ადამიანის ბუნებრივი უფლებების (საკუთრების დაცვის და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის) გარანტად. ამ თეორიის მიხედვით, საზოგადოების სიმდიდრის გაზრდა სახელმწიფოს მთავარ ამოცანად მიიჩნეოდა.

1. I. 1. 1. მერკანტილიზმის კრიტიკა

აღნიშნული კრიტიკა მოცემულია ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსთა (ა. სმიტი, ვ. პეტი) ნაშრომებში. სმიტი შეცდომად თვლიდა მერკანტილისტების მიერ ფულის, კაპიტალის და სიმდიდრის ერთმანეთთან გაიგივებას. იგი წერდა, რომ ქვეყნის სიმდიდრე შედგება არა მხოლოდ ოქროსა და ვერცხლის მარაგებისაგან, არამედ მიწისაგან, შენობა-ნაგებობებისაგან და სხვადასხვა სამომხმარებლო დოვლათისაგან, რაც გამოთიშული იყო მერკანტილისტების ანალიზიდან. პეტიმ გაიანგარიშა ინგლისის სიმდიდრის მოცულობა მე-17 საუკუნის ბოლოსათვის და მიუთითა, რომ ფულის რაოდენობა შეადგენდა ამ სიმდიდრის მხოლოდ 3 %-ს.

1. I. 1. 2. მერკანტილიზმის დაცვა

კლასიკოსების მიერ მერკანტილიზმის კრიტიკა დიდხანს გრძელდებოდა. კერძოდ - ევროპაში პროტექციონიზმის აღორძინებამდე და გერმანული ისტორიული სკოლის წარმოშობამდე. თავდაპირველად, გერმანელი ეკონომისტები **როშერი** და **შმოლერი,** აგრეთვე ინგლისელები -**კანინგემი** და **ეშლი** - გამოვიდნენ მერკანტილიზმის დასაცავად. მერკანტილისტებთან არსებობს ერთი მნიშვნელოვანი თეორიული ასპექტი, რომელიც შეეხება (თანამედროვე გაგებით) ღია ეკონომიკის მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას და იგი საფუძვლად დაედო სახელმწიფოთა შორის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს მთელი XIX-XX საუკუნეების მანძილზე. ამ თეორიული პოსტულატის თანახმად, სახელმწიფოს მშენებლობის მიზნების მიღწევა შესაძლებელია არა მხოლოდ საკუთარი ეკონომიკური ძლიერების გადიდებით, არამედ მეზობელი ქვეყნების ეკონომიკური ძლიერების შესუსტებით. **ლოკმა** ეს პრინციპი შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა: "სიმდიდრე ნიშნავს არა უბრალოდ მეტ ოქროსა და ვერცხლს, არამედ მეტს სხვა ქვეყნებთან შედარებით". მერკანტილისტების აზრით, მსოფლიოში არსებული რესურსები შეზღუდულია და ამიტომ ერთ ქვეყანას მათი მიღება შეუძლია მეორე ქვეყნის მიერ ამ რესურების მიუღებლობის ხარჯზე.

მერკანტილიზმის ერთ-ერთ აპოლოგეტად **ჯ. მ. კეინზი** შეიძლება ჩაითვალოს. თავის ნაშრომში - "დასაქმების, სარგებლისა და ფულის

ზოგადი თეორია"- მას აქვს ქვეთავი სახელწოდებით "შენიშვნები მერკანტილიზმზე", სადაც აღნიშნავს: "მე-16-17 საუკუნეების მოაზროვნეებმა რიგ საკითხებში დიდ სიღრმეებს მიაღწიეს, რაც რიკარდოს ცხოვრებისაგან მოწყვეტილ აბსტრაქციებში თავიდან დავიწყებას მიეცა, შემდეგ კი საერთოდ უკუგდებულ იქნა". კეინზი ასევე აღნიშნავდა, რომ მერკანტილისტების ზრუნვა ქვეყანაში ფულის შემოდინებაზე ბავშვური ახირება კი არ იყო, არამედ ინტუიციური მიხვედრა იმ კავშირზე, რაც ფულის სიუხვესა და დაბალ საპროცენტო განაკვეთებს შორის არსებობს. ადამიანთა მთელი ისტორიის მანძილზე ინდივიდის დაზოგვისადმი მიდრეკილება აჭარბებდა ინვესტირებისადმი მიდრეკილებას. კეინზის აზრით, მერკანტილისტები შექების ღირსნი არიან იმ ფაქტის გაცნობიერებისათვის, რომ ინვესტირებისადმი დაბალი მოტივაცია ყველა პრობლემის თავი და თავია. როდესაც პირდაპირი სახელმწიფო ინვესტირება ან სავალუტო რეგულირება შეუძლებელია, რასაც ადგილი ჰქონდა მერკანტილისტების პერიოდში, საუკეთესო გამოსავალს წარმოადგენდა ინფლაციის სტიმულირება აქტიური საეჭრო ბალანსის შენარჩუნებით. ექსპორტის იმპორტზე გადაჭარბება ინარჩუნებდა ფასებს, ოქროს მოდინება კი ზრდიდა ფულის მიწოდებას, ამცირებდა საპროცენტო განაკვეთებს და ასტიმულირებდა როგორც ინვესტიციებს, ისე დასაქმებას. კეინზი ამ მოსაზრებებს თელიდა "მეცნიერული ჭეშმარიტების მარცელად მერკანტილისტურ დოქტრინაში". მერკანტილისტების იდეების ასეთი მაღალი შეფასება რიგ მეცნიერებში პროტესტს ბადებს. კერძოდ, ეკონომიკური აზრის ისტორიის ცნობილი ინგლისელი მკვლევარი **მარკ ბლაუგი** შენიშნავს: " მერკანტილიზმის კეინზიანური გაგება კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, თუ როგორ ხსნიდა იგი ყველა წინამორბედ თეორიას საკუთარი თეორიიდან გამომდინარე და როგორ ავრცელებდა მისთვის თანამედროვე ეკონომიკურ პრობლემებს კაცობრიობის მთელ ისტორიაზე".

1. I. 1. 3. მერკანტილისტები და თანამედროვე მონეტარიზმი

თანამედროვე მონეტარიზმი მაკროეკონომიკური თეორიის ერთერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა. მის ფუძემდებლად ითვლება ამერიკელი ეკონომისტი **ირვინგ ფიშერი,** რომელმაც მთავარი დებულებები ჩამოაყალიბა 1943 წელს გამოშვებულ ნაშრომში "ფულის

მსყიდველობითი ძალა". მონეტარიზმის ცნობილი წარმომადგენლები არიან აგრეთვე შვედი ეკონომისტი **კნუტ ვიქსელი** და ამერიკელი მეცნიერი, ე.წ. "ჩიკაგოს სკოლის" ფუძემდებელი, **მილტონ ფრიდმანი**. განვიხილოთ, რა კავშირი არსებობს მერკანტილისტების ისეთი წარმომადგენლების, როგორებიცაა თომას მენი, ჯეიმს სტიურატი, ჯონ ლო შეხედულებებსა და თანამედროვე მონეტარისტული მაკროეკონომიკური თეორიის ძირითად პოსტულატებს შორის. თომას მენი წერდა: "როგორც კი ფულის სიუხვე იწვევს სამამულო საქონელთა გაძვირებას, ამ უკანასკნელთა მოხმარება მაშინვე კლებულობს". მენმა დაინახა ის გარემოება, რაც თანამედროვე ენაზე ინფლაციას ნიშნავს, თუმცა ვერ გაიგო ის კანონზომიერება, რაც არსებობს ფულის ფასეულობასა და მის რაოდენობას შორის. ეს უკანასკნელი ჩამოყალიბდა ლოკისა და იუმის მიერ. აღნიშნული დილემა მერკანტილისტებთან გადაწყვეტილია იმგვარად, რომ ფული აჩქარებს ვაჭრობას, ზრდის რა საქონელთა ბრუნვადობას. გაცვლის ცნობილი თეორიის თანახმად **MxV=PxT**, სადაც **M** არის ფულის რაოდენობა; **V** - დროის ერთეულში ფულის ერთეულის მიერ პატრონის შეცვლის რაოდენობა; **T** მიმოქცევაში საქონელთა მასა, ხოლო **P** - ამ საქონელთა საშუალო ფასი.

1. I. 1. 4. მცოცავი ინფლაციის თეორია

ჯონ ლო

აღნიშნული თეორია დაკავშირებულია გვიანდელი მერკანტილიზმის წარმომადგენლის, შოტლანდიელი ეკონომისტის, **ჯონ ლოს** სახელთან. იგი ერთ-ერთი პირველი იყო ევროპაში, ვისი ინიციატივითაც ევროპაში პირველად გამოიყენეს ქაღალდის ფული. ლოს იდეები ძირითადად თავმოყრილია მის წიგნში "ფულისა და ვაჭრობის ანალიზი" (1705). ჯონ ლო, თუმცა ქვეყნის ეკონომიკურ აღორძინებას ფულის სიჭარბეს უკავშირებდა და წერდა: "ფულის ზრდა საქმეში რთავს მანამდე მოცლილ ადამიანებს", მაგრამ ჭეშმარიტ სიმდიდრედ განიხილავდა არა ფულს, არამედ საქონელს. ჯონ ლო წერდა, რომ დამატებით გადახდილი ფული გაზრდის როგორც მეწარმეთა მოგებას, ასევე წინათ დაუსაქმებლებს გაუჩენს შემოსავლებს და ორივე ეს ფაქტორი ერთად გაზრდის სამომხმარებლო მოთხოვნას.

ვინაიდან ამ შემთხვევაში კრედიტი იაფდება, ლოს აზრით, დამატებითი ფულის რაოდენობა კი არ გაზრდიდა ფასებს, არამედ შესაძლებელს გახდიდა ფასების შემცირებას. ლო ცდილობდა საკუთარი თეორიული შეხედულებების პრაქტიკულ გამოყენებას. მან 1716 წელს საფრანგეთში შექმნა პირველი კერძო აქციონერული ბანკი, რომელსაც თავდაპირველად დიდი წარმატებები ჰქონდა, თუმცა შემდგომში იგი გაკოტრდა. რა იყო ამის მიზეზი? ბანკის აქტივების უმეტესი ნაწილი, ანუ 2 მლრდ ლივრი სახელმწიფო ობლიგაციების გამოსყიდვაზე დაიხარჯა. ბანკი კრედიტებს იძლეოდა პარიზის მევახშეებთან შედარებით უფრო დაბალი სარგებლის ნორმით, რაც განაპირობებდა სესხებზე მოთხოვნის მაღალ დონეს და ბანკის აქციების რეალური ფასი ნომინალურთან შედარებით 50-ჯერ გაიზარდა. ბანკის აქტივების ზრდა, ამ შემთხვევაში, ახალი აქციების გამოშვებით ხდებოდა, ანუ სახეზეა "ფინანსური პირამიდის" აგების ისტორიულად პირველი მცდელობა. ამგვარ სიტუაციაში ბანკის კეთილდღეობა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა და შეღეგმაც არ დააყოვნა: 1720 წლის გაზაფხულზე გამოცხადებულმა დიფიდენდების განაკვეთებმა აქციონერებსა და ბირჟის მოთამაშეებს იმედები გაუცრუა. ამას თან დაერთო შემოდგომაზე საქონელთა ფასების გაორმაგება და ბანკნოტებში გადახდის ფენქციას ყველარ ასრულებდა. ყველა მოანაბრე მოითხოვდა გაუფასურებული ქაღალდის ფულის სრულფასოვან ფულზე, ანუ ოქროზე გადაცვლას, რისი გაკეთებაც არც ერთ ეპოქაში არც ერთ ბანკს არ ძალუძს. ეს იყო პირველი დიდი საბანკო კრახი, რომელმაც ზეგავლენა იქონია მთელი იმდროინდელი ევროპის ეკონომიკაზე. ერთადერთი აქტივი, რასაც ფულის გაუფასურება, ანუ ინფლაცია ყველაზე ნაკლებად შეეხო, იყო მიწა. ამ ფაქტით ჯ. ლომ უნებლიედ ბიძგი მისცა ახალი ეკონომიკური თეორიის ჩამოყალიბებას, რომელიც ფიზიოკრატიზმის სახელწოდებითაა ცნობილი.

ამრიგად, ჯ. ლო დიდ როლს ანიჭებდა კრედიტის განვითარებას, თუმცა ვერ განჭვრიტა მისი გადაჭარბებული გამოყენების შესაძლო უარყოფითი შედეგები. სიმდიდრისა და დასაქმების ზრდის წყაროდ იგი ბანკების მიერ კრედიტებისა და ფულის გამოშვების ზრდაში ხედავდა და მხედველობიდან გამორჩა რეალური წარმოების განვითარების განსაკუთრებული მნიშვნელობა. ჯ. ლოს შეხედულებები ჭარბი ფულისა და ინფლაციის მასტიმულირებელი

როლის შესახებ შემდგომში გამოყენებულ იქნა ზოგიერთი ეკონომისტის მიერ ეკონომიკურ ზრდაში ზომიერი ინფლაციის როლის დასაბუთებისათვის. ლოს შეხედულებებს გარკვეული ფასეულობა გააჩნია თანამედროვე გლობალური ფინანსური კრიზისის მიზეზთა გარკვევის თვალსაზრისითაც.

1. I. 2. ფიზიოკრატიზმი

ჟაკ ტიურგო

ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიაში ფიზიოკრატებს მაკროეკონომიკური პროცესების პირველ მკვლევარებად მიიჩნევენ. სიტყვა "ფიზიოკრატია" წარმოდგება ორი ბერძნული სიტყვისაგან: "ფიზიო" და "კრატია", რაც ქართულად ბუნების ძალაუფლებას ნიშნავს. ფიზიოკრატები მიიჩნევდნენ, რომ საზოგადოება "ბუნებრივი კანონების" შესაბამისად უნდა ვითარდებოდეს და ეკონომიკის მთავარ დარგად სოფლის მეურნეობას თვლიდნენ. მათ ჰქონდათ დევიზი: "ყველაფერი, რაც სოფლის მეურნეობისათვის არახელსაყრელია, საზიანოა ერისა და საელმწიფოსათვის და პირიქით". მეორე დევიზი კი ასე ჟღერდა: "დაეუბრუნდეთ ბუნებას". სოფლის მეურნეობის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ფიზიოკრატებს საზოგადოებრივი სიმდიდრის შემქმნელ ერთადერთ მწარმოებლურ შრომად სასოფლო-სამეურნეო შრომა მიაჩნდათ. ფიზიოკრატიზმის ერთ-ერთი ცენტრალური კატეგორია იყო "წმინდა პროდუქტი", რომელშიაც ახლადშექმნილი პროდუქტი მოაზრებოდა.

ფრანსუა კენე

ფიზიოკრატიზმი საფრანგეთში წარმოიშვა, თუმცა მისი იდეები სხვა ქვეყნებშიაც პოპულარობით სარგებლობდა. ფიზიოკრატიის ფუძემდებლები იყვნენ **ფრანსუა კენე** და **ჟაკ ტიურგო**. კენეს მთავარი ნაშრომი იყო "ეკონომიკური ცხრილი", რომელშიაც მოცემულია იმდროინდელი საფრანგეთის ეკონომიკის შემოსავალ-გასავლის მოდელი. კენე საზოგადოების სტრუქტურას სამ კლასად ჰყოფდა:

1. მესაკუთრეთა კლასი, რომელიც მან მწარმოებლურ კლასად გამოაცხადა (ეს თავისთავად ეწინააღმდეგებოდა მის ფუნდამენტურ შეხედულებებს მწარმოებლური და არამწარმოებლური შრომის,

სოფლის მეურნეობის პირველადობის და წმინდა პროდუქტის შესახებ); 2. სოფლის მეურნეობის მუშაკები; 3. მრეწველობის მუშაკები. თუ ამ დაყოფას კრიტიკულად მივუდგებით, დავინახავთ, რომ ეს არის არა კლასებად დაყოფა, არამედ სახალხო მეურნეობის დარგების მიხედვით ადამიანთა ჯგუფების გამოყოფა. კენეს უდაო დამსახურებაა სოციალურ ჯგუფებად დაყოფის საფუძვლად ეკონომიკის განხილვა.

კენეს ეკონომიკური ცხრილი რამდენიმე დაშვებას ემყარება:

1. მიწათმოქმედებას მხოლოდ ფერმერები ახორციელებენ;
2. პროდუქტებზე ფასები უცვლელია;
3. საგარეო ვაჭრობისაგან ხდება აბსტრაგირება (ანუ, თანამედროვე ტერმინოლოგიით კენე გეთავაზობს ჩაკეტილი ეკონომიკის ფუნქციონირების მოდელს);
4. საზოგადოებრივი წარმოება ყოველწლიურად უცვლელი მასშტაბით განახლდება, ანუ ადგილი აქვს მარტივ კელაწარმოებას;

"ეკონომიკური ცხრილის" მიხედვით ერთობლივი პროდუქტის წრებრუნვის ვადა განისაზღვრება ერთი მოსავლის აღებიდან მეორე მოსავლის აღებამდე და მისი ღირებულება შეადგენს 7 მლრდ ლივრს. აქედან 5 მლრდ ლივრი სოფლის მეურნეობის პროდუქტის ფასია და ეკუთვნის ფერმერებს. სამრეწველო პროდუქციის ფასი 2 მლრდ ლივრია და ეს თანხა მრეწველებს ეკუთვნის. ფერმერთა 5 მლრდ ლივრიდან 1 მლრდ გამოიყენება მოხმარებული წარმოების საშუალებათა (ე.წ. "თავდაპირველი ავანსი") ასანაზღაურებლად. 2 მლრდ ლივრი შეადგენს მწარმოებელი კლასების (ფერმერებისა და სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მუშების) მიერ მოხმარებული საარსებო საშუალებების ფასს ("ყოველწლიურ ავანსს"). გარდა ამისა, ამ კლასს კიდევ აქვს 2 მლრდ ლივრი ნაღდი ფული, რასაც წმინდა პროდუქტის სახით მესაკუთრეები იღებენ. იწყება ერთობლივი პროდუქტის რეალიზაცია:

• მიწათმფლობელებმა გასულ წელს ფერმერებისაგან მიიღეს წმინდა პროდუქტი, ანუ მიწის რენტა 2 მლრდ ლივრის ოდენობით. აქედან ისინი ფერმერებისაგან ყიდულობენ 1 მლრდ ლივრის სურსათს, ხოლო ფერმერები მრეწველებისაგან - 1 მლრდ ლივრის სამრეწველო ნაწარმს;

• მრეწველები ფერმერებისაგან ყიდულობენ 1 მლრდ ლივრის კვების პროდუქტებს, ხოლო ფერმერები მრეწველებისაგან - 1 მლრდ ლივრის სამრეწველო საქონელს;

• მრეწველები ფერმერებისაგან ყიდულობენ 1 მლრდ ლივრის ნედლეულს და ამით საზოგადოებრივი პროდუქტის რეალიზაციის პროცესი მთავრდება.

კენეს ეკონომიკურ ცხრილში არ არის გათვალისწინებული მრეწველების მიერ სამრეწველო პროდუქციის შესყიდვა. ამრიგად, რეალიზაციის აქტების შედეგად მიწათმფლობელები უზრუნველყოფილნი არიან სურსათითა და სამრეწველო საქონლით ჯამში 2 მლრდ ლივრის ოდენობით. ფერმერებმა 3 მლრდ ლივრის პროდუქტის რეალიზაცია მოახდინეს და დარჩათ 2 მლრდ ლივრის პროდუქტი: 1 მლრდ პროდუქტი საუთარი მოხმარებისათვის და 1 მლრდ - სათესლე მასალა, რაც აუცილებელია წარმოების პროცესის განახლებისათვის. გარდა ამისა, ფერმერებს 2 მლრდ ლივრი დაუბრუნდათ, რითაც ისინი მიწათმფლობელთა საიჯარო ქირას გადაიხდიან. კენეს მიხედვით, საზოგადოებრივ კეთილდღეობასა და რეალიზაციის მაშინ ექნება ადგილი, როცა დაცულია გარკვეული პროპორციები.

1. I. 3. ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსები

ა) ადამ სმიტი

ადამ სმიტი

ა. სმიტმა საფუძველი ჩაუყარა ეკონომიკური ლიბერალიზმის დოქტრინას. მან შეიმუშავა "**Laissez Faire**" - "ბაზრის უხილავი ხელის" და "ეკონომიკური ადამიანის" პრინციპები. სმიტთან ჩვენ ვხედავთ მიკროეკონომიკისა და მაკროეკონომიკის ორგანული ერთიანობის მეთოდოლოგიური პრინციპის რეალიზაციას. მისი ძირითადი ნაშრომის სათაურიდან "გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის, ბუნებისა და მიზეზების შესახებ" (1776) ჩანს, რომ მისი კვლევის ძირითადი მიზანი იყო ქვეყანაში შექმნილი სიმდიდრის წყაროებისა და ამ სიმდიდრის სხვადასხვა კლასებს შორის განაწილების შესწავლა. ამისათვის მან გამოიყენა შრომის დანაწილების კატეგორია, აჩვენა კავშირი შრომის დანაწილებას, შრომის მწარმოებლურობასა და საზოგადოების სიმდიდრის ზრდას შორის. მისი კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი დასკვნა მდგომარეობდა საქონლის ღირებულების შრომის პროცესით შექმნის დასაბუთებაში. სმიტის მიხედვით, შრომის დანაწილება წარმოშობს საქონელთა გაცვლას, ხოლო ეს უკანასკნელი კი

ფულის აუცილებლობას. მან დაახასიათა ფულის, როგორც მიმოქცევის საშუალების, ფუნქცია. სმიტმა აგრეთვე გამოიკვლია მისი თანამედროვე ინგლისური საზოგადოების შემოსავლების რაობა. გამოჰყო რა სამი კლასი მუშები, კაპიტალისტები და მიწათმფლობელები, დაახასიათა მათი შემოსავლების სამი ფორმა - ხელფასი, მოგება და მიწის რენტა. ხელფასის განმარტებაში სმიტი თავის წინამორბედებს ეთანხმებოდა და აღნიშნავდა, რომ მუშის ხელფასი იმ შემოსავლის ტოლია, რაც მისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია. ხელფასს იგი "ბუნებრივ გასამრჯელოს" უწოდებდა. მოგებას სმიტი უკავშირებდა ფაბრიკანტის მიერ კაპიტალის დაბანდებით გაწეულ რისკს, რისი გასამრჯელოც მას უნდა მიეღო. იგი მიუთითებდა, რომ მოგების წყაროა მუშის შრომა, რომელიც ქმნის ღირებულებას და ეს უკანასკნელი იყოფა ორ ნაწილად: შრომისათვის მიღებულ გასამრჯელოდ, ანუ მუშების ხელფასად და ფაბრიკანტის, ანუ დამქირავებლის მოგებად. სმიტი რენტას განსაზღვრავს როგორც მოსავლის ფასსა და იმ თანხას შორის სხვაობას, რასაც წარმოქმნის ხელფასი და მოგება ერთად აღებული. ეს სხვაობა მეიჯარეს (მიწათმფლობელს) ეძლევა, რომელმაც თავისი ნაკვეთი დროებით დაუთმო მოიჯარეს. ამგვარად, მიწის რენტა მიწის სარგებლობისათვის გადახდილი ფასია და მას, ისე როგორც მოგებას, საფუძვლად უდევს მუშის შრომით შექმნილი ღირებულება.

მაკროეკონომიკური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სმიტის მიერ შემუშავებული საზოგადოებრივი კაპიტალის კვლავწარმოების თეორია, რითაც იგი აგრძელებს ჯერ კიდევ კენეს მიერ დაწყებულ ამ უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური პრობლემის კვლევას. სმიტმა კვლავწარმოების თეორია შემოსავლების ჯამზე ააგო. მისი აზრით, საქონლის ღირებულება (აქ იგულისხმება როგორც ინდივიდუალური საქონელი, ისე ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტი) იყოფა შემოსავლებად. იგი ერთმანეთისაგან განასხვავებდა მთლიან შემოსავალს და წმინდა შემოსავალს. მათ განსაზღვრავდა შემდეგნაირად: "მთელი ქვეყნის მთლიანი შემოსავალი შეიცავს მიწის და შრომის მთელ წლიურ პროდუქტს, წმინდა შემოსავალი კი იმას, რაც თავისუფალი რჩება ძირითადი კაპიტალის და საბრუნავი კაპიტალის შენარჩუნების ხარჯების გამოკლების შემდეგ, ანუ საკუთარი კაპიტალის

შეუმცირებლად შესაძლებელია უშუალოდ მოხმარებისათვის დანიშნულ მარაგში მათი შეტანა". სმიტს საზოგადოების წმინდა შემოსავალში არ შეჰქონდა კაპიტალის კვლავწარმოებისათვის საჭირო ხარჯები, ხოლო საქონლის ფასს განიხილავდა როგორც ხელფასის მოგებისა და რენტის ჯამს.

სმიტი მიუთითებდა, რომ საზოგადოებრივი კაპიტალის მარტივ კვლავწარმოებასთან ერთად არსებობს გაფართოებული კვლავწარმოებაც და ამ უკანასკნელთან მიმართებაში აღწერდა კაპიტალის დაგროვების პროცესს, რასაც თავის მხრივ, უკავშირებდა შრომის დაყოფას მწარმოებლურ და არამწარმოებლურ შრომად. იგი წერდა: "როგორც პროდუქტიული, ისე არაპროდუქტიული მშრომელები და ისინი, რომელნიც სრულიად არ შრომობენ, ყველანი თანაბრად იღებენ თავიანთ შესანახს ქვეყნის მიწის და შრომის წლიური პროდუქტიდან. ეს პროდუქტი, რაგინდ დიდი იყოს, არასოდეს არ შეიძლება იყოს უსაზღვრო. ამიტომ, იმის მიხედვით, მისი მეტი თუ ნაკლები რაოდენობა დაიხარჯება წლის განმავლობაში არაპროდუქტიულ ადამიანთა შესანახად, პროდუქტიული ადამიანებისათვის დარჩება ერთ შემთხვევაში ნაკლები, და მეორე შემთხვევაში - მეტი. ამის შესაბამისად შემდეგი წლის პროდუქტი იქნება ან უფრო მცირე, ან უფრო დიდი". როგორც ვხედავთ, სმიტს არამწარმოებლური მოხმარების შემცირება ეკონომიკური პროგრესის მამოძრავებელ მნიშვნელოვან ფაქტორად მიაჩნდა. მან გვიჩვენა, რომ დაგროვების წყაროა არა იმდენად შრომისმოყვარეობა, რამდენადაც დაზოგვა, რომელიც დაგროვების საფუძველი ხდება. სმიტის აზრით, კაპიტალი და მოგება მომჭირნეობისა და დაზოგვის შედეგიცაა. ამგვარად, სმიტმა ასკეტიზმის მოთხოვნა ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთ ფუძემდებლურ დებულებად აქცია.

1.1. 3. 1. საგარეო ვაჭრობის თეორია

"გამოკვლევის" ერთ-ერთ ნაწილში გაკრიტიკებულია მერკანტილისტების შეხედულება, რომელიც საგარეო ვაჭრობის შეზღუდვის ხარჯზე ითვალისწინებდა ხალხთა მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესებას. სმიტის აზრით, თუკი ქვეყნის მთავრობა დააწესებდა საბაჟო გადასახადს იმპორტირებულ საქონელზე, მაშინ იძულებული გახდებოდა იაფი საქონლის

შემოტანის ნაცვლად ქვეყნის შიგნით დაებანდებინა კაპიტალი იგივე საქონლის საწარმოებლად, ამ თანხით კი სხვა საქონლის შეძენა შეიძლებოდა. ეს, სმიტის აზრით, ქვეყნის განვითარების შემაფერხებელ ფაქტორად გადაიქცეოდა, ანუ ადგილი ექნებოდა რესურსების არაეფექტიან გამოყენებას. მოგვიანებით ავტორი საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება და მოითხოვს საბაჟო გადასახადების შემოღებას, რაც ხელს შეუწყობდა პროდუქციის წარმოების ზრდას. სმიტი დადებითად აფასებს კოლონიებში ვაჭრობას. იგი ამბობს: "თუ რომელიმე ქვეყანაში კაპიტალის მარაგები ისე გაიზარდა, რომ ქვეყანაში ამ კაპიტალის დაბანდების შესაძლებლობა და საჭიროება აღარ არსებობს, მაშინ ამ ჭარბი კაპიტალის ნაწილი სხვა ქვეყნის ეკონომიკაში ბუნებრივად გაედინება."

1. I. 3. 2. ეკონომიკური აღმავლობის დოქტრინა

ეს დოქტრინა ჩამოყალიბებულია წიგნის მე-3 ნაწილში, რომლის თანახმად, კაპიტალი სოფლის მეურნეობაში იქმნება, მაგრამ ამ დარგის რენტაბელობა დაბალია და ამიტომ კაპიტალი მანუფაქტურაში გადაედინება. როდესაც მრეწველობაში ჭარბი კაპიტალი დაგროვდება, იგი უცხოეთში გაიტანება.

ადამ სმიტის დასკვნით, ვაჭრობა და ხელოსნობა ევროპის უმეტეს ქვეყნებში მიწათმფლობელობის განვითარების მიზეზი და სტიმული გახდა და არა - პირიქით. იმის გამო, რომ ევროპაში ეკონომიკის აღმავლობა ბუნებრივად არ ხდებოდა, სმიტი თელიდა, რომ ეს პროცესი "ნელა და გაუბედაოდ" მიმდინარეობდა, ამერიკაში კი - პირიქით - პროცესი ბუნებრივად განვითარდა. ა. სმიტი უპირატესობას ანიჭებდა კაპიტალის დაბანდებას საკუთრივ ქვეყანაში. კაპიტალის გატანა და გასაღების ბაზრების გარეთ ძიება მას მიაჩნდა მხოლოდ დროებით და დამხმარე საშუალებად.

ბ) დევიდ რიკარდოს "პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები" (1817)

შემოსავლების განაწილების ანალიზისას დევიდ რიკარდო შრომითი ღირებულების თეორიიდან გამოდის. მისი აზრით, საქონლის "ნორმალური" ფასი, რასაც იგი საქონლის გასაყიდ ფასს

დეივიდ რიკარდო

უწოდებს, მასზე გაწეული ზღვრული დანახარჯების, ანუ დამატებით ერთეულ პროდუქციაზე დამატებითი ხარჯების ტოლია.

შემოსავლებიდან რიკარდო თავდაპირველად იხილავს მიწის რენტას, რომელსაც იგი უკავშირებს ნაკვეთების სხვადასხვა ნაყოფიერებას და გასაღების ბაზრებთან მათ განსხვავებულ ადგილმდებარეობას, ხელფასს კი კაპიტალის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევს. რიკარდოს აზრით, მოგება მუშის მიერ შექმნილი ღირებულებაა, რომელსაც კაპიტალისტი ითვისებს. შემოსავალი შედგება რენტისაგან, ხელფასისაგან და მოგებისაგან. აქედან გამომდინარე, თუკი რენტა უცვლელია, მოგება შეიძლება გაიზარდოს ხელფასის შემცირების ხარჯზე და პირიქით. რიკარდოსთან პირველად ვხვდებით კაპიტალისტური ეკონომიკური ურთიერთობების ანალიზის კლასობრივ ელემენტს, რაც შემდგომში კ. მარქსმა განავითარა და შექმნა ზედმეტი ღირებულების თეორია.

1. I. 3. 3. თავისუფალი ვაჭრობა და ეკონომიკური განვითარება

რიკარდოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დამსახურებაა საგარეო ვაჭრობის თეორიის შექმნა. მან შეიმუშავა შედარებითი უპირატესობის თეორია: ყოველ ქვეყანას საზღვარგარეთ გააქვს ის საქონელი, რომელიც მას ქვეყნის შიგნით შედარებით ნაკლები უჯდება, ხოლო შემოაქვს ის საქონელი, რომლის წარმოებაც ამ ქვეყანაში უფრო ძვირია. აქედან გამომდინარე, რიკარდო ასკვნის, რომ თავისუფალი ვაჭრობა ყველასათვის მომგებიანია. რიკარდოს აღნიშნული თეორია გამოხატავდა იმ დროს ინდუსტრიულად ყველაზე განვითარებული ქვეყნის - ინგლისის ინტერესებს. თუ რომელიმე ქვეყანას საკუთარი მრეწველობა არ გააჩნია, მისთვის ამ დარგის შექმნა, მართალია, დიდ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული, მაგრამ მაინც უფრო სარგებლიანია (დანახარჯები კი თანდათანობით მცირდება). ამის გარეშე ქვეყანა მუდმივი ჩამორჩენისათვის იქნება განწირული.

ფულის არსის გარკვევის საკითხში რიკარდო ფულის რაოდენობრივი თეორიის მომხრედ გვევლინება. თუ რომელიმე ქვეყანაში ძვირფასი ლითონების რაოდენობა შემცირდება, მაშინ ბრუნვაში მყოფი ფულის რაოდენობაც მცირდება, რაც შეამცირებს

ფასების დონეს და წაახალისებს ექსპორტს. იმ ქვეყნებში, სადაც ფულის მასა იზრდება, საწინააღმდეგო პროცესებს აქვს ადგილი. ამგვარად, მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის შემცირება ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსის გაუმჯობესებას უწყობს ხელს. რიკარდო კლასიკური ეკონომიკური თეორიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო და ბუნებრივია, რომ იგი სავაჭრო ბალანსის ავტომატურ რეჟიმში დარეგულირებას ემხრობოდა.

ა. სმიტის მსგავსად, დ. რიკარდომაც წინა პლანზე წამოსწია ეკონომიკური განვითარების პრობლემა. მან საფუძვლიანად გამოიკვლია კაპიტალის დაგროვებისა და ტექნიკური პროგრესის როლი ეკონომიკურ განვითარებაში. ა. სმიტისაგან განსხვავებით, რიკარდოს მიაჩნდა, რომ საზღვარგარეთ ახალი ბაზრების შექმნა ეკონომიკის განვითარებაში არ თამაშობს გადამწყვეტ როლს.

1. I. 4. კ. მარქსის მაკროეკონომიკური შეხედულებები

1. I. 4. 1. კვლავწარმოების სქემები

კარლ მარქსი

კ. მარქსი ამ საკითხის შესწავლაში ემყარებოდა ფ. კენეს "ეკონომიკურ ცხრილს", ა. სმიტისა და დ. რიკარდოს შეხედულებებს, თუმცა კრიტიკულად აანალიზებდა მათ. ა სმიტმა საზოგადოებრივი კვლავწარმოების ანალიზისას ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის ღირებულებიდან მთლიანად გამორიცხა მოხმარებული წარმოების საშუალებათა ღირებულება, ანუ ძირითადი კაპიტალი, რაც კ. მარქსის აზრით, სერიოზული შეცდომა იყო. კ. მარქსი ქვეყნის მიმდინარე წლის მთლიანი შიდა პროდუქტის ღირებულებას განიხილავდა როგორც წინა წლის შრომით შექმნილი წარმოების საშუალებებისა და მიმდინარე წელს ახლადშექმნილი პროდუქტის ღირებულებათა ჯამს. "ახალ ღირებულებას" ნეტო სოციალური პროდუქტი ეწოდება, ხოლო მთლიანად "პროდუქტთა ღირებულებას"-ბრუტო სოციალური პროდუქტი. მშპ-ს ღირებულება კ. მარქსმა შემდეგი ფორმულით განსაზღვრა: (c+v+m), სადაც c არის მოხმარებული და მოცემული წლის პროდუქტში შესული ღირებულება. ეს უკანასკნელი იყოფა ძირითად კაპიტალად და საბრუნავ კაპიტალად. v არის ხელფასი, რომელსაც წარმოებაში ჩართული მუშები იღებენ და კ. მარქსი მას

ცვალებად კაპიტალს უწოდებდა, m არის ზედმეტი ღირებულება, რასაც დაქირავებული მუშები ქმნიან და კაპიტალისტები ითვისებენ.

მთლიანად საზოგადოებრივი კვლავწარმოება, ანუ თანამედროვე ტერმინოლოგიით, მთელი ეკონომიკა მარქსმა დაჰყო ორ ქვეგანაყოფად: I წარმოების საშუალებათა წარმოების დარგი და II მოხმარების საშუალებათა წარმოების დარგი. ორივე სექტორში შექმნილი პროდუქტთა ღირებულებების ჯამი უდრის მთლიანი შიდა პროდუქტის ღირებულებას. მაშასადამე, პირველი დარგის პროდუქტის ღირებულება უდრის C1+V1+M1, ხოლო მეორე დარგისა კი C2+V2+M2. წარმოების საშუალებებზე მოთხოვნა ამორტიზაციის (C1+ C2) და კაპიტალისტების მიერ დაზოგილი ზედმეტი ღირებულების ნაწილის ჯამს შეესაბამება. ამ შემთხვევაში წონასწორობა წარმოების საშუალებათა წარმოების დარგში გამოიხატება ფორმულით C1+V1+M1=C1+C2+a(M1+M2). ფართო მოხმარების საგნებზე მოთხოვნა, (თუ არ გავითვალისწინებთ დაქირავებულ მუშათა დანაზოგს, მუშათა ხელფასის (V1+V2) და გამოყენებული ზედმეტი ღირებულების ნაწილის (1-a) (M1+M2) ჯამის ტოლია. წონასწორობა მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის სა'ხოგადოებრივი კვლავწარმოების მეორე დარგში გამოიხატება ფორმულით: C1+V1+M1= (V1+V2) +(1-a) (M1+M2). აქედან ნათელია, რომ ერთ დარგში მოთხოვნისა და მიწოდების წონასწორობა მეორე დარგში იმავე წონასწორობას უზრუნველყოფს. ახლა დავუბრუნდეთ ფორმულას: C1+V1+M1=C1+C2+a(M1+M2). ტოლობის მარცხენა მხარე აღნიშნავს ეკონომიკის ბრუტო ინვესტირებას, ანუ წლის განმავლობაში წარმოებულ წარმოების საშუალებათა მთლიან ღირებულებას, მარჯვენა მხარე კი - ბრუტო დანაზოგს, ანუ ბრუტო დანაზოგი ბრუტო ინვესტირებას შეესაბამება. ასევე მეორე დარგშიც წონასწორობაა, რაც აუცილებელი და საკმარისი პირობაა მოხმარების საქონლის ბაზარზე წონასწორობის დასამყარებლად.

1. I. 4. 2. ეკონომიკური კრიზისებისა და ეკონომიკური ციკლების მარქსისეული თეორია

კვლავწარმოების სქემიდან გამომდინარეობს კაპიტალისტური პერიოდული ჭარბწარმოების კრიზისების შესაძლებლობა: თუკი

ინვესტირების სიდიდე ნაკლებია დანაზოგების სიდიდეზე, ანუ C1+V1+M1<C1+C2+a(M1+M2), მაშინ ფართო მოხმარების საგნებზე მოთხოვნა აუცილებლად ჩამორჩება მიწოდებას და ადგილი აქვს ჭარბწარმოებას. ეკონომიკური კრიზისის უშუალო მიზეზია არასაკმარისი ინვესტირება და კრიზისები სისტემატიურად გამომდინარეობს კაპიტალისტური წარმოების ძირითადი მიზნიდან - მოგების მილებიდან. კრიზისი არის ეკონომიკური ციკლის მთავარი ფაზა. კ. მარქსის თეორიაში მას ცვლის გამოცოცხლების და შემდეგ აღმავლობის ფაზები, რომლის დროსაც იზრდება მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე, რომელიც აჭარბებს მის მიწოდებას. სარეზერვო არმია იწურება და სამუშაო ძალის შეფარდებითი ნაკლებობა განაპირობებს ხელფასის გადიდებას. ამის შედეგად მოგება მცირდება და ასევე მცირდება დაგროვებაც. ეს უკანასკნელი იწვევს ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებას და ეკონომიკური კონიუნქტურის გაუარესებას. კრიზისულ სიტუაციაში იზრდება ჩამოწერილი კაპიტალური ფასეულობების რაოდენობა, მატულობს სარეზერვო არმია და მცირდება ხელფასი. ეს კი აღადგენს წარმოების მომგებიანობას და ქმნის პირობებს კაპიტალის დაგროვების განახლებისათვის. ამრიგად, მარქსის თანახმად, კრიზისი ერთდროულად სასჯელიცაა და განწმენდაც. კრიზისების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიზეზად მარქსს მიაჩნდა ის გარემოება, რომ რეალური ხელფასი ისე სწრაფად არ იზრდება, როგორც ერთი მეშის გამომუშავება. იგი ეკონომიკური კრიზისების პერიოდულობასაც ამახვილებდა ყურადღებას და მიუთითებდა, რომ მისი მატერიალური საფუძველი ძირითადი კაპიტალის განახლების ვადაა.

1. I. 5. ეროვნული ეკონომიკის დოქტრინები (გერმანული ისტორიული სკოლა)

ვერნერ ზომბარტი

აღნიშნული სკოლა ჩამოყალიბდა კლასიკური ეკონომიკური თეორიის საწინააღმდეგოდ. კლასიკოსები ეკონომიკურ პროცესებს განიხილავდნენ აბსტრაქტულად და არა ისტორიულად. მაგ.: ა. სმიტის "ეკონომიკური ადამიანი" არის აბსტრაქტული ინდივიდი ყოველგვარი ეროვნებისა და ისტორიული კონტექსტის გარეშე.

ვილჰელმ როშერი

შეიძლება ითქვას, რომ კლასიკური ეკონომიკური თეორია კოსმოპოლიტური მოძღვრება იყო, რომელიც იმდროინდელი მსოფლიო ჰეგემონი ქვეყნის – ინგლისის ინტერესებს გამოხატავდა. ეროვნული ეკონომიკის დოქტრინები გერმანიაში ჩამოყალიბდა. გერმანულ ისტორიულ სკოლაში პირობითად შეიძლება გამოიყოს სამი ეტაპი: პირველი, გერმანული ისტორიული სკოლის წინამორბედები (**მიოზერი, მიულერი და ლისტი**); მეორე, "ძველი" ისტორიული სკოლა (**როშერი, ჰილდებრანდი, კნისი**); მესამე, "ახალგაზრდა" ისტორიული სკოლა (**შმოლერი, ვაგნერი, ბრენტანო, ბიუხერი, ვებერი, ზომბარტი**). დოქტრინის სახელწოდებაში სიტყვა "ისტორიული" ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ამ თეორიის მიმდევრები ეკონომიკურ მოვლენებსა და პროცესებს განიხილავდნენ ისტორიულ კონტექსტში. ისინი ხაზს უსვამდნენ ისტორიული და ეკონომიკური კვლევების მჭიდრო კავშირის აუცილებლობას. გერმანული ისტორიული სკოლის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, ფრიდრიხ ლისტს აქვს პატარა წიგნი, აქცენტირებული სათაურით: "სახელმწიფო ეკონომიკის ლექციების საფუძვლები ისტორიული მეთოდის თვალსაწიერიდან" (1845 წ.), სადაც იგი აყალიბებს პოლიტიკური ეკონომიის ოთხ ფუნდამენტურ დებულებას:

მაქს ვებერი

1. პოლიტიკური ეკონომია ისეთი მეცნიერებაა, რომლის შესწავლა შესაძლებელია მხოლოდ სხვა სოციალურ მეცნიერებებთან ურთიერთკავშირში;

2. ეკონომიკური გამოკვლევები მხოლოდ მიმდინარე მოვლენებზე დაკვირვებით არ უნდა შემოიფარგლებოდეს;

3. ძველ და ახალ ცივილიზაციებს შორის მსგავსება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია;

4. ისტორიული მეთოდის გამოყენებას ეკონომიკურ კვლევებში გადამწყვეტი როლი ენიჭება.

1854-1894 წლებში როშერმა გამოსცა 5-ტომეული - "სახალხო მეურნეობის სისტემა", რომლის პირველ წიგნს ეწოდება "ეროვნული

ეკონომიკის საფუძვლები". "ძველი" გერმანული ისტორიული სკოლის მეორე წარმომდაგენელმა ჰილდებრანდმა 1848 წელს გამოსცა წიგნი - "აწყმოსა და მომავლის ეროვნული ეკონომიკა", სადაც იგი მიუთითებდა ეკონომიკის ისტორიის შესწავლის აუცილებლობაზე.

გუსტავ შმოლერი იყო "ახალგაზრდა" გერმანული ისტორიული სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, რომელმაც 1900 წელს გამოსცა წიგნი - "სახალხო მეურნეობის ზოგადი საფუძვლები". ავტორი პოლიტიკური ეკონომიის მეცნიერებას გერმანულ ეკონომიკურ სინამდვილესთან მიმართებაში განიხილავდა. ამრიგად, როგორც "ძველი", ისე "ახალგაზრდა" გერმანული ისტორიული სკოლისათვის დამახასიათებელია:

- ეკონომიკურ კვლევებში ისტორიული მეთოდის წინა პლანზე წამოწევა, ისტორიული და ლოგიკური მეთოდების ერთიანობის აუცილებლობაზე ხაზგასმა;
- ეკონომიკის მიკროეკონომიკური სუბიექტების დახასიათების ნაცვლად ეროვნული სახელმწიფოს ეკონომიკური სისტემის კვლევაზე აქცენტის გადატანა. სწორედ ამ სკოლის დამსახურებაა ეკონომიკის ისტორიაში "სახალხო მეურნეობის" ცნების შემოღება, რომელიც ამჟამადაც გამოიყენება თანამედროვე გერმანულ ეკონომიკურ თეორიებში;
- პოლიტიკური ეკონომიის, როგორც სოციალური მეცნიერების დახასიათება, და სხვა სოციალურ მეცნიერებებთან მის მჭიდრო კავშირზე ხაზგასმა;
- ეკონომიკურ ანალიზში სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, მორალურ-ეთიკური და რელიგიური ინსტიტუციების ფართო გამოყენება (ამ თვალსაზისით აღნიშნული დოქტრინა თანამედროვე ინსტიტუციონალური თეორიის ერთ-ერთ წინამორბედადაც შეიძლება ჩაითვალოს);
- ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის დასაბუთება ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მხარდაჭერისა და კლასობრივ წინააღმდეგობათა შერბილების მიზნით.

1. I. 6. ეროვნული ეკონომიკის დოქტრინის ცალკეული ასპექტები საქართველოში (ა. სილაგაძის "ეკონომიკური დოქტრინების" მიხედვით; თბილისი, 2010, გვ. 316-332)

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური ნააზრევის ფრაგმენტები

ილია ჭავჭავაძე

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები ძირითადად გადმოცემულია მის შემდეგ ნაშრომებში: "ცხოვრება და კანონი", "ხიზნების საქმე" (ორი ნარკვევი), "კერძო და სათემო მიწათმფლობელობა", "სატამოჟნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა", "კახეთის სოფლის მეურნეთა კავშირი", "ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების საზრუნავი", "საზოგადოებრიჲი ცხოვრების ნაკლნი და მისი ეკონომიკური მიზეზები" და სხვ. ილია ჭავჭავაძე თვლიდა, რომ ქვეყნის ეკონომიკური ძლიერება და ხალხის სიმდიდრე უნდა ემყარებოდეს რაციონალურად მოწყობილ სოფლის მეურნეობას და თავისუფალი გლეხის შრომას: "ქვეყანა იმისია, ვისაც ერთ ხელში ხმალი უჭირავს და მეორეში გუთანი"; "ერთი მუჭა ქართველები ხმალმა და გუთანმა შეგვინახა". ილიამ "მიწისა და გუთნის" წარმატების სამი გზა გამოჰყო:

პირველი, მიწის დამუშავებამ მშრომელს მაქსიმალური შემოსავალი უნდა მისცეს;

მეორე, მიწის დამუშავების ხარჯები უნდა შემცირდეს;

მესამე, პირველი და მეორე გზა ერთობლივად უნდა გამოიყენებოდეს ისე, როგორც ბელგიაში, ინგლისში, აშშ-ში და ეს ყველაზე გამართლებულია, თუმცა საქართველოში არც ერთი მიმართულება არ მოქმედებს".

ილია მკაცრად ილაშქრებს სპეკულაციის - "ჩარჩული ფულის" წინააღმდეგ და წერს, რომ იგი დიდად ვერაფრით წაადგებაო ქვეყანას, რამეთუ "ქურდბაცაცა იქა იმკის, საცა არ უთესნია". ფული, რომელიც მატერიალური დოვლათის შექმნას არ ემსახურება, ილიას აზრით, "ეკონომიკური წარმოებისათვის მკვდარია".

ილია ჭავჭავაძეს ფრიად საინტერესო და იმ დროისათვის მეტად პროგრესული შეხედულებები გააჩნდა საგარეო ვაჭრობის საკითხთან დაკავშირებით და თავისუფალი (ფრიტრედერული) სავაჭრო

პოლიტიკის მომხრედ გამოდიოდა. ამ თეორიის ფუძემდებლად კი სმიტს მიიჩნევდა და წერდა: "საქონლეთა გაცვლა ყოველი ბაჟისაგან და გადასახადისაგან თავისუფალი უნდა იყოს და რომელსამე კანონმდებლობიდან შეხუთული არ უნდა იქნას". ილია ასევე ხსნიდა პროტექციონიზმის არსს და მიუთითებდა: "ამ უკანასკნელის მიზანია შინაურს მრეწველობას მოპირისპირე მოაცილოს შინაურს ბაზარში და მით სხვის ცილობისაგან განთავისუფლებულ მრეწველობას ფეხი აადგმევინოს და თავის ერს ერთი წყარო სარჩო-საბადებლის შოვნისა მოუმატოს". მისი სიტყვებით, გრძელვადიან პერიოდზე გათვლილი ასეთი პოლიტიკა "ანდერძაგებულია და დაწუნებული". ამ ორი პოლიტიკის შედარებისას ილია აღნიშნავს: "ქვეყნებისათვის, ყველასათვის ერთნაირად, ღია ბაზარი უმჯობესია, იმიტომ რომ ყოველის კაცისათვის ისა სჯობია, საშუალება ჰქონდეს საჭირო საქონელი იქ და იმისაგან იყიდოს, საცა და ვისაც უფრო კარგი საქონელი აქვს და უფრო იაფი ჩემ-შენობის განურჩევლად".

ი. ჭავჭავაძე მთლიანად იზიარებდა დ. რიკარდოს მიერ ჩამოყალიბებულ შეფარდებითი უპირატესობის თეორიას და ასაბუთებდა რუსეთთან ვაჭრობის მომგებიანობას საქართველოსათვის. იგი წერდა: "ის აუარებელი შრომა და ხარჯი, რაც, მაგალითად, მარტო პურის მოყვანაზე მოდის ჩვენში და ასე ძვირად გვიჯდება, სხვა უფრო ძვირფას საგანს რომ მოვახმაროთ რუსეთში გასატანად და იქედან პური ვეზიდოთ, მითამ ვაგებაში ვიქნებით და არა მოგებაში?"

ილია ჭავჭავაძე დიდ სიფრთხილეს იჩენდა უცხოელ კაპიტალთან დაკავშირებით. არ აკნინებდა უცხოური კაპიტალის როლს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის სისუსტიდან გამომდინარე, ადვილად შესაძლებლად მიაჩნდა, რომ "ეკონომიკური მოედანი ჩვენ მიწისმშრომელთ ხელიდან გამოსცლოდა და სხვას დაესაკუთრებინა". ამიტომ იგი ეჭვის თვალით უყურებდა 2,5 მლნ მანეთიან "მეისნერის პროექტს", რომელიც ითვალისწინებდა საქართველოში ღვინის წარმოების სააქციო საზოგადოების შექმნას. "ბ-ნ მეისნერის დაპირება, რომ ღვინოს თქვენგან ვიყიდი, რომ ისევ გაგყიდოო, ე.ი. ამ სახის ღვინის ვაჭრობას გავმართავო, - არასგზით და არასმხრით ჩვენდა სახეიროდ არ უნდა იყოს ცნობილი" - წერდა ილია.

ამრიგად, ი ჭავჭავაძის ეკონომიკურ შეხედულებებში ასახულია მისი ბევრი წინამორბედის ეკონომიკური დოქტრინის ელემენტები:

ა) ეკონომიკის წამყვან დარგად სოფლის მეურნეობის განხილვა მას ფიზიოკრატების შეხედულებებთან აახლოებს;

ბ) საგარეო ვაჭრობაში იგი კლასიკოსთა დოქტრინის მომხრეა და დეტალურად განიხილავს შეფარდებითი უპირატესობის თეორიას;

გ) ეკონომიკური ანალიზის ცენტრში აყენებს ეროვნული მეურნეობის აღორძინების პრობლემას და ამით ეხმიანება გერმანული ისტორიული სკოლის დოქტრინას.

ლიტერატურა:

ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის, ბუნებისა და მიზეზების შესახებ. თბ., 1938.

დ. რიკარდო. პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები. თბ., 1939.

გ. თოდუა. ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია. ნაწ. I, თბ., 2004. თავები XII, XIX, XX.

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ., 2010. თავები II, IV, V, IX.

ჯ. ხარიტონაშვილი. პროტექციონისტური ეკონომიკური დოქტრინის ევოლუცია. თბ., 2008. თავები 2.2, 2.3, 4.

შ. ვეშაპიძე. ილია ჭავჭავაძე ეკონომიკური რეფორმების შესახებ. ჟურნ. "სოციალური ეკონომიკა". 1999. №3. გვ. 71-78.

შ. ვეშაპიძე. ფრაგმენტები ილია ჭავჭავაძის ზოგადსაკაცობრიო სოციალურ ეკონომიკური შეხედულებებიდან. ჟურნ. "სოციალური ეკონომიკა". 1999. №5. გვ. 112-123.

თემა 2. ჯონ მეინარდ კეინზი — თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიის ფუძემდებელი

შესავალი

თემის გადმოცემას ორი შენიშვნით დაიწყებთ: *პირველი* კეინზის ძირითადი ნაშრომის გამოქვეყნებამდე ოთხი წლით ადრე, 1932 წელს, გერმანელმა ეკონომისტმა **ვერნერ ზომბარტმა** გამოაქვეყნა ნაშრომი "კაპიტალიზმის მომავალი", სადაც ჩამოაყალიბა საკუთარი მოსაზრებები ე.წ. "ორგანიზებული კაპიტალიზმის" შესახებ. მან გამოჰყო მომავალი კაპიტალიზმისათვის დამახასიათებელი შემდეგი ნიშნები: შერეული ეკონომიკა, ანუ კერძო, კოლექტიურ და სახელმწიფო საკუთრებაზე დამყარებული ეკონომიკური სისტემა და სახელმწიფოს მიერ სოციალ-ეკონომიკური სფეროს რეგულირება. მიუხედავად ამისა, ჯ. მ. კეინზი უდაოდ აღიარებულია მაკროეკონომიკური რეგულირების თეორიის ფუძემდებლად, რაც მის უდიდეს მეცნიერულ ღვაწლზე მიუთითებს. პ. სამუელსონი კეინზის "სოგად თეორიას" გენიოსის ნაშრომს უწოდებს; *მეორე* - კეინზმა მაკროეკონომიკური ანალიზი "კლასიკოსების" მსგავსად, ფულის რაოდენობრივი თეორიის საფუძველზე დაიწყო ("ტრაქტატი ფულის შესახებ"). იგი დანაზოგებისა და ინვესტიციების წონასწორობაში გადამწყვეტად საპროცენტო განაკვეთს მიიჩნევდა. "ტრაქტატისაგან" განსხვავებით, "ზოგად თეორიაში" კეინზი პრინციპულად ორ ახალ მიდგომას ანვითარებს: ა) აქცენტი ფასის ანალიზიდან პროდუქტის რეალური სიდიდის ანალიზზე გადააქვს; ბ) დანაზოგებისა და ინვესტიციების ტოლობას განსაზღვრავს წარმოების ან შემოსავლის მერყეობის და არა საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების საფუძველზე.

ზოგიერთი შტრიხი ჯ. მ. კეინზის ბიოგრაფიიდან

ჯონ მეინარდ კეინზი დაიბადა 1883 წელს, ინგლისის ქალაქ კემბრიჯში. მამამისი კემბრიჯის უნივერსიტეტის ლოგიკისა და ეკონომიკის კათედრის პროფესორი იყო. კეინზი სწავლობდა იტონის კოლეჯსა და კემბრიჯის უნივერსიტეტში, სადაც ისმენდა ა. მარშალისა და ა. პიგუს ლექციებს. მან თავისი პირველი ნაშრომები ალბათობის თეორიაში დაწერა ("ინდექსური მეთოდი" და "ტრაქტატი

ჯონ მეინარდ კეინზი

ალბათობის შესახებ"); მუშაობდა დიდი ბრიტანეთის ფინანსთა სამინისტროში, მონაწილეობდა პარიზის (ვერსალის) სამშვიდობო მოლაპარაკებებში და 1922 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი "ვერსალის სამშვიდობო ხელშეკრულების ეკონომიკური შედეგები", რომელმაც პირველი აღიარება მოუტანა მსოფლიოში. იგი იყო პოლიტიკოსი, ფინანსური მრჩეველი, პუბლიცისტი და, უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერი. კეინზს "ზოგად თეორიამდე" გამოქვეყნებული აქვს რამდენიმე ნაშრომი, რომელთა შორის აღსანიშნავია: "ტრაქტატი ფულადი რეფორმის შესახებ" (1923), "სწრაფი თვალის გადავლება რუსეთზე" (1925), "Laissez Faire"-ს დასასრული" (1929), "ტრაქტატი ფულის შესახებ" (ორტომეული, 1930) და სხვ. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ წლებში ეწეოდა აქტიურ სახელმწიფო საქმიანობას: 1941 წელს დაინიშნა ინგლისის ბანკის ერთ-ერთ დირექტორად და არჩეულ იქნა ლორდთა პალატის წევრად. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჯ. მ. კეინზის როლი საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების შექმნაში: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (მსოფლიო ბანკი) კეინზის გეგმის საფუძველზე შეიქმნა. იგი შედიოდა ამ ორგანიზაციების მმართველობაში როგორც დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელი. არჩეული იყო ინგლისის სამეფო საზოგადოების (დიდი ბრიტანეთის აკადემიის) ნამდვილ წევრად.

კეინზი იყო მრავალმხრივი ნიჭისა და ინტერესების ადამიანი: წიგნებისა და მხატვრული ტილოების ცნობილი კოლექციონერი და, ამავე დროს, ბალეტზე უზომოდ შეყვარებული. 1925 წელს იგი დაქორწინდა ცნობილ რუს ბალერინაზე, ლიდია ლოპოკოვაზე. კეინზმა 1936 წელს კემბრიჯში დაარსა და დააფინანსა თეატრი.

ლექცია II - ჯ. მ. კეინზის ნაშრომი "დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია"

კეინზის ნაშრომი "დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია" გამოვიდა 1936 წელს და ერთგვარი რეაქცია იყო იმ უმწვავეს ეკონომიკურ კრიზისზე, რომელიც აშშ-ში განვითარდა 1929-33 წლებში ე.წ. "დიდი დეპრესიის" სახით. კრიზისმა ღრმა ეჭვის

ქვეშ დააყენა არა მხოლოდ კლასიკოსების რწმენა კაპიტალისტური თვითრეგულირებადი ბაზრის ყოვლისშემძლეობის შესახებ, არამედ თავად კაპიტალისტური სისტემის არსებობაც. აშკარა გახდა, რომ ძველი ტრადიციული მეთოდებით საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება და მეტადრე მისი უმწვავესი კრიზისიდან გამოყვანა შეუძლებელი იყო. კეინზმა დაასაბუთა კრიზისიდან გამოსვლის გზა ეკონომიკის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევით. კეინზის მიერ შექმნილ თეორიაზე დაყრდნობით, აშშ-ს იმჟამინდელმა პრეზიდენტმა, ფ. დ. რუზველტმა განახორციელა ეკონომიკური პოლიტიკა "ახალი კურსის" სახელწოდებით და შეძლო დიდი დეპრესიიდან თავის დაღწევა.

2. II. 1. "დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორიის" ძირითადი დებულებები

წიგნი პირველი

აღნიშნული ნაშრომი შედგება 6 წიგნისა და 24 თავისაგან. პირველი წიგნი, სათაურით "შესავალი", ეძღვნება კლასიკური ეკონომიკური თეორიის პოსტულატების კრიტიკულ ანალიზს. კეინზი "კლასიკოსებს" უწოდებდა ყველა იმ თეორეტიკოს-ეკონომისტს, რომელიც იზიარებდა **ჟ. ბ. სეის** კანონს. ამ კანონის თანახმად, ყოველი წარმოება თვითონ ქმნის საკუთარ მოხმარებას, რის გამოც ეკონომიკა ყოველთვის წონასწორულ მდგომარეობაშია, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს სრულ დასაქმებას. კეინზი აღნიშნავდა, რომ კლასიკური თეორიის სწავლება "მცდარი" და "დამღუპველი" საქმეა, რომელსაც არასწორ დასკვნებამდე მივყავართ. წიგნში განსაზღვრულია "ეფექტიანი მოთხოვნის" პრინციპი. კეინზი ვრცლად ეხება უმუშევრობის საკითხს და მიუთითებს, რომ კლასიკური თეორია მხოლოდ ორი ტიპის უმუშევრობას აღიარებს: დროებითს და ნებაყოფლობითს. დროებითი უმუშევრობა, კლასიკოსების აზრით, გამოწვეული იყო შრომის ბაზრის შემთხვევითი დისბალანსით და ამ მდგომარეობიდან ბაზარი სწრაფად ახერხებდა გამოსვლას. ნებაყოფლობითი უმუშევრობის მთავარ მიზეზად კი მუშათა მეტისმეტად მაღალ ხელფასს მიიჩნევდნენ. ამ თეორიის მიხედვით, ადამიანები იმიტომ რჩებიან უმუშევრები, რომ უარს აცხადებენ

უფრო დაბალი ხელფასის მიღებაზე. კეინზი პრინციპულად არ ეთანხმება ასეთ მოსაზრებებს. იგი თვლის, რომ დასაქმების დონეს და რეალურ ხელფასს არ განსაზღვრავს შრომის ბაზარი. კეინზის მოდელში არსებობს არანებაყოფლობითი უმუშევრობა, რომლის დასაბუთებისთვის ნაშრომის მეორე თავში შემოჰყავს "ეფექტიანი მოთხოვნის" ცნება. ამ ცნების ქვეშ იგულისხმება მიკრო დონეზე საწარმოების (ფირმების) მხრიდან გადახდისუნარიანი მოთხოვნა, მაკროეკონომიკურ დონეზე კი ეფექტიანი მოთხოვნა იყოფა სამომხმარებლო ხარჯებად და ინვესტიციებად. საეარაუდო მოთხოვნიდან გამომდინარე, საწარმოები განსაზღვრავენ საკუთარი წარმოების მოცულობას და, შესაბამისად, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნას. ასე ვიღებთ დასაქმების გარკვეულ დონეს, რომელიც, კეინზის აზრით, "არ არის სავალდებულო იყოს სრული დასაქმების ტოლი". შესაელის ბოლოს კეინზი პატივს მიაგებს რ. მალთუსის ნააზრევს, რომელიც დ. რიკარდოსა და ჟ. სეისაგან განსხვავებით, თავის "პოლიტიკური ეკონომიის პრინციპებში" (1820) არასაკმარისი მოთხოვნით ხსნიდა ეკონომიკური კრიზისების წარმოშობის ფაქტს.

2. II. 2. განსაზღვრებები და კონცეპტები

წიგნი მეორე

ეფექტიანი მოთხოვნის ფაქტორების განსაზღვრამდე კეინზი ერთგვარ "გადახვევებს" აკეთებს, რასაც ეძღვნება მეორე წიგნის ოთხი თავი. მე-4 და მე-5 თავები ("ერთეულის არჩევა") მეთოდოლოგიური საკითხების გადმოცემაა. კეინზი იკვლევს წინასწარ განჭვრეტის როლს წარმოებისა და დასაქმების განსაზღვრაში. იგი აქცენტს აკეთებს დროის პერიოდთა იმ განსხვავებაზე, რომელიც არსებობს პროდუქციის წარმოებასა და წარმოებული პროდუქციის ბაზარზე რეალიზაციას შორის და დასძენს, რომ პროგნოზირება მთავარ როლს ასრულებს ეფექტიანი მოთხოვნის, წარმოების დონისა და დასაქმების განსაზღვრაში. მე-6 და მე-7 თავებში განხილულია დაზოგვისა და ინვესტირების ურთიერთკავშირის ფუნდამენტური პრინციპები. კეინზი ანალიზს იწყებს შემოსავლის ცნების განსაზღვრიდან. მისი განმარტებით, მთელი ეკონომიკის მასშტაბით "შემოსავალი ტოლია მოხმარებისა და ინვესტიციების ჯამის", ანუ ეფექტიანი

მოთხოვნის. დანაზოგი არის "შემოსავლის ნამეტი დანახარჯებზე და მოხმარებაზე". ეს უკანასკნელი კი მომხმარებელზე მიყიდული პროდუქციის ღირებულებაა, ინვესტიციები არის "მწარმოებლური მოწყობილობის ღირებულებაზე დანამატი". ზემოაღნიშნული ცნებების ანალიზის საფუძველზე კეინზი აყალიბებს თავის ცნობილ ტოლობას: შემოსავალი = წარმოების ღირებულება = მოხმარება + ინვესტიციები; დანაზოგები = შემოსავლები - მოხმარება; შესაბამისად, დანაზოგები = ინვესტიციები. მაგ.: თუკი ინვესტიციები იზრდება და ჭარბობს დანაზოგებს, მაშინ იზრდება წარმოება და, შესაბამისად, - შემოსავალი. აგრეთვე იზრდება მოხმარება, რაც სტიმულს აძლევს წარმოების, შემოსავლების, მოხმარებისა და დანაზოგების ზრდას. ამრიგად, ინვესტიციებს მივყავართ შესაბამის დანაზოგებთან. ინვესტიციები და დანაზოგები ყოველთვის მიისწრაფვიან ერთნაირი მოცულობისაკენ, წარმოებული საქონელი და მომსახურება კი რეალიზდება.

2. II. 3. მოხმარებისადმი ბუნებრივი მიდრეკილება

წიგნი მესამე

კეინზი აგრძელებს ეფექტიანი მოთხოვნის განმსაზღვრელი ფაქტორების კვლევას. იგი გამოჰყოფს ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორებს. ობიექტური ფაქტორებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს შემოსავალზე. სუბიექტური ფაქტორები მოიცავენ ადამიანის ნატურის ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებს, ჩვეულებებსა და სოციალურ ინსტიტუტებს, რომლებიც ურყევი არ არის, მაგრამ ნაკლებად საეარაუდოა, რომ მათ დროის მოკლე პერიოდში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადონ. კეინზი განიხილავს იმ რვა მოტივს, რომლებიც ადამიანს დანახარჯების გაწევისაკენ უბიძგებს. ესენია: სიფრთხილე, წინასწარგანჭვრეტა, ანგარიშიანობა, პატივმოყვარეობა, დამოუკიდებლობა, ინიციატივიანობა, სიამაყე და სიძუნწე. ამ ფაქტორებს სახელმწიფოსა და საწარმოსთან მიმართებაში იგი უმატებს: "თვითდაფინანსებას", "ლიკვიდობის მოტივს", "გაუმჯობესების მოტივს" და "ფინანსურ წინდახედულობას".

როგორც აღვნიშნეთ, კეინზი განსაკუთრებით გამოჰყოფს ობიექტურ ფაქტორებს, კერძოდ შემოსავალს, რომელზედაც

დამოკიდებულია "მოხმარებისადმი ბუნებრივი მიდრეკილება, (i, ანუ მოთხოვნისადმი "კეთილგანწყობა"). ეს უკანასკნელი გამოხატავს ფუნქციურ დამოკიდებულებას შემოსავალს I და მოთხოვნას შორის, ე.ი. D=i(I). მოხმარებისადმი საშუალო ბუნებრივი მიდრეკილება ტოლია D/I. მოთხოვნაზე ზემოქმედ სხვა ობიექტურ ფაქტორს წარმოადგენს სიმდიდრე, რომელიც იცვლება "დროში დისკონტირებული განფასებით" და "საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილებით". საბოლოო ანგარიშით, მოხმარებისადმი ბუნებრივი მიდრეკილება შეიძლება განხილულ იქნას როგორც "შემოსავლის საკმაოდ სტაბილური ფუნქცია". აქ კეინზს ანალიზის პროცესში შემოჰყავს "ფუნდამენტური ფსიქოლოგიური კანონი". კეინზი აღნიშნავს: " საშუალოდ ადამიანები დროის უმეტეს ნაწილს საკუთარი მოხმარების გაზრდას უთმობენ მათი შემოსავლის ზრდასთან ერთად, მაგრამ არა მასზე მეტი მოცულობით. ამასთანავე, შემოსავლის ზრდასთან ერთად, მისი სულ უფრო მეტი ნაწილი მიდის დაგროვებაზე". წარმოებისა და შემოსავლების ზრდის შედეგად იზრდება მოხმარება, მაგრამ არა ისეთივე ტემპით. საწარმოებს, რომლებიც ქმნიან მოხმარების საგნებს, არ ძალუძთ საკუთარი პროდუქციის მთელი მოცულობის რეალიზაცია. ამ შემთხვევაში ისინი ცდილობენ გადახედონ საკუთარ გეგმებს დასაქმებულთა შემცირების თვალსაზრისით. აქედან წარმოიშვება უმუშევრობა. ამრიგად, "დასაქმება შეიძლება გაიზარდოს მხოლოდ ინვესტიციების ზრდის სიჩქარით". შემდეგ კეინზს (რ. კანის თეორიაზე დაყრდნობით) შემოაქვს "მამრაველის" (მულტიპლიკატორის) ცნება. მისი არსი შემდეგში მდგომარეობს: " როცა ინვესტიციების საერთო ზრდა ხდება, საერთო შემოსავალი იზრდება ამ ინვესტიციების x-ზე ნამრავლით".

ინვესტიციური მამრაველის მეტი ან ნაკლები მნიშვნელობა დამოკიდებულია "მოხმარებისადმი მარგინალურ (მეორეხარისხოვან) ბუნებრივ მიდრეკილებაზე, რომელიც, თავის მხრივ, ტოლია მოხმარების (ან შემოსავლის) ზრდაზე. ეს ფორმულა გვიჩვენებს შემოსავლის ზრდის იმ პროპორციას, რომლის მოხმარებაც ხდება. მაგ.: თუკი საოჯახო მეურნეობა მოიხმარს შემოსავლის ზრდის 9/10, მოხმარებისადმი მარგინალური ბუნებრივი მიდრეკილება იქნება 0. 9, ანუ 90%. მოხმარების ამგვარი ზრდა უზრუნველყოფს სამომხმარებლო საქონლის დამატებითი მოცულობის წარმოებას. მაშასადამე, საერთო შემოსავალი გაიზრდება, რაც გამოიწვევს

სამომხმარებლო საქონლის დამატებით წარმოებას. აქვე შეიძლება შევნიშნოთ, რომ შემოსაელის საწყისმა ზრდამ საერთო შემოსაელის გაცილებით უფრო მეტი ზრდა განაპირობა რაც უფრო მეტია მოხმარებისადმი მარგინალური ბუნებრივი მიდრეკილება, მით უფრო მეტია x მამრაელი.

ამრიგად, კეინზი თანმიმდევრულად ცდილობს იმის დამტკიცებას, რომ ინვესტიციების ზრდა გამოიწვევს წარმოებისა და დასაქმების გაცილებით უფრო მეტ ზრდას. სწორედ ამ კონტექსტშია განხილული საზოგადოებრივი სამუშაოები, რომელსაც "არაერთხელ შეუძლია იმის მოტანა, რაც ისინი ღირს". ეს კი იმიტომ ხდება, რომ x მამრაელს სახელმწიფოს ქმედება აძლიერებს.

"მარად თანამედროვე კეინზი"

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან გაძლიერდა კეინზიანური ეკონომიკური პოლიტიკის კრიტიკა. კრიტიკოსები ამტკიცებდნენ, რომ კეინზმა თითქოსდა ვერ გაითვალისწინა ისეთი სახიფათო ფაქტორები, როგორებიცაა ინფლაცია და გარე დაუბალანსებლობა ღია ეკონომიკის პირობებში. სინამდვილეში, კეინზთან შესაძლებელია მოიძებნოს ბევრი მსჯელობა (ეს განსაკუთრებით შეეხება "ზოგად თეორიას"), რომელიც დაგეანახვებს ამგვარი კრიტიკის გადაჭარბებულ ხასიათს. კერძოდ, კეინზი აღნიშნავს: "თუკი მიღწეული იქნება სრული დასაქმება, ინვესტიციების კიდევ უფრო მეტად გაზრდის ნებისმიერი მცდელობა წარმოშობს ნომინალური ფასების შეუზღუდავი ზრდის ტენდენციას, ანუ მიგვიყვანს ნამდვილი ინფლაციის მდგომარეობამდე". სხვა ადგილას იგი წერს: "ღია სისტემაში, უცხოეთთან კომერციულ კავშირებში, დამატებითი ინვესტიციების მამრაელი ნაწილობრივ ხელს შეუწყობს სხვა ქვეყნებში დასაქმების ზრდას".

2. II. 4. ინვესტირებისადმი მიდრეკილება

წიგნი მეოთხე

"ინვესტირებისადმი მიდრეკილების" კატეგორიის ანალიზი მოითხოვს მისი ორი მახასიათებლის განსაზღვრას. ესენია: კაპიტალის მარგინალური ეფექტიანობა, რომელიც გვეელინება რაღაც გარკვეული ინვესტიციებიდან გათვალისწინებულ შემოსაელად, მეორე კი არის საპროცენტო განაკვეთი. ინვესტორების გადაწყვეტილება, კეინზის აზრით, ამ ორი ცვლადის ერთმანეთის

შედარებაზეა დამოკიდებული. ინვესტირება მაშინ ხორციელდება, როცა საპროცენტო განაკვეთი ნაკლებია კაპიტალის მარგინალურ ეფექტიანობაზე. ამ უკანასკნელის გაანგარიშება ნაწილობრივ დამოკიდებულია არსებული მოწყობილობის მოცულობაზე და გამოყენებაზე. კეინზი განსაკუთრებულ აქცენტს აკეთებს ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებულ "პროგნოზებზე", ანუ მომხმარებელთა გემოვნების, გასაღების ბაზრების და ხელფასის განვითარების ცვლილებებზე. ეს პროგნოზები მას გაერთიანებული აქვს "გრძელვადიანი პროგნოზის" კატეგორიაში, რომელიც განხილული აქვს მე-12 თავში. კეინზი ასევე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს "ნდობის მდგომარეობას", რომელსაც შეუძლია გათვალისწინებული (ნავარაუდევი) შემოსავლის, და მაშასადამე, ინვესტიციების დონეში მკვეთრი ცვლილების გამოწვევა. კეინზი საუბრობს პირველი მეწარმეების "მხურვალე ტემპერამენტზე", რომლებიც "ბრძოლაში ებმებოდნენ ნავარაუდევი მოგების ზუსტი გაანგარიშების გარეშე".

"ნდობის მდგომარეობას" კეინზი განიხილავს ბირჟების ფუნქციონირებასთან მიმართებაში და აქ ყურადღებას ამახვილებს სპეკულაციაზე, "რომლის, როგორც საქმიანობის სახეობის არსი, მდგომარეობს ბაზრის ფსიქოლოგიის წინასწარ განჭვრეტაში". ეს მიდგომა განსხვავებულია მეწარმეობისაგან, რომელსაც გულისხმობს საწარმოო ინვესტიციების უკუგების წინასწარ განჭვრეტას. მისი აზრით: "სპეკულაციის ბატონობის საფრთხე იზრდება ფინანსური ბაზრების ორგანიზაციის განვითარებასთან ერთად... სიტუაცია განსაკუთრებით მაშინ რთულდება, როცა საწარმო საჰაერო ბუშტად იქცევა სპეკულაციის ქარბუქში. როცა კაპიტალის განვითარება რომელიმე ქვეყანაში კაზინოს საქმიანობის სუბპროდუქტად იქცევა, ამ არანორმალურ პირობებში ამგვარი განვითარების დიდი რისკი არსებობს".

2. II. 5. საპროცენტო განაკვეთის ზოგადი თეორია

საპროცენტო განაკვეთის საკითხთან მიმართებაში კეინზი მკვეთრად ემიჯნება კლასიკოსთა მოსაზრებებს. ამ უკანასკნელთა აზრით, საპროცენტო განაკვეთი წონასწორობის ფაქტორია, რომელიც, მოხმარებისადმი ფსიქოლოგიური მიდრეკილებიდან გამომდინარე, აბალანსებს დანაზოგებზე მოთხოვნასა და დანაზოგების მიწოდებას.

კეინზის აზრით, ინდივიდის დონეზე საპროცენტო განაკვეთი არის "კომპენსაცია დაზოგვისა და თავშეკავებისათვის". მას შემდეგ, რაც ადამიანის დანაზოგები გარკვეულია (ანუ დანაზოგი წარმოადგენს გამოუყენებელი შემოსავლის ნაწილს), ადამიანმა უნდა შეარჩიოს დანაზოგის შენახვის ფორმა: შეინახოს იგი ნაღდი ფულის ან დაბანდების სახით, ანუ საკითხი შეეხება ადამიანის დამოკიდებულებას რესურსის ლიკვიდობისადმი. საბოლოოდ, მისი არჩევანი დამოკიდებული იქნება საპროცენტო განაკვეთზე, რომელიც სხვა არაფერია "ლიკვიდობაზე უარის თქმაზე კომპენსაციის" გარდა.

კეინზი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ინდივიდის მიერ ლიკვიდობისადმი უპირატესობის მინიჭების სამ მოტივს. *პირველი*, სავაჭრო ოპერაციების მოტივი, ანუ ფულის გამოყენება მიმდინარე გაცვლების ასანაზღაურებლად; *მეორე*, სიფრთხილის მოტივი, ანუ ცხოვრების უკეთესობიდან თავდაცვის სურვილი; *მესამე*, სპეკულაციის მოტივი, ანუ მომავალში კარგი კომერციული გარიგებიდან დამატებითი სარგებლის მიღების შესაძლებლობა.

საპროცენტო განაკვეთი, დანაზოგები და ინვესტიციები: კეინზი და კლასიკოსები

კლასიკოსების აზრით, დანაზოგები საპროცენტო განაკვეთის ფუნქციაა, რომელიც, თავის მხრივ, კომპენსაციაა "თავშეკავებაზე", ანუ მიმდინარე მოხმარებაზე უარის თქმაზე. საპროცენტო განაკვეთი განისაზღვრება "ნასესხები საშუალებების" ბაზარზე, სადაც მიწოდება (დანაზოგები) უპირისპირდება საწარმოთა მოთხოვნას ინვესტირებისთვის საჭირო სახსრებზე. აქედან გამომდინარე, საპროცენტო განაკვეთი შეიძლება განხილულ იქნას კაპიტალის ფასის სახით მის ნებისმიერ ფორმაში (ფული და მოწყობილობები). საპროცენტო განაკვეთის საშუალებით დანაზოგები ავტომატურად გადაიქცევა ინვესტიციებად და ნებისმიერი დანაზოგი იხარჯება (ჟ .ბ. სეის კანონი ჭარბწარმოების შეუძლებლობის შესახებ).

კეინზი მიიჩნევს, რომ დანაზოგები შემოსავლების ფუნქციაა, საპროცენტო განაკვეთი კი "წყალგამყოფია" ლიკვიდობას (დაგროვებას) და დაბანდებებს შორის. შესაბამისად, იგი დამოკიდებულია ფულის მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობაზე და წარმოადგენს საფასურს ლიკვიდობაზე უარის თქმისათვის. საპროცენტო განაკვეთის მერყეობა განაპირობებს უპირატესობის მინიჭების ცვლილებას ფულსა და დაბანდებებს შორის, მაგრამ კლასიკური ანალიზისაგან განსხვავებით, მას არ გააჩნია რაიმე გამაწონასწორებელი ეფექტი.

პირველი ორი მოტივის დაკმაყოფილებისათვის საჭირო ფულის მოცულობა დამოკიდებულია ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლებზე, ხოლო სპეკულაციის მოტივი კი საპროცენტო განაკვეთზე. ამ თვალსაზრისით, საპროცენტო განაკვეთი აქტიურ ზეგავლენას ახდენს ეკონომიკურ საქმიანობაზე, ვინაიდან იგი განსაზღვრავს ფულზე მოთხოვნის სიდიდეს. სახელმწიფოს ფულის მიწოდების გაზრდის გზით შეუძლია საპროცენტო განაკვეთის შემცირება და ინვესტიციების გაზრდა. ამ დამოკიდებულებით კეინზი საფუძვლიანად უპირისპირდება ფულის ნეიტრალიტეტის შესახებ კლასიკოსთა კონცეფციას.

სახელმწიფოს ფინანსურ ძალაუფლებას საკუთარი ზღვარი გააჩნია. მაგალითად, კეინზი თვლის, რომ არ შეიძლება საპროცენტო განაკვეთის 2-2.5%-ზე უფრო დაბლა დაწევა, ვინაიდან ეს შექმნის ე.წ. "ლიკვიდურობის ხაფანგს" და ლიკვიდურობისადმი უპირატესობის მინიჭება "აბსოლუტურ ხასიათს" შეიძენს - ყველა ნაღდი ფულის შენახვაზე გადაყა მისი დაბანდების ნაცვლად, რადგანაც ეს უკანასკნელი დაბალი პროცენტის მომტანი იქნება.

კეინზიანელებსა და მონეტარისტებს შორის
კიდევ ერთი თეორიული უთანხმოება:
ფულზე მოთხოვნის არასტაბილურობა თუ სტაბილურობა (მ. ფრიდმანი).

თანამედროვე მონეტარიზმის ფუძემდებელი მილტონ ფრიდმანი მიიჩნევს, რომ ფულზე მოთხოვნა სტაბილურია, ვინაიდან იგი ძირითადად დამოკიდებულია "მუდმივ შემოსავალზე". ეს მტკიცება ეწინააღმდეგება კეინზის თეორიას, რომლის თანახმადაც ფულზე მოთხოვნა ყოველთვის არამყარია. მონეტარისტულ თეორიას მივყავართ ფულის მიწოდების, ანუ საკრედიტო ფულადი პოლიტიკის პრიორიტეტულობის აღიარებამდე. ამ თეორიაში საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკა კონიუნქტურული ფინანსური პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტია. ბიუჯეტური პოლიტიკა, რასაც კეინზიანელები ანიჭებენ უპირატესობას, მონეტარისტებთან განიხილება გამოდევნის ეფექტის კონტექსტში (სახელმწიფო სესხების აღებით თავისუფალ კაპიტალს უმცირებს კერძო აგენტებს). მონეტარისტებთან ფულადი მასა ის ძირითადი სიდიდეა, რომელიც ეროვნული შემოსავლის მოკლევადიან რყევას განსაზღვრავს. ფრიდმანის აზრით, ფულის მასის მუდმივი პროცენტით ზრდა განაპირობებს ეროვნული შემოსავლის სტაბილურ ზრდას, ხოლო ცვალებად საპროცენტო განაკვეთებს, მისი აზრით, ეკონომიკის სერიოზული რყევების გამოწვევა შეუძლია.

2. II. 6. ნომინალური ხელფასი და ფასები

წიგნი მეხუთე

კეინზის მიერ კლასიკური თეორიის პოსტულატების კრიტიკა მეხუთე წიგნში მთავრდება, სადაც განხილულია ნომინალური ხელფასი და ფასები. კეინზი აღნიშნავს: "უფრო სასარგებლოა მკაცრი სახელფასო პოლიტიკის წარმართვა, ვიდრე მოქნილის". მისი აზრით, ნომინალური ხელფასის შემცირება, მართალია, კრიზისიდან თავის დაღწევის კარგი საშუალებაა, მაგრამ იგი შესაძლებელია მხოლოდ იმ საზოგადოებაში, სადაც ხელისუფლებას ძალუძს ხელფასის საყოველთაო და მკვეთრი შემცირება. "ამის გაკეთება შესაძლებელი იყო იტალიაში, გერმანიასა და რუსეთში და არა საფრანგეთში, აშშ-ში ან დიდ ბრიტანეთში" - დაასკვნის კეინზი. ამავე წიგნში კეინზი ამთავრებს ფულის რაოდენობრივი თეორიის კრიტიკას და აღნიშნავს: "ფულადი მასის ზრდა არაეითარ ზეგავლენას არ ახდენს ფასებზე მანამ, სანამ რჩება უმუშევრობა... ეფექტიანი მოთხოვნის ნებისმიერი გადიდება გამოიხატება დასაქმების მკვეთრად პროპორციულ ზრდაში". მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მიღწეულია სრული დასაქმება, ფასები იზრდება ფულის რაოდენობის ზრდის პროპორციულად.

2. II. 7. ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობა

ნაშრომის ბოლო თავი ეძღვნება "სოციალურ ფილოსოფიას", რომელამდეც მივუყავართ ზოგად თეორიას. ამ თავში განიხილება სახელმწიფოსადმი დაკისრებული ამოცანები და ფუნქციები. ეს ანალიზი ავტორის მიერ ჩატარებულია მისთვის ტრადიციული კატეგორიების (დაზოგვა, ინვესტიციები, საპროცენტო განაკვეთი, დასაქმება და ა.შ.) გამოყენების გზით. კლასიკოსების საპირისპიროდ, რომლებიც თელიდნენ, რომ დანაზოგთა გაზრდა განაპირობებს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას (დანაზოგთა მიწოდების გაზრდის საფუძველზე) და შესაბამისად, ინვესტიციების გაზრდასაც, კეინზი ამტკიცებს: "რაც უფრო ასკეტურად ვიქცეეით და ეკონომიურები ვხდებით, მით უფრო მცირდება ჩვენი შემოსავლები. მოხმარების ნებისმიერი შემცირება იწვევს ინვესტიციების შემცირებას და საბოლოოდ დანაზოგების შემცირებასაც".

კეინზი მოითხოვს შემოსავლებში უთანაბრობის შემცირებასაც, ვინაიდან უფრო მაღალი შემოსავლების მქონე ადამიანთა კატეგორიას უფრო დიდი დანაზოგები გააჩნია. იგი წერს: " შემოსავლების განაწილებას, რომელსაც შესწევს უნარი განავითაროს მოხმარებისადმი ბუნებრივი მიდრეკილება, შეუძლია მნიშვნელოვნად შეუწყოს ხელი კაპიტალის ზრდას... სიმდიდრის ზრდა, რომელიც არ არის განპირობებული შეძლებული ფენების მხრიდან თავშეკავებით და ამგვარი გადანაწილება კაპიტალის ზრდის ხელის შემშლელია". მისი აზრით, სახელმწიფომ უნდა იმოქმედოს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაზე, რომელიც რაღაც პერიოდის შემდეგ გამოიწვევს "რანტიებისა და უქმი კაპიტალიზმის ევთანაზიას". იგი ასევე მნიშვნელოვნად თელის საბიუჯეტო პოლიტიკის გამოყენებას მისი საგასავლო ნაწილის კუთხით და აკრიტიკებს კლასიკოსების მიერ ჩამოყალიბებულ საბიუჯეტო ნეიტრალიტეტის პრინციპს.

და ბოლოს, კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი - ნიშნავს თუ არა სახელმწიფოს როლის ზრდა კერძო ინიციატივის სიკვდილს? კეინზი ამ კითხვაზე ერთმნიშვნელოვან უარყოფით პასუხს იძლევა: "არ არსებობს სახელმწიფო სოციალიზმის დასაბუთების რაიმე დამაჯერებელი არგუმენტაცია. მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფო პასუხს არ აგებდეს წარმოების საშუალებების საკუთრებაზე... გარდა მოხმარებისადმი ბუნებრივ მიდრეკილებასა და ინვესტირებისადმი მოტივაციას შორის წონასწორობის კონტროლისა, ეკონომიკური ცხოვრების სოციალიზაციის სხვა არავითარი საფუძველი არ არსებობს".

ამრიგად, სახელმწიფოს როლის ზრდა, კეინზის აზრით, არ არის საბაზრო ეკონომიკის დასასრული. სახელმწიფოს მაკონტროლებელ-მარეგულირებელი ფუნქცია, რომელიც ზემოაღნიშნული წონასწორობის დაცვას ემსახურება, "მე-19 საუკუნის პუბლიცისტს ან დღევანდელ (იგულისხმება კეინზის თანამედროვე - ე.მ.) ფინანსისტს ინდივიდუალური პრინციპების საშინელ დარღვევად მოეჩვენება, ჩვენ კი სახელმწიფოს ფუნქციის ასეთი გაფართოება იმის ერთადერთ საშუალებად გვეჩვენება, რომ ინდივიდუალური ინიციატივა ნაყოფიერად ხორციელდებოდეს თანამედროვე ეკონომიკური ინსტიტუტების არსებობის პირობებში".

2. II. 8. კეინზის ეკონომიკური მოძღვრების ზოგადი შეფასება

"ზოგადი თეორია", ეკონომიკური აზრის მკვლევართა საერთო შეფასებით, წარმოადგენდა ნამდვილ თეორიულ რევოლუციას. ამ წიგნმა ისეთივე ზეგავლენა იქონია ანგლო-საქსურ ქვეყნებში ეკონომიკური აზრის განვითარებაზე, როგორც თავის დროზე ა. სმიტის "ხალხთა სიმდიდრემ". ამ წიგნის როლი მხოლოდ თეორიის განვითარებით არ შემოიფარგლება. იგი წარმოადგენს პასუხს გასული საუკუნის 30-იანი წლების "დიდ დეპრესიაზე" და ეს კიდევ უფრო აძლიერებს აღნიშნული წიგნის აქტუალურობას.

"ზოგადი თეორიის" გარშემო ფართო დისკუსიები მიმდინარეობდა ათწლეულების მანძილზე. ყველაზე ძლიერ კრიტიკოსებად კი ნეოკლასიკოსები გვევლინებოდნენ და ეს განსაკუთრებით ნიშანდობლივი გახდა გასული საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისიდან. ამგვარი კრიტიკის საფუძველი, სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, ხშირად ჯ. მ. კეინზის ნააზრევიდანაც მომდინარეობს. მაგალითად. საკმაოდ წინააღმდეგობრივია მისი დამოკიდებულება კლასიკურ ეკონომიკურ სკოლასთან. იგი წერს: "კლასიკური სკოლის ჩვენეული კრიტიკა გამოიხატება არა მათ მსჯელობაში ლოგიკური შეცდომების გამოვლენაში, არამედ იმის ჩვენებაში, რომ მათ მიერ შემოთავაზებული ჰიპოთეზების შემოწმება შეუძლებელია ან თითქმის შეუძლებელი. ამგვარად იგი (იგულისხმება კლასიკური ეკონომიკური სკოლა-ე.მ.) უძლურია გადაწყვიტოს კონკრეტული სამყაროს ეკონომიკური პრობლემები. მას შემდეგ, რაც კონტროლის ცენტრალური ორგანოები მოახერხებენ წარმოების საერთო დონის დადგენას შესაბამისი მაქსიმალური დასაქმების უზრუნველყოფის პირობებში, კლასიკური თეორია კვლავ შეიძენს თავისუფლებას".

კეინზის გარდაცვალების შემდეგ (1946) განვითარდა ორი სკოლა, რომლებიც კეინზის მოძღვრების განსხვავებულ ინტერპრეტაციებს ემყარებოდა. პირველი ცდილობდა კეინზიანური და კლასიკური შეხედულებების სინთეზის მოხდენას ("სინთეზის კეინზიანელები": **ჰიკსი, ჰანსენი, პატინკინი, სამუელსონი**). დროთა მანძილზე წონასწორობა მათი კვლევების ღერძი გახდა, ხოლო კეინზის მოსაზრებები კი საგრძნობლად შერბილდა. მეორე სკოლას უწოდებენ "პოსტ-კეინზიანელებს"-(**ჰაროდი, დომარი, რობინსონი, კალდორი**).

ისინი თავიანთ ნაშრომებში ცდილობდნენ აეღორძინებინათ და განევითარებინათ კეინზის ანტიკლასიკური შეხედულებები. ზოგიერთი მათგანი (მაგ. რობინსონი) მთავარ აქცენტს აკეთებდა შემოსავლის განაწილებაზე და ამით ძალიან უახლოვდებოდა მარქსისტულ პოზიციას.

კეინზიანური რევოლუცია საგრძნობლად შეეხო ასევე ეკონომიკურ პოლიტიკას. კეინზის გავლენა ამ სფეროზე იგრძნობოდა ჯერ კიდევ მისი მთავარი ნაშრომის გამოქვეყნებამდე, თუმცა ეს გავლენა განსაკუთრებით გაძლიერდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. წამყვანი ინდუსტრიული ქვეყნების მთავრობების მიერ ფინანსური და საბიუჯეტო ინსტრუმენტების აქტიური გამოყენება წესად იქცა. ისინი გამოიყენებოდა როგორც უმუშევრობის, ისე ინფლაციის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

"ზოგადი თეორია" იძლევა აგრეთვე სოციალური პოლიტიკის გარკვეულ დასაბუთებას. ეს განსაკუთრებით შეეხება სრული დასაქმების პრობლემას. "ახალი კლასიკოსებისაგან" (**რუეფი, ფონ ჰაიეკი**) განსხვავებით, რომლებიც თელიდნენ, რომ დაცემა და უმუშევრობის ზრდა ის ფასია, რისი გადახდაც აუცილებელია სოციალური და ეკონომიკური პროგრესის თავსებადობის უზრუნველსაყოფად, კეინზი უმუშევრობას მკვეთრად გამოხატულ უარყოფით სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენად განიხილავდა და მის წინააღმდეგ ბრძოლის მრავალფეროვან ღონისძიებებს გვთავაზობდა.

კეინზიანური პოსტულატები ფართოდ იქნა წარმოდგენილი ეკონომიკური ზრდის თეორიებში, რომლებიც განსაკუთრებით განვითარდა გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს და 60-იანი წლების დასაწყისში. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ პერიოდის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული -ეკონომიკური ზრდის სოლოუს მოდელი - ნეოკლასიკურ პოსტულატებს ემყარებოდა.

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან მსოფლიოს წამყვან კაპიტალისტურ ქვეყნებში ეკონომიკური კონიუნქტურა საგრძნობლად შეიცვალა მისი გაუარესების თვალსაზრისით. სრული დასაქმების შეუძლებლობამ და იმავე დროს ინფლაციური პროცესების გაძლიერებამ კეინზიანური თეორიის კრიტიკის ახალი ტალღა წარმოშვა. მთავარი კრიტიკოსების როლში გამოვიდნენ ცნობილი თეორეტიკოსი ეკონომისტები - მილტონ ფრიდმანი ("ადაპტაციური

პროგნოზების თეორია") და რობერტ ლუკასი ("რაციონალური პროგნოზების თეორია"). კეინზიანური თეორიის წინააღმდეგ იყო მიმართული აგრეთვე ლაფერის "მიწოდების თეორია". რაც შეეხება კეინზიანური .თეორიის მხარდამჭერებს, მათ შორის ყველაზე სოლიდურადაა წამოდგენილი ე.წ. "ახალი კეინზიანური ეკონომიკა", რომელიც ძირითად აქცენტებს აკეთებს მაკროეკონომიკის მიკროეკონომიკურ დასაბუთებაზე. ეს სკოლა ჩამოყალიბდა "ახალი კლასიკური სკოლის" საწინააღმდეგოდ.

გასული საუკუნის 90-იანი წლები და მიმდინარე საუკუნის დასაწყისი გამოირჩევა კეინზიანური შეხედულებების აღორძინებით. მყარი უმუშევრობა, ფინანსური სფეროს გიგანტური ზრდა, საპროცენტო განაკვეთების მაღალი დონე, "რანტიეთა დაბრუნება", დეფლაციის საფრთხე და გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისები აჩქარებს და აადვილებს თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიებში "კეინზის დაბრუნებას".

ლიტერატურა:

ჯონ კეინსი. დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია. ქუთაისი, 1995.

Keynes J. The Collected Writings of John Maynard Keynes. The General Theory and After: Defence and Development. London, 1973.

Keynes J. Economic Possibilities for our Granchildren. კრებულში: "Revisiting Keynes: Economic Possibilites for our Grandchildren". L. Pecchi, G. Piga (eds.) Camridge MA; MIT Press, 2008.

Minky H. John Meynard Keynes. Columbia University Press, 1975.

გ. დელაპლასი. ლექციები ეკონომიკური აზრის ისტორიაში. თავი 2: "ჯონ მეინარდ კეინსის მაკროეკონომიკური თეორია", თბ. 2003, გვ. 31-55.

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ., 2010, თავი XIX.

Ю. Ананиашвили В. Папава. Налоги и макроэкономическое равновесие. Лаффер-Кейнсианский синтез. Стокгольм, 2010

თემა 3. კეინზიანური მაკროეკონომიკური თეორიის დაცვა და განვითარება

ლექცია III - ახალი (ნეო) კეინზიანელები, პოსტკეინზიანელები და ნეოკლასიკური სინთეზი"

შესავალი

კეინზიანური მაკროეკონომიკა გასული საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისიდან 60-ანი წლების დასაწყისამდე *მეინსტრიმს* წარმოადგენდა. მას ემყარებოდა წამყვანი ქვეყნების მთავრობათა ეკონომიკური პოლიტიკა. ამასთანავე, როგორც წინა ლექციაში აღვნიშნეთ, კეინზიანური მაკროეკონომიკა შეიცავდა რიგ წინააღმდეგობებს. მისი ზოგიერთი დებულება აშკარა შეუსაბამობაში აღმოჩნდა 60-იანი წლების დასაწყისში ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში შექმნილ ეკონომიკურ რეალობასთან. აქედან გამომდინარე, დაიწყო კეინზიანური მაკროეკონომიკის აქტიური კრიტიკა. თავდაპირველად კრიტიკოსებად გამოვიდნენ მონეტარიზმის წარმომადგენლები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია **მ. ფრიდმანის** "რაციოხალური პროგნოზირების თეორია" გასული საუკუნის 60-70-იან წლებში კეინზიანური მაკროეკონომიკის კრიტიკა გაგრძელდა ახალი კლასიკური ეკონომიკური სკოლის წარმომადგენლების – **რ. ლუკასის, თ. სარჯენტის, რ. ბაროს** მხრიდან. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რ. ლუკასის "რაციონალური მოლოდინის თეორია". დისკუსიის მთავარ ობიექტს წარმოადგენდა ის, თუ რამდენად სწრაფად ხდება ხელფასისა და ფასების კორექტირება. "ახალი კლასიკოსები" აქცენტს აკეთებდნენ ხელფასებისა და ფასების მოქნილობაზე. ისინი თვლიდნენ, რომ ფასები სწრაფად "წმენდენ" ბაზრებს და უზრუნველყოფენ მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობას. კეინზიანელები (უფრო ზუსტად ახალი კეინზიანელები) პირიქით – აღიარებდნენ ხელფასებისა და ფასების სიხისტეს. აქედან გამომდინარე, უმუშევრობას ისინი კანონზომიერ მოვლენად მიიჩნევდნენ და ხაზს უსვამდნენ ფულადი პოლიტიკის ძლიერ ზეგავლენას საქმიან აქტივობაზე. ამ თვალსაზრისით, მათ გარკვეული შეხების წერტილები ჰქონდათ მონეტარისტებთან.

ამრიგად, კეინზიანური მაკროეკონომიკური თეორიის მწვავე კრიტიკამ დღის წესრიგში დააყენა მისი დაცვისა და განვითარების აუცილებლობა. სწორედ ამ ნიადაგზე აღმოცენდა მაკროეკონომიკური თეორიის სამი მიმართულება: ა) ახალი კეინზიანელობა ("ნეოკეინზიანელობა"); ბ) ტრადიციული კეინზიანური და ნეოკლასიკური თეორიების სინთეზი; გ) პოსტკეინზიანელობა. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, იყოფა სამ ქვემიმართულებად: 1. ამერიკული, ანუ მონეტარული პოსტკეინზიანელობა; 2. კალეცკიანელობა (სახელმწოდება წარმოდგება პოლონელი მეცნიერის **მ. კალეცკის** გვარისაგან); 3. ახალი რიკარდოანელობა. მოცემულ თემაში ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ რამდენიმე მიმართულებას.

3. III. 1. ახალი კეინზიანური თეორიები

ახალი კეინზიანელები ეწოდებათ იმ თეორიტიკოს-ეკონომისტებს, რომლებიც გასული საუკუნის 80-იან წლებში შეეცადნენ კეინზის თეორიის კრიტიკის პასუხად ამ თეორიის ზოგიერთი პოსტულატის კორექტირებას. ახალი კეინზიანელობა ტრადიციული, ანუ ძველი კეინზიანელობისაგან რამდენიმე თვალსაზრისით განსხვავდება. *პირველი* – ახალი კეინზიანელები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მაკროეკონომიკის მიკროეკონომიკური საფუძვლების ანალიზს და *მეორე* – ისინი აღიარებდნენ ეკონომიკურ პროცესებზე ფასების მნიშვნელოვან გავლენას.

დევიდ რომერი

განვიხილოთ ახალი კეინზიანური მაკროეკონომიკის ძირითადი დებულებები **გრეგორი მენქიუს** ანალიზზე დაყრდნობით, რომელიც **დევიდ რომერთან** ერთად ახალი კეინზიანელების ერთერთ ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლად ითვლება.

3. III. 1. 1. "მენიუს დანახარჯები" და ერთობლივი მოთხოვნის გარეგანი ეფექტები.

ფასების უსწრაფეს ცვლილებას, ახალი კეინზიანელების აზრით, ის უშლის ხელს, რომ იგი "ფული ღირს". კერძოდ, ეს დაკავშირებულია ფირმების მიერ ახალი კატალოგების გამოშვებასთან და რესტორნებში ახალი მენიუების დაბეჭდვასთან (სწორედ აქედან მომდინარეობს სახელწოდება "მენიუს დანახარჯები"). ამით აიხსნება ფირმების მხრიდან საკუთარი ფასების კორექტირების მიმართ ნაკლები ენთუზიაზმი. ფართო მასშტაბით ამ მოვლენის არსებობა განაპირობებს ფასების სიმყარეს, რაც მენქიუს აზრით, უარყოფითი მოვლენაა, ვინაიდან საზოგადოებას იგი ძვირი უჯდება. მენქიუს მოყავს შემდეგი მაგალითი: ვთქვათ, "ჯენერალ მოტორსმა" გამოცახადა ფასები საკუთარ პროდუქციაზე, მიმოქცევაში ფულის მასის შემცირების შემთხვევაში იგი დადგება ამ ფასების კორქტირების აუცილებლობის წინაშე. თუკი იგი ფასებს შეამცირებს, მომხმარებლებს გაეზრდებათ რეალური შემოსავალი, ანუ მსყიდველობითი უნარი. შედეგად ისინი მეტს იყიდიან არა მხოლოდ ამ კომპანიის, არამედ სხვა კომპანიების პროდუქციასაც. თუმცა, სხვა კომპანიების ბედი "ჯენერალ მოტორსს" ნაკლებად აინტერესებს და ხშირად არც კი მიდის მენიუს დანახარჯებზე., რაც საზოგადოებისათვის სასარგებლო იქნებოდა, ვინაიდან საერთო დანახარჯებს შეამცირებდა. ეს არის იმის ნათელი მაგალითი, რომ მყარი ფასები, რომელსაც ცალკეული კომპანიებისათვის სარგებელი მოაქვს, წამგებიანი შეიძლება აღმოჩნდეს მთელი ეკონომიკისათვის.

3. III. 1. 2. ფასების დაწესების ასინქრონულობა

ეკონომიკაში მყარი ფასების არსებობას ნეოკეინზიანელები იმითაც ასაბუთებენ, რომ შეუძლებელია ფასების ერთდროულად დაწესება და ეკონომიკაში ადგილი აქვს ფასების კორექტირებაში ასინქრონულობას. ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვნად ართულებს ფირმების მიერ ფასების დაწესებას, ვინაიდან მათ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ სხვა ფირმების მიერ დაწესებული ფასები და მათი ცვლილება. ასეთ შემთხვევაში მოსალოდნელია ფასების დონის ნელი ცვლილება იმ დროსაც კი, როცა ცალკეული ფირმების მიერ

დაწესებული ფასები სწრაფად იცვლება. ფასების ასინქრონულად დაწესების პირობებში ადგილი აქვს ფასის კორექტირების პროცესში შეფერხებებს, ვინაიდან ნებისმიერი ფირმა ერიდება საკუთარ პროდუქციაზე ფასების სწრაფ და მნიშველოვან ცვლილებას.

3. III. 1. 3. კოორდინაციის არასრულყოფილება.

ახალი კეინზიანელობის ზოგიერთი წარმომადგენელი თვლის, რომ ეკონომიკაში რეცესიის წარმოშობა კოორდინაციის არასრულყოფილების პირდაპირი შედეგია. კოორდინაციის არასრულყოფილება წარმოიშობა ხელფასისა და ფასების დაწესების დროს, რომლის მიზეზი შემდეგია: ხელფასისა და ფასების დაწესებისას ფირმამ უნდა გაითვალისწინოს იმ აგენტების ქცევა, რომელიც ზეგავლენას ახდენს ფასისა და ხელფასის დაწესებაზე, ანუ მათ უნდა ჩამოუყალიბდეთ გარკვეული მოლოდინები. მაგალითად, პროფკავშირები, რომლებიც მოლაპარაკებებს აწარმოებენ ხელფასებთან დაკავშირებით, უნდა ითვალისწინებდნენ სხვა პროფკავშირების მიერ ანალოგიური საკითხის გადაწყვეტისას მიღებულ შედეგებს. ფირმებმა უნდა გაითვალისწინონ სხვა ფირმების მოლოდინი ფასების დაწესებასთან დაკავშირებით. იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ შეიძლება კოორდინაციის არასრულყოფილებამ წარმოშვას რეცესია, განვიხილოთ შემდეგი პირობითი მაგალითი. ვთქვათ, ეკონომიკა ორი ფირმისაგან შედგება. მიმოქცევაში ფულის მასის შემცირებისას ორივე ფირმამ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება ფასების შემცირების შესახებ. ორივე ფირმა საკუთარი მოგების მაქსიმიზაციას ცდილობს, თუმცა მიღებული მოგების სიდიდე დამოკიდებულია არა მხოლოდ საკუთარ საფასო გადაწყვეტილებაზე, არამედ სხვა ფირმების ანალოგიურ ქმედებაზეც. თუკი არცერთი ფირმა არ შეამცირებს ფასებს, რეალური ფულის რაოდენობა (ანუ ფულის მოცულობა გაყოფილი ფასების დონეზე) მცირე იქნება და დაიწყება რეცესია. თუკი ორივე ფირმა შეამცირებს ფასებს, რეალური ფულის რაოდენობა და მასთან ერთად ფირმების მოგებაც გაიზრდება. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ფირმა ცდილობს რეცესიის თავიდან აცილებას, მხოლოდ ერთი ფირმის ძალისხმევა ამისათვის საკმარისი არ არის. თუკი ერთი ფირმა ფასებს შეამცირებს, მეორე კი არა – რეცესია მაინც დაიწყება.

ამრიგად, ერთი ფირმის გადაწყვეტილება ყოველთვის ახდენს ზეგავლენას მეორე ფირმის მდგომარეობაზე. თუკი ერთი ფირმა ფასებს ამცირებს, იგი ამით ხელს უწყობს მეორე ფირმას რეცესიის თავიდან აცილებაში. რა მდგომარეობამდე მიეყვანართ ამ კანონზომიერებას მთელი ეკონომიკის მასშტაბით? *პირველი*, თუკი ერთი ფირმა მეორესაგან მოელის ფასის შემცირებას, ისიც შეამცირებს ფასებს და ორივესათვის ხელსაყრელი მდგომარეობა შეიქმნება; *მეორე*, თუკი ერთი ფირმა მოელის, რომ მეორე ფირმა არ შეცვლის ფასებს, ბუნებრივია ისიც არ შეამცირებს ფასებს საკუთარ პროდუქციაზე და ორივე ფირმის მდგომარეობა გაუარესდება. ამრიგად, ფირმებისათვის უარესი შედეგების დადგომა შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც კოორდინაციის არასრულყოფილების შედეგი. რეალურ ეკონომიკაში ამგვარი კოორდინაცია გართულებულია, რასაც განაპირობებს ფირმების მრავალრიცხოვნობა. ამ ისტორიის მორალი ის არის, დაასკვნის გრ. მენქიუ, რომ მყარი ფასები არავისთვის სარგებლის მომტანი არ არის. ფასები კი იმიტომ არის მყარი, რომ ადამიანებს ამის მოლოდინი აქვთ.

3. III. 1. 4. ეფექტიანი ხელფასი

ახალი კეინზიანელების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წარმატებაა უმუშევრობის ახალი თეორიის ჩამოყალიბება. ჩვეულებრივ ეკონომისტები თვლიდნენ, რომ შრომის ბაზარზე მუშახელის ჭარბი მიწოდება იწვევს ხელფასის შემცირებას, რაც ზრდის შრომაზე მოთხოვნას და ამცირებს უმუშევრობას. სწორედ ამიტომ კლასიკური თეორიის თანახმად, უმუშევრობა მიიჩნეოდა თვითგადაჭრად პრობლემად. კეინზიანელები აღნიშნავენ, რომ ამგვარ თვითრეგულირებად მექანიზმს არ შეუძლია ბაზრის "გაწმენდა" და აღნიშნული თეზისის დასასაბუთებლად იყენებენ ე.წ. "ეფექტიანი ხელფასის თეორიას" (თავად სახელწოდება ახალ კეინზიანელებს ეკუთვნით). ამ მიმართულების ეკონომისტთა ნაშრომებში მაღალი ხელფასი განისაზღვრება დასაქმებულთა შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების ერთ-ერთ ფაქტორად. მათი აზრით, მუშახელის ჭარბი მიწოდებით გამოწვეული ხელფასის შემცირება განაპირობებს ფირმის გაკოტრებას. მართალია, ხელფასის შემცირება იწვევს ფირმების დანახარჯების შემცირებას, მაგრამ იგი იწვევს შრომის

მწარმოებლურობის და მაშასადამე, მოგების შემცირებასაც. ახალი კეინზიანელები განიხილავენ ეფექტიანი ხელფასის მოგებაზე ზეგავლენის რამდენიმე მიმართულებას. *პირველი* – მუშაკთა დენადობის შემცირება: რაც უფრო მეტს უხდის ფირმა საკუთარ მუშაკებს, მით უფრო მეტად არიან ისინი დაინტერესებულნი ამ ფირმაში დარჩენით, იზოგება დრო და ის ფინანსური რესურსები, რაც საჭიროა ახალი მუშაკების დასაქირავებლად და სამუშაო ადგილზე მათ მოსამზადებლად; *მეორე* – ეფექტიანი ხელფასის გაელენა სამუშაო ძალის ხარისხზე: თუკი ფირმა ნაკლებს გადაუხდის თავის მუშაკებს, მაღალკვალიფიციური მუშაკები მიატოვებენ ამ ფირმას და დაიწყებენ ახალი სამუშაოს ძიებას. მოცემული ფირმა კი დარჩება უფრო ნაკლებკვალიფიციური მუშაკების ამარა, რაც შეამცირებს ფირმების მოგებას. ამრიგად, წონასწორულზე უფრო მაღალი ხელფასის გადახდით ფირმას შეუძლია კვალიფიციური მუშახელის შენარჩუნება და ამ გზით შრომის მწარმოებლურობის გაზრდა; *მესამე* – მაღალი (ეფექტიანი) ხელფასის გაელენა მუშაკთა სიბეჯითეზე: მუშაკების სრული გაკონტროლება ფირმის ადმინისტრაციას არ შეუძლია, ამიტომ მაღალი ხელფასი ის სტიმულია, რომელიც თავად აიძულებს მუშაკებს იშრომონ ინტენსიურად. რაც უფრო მაღალია ხელფასი, მით უფრო მეტ ზარალს მიიღებს მუშაკი, რომელსაც არასაკმარისი სიბეჯითის გამო მოუხდება ფირმაში მაღალანაზღაურებადი სამუშაოს დატოვება. ამ თვალსაზრისითაც ეფექტიანი ხელფასი უფრო მაღალმწარმოებლური შრომის განმაპირობებელი ფაქტორია.

3. III. 1. 5. დასკვნები პოლიტიკისათვის

ტრადიციული კლასიკური თეორიისაგან განსხვავებით, ახალი კეინზიანელები ამტკიცებენ, რომ რეცესია ბაზრების არაეფექტიანობის გამოვლინებაა. აქედან გამომდინარე, ისინი რაციონალურად მიიჩნევენ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევას. კერძოდ, მათ მიერ განიხილება ანტიციკლური ფულადი და ფისკალური პოლიტიკის გატარების აუცილებლობა. სწორედ ეს არის ის პოსტულატი, რომელიც ახალ კეინზიანელებს ტრადიციულ კეინზიანურ თეორიასთან აკავშირებს და რომელიც არაერთხელ გამხდარა ზოგადად კეინზიანურ თეორიაზე და კერძოდ – ახალ კეინზიანელებზე თავდასხმის მიზეზი ნეოკლასიკოსთა მხრიდან.

3. III. 2. ტრადიციული კეინზიანური და ნეოკლასიკური თეორიების სინთეზი

3. III. 2. 1. ზოგადი საფუძვლები

ტრადიციული კეინზიანური მიმართულების ჩამოყალიბების დასაწყისად მიჩნეულია 1937 წელი, როდესაც ინგლისელმა ეკონომისტმა **ჯონ რიჩარდ ჰიკსმა** გამოაქვეყნა ნაშრომი სათაურით "ბატონი კეინზი და "კლასიკოსები": ინტერპრეტაციის მცდელობა". ამ მიმართულების ასევე თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან **ფრანკო მოდილიანი** ნაშრომით "ლიკვიდობისადმი უპირატესობის მინიჭება და სარგებლისა და ფულის თეორია" (1944) და **დონ პატინკინი** ნაშრომით - "ფული, სარგებელი და ფასები" (1965). ტრადიციული კეინზიანელების მიერ შემუშავდა **IS-LM** მოდელი, რომელიც შესულია მაკროეკონომიკის ყველა საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოში. ამ მოდელის საფუძველზე კეთდება დასკვნა, რომ ეკონომიკაში არსებული წონასწორობის შემთხვევაში უმუშევრობა შეიძლება წარმოიშვას რამდენიმე განსაკუთრებული გარემოების დროს. *პირველი* – ე.წ. "ლიკვიდობის საფანგი", რომელიც დაკავშირებულია ეკონომიკის დეპრესიულ მდგომარეობასთან, როცა სპეკულაციური მოტივიდან გამომდინარე, ფულზე მოთხოვნა სრულიად ელასტიურია საპროცენტო განაკვეთის მიმართ. შესაბამისად, შეუძლებელია საპროცენტო განაკვეთის კიდევ უფრო დაწევა და ამ გზით ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირება. თავად კეინზი აღნიშნულ ფენომენს ზედმეტად დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა, თუმცა კეინზიანელების თეორიაში "ლიკვიდობის ხაფანგი" მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. გრაფიკულად IS-LM მოდელში ლიკვიდობის ხაფანგი LM ჰორიზონტალური წრფის ფორმითაა წარმოდგენილი; *მეორე* – ინვესტიციების სრულიად არაელასტიურობა საპროცენტო განაკვეთის მიმართ, რომელმაც მოგვიანებით "ინვესტიციური ხაფანგის" სახელწოდება მიიღო. ეს მოვლენა ასევე შეესაბამება ეკონომიკის ღრმა დეპრესიისა და დაცემის ფაზებს. ამ დროს მეწარმის მოლოდინი იმდენად პესიმისტურია, რომ საპროცენტო განაკვეთის საგრძნობი დაწევაც კი ვერ ასტიმულირებს ინვესტიციებს და შესაბამისად, ერთობლივი მოთხოვნის გაზრდას. მოდელში ეს შემთხვევა აისახება IS

დონ პატინკინი

ვერტიკალური წრფით. აღნიშნულ ორივე შემთხვევაში დარღვეულია კავშირი ფულის ბაზარსა და ინვესტიციებს შორის; *მესამე* – ხელფასის ნომინალური განაკვეთის მოუქნელობა, რომელიც, თავის მხრივ, განპირობებულია ორი მიზეზით: 1. დაქირავებული მუშაკების ილუზიით, ანუ ნომინალური და რეალური ცვლადების გაიგივებით; 2. პროფკავშირების მიერ აგრესიული პოლიტიკის გატარებით.

საბოლოოდ შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი დასკვნა: ზემოთ-ჩამოთვლილ მხოლოდ სამ შემთხვევაშია შესაძლებელი საბაზრო ეკონომიკის შიდა წონასწორობა არასრული დასაქმების პირობებში.

ტრადიციული კეინზიანელების მთავარი ამოცანა იყო კეინზის თეორიის ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთ კერძო შემთხვევად წარმოდგენა, რომელიც საბაზრო ეკონომიკას აღწერდა დეპრესიულ სიტუაციებში, ანუ ისინი ცდილობდნენ "დეპრესიის მაკროეკონომიკური თეორიის" შექმნას. სწორედ ამ მცდელობამ განსაზღვრა ტრადიციული კეინზიანური და ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიების სინთეზის, როგორც დამოუკიდებელი მაკროეკონომიკური მიმართულების წარმოშობა. ხაზს ვუსვამთ, რომ ეს არის დამოუკიდებელი ეკონომიკური (მაკროეკონომიკური) თეორია, რომელიც განსხვავდება კლასიკური კეინზიანური მაკროეკონომიკისაგან. ეს განსხვავება მდგომარეობს შემდეგში:

- ნეოკლასკურ სინთეზში ყურადღება გამახვილდა მოუქნელი ხელფასების არსებობაზე, რომლის შედეგადაც თითქოსდა წარმოიშობა იძულებითი უმუშევრობა;
- ნეოკლასიკურ სინთეზში ცვლად სიდიდედ წარმოდგენილია სამეურნეო სუბიექტების ქონება, რასაც ადგილი არ ჰქონდა თავად ჯ. მ. კეინზთან;
- ნეოკლასიკურ სინთეზში მაკროეკონომიკური პროცესების ანალიზში ფართოდაა გამოყენებული ოპტიმიზაციის პრინციპები, რაც ასევე არ იყო დამახასიათებელი კლასიკური კეინზიანური მაკროეკონომიკისათვის. ოპტიმიზაციის პრინციპი კი აღებული იქნა ნეოკლასიკური თეორიიდან, რომელიც დიდ ყურადღებას უთმობდა საერთო წონასწორობის მდგომარეობას და ეკონომიკურ სისტემას განიხილავდა სხვადასხვა გაწონასწორებული ბაზრების აგრეგირებული ერთობლიობის სახით. კეინზის თეორიიდან ნეოკლასიკურ სინთეზში გამოყენებული იქნა ისეთი ფუნდამენტური

ცნებები, როგორებიცაა: აგრეგირება, მოხმარებისა და ინვესტიციების ფუნქციები, დანაზოგები და ინვესტიციები. თუმცა ეს ცნებები არსებითად გადამუშავდა სამეურნეო სუბიექტების ოპტიმიზირებული ქცევის გათვალისწინებით;

• კიდევ ერთი განსხვავება მდგომარეობს ხელფასთან დამოკიდებულებაში. კერძოდ, კეინზთან ხელფასის მოუქნელობა დადებით კონტექსტში განიხილება, ნეოკლასიკურ სინთეზში კი იგი იძულებითი უმუშევრობის ძირითად მიზეზად არის მიჩნეული. კეინზის ანალიზის რიგი ინსტრუმენტები – ფულადი ეკონომიკის კონცეფცია, ხანგრძლივი მოხმარების აქტივების არჩევის თეორია და ა.შ. ნეოკლასიკურ სინთეზში ღრმა დავიწყებას მიეცა.

განვიხილოთ ნეოკლასიკური სინთეზის ძირითადი შემადგენელი ელემენტები.

3. III. 2. 2. რეალური საკასო ნაშთის ეფექტი და ქონების თეორიის სხვა ასპექტები

რეალური საკასო ნაშთის ეფექტის შემოტანა ანალიზში ის უმნიშვნელოვანესი ასპექტია, რომელიც ტრადიციული კეინზიანელობის ნეოკლასიკურ სინთეზად ტრანსფორმაციაზე მიგვითითებს. რეალური საკასო ნაშთის ეფექტს ზოგჯერ **პიგუს ეფექტსაც** უწოდებენ. **არტურ სესილ პიგუ** კლასიკური ეკონომიკური სკოლის ტიპიური წარმომადგენელია, თუმცა მის მიერ შემოთავაზებული რეალური საკასო ნაშთის ეფექტის იდეა ნეოკლასიკური სინთეზის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი გახდა. ამ იდეის არსი შემდეგში მდგომარეობს: ცალკეული სამეურნეოსუბიექტების მოთხოვნა დამოკიდებულია მათ განკარგულებაში არსებული ფულის მარაგზე, რომელიც კორექტირდება ფასების დონის ცვლილების (ინფლაცია–დეფლაციის) შედეგად, ანუ წარმოადგენს რეალურ საკასო ნაშთს. ფულის მასის ზრდა, ან ფასების შემცირება იწვევს მოხმარების გაფართოებას და, შესაბამისად, ერთობლივი მოთხოვნის ზრდას. რეალური საკასო ნაშთის ეფექტს ეკონომიკაში ამორტიზატორის როლი აკისრია, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ დაქვეითების ფაზაში იგი ხელს უწყობს როგორც "ლიკვიდობის ხაფანგის", ისე

არტურ სესილ პიგუ

"ინვესტირების ხაფანგის" აღმოფხვრას. რეალური საკასო ნაშთის ეფექტის გათვალისწინებით, კეთდება შემდეგი მნიშვნელოვანი დასკვნა: არასრული დასაქმების პირობებში ეკონომიკის წონასწორულ მდგომარეობაში დარჩენის ერთადერთი პირობაა ხელფასის მოუქნელობა. რეალური საკასო ნაშთის ეფექტის იდეასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული ნეოკლასიკური სინთეზის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი იდეა სამურნეო სუბიექტების ქონების სტაციონარული მდგომარეობის შესახებ, რომელიც ნიშნავს იმას, რომ სამეურნეო სუბიექტების ქონების მოცულობა და სტრუქტურა ოპტიმალურია, რაც წარმოადგენს თითოეული სუბიექტის მიზანს. ქონების მოცულობასა და სტრუქტურაზე ნებისმიერი ზემოქმედება იწვევს მათ შესაბამის კორექტირებას. კერძოდ, ფასების შემცირებისა და ფულადი მასის გადიდების შემთხვევაში რეალური საკასო ნაშთის ეფექტი აჭარბებს მის ოპტიმალურ მოცულობას, რის გამოც სამურნეო სუბიექტები ცდილობენ მისგან განთავისუფლებას. აღნიშნული მიიღწევა სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე მეტი ფულის დახარჯვით. საბოლოოდ, ეკონომიკაში იზრდება მოხმარება და მატულობს ერთობლივი მოთხოვნა.

3. III. 2. 3. ფილიპსის მრუდი

ბილ ფილიპსი

ნეოკლასიკური სინთეზის მნიშვნელოვანი ელემენტია **"ფილიპსის მრუდი"**, რომლის სახელწოდება დაკავშირებულია ინგლისელი ეკონომისტის, **ბილ ფილიპსის** გვართან. მან ამ მრუდით ასახა ემპირიული თანაფარდობა ხელფასის განაკვეთის დინამიკასა და უმუშევრობის დონეს შორის. ეს კანონზომიერება აღმოჩენილი იქნა დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკურ სინამდვილეში 1861 წლიდან 1957 წლამდე მიმდინარე პროცესებზე დაკვირვების შედეგად. მოგვიანებით ნობელის პრემიის ლაურეატმა ეკონომიკის დარგში, **პოლ სამუელსონმა** და ნეოკლასიკური სინთეზის სხვა წარმომადგენლებმა განავითარეს ფილიპსის მრუდის თეორია. ხელფასის ნომინალური განაკვეთის ზრდა წარმოადგენს რეაქციას შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბებულ ყველა მოთხოვნაზე, რომელიც, თავის მხრივ, უმუშევრობის სარკისებური ასახვაა.

პოლ სამუელსონი

შემდგომში ხელფასის განაკვეთის ცვლილების მაჩვენებელი შეიცვალა ინფლაციის ტემპის მაჩვენებლით, ვინაიდან ხელფასის ზრდა წარმოების დანახარჯების გაზრდით ადიდებს ინფლაციას. ნეოკლასიკურ სინთეზში ფილიპსის მრუდი, როგორც ანალიტიკური ელემენტი, მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გატარების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი გახდა. მისი საშუალებით მთავრობას დროის ყოველ მოცემულ მონაკვეთში შეეძლო გაეკეთებინა არჩევანი ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის საზოგადოების წინაშე მდგარი კონკრეტული ამოცანებიდან გამომდინარე.

1970-იანი წლების ეკონომიკურმა კრიზისმა ეჭვის ქვეშ დააყენა ფილიპსის მრუდით ასახული კანონზომიერება. ერთდროულად გაიზრდა როგორც ინფლაცია, ისე უმუშევრობა, რაც კეინიზიანური თეორიის მიმართ საერთო იმედგაცრუების ერთ-ერთი მიზეზიც გახდა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თავად ჯ. მ. კეინზს არ განუხილავს ხელფასის განაკვეთსა და უმუშევრობის დონეს შორის ურთიერთკავშირი. ამიტომ ეს იდეა არ შეიძლება ჩაითვალოს მაკროეკონომიკის ფუძემდებლის თეორიის შემადგენელ ელემენტად.

3. III. 2. 4. მულტიპლიკატორ – აქსელერატორის მოდელი, როგორც საქმიანი ციკლის კონცეფცია

ჯონ ჰიკსი

პ. სამუელსონმა და ჯ. ჰიკსმა განახორციელეს ჯ. მ. კეინზის მულტიპლიკატორის იდეა, რომლის შინაარსი, როგორც ცნობილია, მდგომარეობს შემდეგში: ინვესტიციების ზრდა განაპირობებს ეროვნული შემოსავლის მრავალჯერად ზრდას. ამ იდეას მათ დაუმატეს ახალი მოსაზრებაც: ინვესტიციები თავად სტიმულირდება გამოცოცხლებული ეკონომიკური კონიუნქტურით, რასაც ეროვნული შემოსავალი განაპირობებს.

შედეგად რეალური შემოსავალი და ინვესტიციები ერთმანეთის ფუნქციებია. აღნიშნული ურთიერთკავშირის და ურთიერთზემოქმედების გათვალისწინების საფუძველზე, ნეოკლასიკური

სინთეზის მომხრეთა მიერ აგებულ იქნა საქმიანი აქტივობის ციკლური რყევების მოდელი. აღნიშნულ მოდელში ციკლის ზედა საზღვრად მიჩნეულია ეროვნული შემოსავლის ის მოცულობა, რომელიც უზრუნველყოფს სრულ დასაქმებას, ანუ ქვეყნის საწარმოო პოტენციალი, ქვედა საზღვრად კი - ძირითადი ფონდების ამორტიზაციის შესაბამისი ინვესტიციების მოცულობა.

ნეოკლასიკური სინთეზის მომხრეებმა კეინზის მიერ ჩამოყალიბებული ბევრი ურთიერთდამოკიდებულება ალგებრულად ჩაწერეს და საკმაოდ რთული ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელების ფორმით ჩამოაყალიბეს.

3. III. 2. 5. სახელმწიფოს მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასთან დამოკიდებულება

ეკონომიკის პოლიტიკის დარგში ნეოკლასიკური სინთეზის ყველაზე საყურადღებო ნოვაციად შეიძლება ჩაითვალოს ქონებრივი ფაქტორის შეფასება, რითაც შეიძლება გაძლიერდეს ამ პოლიტიკის ეფექტიანობა. ფულადი და ფისკალური პოლიტიკა აუცილებლად იწვევს ეკონომიკაში ქონების მოცულობის შეცვლას (როგორც რეალური საკასო ნაშთის ეფექტის, ისე ობლიგაციების რეალური მარაგების ცვლილების სახით). ქონების მარაგების სხვადასხვა კომპონენტები მოხმარებისა და ინვესტირების სხვადასხვა ფუნქციებია, რის გამოც წარმოიშობა ერთობლივ მოთხოვნაზე მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ზემოქმედების კიდევ ერთი არხი, რომელიც ზრდის ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტიანობას.

3. III. 3. პოსტკეინზიანური მაკროეკონომიკა

3. III. 3. 1. ზოგადი საფუძვლები

მიხაილ კალეცკი

ამ მიმართულების თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან **მ. კალეცკი, ჰ. მინსკი, პ. დევიდსონი, ჯ. ჩიკი, ჯ. რობინსონი, ნ. კალდორი** და სხვ. პოსტკეინზიანური მაკროეკონომიკური თეორიის მომხრეებისათვის, ახალი კეინზიანელების მსგავსად, დამახასიათებელია მაკროეკონომიკის მიკროეკონომიკურ ასპექტებზე ყურადღების აქცენტირება.

ზოგიერთი ეკონომისტი თანამედროვე პოსტკეინზიანური მიმართულების ფუძემდებლად მიიჩნევს პოლონელ თეორეტიკოს-ეკონომისტს **მიხაილ კალეცკის**. კეინზისა და კალეცკის თეორიები რამდენიმე მნიშვნელოვან საერთო ელემენტს შეიცავს. *პირველი* – ორივე მათგანი ერთობლივ მოთხოვნას ეკონომიკური აქტივობის ცვლილების მნიშვნელოვან ფაქტორად განიხილავს და უარს ამბობს ფულად ეკონომიკაში სეის კანონის გამოყენების მართებულობაზე. *მეორე* – ორივე მეცნიერი ერთმანეთისაგან განასხვავებს სამომხმარებლო და ინვესტიციურ ხარჯებს და ამ უკანასკნელს განიხილავს მოთხოვნის განმსაზღვრელ აქტიურ და ცვალებად კომპონენტად. *მესამე* – ორივე ეკონომისტის აზრით, ფასების დონე განისაზღვრება მწარმოებელთა მიერ, რომლებიც საკუთარი მოგების მაქსიმიზაციას ცდილობენ. მწარმოებლები ასევე განსაზღვრავენ ხელფასის დონეს, რომელიც ყალიბდება არა შრომის, არამედ საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე.

ზემოაღნიშნულ საერთო შეხედულებებთან ერთად კეინზისა და კალეცკის მოსაზრებები გარკვეულ განსხვავებულ ელემენტებსაც შეიცავს, რამაც შემდგომში განაპირობა პოსტკეინზიანური მიმართულების შიგნით პოზიციათა დიფერენციაცია. საუბარია შემდეგ განსხვავებებზე:

- კეინზი მიიჩნევს, რომ ეკონომიკა წარმოდგენილია უპირატესად ატომისტური კონკურენტული ბაზრების ერთობლიობის სახით, კალეცკი კი ოლიგოპოლიური ბაზრებისაგან შემდგარი ეკონომიკის ანალიზს ანიჭებს უპირატესობას;
- ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, კეინზი ყურადღებას ამახვილებს ფირმის მზარდ ზღვრულ დანახარჯებზე, კალეცკი კი - მუდმივ ზღვრულ დანახარჯებზე;
- განსხვავებულია ავტორთა შეხედულებები საბაზრო ეკონომიკაში ფულის ბუნების თაობაზე. კეინზი თვლის, რომ ფული წარმოიშობა და კონტროლდება ცენტრალური ბანკის მიერ (აქვე შევნიშნავთ, რომ თავის ერთ-ერთ პირველ ნაშრომში "ტრაქტატი ფულის შესახებ" კეინზი დასაშვებად მიიჩნევდა ფულის შექმნას კერძო ბანკების მიერ). კეინზისაგან განსხვავებით, კალეცკი ფულის ანალიზს შედარებით ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს და, ამასთანავე, მან წამოაყენა სამუშაო ჰიპოთეზა, რომლის თანახმადაც ფულს წარმოქმნის კერძო ბანკების სისტემა;

• კეინზი უშვებს ბაზარზე წონასწორობის არსებობას, კალეცკის ანალიზი კი მთლიანად ემყარება ეკონომიკის ციკლური მერყეობის დაშვებას;

• დასახელებულ ავტორებს განასხვავებს მომავლის მოლოდინისა და წინასწარი განჭვრეტისადმი განსხვავებული დამოკიდებულება. თუმცა ორივე ეკონომისტი მოლოდინს განიხილავს იმ ცვლადის სახით, რომლებიც მნიშვნელოვნადაა დეტერმინირებული როგორც წარსული გამოცდილებით, ისე აწმყოში შექმნილი მდგომარეობით. ამასთანავე, კეინზი მომავლის შეცნობის შესაძლებლობას აღიარებს, კალეცკი კი – არა.

განვიხილოთ პოსტკეინზიანური მაკროეკონომიკის ძირითადი კატეგორიები.

3. III. 3. 2. ფული და ფინანსები

პოსტკეინზიანური მაკროეკონომიკა პრინციპულად მიჯნავს ერთმანეთისაგან ფულად და არაფულად ეკონომიკას. აქვე შევნიშნავთ, რომ პოსტკეინზიანელები ფულად ეკონომიკად მიიჩნევენ იმ ტიპის ეკონომიკას, რომელშიაც აქტიურ როლს თამაშობს ფული, როგორც არა მხოლოდ გაცვლის საშუალება, არამედ ფინანსური აქტივებიც, როგორც ფასეულობის შენახვის საშუალება. ვალრასის ზოგადი წონასწორობის ანალიზი არ ითვალისწინებდა ფულის, როგორც სიმდიდრის შენახვის ფუნქციის დახასიათებას. კეინზთან კი ფული განხილულია "ლიკვიდობისადმი უპირატესობის მინიჭების" პრინციპიდან გამომდინარე, რაც ინდივიდს საშუალებას აძლევს დაიცვას თავი მომავალში განვითარებული მოულოდნელობებისაგან. სტატიკურ (წინასწარგანჭვრეტილ) გარემოსა (კეინზი) და ზოგადი წონასწორობის სისტემაში (ვალრასი) ლიკვიდობა არ განიხილება ინდივიდისათვის რაიმე სარგებლის მომტანად.

დანაზოგებისა და ინვესტიციების ურთიერთკავშირი რჩება პოსტკეინზიანელების ყურადღების ცენტრში. მათი აზრით, აუცილებელია ის მექანიზმი, რომელიც გამორიცხავს სხვაობას დანაზოგებსა და ინვესტიციებს შორის. თავად კეინზის აზრით, ასეთ მექანიზმს წარმოადგენდა საპროცენტო განაკვეთი და მისი ცვლილება. კეინზი თვლიდა, რომ დანაზოგებისა და ინვესტიციების ერთიანობაში წამყვანი ინვესტიციებია, რომელსაც უნდა მოერგოს დანაზოგები.

პოსტკეინზიანელი ჯ. ჩიკი აღრმავებს ამ ურთიერთკავშირის ანალიზს და შენიშნავს, რომ იგი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა სტადიაზე იმყოფება საბანკო სისტემა, რომელიც, მისი აზრით, განვითარების ხუთ სტადიას გაივლის. პირველ სტადიაზე საბანკო სისტემა ჩანასახობრივ მდგომარეობაშია და მხოლოდ შუამავლის როლს ასრულებს დამზოგველსა და ინვესტორებს შორის. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ დაზოგვა წინ უნდა უსწრებდეს ინვესტიციებს. შემდეგ იგულისხმება საბანკო სისტემის ევოლუცია და ამ პროცესში მეორე, მესამე და მეოთხე სტადიების გავლა. ბოლოს არის მეხუთე, ანუ თანამედროვე მდგომარეობა, რომელიც ჩიკის აზრით, განსაკუთრებით საინტერესოა. იგი წერს: "მეორე სტადიიდან დაწყებული, ინვესტიციები შეიძლება წინ უსწრებდეს დანაზოგებს. დანაზოგების ზრდა კი ხდება ახალი საბანკო დეპოზიტების წარმოქნით ახალი სესხების მიწოდების საფუძველზე." მეხუთე სტადიაზე ინვესტიციების აქტიური როლი რელიეფურად ვლინდება და მოქმედებს შემდეგი ლოგიკა: ფირმების მიერ ინვესტიციური გეგმების განხორციელების სურვილი გულისხმობს ახალი სესხების მიღების აუცილებლობას, ანუ გაიცემა კრედიტები და იქმნება ფული. ყოველივე ამის შედეგად ხორციელდება ინვესტიციური დანახარჯები, რასაც თან მოსდევს დანაზოგების ზრდა.

საბანკო სისტემის პოსტკეინზიანური ანალიზი დღის წესრიგში აყენებს ფულის ბუნების განხილვის აუცილებლობას. გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან დაიწყო დისკუსია საკითხზე - კერძო სექტორთან მიმართებაში რომელი ფაქტორია ფული – ეგზოგენური თუ ენდოგენური. აღნიშნულ საკითხში ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ საბანკო და ფულადი სკოლის წარმომადგენლები. საქონლური ფული და საკრედიტო ფული ერთმანეთისაგან განსხვავებული კატეგორიებია. საკრედიტო ფული წარმოიქმნება ბანკის მიერ ინდივიდებზე, ფირმებზე, სახელმწიფო დაწესებულებებზე სესხების გაცემით და ნადგურდება ამ უკანასკნელთა მიერ ბანკის წინაშე აღებული ვალდებულებების შესრულებით. აქედან გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა: იმ ეკონომიკაში, სადაც უპირატესად საკრედიტო ფული გამოიყენება, განხვავებით იმ ეკონომიკისაგან, სადაც უპირატესად გამოყენებულია საქონლური ფული, ფულის მასა არ შეიძლება იმაზე მეტი აღმოჩნდეს, ვიდრე მისი ფლობის სურვილი გააჩნიათ ინდივიდებს. მაშასადამე, ამ ტიპის ეკონომიკაში გამორიცხულია ჭარბი ფულის არსებობა, შესაბამისად ინფლაციაც.

პოსტკეინზიანელი ეკონომისტები მაკროეკონომიკაში განიხილავენ საკრედიტო ფულის მნიშვნელობის რამდენიმე ასპექტს. ისინი შესაძლებლად მიიჩნევენ სიტუაციას, როცა ფულის მასის შეცვლა შეიძლება გამოიწვიოს ბანკების ქცევის ცვლილებამ. თუმცა ფულის მასა, მათი აზრით, უფრო ხშირად იცვლება მოთხოვნის ცვლილების პასუხად. ფულის შექმნა სესხზე მოთხოვნის ცვლილების შედეგია იმის მიუხედავად, ეს ფული მიმოქცევაში რჩება თუ ნადგურდება სესხის გადახდის გზით. ნებისმიერ შემთხვევაში აქ გადამწყვეტ როლს თამაშობს ეკონომიკური სუბიექტების სურვილი - ფლობდნენ ფულს. პოსტკეინზიანელების მიერ ფულის მასის ზრდა განიხილება, როგორც ინფლაციაზე რეაქცია და არა მისი მიზეზი. მაგალითად, როცა ხარჯები იზრდება, მწარმოებლებს უხდებათ დაუმთავრებელი წარმოების უფრო მაღალი ღირებულების დაფარვა. ეს კი შეიძლება მოხდეს ბანკში სესხის აღებით, ან საკუთარი ნაღდი ფულის მარაგის შემცირებით. პირველ შემთხვევაში ხდება ფულის მასის გაზრდა, რაც, უპირველეს ყოვლისა, არის წარმოების დანახარჯების გაზრდის მიზეზი და არა მისი შედეგი. პოსტკეინზიანელები კალეცკის კვალდაკვალ, ეჭვის ქვეშ აყენებენ ეკონომიკაში რეალური საკასო ნაშთის პიგუს ეფექტს. საკრედიტო ფული კერძო სექტორისათვის არ წარმოადგენს წმინდა ფასეულობას. რატომ? იმიტომ, რომ საკრედიტო ფული, რომელიც აქტივია მისი მფლობელისათვის, ემიტენტისათვის (ბანკისათვის) არის პასივი. ამ მიზეზის გამო, ფასების საერთო დონის შემცირება არ ახდენს ზეგავლენას საკრედიტო ფულის რეალურ ფასეულობაზე. თუმცა განაპირობებს რეალური სიმდიდრის გადანაწილებას საბანკო სექტორიდან სხვა სექტორებში. პოსტკეინზიანელების აზრით, კერძო ბანკების მიერ საკრედიტო ფულის შექმნა, რასაც საფუძვლად უდევს ფულზე მოთხოვნა კერძო სექტორის მხრიდან, გულისხმობს მთავრობისა და ცენტრალური ბანკის მხრიდან ფულზე კონტროლის საგრძნობ გართულებას. ბანკებს, რომლებსაც მოგების მაქსიმიზაციის მიზანი ამოძრავებთ, ყოველთვის უჩნდებათ ამ კონტროლისაგან თავის დაღწევის სურვილი. ნეოკეინზიანელები თვლიან, რომ ფულის შექმნისა და განადგურების პროცესი უშუალოდაა დაკავშირებული თანამედროვე ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ ციკლურ მერყეობასთან და კრედიტების მოთხოვნაზე ბანკების რეაქციას სერიოზული კორექტივების შეტანა შეუძლია საქმიანი აქტიურობის ციკლში.

3. III. 3. 3. შრომის სექტორი

შრომის სექტორის პოსტკეინზიანურ ანალიზს საფუძვლად უდევს ორი იდეა. პირველი – ითვლება, რომ შრომითი მომსახურების გაცვლა და ხელფასის განაკვეთის განსაზღვრა არ ხდება ბაზარზე ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით. სწორედ ამიტომ გამოიყენება ტერმინი "შრომის სექტორი" და არა "შრომის ბაზარი". ხელფასის განაკვეთი, მათი აზრით, უპირატესად დგინდება კოლექტიური მოლაპარაკებების შედეგად. მეორე იდეა პირველთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული და იმაში მდგომარეობს, რომ მოლაპარაკებები დამქირავებლებსა და სამუშაოს მაძიებელ ინდივიდებს შორის ნებისმიერ შემთხვევაში განსაზღვრავს ხელფასის ფულად (ნომინალურ) და არა რეალურ განაკვეთს. მათი აზრით, დასაქმების დონე, ისე როგორც ზოგადად ეკონომიკური აქტიურობის დონე, განისაზღვრება ერთობლივი მოთხოვნითა და ხელფასის რეალური განაკვეთით. ფულადი (ნომინალური) ხელფასის ნებისმიერი მერყეობა კომპენსირდება ფასების დონის შესაბამისი ცვლილებით, რაც უცვლელად ტოვებს რეალური ხელფასის სიდიდეს.

პოსტკეინზიანური მიდგომა ფულადი ხელფასის განსაზღვრისას მდგომარეობს შემდეგში: შეუძლებელია შრომის სექტორის ანალიზი შრომის ბაზრის ტერმინოლოგიით, რასაც აკეთებს ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია. ეს მიდგომა ასევე განსხვავდება ნეოკეინზიანელთა შეხედულებისაგან, რომლის შესახებაც ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ.

3. III. 3. 4. ინვესტიციები

ინვესტიციურ დანახარჯებს პოსტკეინზიანურ მაკროეკონომიკურ ანალიზში ცენტრალური ადგილი უკავია. კალეცკის ანალიზში ინვესტიციური ხარჯების მნიშვნელოვანი თვისება ის არის, რომ ისინი ექვემდებარებიან რყევებს და წარმოქმნიან საქმიანი აქტიურობის ციკლს. კალეცკი კვლევას იწყებს ინვესტიციური გადაწყვეტილების მიღებისა და ძირითად კაპიტალში ინვესტირების განხორციელების პროცესის ერთმანეთისაგან გამიჯვნით. ინვესტიციურ გადაწყვეტილებებს მომავალში მოყვება ფაქტობრივი ინვესტიციური ხარჯები. ეს ხარჯები საჭიროებენ შიდა ან გარე

წყაროებიდან დაფინანსებას. ფირმები, როგორც წესი, შიდა წყაროებს ამჯობინებენ, ვინაიდან ეს მათთვის უფრო იაფია. მოგება მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს დაფინანსების შესაძლებლობას და ამიტომ იგი შეიძლება განხილულ იქნას ინვესტირების ფაქტორად. გარე დაფინანსებასთან მიმართებაში კალეცკიმ შემოიღო ტერმინი "მზარდი რისკის პრინციპი", რომლის შინაარსი მდგომარეობს შემდეგში: ფირმის მიერ ნასესხები სახსრების ზრდა აძლიერებს იმის რისკს, რომ ფირმა ვერ შეძლებს მათ უკან დაბრუნებას. მხედველობაში იღებენ რა მზარდი რისკის პრინციპს, ფინანსური ინსტიტუტები სესხებზე აწესებენ უფრო მაღალ საპროცენტო განაკვეთებს. ფირმების ინვესტიციური დანახარჯები შეზღუდულია ხელმისაწვდომი დანაზოგებითა და ბანკების მიერ სესხების გაცემის როგორც შესაძლებლობით, ისე სურვილით. ფირმები საკუთარ კაპიტალს აფართოებენ მიღებული მოგებისა და დანაზოგების ხარჯზე. ხელმისაწვდომი ფინანსური წყაროების გამოჩენით შესაძლებელია ბევრი ისეთი ინვესტიციის განხორციელება, რაც სამომავლოდ იყო გადადებული. ასევე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ფირმის სტიმული ახალი მოწყობილობის შეძენა-გამოყენების მიმართ დამოკიდებულია თანაფარდობაზე მოგების მოსალოდნელ ნორმასა და სესხზე საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეს შორის (სესხის ქვეშ იგულისხმება ფირმის მიერ ბანკიდან აღებული კაპიტალური მოწყობილობის შესაძენი თანხა). მოგების ნორმა მოგების მასაზეა დამოკიდებული, ეს უკანასკნელი კი გამოშვების მოცულობასა და მონოპოლისტურ ძალაუფლებაზე. ამ ფაქტორთა ერთობლიობა, კალეცკის აზრით, ზეგავლენას ახდენს ინვესტიციებზე და განიხილება პოსტკეინზიანელთა მრავალ ეკონომეტრიკულ მოდელში.

პოსტკეინზიანური ანალიზის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია მოლოდინის მოდელირება და მისი მიმართება ინვესტირების პრობლემისადმი. ფირმის დონეზე ხშირად ძალიან ძნელია გამოყენებული მოწყობილობის გაყიდვა. რაც შეეხება მთელი ეკონომიკის დონეს, გამოყენებული მოწყობილობა აქ ან უნდა ჩამოიწეროს, ან უნდა გაიყიდოს საზღვარგარეთ. ხანგრძლივი გამოყენების მოწყობილობის არსებობის ფაქტით პოსკეინზიანელებთან ეკონომიკის მომავალი დაკავშირებულია მის აწმყოსთან. მომავლის მოლოდინი აწმყოზე ზეგავლენას ახდენს ხანგრძლივი მოხმარების მოწყობილობაზე მოთხოვნის სიდიდეზე ფასის ზემოქმედების გზით.

3. III. 3. 5. მოლოდინი და პროგნოზირებადობა.

პოსტკეინზიანური თეორია ინვესტიციების თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებებში განსაკუთრებულ აქცენტს აკეთებს მოლოდინის როლზე. ამასთანავე, პოსტკეინზიანელები, როგორც წესი, უარყოფენ რაციონალური მოლოდინის თეორიისათვის დამახასიათებელ ინდივიდუალური მოლოდინების მოდელირების პრინციპს. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკურ თეორიაში მიდგომათა ფართო დიაპაზონს აქვს ადგილი, ადაპტირებული მოლოდინის ჰიპოთეზიდან დაწყებული, ზოგადად მომავლის შეუცნობადობისა და, შესაბამისად, მისი პროგნოზირების შეუძლებლობის მტკიცებით დამთავრებული. ერთ-ერთი პირველი, ვინც ეს უკანასკნელი მოსაზრება გამოთქვა, იყო კეინზი. შემდგომში ეს მოსაზრება გაზიარებული და განვითარებული იქნა პოსტკეინზიანელი ეკონომისტების მიერ, რომლებიც მომავლის განუსაზღვრელობას ადამიანების ინოვაციებისადმი მიდრეკილებას უკავშირებდნენ. პოსტკეინზიანელები ერთმანეთისაგან განასხვავებენ მოკლევადიან და გრძელვადიან მოლოდინებს. მათი აზრით, მოკლევადიანი მოლოდინი, როგორც წესი, ცხადდება, ხოლო გრძელვადიან მოლოდინებთან მიმართებაში ამის ძალიან მცირე შანსი არსებობს. ამიტომ გრძელვადიანი მოლოდინის რეალიზება და მისი პროგნოზირება შეუძლებელია.

3. III. 3. 6. საქმიანი ციკლები.

რობერტ სკოტი

კეინზიანური მაკროეკონომიკური ანალიზის ჩარჩოებში მერყეობა კაპიტალისტური საბაზრო ეკონომიკის იმანენტურ თვისებადაა მიჩნეული, რომელიც ახსნას საჭიროებს. არსებობს მრავალი მოსაზრება ამ მერყეობის წარმომშობი მიზეზების შესახებ. პოსტკეინზიანელები მონეტარისტულის გარდა გამოყოფენ მიზეზთა ორ ჯგუფს: პირველი დაკავშირებულია ინვესტიციური ხარჯების ცვალებად ხასიათთან და ეკონომიკური აქტიურობის ცვლილებაზე ინვესტიციების მოცულობის ზემოქმედებასთან. მეორე კი – შემოსავლის განაწილებისას წარმოშობილ კონფლიქტებთან კაპიტალისტებსა და მუშებს შორის. არსებობს საქმიანი ციკლის მრავალი მოდელი, რომელთა შორის გამოყოფენ **რობერტ სკოტის**

მოდელს. იგი აერთიანებს ორ ელემენტს: ერთობლივ მოთხოვნას და კლასობრივ ბრძოლას. დანაზოგების შეფარდება შემოსავალთან დაკავშირებულია შემოსავალში მოგების წილთან. ინვესტიციების შეფარდება შემოსავალთან კი დამოკიდებულია კაპიტალუკუგების კოეფიციენტთან და მოგების წილთან. წონასწორობა დანაზოგებსა და ინვესტიციებს შორის მყარდება ფასების შესაბამისი კორექტირების გზით. გამოშვების მოცულობის შესახებ გადაწყვეტილება მიიღება მოგების წილისა და დასაქმების დონის მაჩვენებლების საფუძველზე. მოდელს ასრულებს ორი ტოლობა, რომლებიც აღწერს კაპიტალის ზრდის ტემპსა და დასაქმების დონეს. სკოტის აღნიშნული მოდელის დადებითი მხარე ორ ძირითად გარემოებაში ვლინდება: პირველი – ფასების დონე და მოგების ნორმა მოქნილი სიდიდეებია; მეორე – შრომის ბაზრის პირობები ზეგავლენას არ ახდენს ხელფასზე და შემოსავლის განაწილებაზე.

საქმიანი ციკლის სკოტისა და სხვა პოსტკეინზიანელების მოდელები ახასიათებენ კაპიტალისტური ეკონომიკის ციკლურ ბუნებას, ერთობლივი მოთხოვნისა და შემოსავლის განაწილების როლს ციკლებში.

ლიტერატურა:

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ., 2010, თავი XXIII

M. Kalecki. Selected Essays on the Dinamics of the Capitalist Economy. Cambridge, Cambridge University Press, 1971

B. Greenvwald., J. Stiglits. Examing Alternative Macroeconomic Theories. – Brookings Papers on Economic Activity, 1988, №1 გვ. 234-257

Gr. N. Mankiw. D. Romer eds., New Keynesian Economics. 2 ტომად. 1991

Mankiw G., Romer D., Weil D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. Quarterely Journal of Economics, 1992, ტ. 105 №2, გვ. 407-437

Romer D. Advanced Macroeconomics. Boston, 2001

N. Gregory Mankiw. The Macroeconomist as Scientifist and Engineer. Journal of Economic Perspectivs. 2006, ტ. 20, გვ. 29-46

П. Девидсон. Посткеинсиянская теория денег и проблема инфляции. http://galleryeconomicus.ru

Сойер М. Посткеинсиянская макроэкономика. - http://galleryeconomicus.ru

Мински Х. Экономическая теория Кейнса:Общий взгляд на денги. - http://galleryeconomicus.ru

თემა 4. ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიები

შესავალი

ტერმინი "მონეტარიზმი" პირველად გამოიყენა ამერიკელმა ეკონომისტმა **კარლ ბრუნერმა** 1968 წელს. მონეტარიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან **მილტონ ფრიდმანი, კარლ ბრუნერი,** ალან მელტცერი და ანა შვარცი.

მონეტარიზმი მიჩნეულია ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის ერთ-ერთ მიმართულებად. იგი აღმოცენდა გასული საუკუნის 50-იან წლებში აშშ-ში და მის ფუძემდებლად ითვლება "ჩიკაგოს სკოლის" დამაარსებელი, ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომიკის დარგში – მილტონ ფრიდმანი. თავდაპირველად მონეტარიზმი არსებობდა როგორც ფულის მიმოქცევის შემსწავლელი ვიწრო ეკონომიკური მიმართულება. უფრო ზუსტად, იგი შეისწავლიდა ფულზე მოთხოვნის საკითხს. შემდგომში მონეტარისტული ანალიზის სფერო საგრძნობლად გაფართოვდა და XX საუკუნის 70-იანი წლების შუახანებიდან იგი გადაიქცა თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიის "მეინსტრიმად". მოგვიანებით, ამ მოძღვნამ მიიღო "მონეტარისტული კონტრრევოლუციის" სახელწოდება. აქ იგულისხმება "კონტრრევოლუცია" კეინზისა და კეინზიანურ თეორიებთან მიმართებაში. თანამედროვე მონეტარიზმი ემყარება როგორც ნეოკლასიკური სინთეზის ცალკეულ დებულებებს (მაგ., საკუთრების თეორია, ფილიპსის მრუდი და ა.შ.), ისე იგი წარმოადგენს კეინზიამდელი ფულის რაოდენობრივი კლასიკური თეორიის გაგრძელებას და განვითარებას.

მონეტარიზმის *ძირითადი თეზისი* მდგომარეობს შემდეგში: ფულის მასის მყარი ზრდა, რომელიც აღემატება პროდუქციის გამოშვების ზრდას, განაპირობებს ინფლაციას. ამასთანავე, ფულის მასის ზრდა ინფლაციის აუცილებელი, თუმცა არასაკმარისი პირობაა. ამის საილუსტრაციოდ, ა. მელტცერს მოჰყავს მონაცემები აშშ-ს ეკონომიკიდან 1985-1988 წლებში. კერძოდ, აღნიშნულ პერიოდში ფულის მასა გაიზარდა 7. 2 %-ით, ხოლო ინფლაცია შემცირდა 7. 3%-დან 3. 5%-მდე. მონეტარიზმის მეორე უმნიშვნელოვანესი დასკვნა მდგომარეობს შემდეგში: მაღალი ინფლაციის მოლოდინის პირობებში იზრდება საპროცენტო განაკვეთები ღია ბაზარზე და მცირდება

ეროვნული ვალუტის კურსი სხვა შედარებით სტაბილურ ვალუტებთან მიმართებაში. აღნიშნულთან დაკავშირებულია მონეტარიზმის მესამე დასკვნა: მაღალი ინფლაცია ხელს უწყობს ვალუტის გაუფასურებას, დეფლაცია კი ამაღლებს მის ფასეულობას (კურსს). მონეტარიზმის მეოთხე დასკვნაა: ფულის მასის ცვლილება თავდაპირველად ზემოქმედებს პროდუქციის გამოშვების მოცულობაზე, შემდეგ კი ინფლაციის ტემპზე. კერძოდ, ინფლაციის ზრდა თავდაპირველად განაპირობებს გამოშვების დროებით ზრდას, ინფლაციის შემცირება კი ამცირებს გამოშვებას ან მისი ზრდის ტემპს.

მონეტარისტული სკოლისათვის დამახასიათებელია ფულის მასისა და საპროცენტო განაკვეთების მაჩვენებლების ფართო გამოყენება ეკონომიკის რეგულირებაში. ამ მიზნით, ისინი იყენებენ ე.წ. **"ადაპტირებულ მონეტარულ წესს"**, რომელიც გულისხმობს ფულის მასის ზრდის კორექტირებას პროდუქციის გამოშვების ზრდის ტემპისა და ბოლო პერიოდში ფულზე მოთხოვნის საშუალო მაჩვენებლის გათვალისწინებით. ეს წესი, მელტცერის აზრით, საუკეთესი საშუალებაა ეკონომიკური რყევებისა და ინფლაციის თავიდან ასაცილებლად. მონეტარისტების აზრით, ეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის კიდევ ერთი გზაა ფულის მიწოდების ზრდის ტემპის შესაბამისობაში მოყვანა პოტენციური რეალური ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპთან, რაც გრძელვადიან პერიოდში უზრუნველყოფს ფასების საერთო სტაბილურობას.

ორიგინალურია მონეტარისტების მიდგომა უმუშევრობის პრობლემის მიმართ. ისინი მიიჩნევენ, რომ **ბუნებრივ დონესთან** შედარებით უმუშევრობის შემცირების პოლიტიკა არაეფექტიანია გრძელვადიან პერიოდში. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე მათ მიერ განიხილება ნებაყოფლობითი, ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის ჯამის სახით. მონეტარისტები აღნიშნავენ, რომ უმუშევრობის წინააღმდეგ მიმართულ პოლიტიკას გარკვეული შედეგების მოატანა შეუძლია მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში. ფულადი ექსპანსია, როგორც უმუშევრობის შემცირების მექანიზმი, იწვევს მხოლოდ ფასების საერთო დონის ზრდას, უმუშევრობა კი მის ბუნებრივ დონეზე რჩება. მონეტარისტები არაეფექტიანად მიიჩნევენ ფისკალურ პოლიტიკას და მთავრობებს ურჩევენ მის შეცვლას **რეგლამენტირებული**, ანუ ისეთი ტიპის პოლიტიკით, რომელიც გარკვეულ წესებს ემყარება. ასეთ პოლიტიკად კი,

როგორც აღვნიშნეთ, მიჩნეულია ადაპტირებული მონეტარული წესი. ფისკალური პოლიტიკის არაეფექტიანობას მონეტარისტები უკავშირებენ დიდი **"დროითი ბიჯის"** არსებობას, რომელმაც საქმიანი აქტივობის ციკლის მერყეობის შერბილების ნაცვლად შეიძლება მისი გაძლიერება გამოიწვიოს. ამ თვალსაზრისით, მონეტარული პოლიტიკა გაცილებით უფრო ეფექტიანია.

მონეტარიზმის განხილვისას ავტორები ძირითად ყურადღებას ამახვილებენ თანამედროვე მონეტარისტების, უპირველეს ყოვლისა, მ. ფრიდმანის შეხედულებებზე. ჩვენი აზრით, ეს არის შეზღუდული მიდგომა, რომელიც ყურადღების მიღმა ტოვებს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ეკონომისტის საინტერესო და საყურადღებო მოსაზრებებს. ეს ავტორები ჩვენ შეგვიძლია განვიხილოთ თანამედროვე მონეტარიზმის წინამორბედებად.

ლექცია IV - თანამედროვე მონეტარიზმის წინამორბედთა შეხედულებები: კნუტ ვიკსელის "სარგებელი და ფასები", გუნარ მიურდალის "ფულადი წონასწორობა", ირვინგ ფიშერის "სარგებლის თეორია"

კნუტ ვიკსელი

კნუტ ვიკსელი (1851-1926) დაიბადა სტოკჰოლმში. ის ჯერ მათემატიკას სწავლობდა, ეკონომიკით კი 35 წლის ასაკში დაინტერესდა. 1895 წელს მიიღო სამართლის დოქტორის ხარისხი, 1893 წელს გამოაქვეყნა თავისი პირველი სერიოზული ნაშრომი "ღირებულება, კაპიტალი და რენტა". ვიკსელი ითვლება ე.წ. **"სტოკჰოლმის სკოლის"** დამაარსებლად. ი. შუმპეტერი აღნიშნავდა ვიკსელის შესახებ: "ყველა შვედი და ნორვეგიელი ეკონომისტი, რომელთაც გარკვეული რეპუტაცია გააჩნიათ, ასე თუ ისე, ვიკსელის მოწაფედ ითვლება". ვიკსელი თავისი პოლიტიკური შეხედულებებით სოციალ-დემოკრატებს უთანაგრძნობდა.

ნაშრომი **"სარგებელი და ფასები"** იწყება ფულის თეორიების ანალიზით. ეს საკითხი განხილულია თავდაპირველად ფასების ზრდის, ხოლო 1873-1895 წლებში ფასების საერთო დონის შემცირების ფაქტებთან მიმართებაში. ვიკსელი მიიჩნევდა, რომ ფულის არსებული

თეორიები გარკვეული ხარვეზებით ხასიათდებოდა. აღნიშნული თეორიები ფასების საერთო დონის ცვლილების საფუძვლად მიიჩნევდა ორ ფაქტორს: წარმოების ღირებულებას და ფულის რაოდენობას. ორივე მათგანი, ეიკსელის აზრით, ნეიტრალური იყო ფულისა და ღირებულების საკითხის მიმართ და ორივე ფულს განიხილავდა საქონლის, ანუ რეალური ეკონომიკის სფეროდან გამომდინარე. წარმოების ღირებულების თეორიის ერთ-ერთი შემქმნელია ინგლისელი ეკონომისტი **უილიამ ნასაუ სენიორი,** რომლის აზრითაც ფასების საერთო დონეს განსაზღვრავს საქონლის წარმოების დანახარჯები. მოგვიანებით ეს თეორია განავითარა კ. მარქსმა, რომელმაც მის საფუძველზე ჩამოაყალიბა ზედმეტი ღირებულების კლასობრივი თეორია. ეიკსელი პრინციპულად არ ეთანხმებოდა ნასაუსა და მარქსის მოსაზრებებს. ფულის რაოდენობრივი თეორიის ფუძემდებელია ინგლისელი ფილოსოფოსი **დ. იუმი**. ეიკსელი მთლიანობაში ეთანხმება ამ თეორიას, მაგრამ ხაზს უსვამს მისი დაზუსტების აუცილებლობას. კერძოდ: ფასების დონეზე ზეგავლენას ახდენს არა მარტო მიმოქცევაში მყოფი ფულის რაოდენობა, არამედ ფულის ბრუნვის სიჩქარე და სარგებლის განაკვეთი, რომლებიც არ გაითვალისწინებოდა ფულის რაოდენობრივ კლასიკურ თეორიაში. ეიკსელი აღნიშნავს, რომ ფასების ზრდას თან სდევს სარგებლის განაკვეთის ზრდა, რასაც თანამედროვე ლიტერატურაში **"გიბსონის პარადოქსი"** ეწოდება. ფულის რაოდენობრივი თეორიის თანახმად ფინანსების სიჭარბე იწვევს ფასების ზრდას, ეს უკანასკნელი კი ამცირებს სარგებლის განაკვეთს. კლასიკური მიდგომის თანახმად, არსებობს ე.წ. "ნორმალური სარგებლის" განაკვეთი, რომელიც ფულის ბაზარზე მყარდება და უზრუნველყოფს ფასების მყარ წონასწორობას. ეიკსელი მიიჩნევს, რომ ეს არის ზედმეტად გამარტივებული შეხედულება. იგი ართულებს ამ ანალიზს და განიხილავს ფულის, როგორც გადახდის საშუალებასთან დაკავშირებულ სამ თეორიულ მოდელს. პირველი, "ნაღდი ანგარიშსწორების ეკონომიკური მოდელი", რომელშიაც ყველა გადახდა მიმდინარეობს ნაღდი ფულის საშუალებით. ამ შემთხვევაში ფულის რაოდენობრივი თეორია სრულიად გამოუყენებადია. მეორე არის "მარტივი კრედიტის ეკონომიკა", რომელშიაც მსესხებელი და გამსესხებელი პირდაპირ უკავშირდება ერთმანეთს, არსებობს კერძო კრედიტი და არა საბანკო კრედიტი. ამ მოდელის შემთხვევაში,

შესაძლებელია ფულის რაოდენობრივი თეორიის ნაწილობრივი გამოყენება. მესამე არის "ორგანიზებული კრედიტის ეკონომიკა", რომელშიაც ფუნქციონირებს განვითარებული საბანკო სისტემა და მიმდინარეობს უნაღდო ანგარიშსწორება. ფულის რაოდენობრივი თეორიის გამოყენება ამ მოდელში უკვე არასაკმარისია.

4. IV. 1 ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთი

ვიკსელი ერთმანეთისაგან განასხვავებს "ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთს" და "ფულადი სარგებლის განაკვეთს", რომელიც გამომდინარეობს "ლიკვიდურ კაპიტალსა და "რეალურ კაპიტალს" შორის განსხვავებიდან. ლიკვიდური კაპიტალი არის კაპიტალისტების განკარგულებაში არსებული დანაზოგები, რომელსაც მათგან იღებენ მეწარმეები და უხდიან ბუნებრივ პროცენტს. რეალური კაპიტალია მანქანები და ინსტრუმენტები, არხები, რკინიგზა, შენობები, რომელთა ხანგრძლივვადიანი გამოყენება ხდება და მიიღება შემოსავალი რენტის სახით. რეალური კაპიტალი იძლევა ნამეტ პროდუქტს, რომელიც შეესაბამება კაპიტალის ზღვრულ მწარმოებლურობას. ეს ნამეტი პროდუქტი კი ბუნებრივი სარგებლის ტოლია. მაშასადამე, ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთი არ ითვალისწინებს ფულის არსებობას. ბუნებრივი სარგებლის ნორმა მუდმივად მერყეობს და "საზოგადოების ეკონომიკურ მდგომარეობაზეა დამოკიდებული". ვიკსელის აზრით, ლიკვიდური კაპიტალის ნებისმიერი ზრდა განაპირობებს ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთის შემცირებას, რაც, თავის მხრივ, მეწარმეებს საშუალებას აძლევს გაზარდონ ინვესტიციები და გააფართოონ საკუთარი წარმოება. ამ გზით იზრდება საკუთრივ ლიკვიდური კაპიტალის მოცულობაც. აღნიშნული დამოკიდებულება ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთსა და ფულადი სარგებლის განაკვეთს შორის სულ უფრო რთულდება საკრედიტო ფულად ეკონომიკაში. ვიკსელის აზრით, წონასწორობა სასაქონლო და ფულად ბაზრებზე მოითხოვს წონასწორობას ბუნებრივი და ფულადი სარგებლის განაკვეთებს შორის. საბანკო სისტემის განვითარებასთან ერთად ამ წონასწორობის მიღწევა უფრო და უფრო რთული და ძნელად მისაღწევი ხდება.

4. IV. 2. ფულადი სარგებლის განაკვეთი

ფულადი სარგებლის განაკვეთს ვიკსელის თეორიაში განსაზღვრავს დროის მოცემულ მონაკვეთში დანაზოგებზე მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობა. იგი მიიჩნევს, რომ საინტერესოა არა თავისთავად ფულადი სარგებლის განაკვეთი, არამედ მისი თანაფარდობა ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთთან. მათ შორის კავშირის ნებისმიერი გაწყვეტა იწვევს ფასების დონის ცვლილებას გადიდების ან შემცირების მიმართულებით. თუკი მეწარმისათვის ხელსაყრელია სხვაობა კაპიტალისტებისათვის გადახდილ ბუნებრივ განაკვეთსა და ბანკებისათვის გადახდილ საკონტრაქტო განაკვეთს შორის, წარმოება მათთვის ხელსაყრელია გრძელვადიან პერიოდში და უცვლელი ფასის პირობებში მეწარმეები იღებენ "მოულოდნელ" მოგებას. კაპიტალისტების ინტერესი კი ასეთ შემთხვევაში ილახება. ამ დროს ძლიერდება მეწარმეთა აქტიურობა, რაც აძლიერებს ლიკვიდური კაპიტალის რეალურ კაპიტალად გადაქცევის ტენდენციას. თუკი აღნიშნული სხვაობა მეწარმეთათვის სასარგებლო არ არის, მაშინ ვითარდება საწინააღმდეგო ტენდენცია. ამრიგად, ვიკსელის აზრით, ფასების ცვლილება დაკავშირებულია ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთსა და ფულადი სარგებლის განაკვეთს შორის დისბალანსთან. ფასების ცვლილება კი განაპირობებს როგორც შემოსავლების ცვლილებას, ასევე ცვლილებას მათ განაწილებაში მეწარმეებსა და კაპიტალისტებს შორის. ბანკების განვითარება აძლიერებს მათ საკრედიტო ექსპანსიას და, აქედან გამომდინარე, შესაძლებელს ხდის განსხვავება ორ განაკვეთს შორის შენარჩუნდეს ხანგრძლივი დროის მანძილზე.

მოგვიანებით, კერძოდ, გასული საუკუნის 80-იან წლებში ზოგიერთმა ეკონომისტმა ვიკსელის მონეტარისტული შეხედულებები უმუშევრობის პრობლემას დაუკავშირა. მათი აზრით, არსებობდა არა მხოლოდ კლასიკური უმუშევრობა და კეინზიანური უმუშევრობა, არამედ უმუშევრობა ვიკსელის მიხედვითაც. ეს უკანასკნელი უკავშირდებოდა რეალურ საპროცენტო განაკვეთს, რომელიც მეტი იყო წონასწორულ საპროცენტო განაკვეთზე.

4. IV. 3. ვიკსელის ფულადი თეორია საერთაშორისო მასშტაბით

ფულისა და საქონლის ბაზარზე ფასების წონასწორობის ანალიზი ვიკსელმა გააერცელა ქვეყნებს შორის ფულად ურთიერთობებზე. ქვეყნის შიგნით ფასების ზრდა იმ დროს, როცა ქვეყნის გარეთ ფასები სტაბილურია, ადიდებს იმპორტს და ამცირებს ექსპორტს. დარღვეული წონასწორობის აღდგენა, ვიკსელის აზრით, შესაძლებელია ეროვნულ ფასებზე ზეწოლით უცხოური საქონლის შემოტანის გაზრდის ან ექსპორტის შემცირების გზით. საბანკო სისტემის აქტივობის შემცირებაც შესაძლებელია ამ მიზანს ემსახურებოდეს. იმპორტის მზარდი ნაკადები ეროვნული ფასების გაზრდის შედეგად შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ქვეყანაში ლიკვიდური კაპიტალის გაზრდა და სარგებლის ბუნებრივი განაკვეთის შემცირება. თუ ეს განაკვეთი ნაკლები იქნება "საანგარიშო", ანუ ფულად განაკვეთზე, ეს გამოიწვევს ფასების შემცირებას.

4. IV. 4. ზოგიერთი დასკვნა

კლასიკური ეკონომიკური თეორია მიიჩნეოდა, რომ ეკონომიკას ფულის გარეშეც შეუძლია ნორმალური ფუნქციონირება. ფულის კატეგორია მათ ანალიზში შემოდიოდა მხოლოდ მეორე ნაბიჯის სახით, რომელიც არაფერს ცვლიდა მოდელში. ვიკსელი კრიტიკულად მიუდგა ფულის რაოდენობრივ თეორიას, დეტალურად შეაფასა მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები. თავდაპირველად იგი რჩება რეალური წარმოების სფეროში, სადაც არ არსებობს ფული. მისი გამოგონილი ბუნებრივი განაკვეთი წარმოების ციკლის ბოლოს არ ცვლის ფასების საერთო დონეს. შემდგომში ვიკსელს ანალიზში შემოაქვს ფული და ამ მომენტიდან მისი შეხედულებები არსებითად განსხვავდება წინამორბედების შეხედულებებისაგან. კერძოდ, ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთსა და ფულად სარგებლის განაკვეთს შორის არსებობს დისბალანსი, რასაც განსაზღვრავს შემდეგი გარემოება: ბუნებრივ განაკვეთს ახასიათებს ეოლატიური არასტაბილურობა, ფულად განაკვეთს კი ახასიათებს მაღალი ინერციულობა. აქედან გამომდინარე, ფულის, განსაკუთრებით საკრედიტო ფულის გამოყენება განაპირობებს მოთხოვნა-მიწოდებას

შორის დისბალანსის წარმოშობას და ფასების საერთო დონის ცვლილებას. ეს პროცესები ეკონომიკაში იწვევს რყევებს იმ მომენტამდე, ვიდრე ბანკები არ დაარეგულირებენ საპროცენტო განაკვეთებს ეკონომიკაში შექმნილი რეალური პირობების გათვალისწინებით. ვიკსელის აზრით, ბანკების მმართველები შეფარდებით დამოუკიდებლობას ინარჩუნებენ და, აქედან გამომდინარე, მსგავსი დარეგულირება ეფექტს იძლევა მხოლოდ საშუალოვადიან პერიოდში. არ არსებობს მექანიზმი, რომელიც გრძელვადიან პერიოდში წონასწორობაში მოიყვანდა ბუნებრივ და ფულად (ნომინალურ) განაკვეთებს. შემდგომში ვიკსელს არაერთი ეკონომისტი აკრიტიკებდა მისი თეორიული კონსტრუქციის ზედმეტი ხელოვნურობის გამო, რასაც თავად ვიკსელიც ეთანხმებოდა: "ბუნებრივი და ნომინალური განაკვეთები უმეტესწილად აბსტრაქტული კონცეფციებია და მათი ზუსტი განსაზღვრა, თეორიული თვალსაზრისით, მეტად რთულია" – აღნიშნავდა იგი. მიუხედავად ამისა, ვიკსელი სამართლიანად ითვლება ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში დანაზოგებისა და ინვესტიციების მაკროეკონომიკური თეორიის წინამორბედად.

4. IV. 5. გუნარ მიურდალის ნაშრომი "ფულადი წონასწორობა" (1933)

გუნარ მიურდალი (1898-1987) დაიბადა შვედეთში, სწავლობდა სტოკჰოლმის უნივერსიტეტში, სადაც ისმენდა ვიკსელის, ჰეკშერის, კასელის ლექციებს. ამავე უნივერსიტეტში მუშაობდა მასწავლებლად. 1932 წლიდან იყო შვედეთის სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის ეკონომიკური კონსულტანტი და მონაწილეობდა ანტიციკლური საბიუჯეტო პოლიტიკის შემუშავებაში. მოგვიანებით აირჩიეს შვედეთის პარლამენტში სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან. იყო შვედეთის ცენტრალური ბანკის დირექტორი, საგეგმო კომისიის თავმჯდომარე, ვაჭრობის მინისტრი. 1947 წლიდან ეკავა გაეროს ეკონომიკური კომისიის აღმასრულებელი მდივნის პოსტი ევროპაში. ინტენსიურად მუშაობდა აზიის ქვეყნების ეკონომიკურ პრობლემებზე და გამოაქვეყნა ფუნდამენტური ნაშრომი "აზიის დრამა".

გუნარ მიურდალი

1974 წელს მიიღო ნობელის პრემია ეკონომიკის დარგში ავგუსტ ფონ ჰაიეკთან ერთად. ეს იყო პარადოქსული მოვლენა, როდესაც ნობელის პრემია ერთდროულად გაიცა სოციალ-დემოკრატიული და ეკონომიკური ლიბერალიზმის იდეების დამცველ ეკონომისტებზე.

ნაშრომის – "ფულადი წონასწორობა" – შესავალში მიურდალი ერცლად და კრიტიკულად მიმოიხილავს ფულის რაოდენობრივ თეორიას. იგი განსაკუთრებით გამოჰყოფს ვიკსელის როლს აღნიშნული თეორიის კრიტიკაში და სინანულით შენიშნავს, რომ ეს ფაქტი თითქმის შეუმჩნეველი დარჩა ანგლო-საქსურ სამყაროში. ნაშრომის პირველი და მეორე თავები ეძღვნება ვიკსელის მიერ ფულის თეორიის ინტერპრეტაციას. მიურდალი აღნიშნავს, რომ ვიკსელმა სწორად შენიშნა ფულის მასისა და ფასების დონის რაღაც სხვა, მესამე ფაქტორით განსაზღვრულობა. მიურდალი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს კრედიტის როლზე, რომელიც "თანამედროვე ეკონომიკაში არის "ანაზღაურების მნიშვნელოვანი საშუალება". კრედიტი, მისი აზრით, შეიძლება გამოყენებულ იქნას არა მხოლოდ ფასების საერთო დონის, არამედ ფარდობითი ფასების ასახსნელადაც. კრედიტის მნიშვნელოვანი როლისა და ეკონომიკის ფინანსური და რეალური სექტორების ინტეგრაციის გათვალისწინების გარეშე, ავტორის აზრით, იძულებულნი ვიქნებით დავეთანხმოთ სეის კანონს, რომლის თანახმადაც კაპიტალისტურ საბაზრო ეკონომიკაში შეუძლებელია ჭარბწარმოების არსებობა. მიურდალი კიდევ ერთხელ შეახსენებს მკითხველს, რომ სეისა და კლასიკოსებისაგან განსხვავებით ვიკსელის ეკონომიკური მოძღვრების ქვაკუთხედია კაპიტალისტური ეკონომიკის შინაგანი წონასწორობის შეუძლებლობის დასაბუთება.

მიურდალი დიდ ყურადღებას უთმობს სარგებლის განაკვეთის კვლევას და აღნიშნავს, რომ ფულზე სარგებლის განაკვეთი განისაზღვრება კრედიტის ბაზარზე. ფულზე სარგებლის განაკვეთი განსხვავდება ბუნებრივი სარგებლის განაკვეთისაგან და ამ შემთხვევაში ირთვება ე.წ. "კუმულატიური პროცესები". ეთქვათ, თავდაპირველად ეს ორი განაკვეთი თანაბარია. მოგვიანებით ბუნებრივი განაკვეთი იწყებს ზრდას, რომლის შედეგია არსებული რეალური კაპიტალის გაზრდა. ამასთანავე, ფულადი განაკვეთი, რომელიც ჰიპოთეტიურად ნაკლებია ბუნებრივ განაკვეთზე, მეწარმეებს კიდევ

უფრო დაბალი ეჩვენებათ. ეს მათ საფუძველს აძლევს გააკეთონ პროგნოზი მომავალში ფასების მომატების შესახებ, რაც მათ ინვესტირებისაკენ უბიძგებს. მწარმოებლურ საქონელზე (კაპიტალზე) მოთხოვნის ზრდა იწვევს მასზე ფასების ზრდას. წარმოებული პროდუქტის სტრუქტურა იზრდება ამავე საქონლის სასარგებლოდ, რასაც სამომხმარებლო საქონელზე ფასების ზრდამდე მივყავართ. ამრიგად, ჩვენ საქმე გვაქვს ვიკსელის კუმულატიურ პროცესთან, რომელიც მანამ გრძელდება, ვიდრე ფულადი განაკვეთი ნაკლებია ბუნებრივ განაკვეთზე. თუკი პირიქით ხდება, მაშინ მიმდინარეობს "შევიწროების" კუმულატიური პროცესი.

ნაშრომის მესამე თავში ჩამოყალიბებულია მიურდალის ფულადი წონასწორობის კონცეპტი. ვიკსელი თელიდა, რომ კუმულატიური პროცესი წარმოადგენს "ფულადი წონასწორობიდან დინამიურ გადახრას ერთ ან მეორე მხარეს". როცა ფულადი განაკვეთი ბუნებრივ განაკვეთზე ნაკლებია, დანაზოგები ჩამორჩება ინვესტიციებს და ფასები ორიენტირებულია ზრდაზე. საწინააღმდეგო შემთხვევაში დანაზოგები მეტია ინვესტიციებზე და ფასები ორიენტირებულია შემცირებაზე. ეს პროცესი წყდება მაშინ, როცა საბანკო სისტემა ასტიმულირებს ფულად განაკვეთს და აახლოებს მას ბუნებრივ განაკვეთთან. მიურდალის აზრით, ვიკსელის ეს ანალიზი საფუძველს უყრის ეკონომიკური ციკლის შესწავლისადმი ახლებურ მიდგომას. ამასთანავე, მიურდალი ვიკსელის თეორიული მემკვიდრეობის მიმართ იყენებს მიდგომას, რომელსაც იგი უწოდებს "იმანენტურ კრიტიკას". ეს უკანასკნელი გულისხმობს წინამორბედის ანალიზის გამდიდრებას, კერძოდ, ეკონომიკის ორ სფეროს შორის კავშირების უფრო სიღრმისეულ შესწავლას. მიურდალს ფულის ანალიზში შემოჰყავს ახალი ცნებები **"რისკი"** და **"განწვრეტა"**. იგი ხაზგასმით მიუთითებს, რომ წონასწორობა ფულის ბაზარზე, რასაც დროებითი ხასიათი აქვს, არ უნდა გავაიგივოთ ვალრასის ზოგად წონასწორობასთან, რომელიც გულისხმობს თვითრეგულირების მექანიზმის საშუალებით დარღვეული საბაზრო წონასწორობის ავტომატურ რეჟიმში აღდგენას და ეკონომიკის მუდმივი წონასწორობის მდგომარეობაში ყოფნას. მიურდალი მიიჩნევს, რომ ფულადი წონასწორობა არამყარია, თავის თავში მოიცავს კუმულატიურ პროცესს და თვითრეგულირების გზით მისი აღდგენა

არ ხდება. მიურდალის უმნიშვნელოვანეს თეორიულ ღვაწლად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ფულადი წონასწორობის ანალიზის პროცესში მან გამოიყენა დინამიური მიდგომა, რომელიც ემყარება ეკონომიკური აგენტების პროგნოზებს.

ნაშრომის მეოთხე თავი ეძღვნება ფულადი წონასწორობის პირობების ანალიზს. მიურდალი მიიჩნევს, რომ ფულადი წონასწორობა მხოლოდ მაშინ მიიღწევა, როცა მოგების მარჟა განსაზღვრავს ინვესტიციებს და ეს უკანასკნელი დანაზოგების ტოლია. ფულადი წონასწორობის მეორე პირობად მიურდალი სწორედ დანაზოგებისა და ინვესტიციების ტოლობას განიხილავს. იგი აყალიბებს თავისუფალი კაპიტალის განთავსების კონცეპტს (**Waiting**), აღინიშნება ასო **W**-თი. იგი ტოლია შემოსავალს მინუს საბოლოო მოხმარება (**S**). ასო **D**-თი აღინიშნება არსებული რეალური კაპიტალის ღირებულების პროგნოზირებული გაუფასურება. მაშასადამე, **W=S+D**. ვიკსელის წონასწორობის მეორე პირობით, წონასწორობა არსებობს მაშინ, როცა პროცენტული განაკვეთი ნორმალურია, ანუ "მთლიანი რეალური ინვესტიციები" ტოლია "თავისუფალი კაპიტალის" განთავსების, ანუ **R2=W=S+D**. აქედან გამომდინარე, კეთდება დასკვნა: **მეწარმეთა ოპტიმისტური პროგნოზების შემთხვევაში ინვესტიციები შეიძლება გაიზარდოს თავისუფალი კაპიტალის უცვლელობის, ან მისი შემცირების პირობებშიაც კი.** შესაბამისად, ეს სიტუაცია მოიცავს გაფართოების კუმულატიურ პროცესს (ვიკსელი). მზარდი დანაზოგები და თავისუფალი კაპიტალის განთავსება სხვა პარამეტრების უცვლელობის პირობებში განაპირობებს სამომხმარებლო ფასების, მოგების მარჟისა და ინვესტიციების შემცირებას. მიურდალის აზრით, თუკი ჩვენ გამოვალთ იქიდან, რომ ფულის შექმნა ბანკების მიერ საკმარისად შეზღუდულია, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ დანაზოგები არის კრედიტის ერთადერთი წყარო, და, მაშასადამე, დამატებითი დანაზოგები არის ეკონომიკის დეპრესიიდან გამოყვანის ხელშემწყობი ფაქტორი. რეალურ სიტუაციაში კი დანაზოგთა სიჭარბე ამცირებს რა საქონელზე მოთხოვნას, აღრმავებს დეპრესიას, ბანკებს აღარ გააჩნიათ კრედიტების გაზრდისა და ფასების შემცირების სტიმული.

ფულადი წონასწორობის მესამე პირობას მიურდალი უკავშირებს ფასების დონეს. კერძოდ: ფულადი წონასწორობა არსებობს მაშინ, როცა ფულად-საპროცენტო განაკვეთს მიეყავართ ფასების

საერთო დონემდე. იგი იქვე შენიშნავს, რომ ეს პირობა, რომელიც ვიკსელისაგან აიღო, არასწორია. თუ წარმოების ფაქტორების მწარმოებლურობა გაიზრდება, ფასების საერთო დონე უნდა შემცირდეს, რამაც უნდა შეინარჩუნოს ფულადი წონასწორობა. აქ შეფარდებითი ფასები უცვლელია, აბსოლუტური ფასების ნებისმიერი ცვლილება კი "ხელშეუხებელად ტოვებს ფულად წონასწორობას". მიურდალი მიიჩნევს, რომ როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი ფასების ყველა ცვლილება განსხვავებულად ზემოქმედებს მეწარმეთა გათვლებზე, განსაკუთრებით ინვესტიციების მოცულობის განსაზღვრასთან მიმართებაში. ყველა ამ ცვლილების გათვალისწინებით, მიურდალი გვთავაზობს ვიკსელის ფულადი წონასწორობის მესამე პირობის კორექტირებულ ვარიანტს: "ფულადი წონასწორობა მოითხოვს ფასების სტაბილური დონის მაჩვენებელს, რომელიც გაწონასწორებულია ფასების მოუქნელობითა და ინვესტირებისათვის ფასების სტაბილური დონის მნიშვნელობით".

ნაშრომის მეხუთე თავი ეძღვნება ფულადი წონასწორობის ე.წ. **"ნეიტრალური ზონის"** ანალიზს. მიურდალი მიუთითებს, რომ პროცენტულ განაკვეთს იგი იყენებს სინთეზური მაჩვენებლის სახით, თუმცა სინამდვილეში რამდენიმე საპროცენტო განაკვეთი არსებობს. ზოგიერთი მათგანის ცვლილება არ არღვევს ფულად წონასწორობას, რაც იმას ნიშნავს, რომ არსებობს ფულადი წონასწორობის ე.წ. "ნეიტრალური ზონა". ნებისმიერი ფინანსური პოლიტიკა, რომლის ეფექტი ვრცელდება ნეიტრალური ზონის შიგნით, უცვლელად ტოვებს ფულადი წონასწორობის პირობებს. ეკონომიკური სისტემის სხვადასხვა კონფიგურაციები თავსებადია ფულად წონასწორობასთან. ამ კონფიგურაციებს განსაზღვრავს სოციალური და ინსტიტუციური ფაქტორები, რომლებიც იმავე დროს ზემოქმედებს ფინანსური პოლიტიკის ინსტრუმენტებზე. მიურდალი შენიშნავს, რომ თანამედროვე ეკონომიკა ხასიათდება ხელფასის განაკვეთის მოუქნელობით და მოხმარების ინერციულობით. ამასთანავე, სახელმწიფოს როლის გაძლიერება ხელს უწყობს სამომხმარებლო მოთხოვნის სტაბილიზაციას და სახელმწიფო ინვესტიციების გაზრდის გამო მოგების მიმართ ინვესტიციების მგრძნობელობის შემცირებას. ყოველივე ეს განაპირობებს საპროცენტო განაკვეთის რეცესიული ზეგავლენის შემცირებას

და, შესაბამისად, საკრედიტო ფულადი პოლიტიკის ეფექტიანობის შემცირებასაც. იგივე შედეგთან გვაქვს საქმე, როცა მთავრობა უმუშევრობას ებრძვის უმუშევართა სუბსიდირების გზით. ამ შემთხვევაშიაც საპროცენტო განაკვეთის ეფექტიანობა მცირდება.

ფულადი წონასწორობის ნეიტრალურ ზონასთან ერთად მიურდალი განიხილავს ფულად წონასწორობას, როგორც ნორმას. მიურდალი მკითხველს შეახსენებს, რომ ფულადი წონასწორობა (მათ შორის ეიკსელის წონასწორობაც) ხშირად განიხილებოდა ეკონომიკური აქტიეობის ციკლური ხასიათის აღმოფხვრის ან შერბილების პირობად. მისი აზრით, ამ წონასწორობის მხოლოდ შენარჩუნება არ არის საკმარისი ეკონომიკის ციკლური რყეევების აღმოსაფხვრელად. წონასწორობის არსებობის დროსაც იბადება კითხვა – რა სახის ფინანსური პოლიტიკა უნდა გამოიყენებოდეს ამ შემთხვევაში? ეს კითხვა სათანადოდ არ არის პასუხგაცემული არც ეიკსელთან და არც მიურდალთან. აღნიშნულთან ერთად თუკი გავითვალისწინებთ საკრედიტო პოლიტიკის "ნეიტრალურ ზონასაც", უნდა ჩავთვალოთ, რომ ფულადი წონასწორობა, ფინანსურ პოლიტიკასთან ერთად, დამოკიდებულია სოციალურ პოლიტიკაზე. ციკლის შერბილება შესაძლებელია მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის სხვადასხვა ინსტრუმენტების კომბინირებით, რაც განსხვავებულ ზეგავლენას ახდენს სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებზე. მიურდალი აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური პოლიტიკიდან იზოლირებულად განხილულ ფინანსურ პოლიტიკას, მართალია, შეუძლია ფულადი წონასწორობის მიღწევა, მაგრამ შემოსავლების განაწილებაზე ან უმუშევრობაზე აღნიშნული პოლიტიკის უარყოფითი ზემოქმედების დიდი ალბათობა არსებობს. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია ფულადი წონასწორობის ნორმაზე უარის თქმა. მიურდალი გვთავაზობს ფინანსური პოლიტიკის ისეთ ნორმას, რომელიც გამომდინარეობს ფულადი წონასწორობიდან. მონეტარული ხელისუფლება უნდა ესწრაფვოდეს ბუნებრივი და ფულადი განაკვეთების ისეთი წონასწორობის უზრუნველყოფას, რომელიც განხორციელდება ფასების მეტი სტაბილურობისა და რეალური ინვესტიციების რენტაბელობის პირობებში.

4. IV. 6. ირვინგ ფიშერის "სარგებლის თეორია" (1930)

მოკლედ ავტორის შესახებ

ირვინგ ფიშერი

ირვინგ ფიშერი (1867-1947) დაიბადა ნიუ-იორკის შტატში. განათლებით იყო მათემატიკოსი და ამ საგანს ასწავლიდა იელის უნივერსიტეტში. 1892 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია, რომელშიაც შერწყმული იყო მათემატიკური და ეკონომიკური ანალიზი. ამის შემდეგ იგი მთლიანად გადაერთო ეკონომიკური საკითხების შესწავლაზე, კერძოდ, ფულის თეორიაზე. ფიშერის მთავარი ნაშრომებია: "შეფასება და სარგებელი" (1896), "კაპიტალისა და შემოსავლის ბუნების შესახებ" (1907), "ფულის მსყიდველობითუნარიანობა:" (1911). ირ. ფიშერს დიდი წვლილი მიუძღვის სტატისტიკის თეორიის დამუშავებაში. მან ერთ-ერთმა პირველმა გამოიკვლია და გამოაქვეყნა აშშ-ს ფასების ინდექსი. ფიშერი, თეორიის შესწავლასთან ერთად, პრაქტიკულ საქმიანობასაც ეწეოდა. მან დაარსა კომპანია **Remington Rand**, რომლის დირექტორი იყო 1927-1947 წ.წ. 1929 წელს ღაწყებული დიდი დეპრესიის გამო ფიშერმა თავისი ქონების მეტი ნაწილი დაკარგა და სწორედ მაშინ გაუჩნდა განსაკუთრებული ინტერესი ეკონომიკური რყევების პრობლემის მიმართ. 1932 წელს გამოქვეყნდა მისი ნაშრომი "ბუმი და დეპრესიები", რომელშიაც ფიშერის ადრინდელი მოჭარბებული ეკონომიკური ოპტიმიზმი არანაკლებ მოჭარბებული პესიმიზმით შეიცვალა. ირ. ფიშერი იყო ფ. დ. რუზველტის პოლიტიკური მრჩეველი. იგი მონეტარიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წინამორბედია და, ამასთან ერთად, ითვლება აშშ-ში მათემატიკური ეკონომიკის ფუძემდებლად.

4. IV. 7. ნაშრომის შესახებ

ირვინგ ფიშერი "სარგებლის თეორიაში" აგრძელებს ადრინდელ ნაშრომში "კაპიტალისა და შემოსავლის შესახებ" – დაწყებულ კვლევას. მისი აზრით, საქონელი მის მფლობელს ანიჭებს "ტკბობას", რაც არის ე.წ. "შემოსავალი კმაყოფილებისათვის", რომელიც სუბიექტურია და არ შეიძლება მაღალი სიზუსტით განისაზღვროს. ამასთან ერთად,

არსებობს "რეალური შემოსავალი", რომლის განსაზღვრა შეიძლება "ცხოვრების ღირებულებით". ეს უკანასკნელი ნეგატიური სიდიდეა, რადგანაც ასახავს დანახარჯებს და არა შემოსავლებს. თუმცა იგი გამოსადეგია რეალური შემოსავლის გასაანგარიშებლად, რადგანაც ამ შემოსავლებით ხდება ყველა ხარჯის ანაზღაურება. ფიშერი ხაზს უსვამს, რომ "რეალური შემოსავალი" არ არის "ფულადი შემოსავლის იდენტური". მაგ., თუკი ინდივიდი გამოიმუშავებს 10 000 დოლარს (ფულადი შემოსავალი) და ხარჯავს მხოლოდ 6000 დოლარს (რეალური შემოსავალი), დანაზოგი შეადგენს 4 000 დოლარს, რომელიც დაუყოვნებლივ გადადის რეალური შემოსავლის კატეგორიაში. დანაზოგის განსაზღვრიდან ირ. ფიშერი გადადის კაპიტალის განსაზღვრაზე. ეს უკანასკნელი, მისი აზრით, არის შემოსავალი, რომელიც დისკონტირებული სახით უნდა დაბრუნდეს უკან. ვინაიდან ფული მონაწილეობს "მოლაპარაკებაში აწმყოსა და მომავალს შორის, სარგებლის განაკვეთი - ხიდი, ანუ დამაკავშირებელი რგოლია შემოსავალსა და კაპიტალს შორის". ფიშერი ერთმანეთისაგან განასხვავებს სარგებელსა და სარგებლის განაკვეთს. სარგებელი გამოითვლება "კაპიტალის ღირებულების სარგებლის განაკვეთზე გამრავლებით". კაპიტალის ღირებულება სხვა არაფერია "კაპიტალად გარდაქმნილი შემოსავლის გარდა". სხვანაირად რომ ვთქვათ, კაპიტალის შეფასებისას უნდა ამოვიდეთ კაპიტალ-საქონლიდან, შემდეგ გადავიდეთ "კაპიტალის მომსახურების შეფასებაზე", ანუ შემოსავალზე, შემდეგ ფულად შემოსავალზე, და ბოლოს, კაპიტალ-ღირებულებაზე. დანაზოგები, რომლებიც ზრდის კაპიტალ-ღირებულებას, წარმოადგენს მომავალში რეალური შემოსავლების მიღების წყაროს, თუმცა ირ. ფიშერი მიიჩნევს, რომ ფორმულა "კაპიტალი წარმოქმნის შემოსავალს", სწორია მხოლოდ მატერიალური თვალსაზრისით. სარგებელი არ წარმოადგენს რეალურ შემოსავალს. იგი წერს: " თუკი ჩემი შემნახველი ანგარიში რთული პროცენტით იზრდება, ამის შედეგია არა შემოსავალი, არამედ მხოლოდ კაპიტალის გაზრდა". მაშასადამე, ფიშერი თვლის, რომ შემოსავალი არასდროს არ გამომდინარეობს არც დანაზოგიდან და არც კაპიტალის გაზრდიდან. მისი აზრით, კაპიტალის ღირებულება არის მომავალში დისკონტირებული შემოსავალი და არა ის შემოსავალი, რომელიც რეალიზებული იყო წარსულში. ფიშერი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ბაზრის საპროცენტო, ანუ

ნომინალურ და რეალურ განაკვეთებს. ეს უკანასკნელი საქონელთა ფასებზეა დამოკიდებული. "მიმოქცევაში ფულის მასის ნებისმიერი გაზრდა იწვევს ფასების ზრდას და ამის შედეგად ფულის ღირებულების შემცირებას"-წერს ავტორი. ფულის ღირებულების შემცირებას, ანუ ფულის გაუფასურებას კი საპროცენტო განაკვეთის გაზრდამდე მივყავართ. საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება (გაზრდა) განაპირობებს "კაპიტალ-ღირებულების" შეცვლას, რაც განსაკუთრებით შესამჩნევია ხანგრძლივვადიანი გამოყენების საქონელთან მიმართებაში (ანუ ხდება მისი კაპიტალ-ღირებულების შემცირება). საპროცენტო განაკვეთის შემცირება კი იწვევს კაპიტალის ღირებულების გაზრდას. ირ. ფიშერის აზრით, არსებობს ორგვარი მოგება: კაპიტალზე მოგება და შემოსავალზე მოგება, თანაც პირველი წინ უსწრებს მეორეს.

1 IV. 8. სარგებლის თეორია ზოგადი გაგებით

ფიშერი მიიჩნევს, რომ ინდივიდები ცდილობენ საკუთარი შემოსავლების შეცვლას, რისთვისაც ზრდიან ან ამცირებენ მოხმარებისათვის საჭირო სახსრებს. შესაბამისად, ისინი დღევანდელ პირობებში შემოსავლის ფლობაზე გარკვეულ სასღებარს (უპირატესობას) იხდიან. ავტორი წერს: "სარგებლის განაკვეთი, ანუ "დღევანდელი" საქონლის მომავალ საქონელზე გაცვლის პრემია, ხშირ შემთხვევაში, ემყარება სუბიექტურ ელემენტს, კერძოდ კი იმ უპირატესობას, რომელსაც მოცემულ მომენტში ჩვენს განკარგულებაში არსებულ საქონელს ვანიჭებთ მომავალში მისაღებ საქონელთან შედარებით. ეს უპირატესობა **(Time Preference)** კვალიფიცირდება როგორც დროითი უპირატესობა, ანუ ადამიანის მოუთმენლობა **(Human Impatience)**. მეორე მნიშვნელოვანი მომენტია ობიექტური ელემენტი, ანუ "განთავსების თავისდროულობა". ფიშერის "დროითი უპირატესობის" პრინციპი გამოიხატება შემდეგში: ადამიანი დროში უფრო მოახლოებულ შემოსავალს ანიჭებს უპირატესობას დროში უფრო დაშორებულ შემოსავალთან შედარებით ("დღევანდელი კვერცხი ჯობია ხვალინდელ ქათამს"). ამ შემთხვევაში მხედველობაში მიიღება აგრეთვე რისკის განსხვავებული ხარისხიც. ირ. ფიშერი უპირატესობის მინიჭებაში დიდ როლს უთმობს ინდივიდის პირად თვისებებს (წინდახედულობა, ნებისყოფა, ხარჯვის ჩვევა, ეგოიზმი

და ა.შ.). იგი აგებს მარტივ მოდელს, რომელსაც საფუძვლად უდევს შემდეგი ჰიპოთეზა: ყოველი ინდივიდი ფლობს შემოსავლის ფიქსირებულ ნაწილს, რომლის გადანაწილება შესაძლებელია დროში. იგი ასევე განიხილავს კრედიტის აბსოლუტურად კონკურენტულ ბაზარს, ანუ ყოველ ინდივიდს შეუძლია მასში შეღწევა. აქედან გამომდინარე, ყოველ ინდივიდს, გარკვეული პერიოდის მანძილზე შეუძლია საკუთარი შემოსავლის რაღაც მიმართულებით შეცვლა, თუკი იგი სხვა პერიოდში შემოსავალს შეცვლის საწინააღმდეგო მიმართულებით. როცა ინდივიდი ცდილობს დღეს მიიღოს მაქსიმალური შემოსავალი (ამგვარი ინდივიდები შეადგენენ უმრავლესობას), ის ზრდის სესხებზე მოთხოვნას, რითაც ხელს უწყობს საპროცენტო განაკვეთის გადიდებას. ამ შემთხვევაში საუბარია ინდივიდის შემდეგ ტიპებზე: ა) რომლებშიაც ძლიერია ხარჯვის სურვილი; ბ) რომელთა შემოსავლები შემცირებულია, მაგრამ ინდივიდები მაინც აგრძელებენ სახსრების ხელგაშლილ ხარჯვას.

4. IV. 9. განთავსების დროულობის პრინციპი

ანალიზის მომდევნო ეტაპზე ფიშერი ერთგვარად ცვლის თავის პირვანდელ მოდელს. იგი უცვლელად ტოვებს სარგებლის ნორმას, თუმცა სარგებლის განსაზღვრაში შემოჰყავს ახალი ცვლადი. ინდივიდს შეუძლია ერთი და იგივე საქონლის, მაგალითად, შენობის სხვადასხვა დანიშნულებით გამოყენება და მისგან მიღებული შემოსავლის სხვადასხვა მიზნით ხარჯვა. ინდივიდის მოუთმენლობა განაპირობებს მიღებული შემოსავლის ხარჯვას, ხოლო წინდახედულება – შემოსავლის განთავსების სურვილს. ინვესტირება, ფიშერის აზრით, ნიშნავს შემოსავლის ერთ ნაწილზე უარის თქმას მეორე ნაწილის სასარგებლოდ, შემოსავალი კი ამგვარი ცვლილების შედეგად მიღებული მოგებაა. ფიშერი გვთავაზობს ღირებულებისა და შემოსავლის შემდეგ ორიგინალურ ინტერპრეტაციას: "ღირებულება ნიშნავს შემოსავლის ნაკადის იმ დანაკარგს, რომელიც თავდაპირველად წარმოიქმნება კაპიტალის ერთგვარი გამოყენების სხვაგვარი გამოყენებით შეცვლით. შემოსავალი კი არის ის ამონაგები, რომელიც მოგვიანებით მიიღება ამ შეცვლის შედეგად. მაშასადამე, ღირებულება "დღეს" მიღებული სხვაობაა, ხოლო შემოსავალი (მოგება) "ხვალ" მიღებული

სხვაობა". სარგებლის განაკეთი ზეგაელენას ახდენს სახსრების მოკლევადიან და გრძელვადიან განთავსებაზე. კერძოდ: "მაღალი სარგებლის განაკეთი სელს უწყობს კაპიტალის განთავსებას სწრაფადმიღებად შემოსაელებში, ხოლო დაბალი განაკეთი ასტიმულირებს ინვესტიციებს დროში დაშორებულ შემოსაველებში". ამის შემდეგ ფიშერი უარს ამბობს ერთიან საპროცენტო განაკეთზე და ანალიზში შემოჰყავს რისკის ცნება. ამით იგი იწყებს "სარგებელსა და რისკს შორის ზოგადი თანაფარდობის" თეორიის შემუშავებას და აანალიზებს ამ თანაფარდობაზე ზემოქმედ ფაქტორებს. ერთ-ერთი ასეთი ფაქტორია სესხის ვადა, ანუ გრძელვადიან კრედიტზე სარგებლის განაკეთი უფრო მაღალი უნდა იყოს, და პირიქით. შემდეგი ფაქტორია რისკი, რომელიც დაკავშირებულია საქონლის რეალიზაციის სირთულეებთან. "ყველაზე ადვილად გასაყიდი საქონელი ფულია და, როგორც თავის დროზე კ. მენგერმა სწორად შენიშნა, ამ თვისებამ აქცია იგი ფულად" – წერს ფიშერი. ამრიგად, სარგებლის განაკეთი იზრდება რისკის ზრდასთან ერთად. რისკთან დაკავშირებულია კიდევ ერთი ფაქტორი, რასაც ეწოდება *რისკის გადაბარება*. ეს ნიშნავს იმას, რომ სააქციო ინვესტიციურ კომპანიებს შეუძლიათ მათი კლიენტების რისკის შემცირება. რისკის გადაბარება შესაძლებელია ორი გზით: საიმედო კლიენტებზე გაცემულ კრედიტებზე სარგებლის განაკეთის შემცირებით და არასაიმედო კლიენტებისათვის სარგებლის განაკეთის გაზრდით. სწორედ აქედან გამომდინარეობს აქციების ნაკლები ფასი ობლიგაციებთან შედარებით. რისკის არსებობა განაპირობებს გირაოს აუცილებლობას, რომლის ოდენობა დამოკიდებულია რისკის ხარისხზე. აქედან გამომდინარე, ფიშერის აზრით, სესხების აღება და, მაშასადამე, საკუთარი შემოსავლების შეცელა ღარიბებს უფრო ძნელად შეუძლიათ, ვიდრე მდიდრებს. ბუმი ეკონომიკური ციკლის ის ფაზაა, სადაც ეკონომიკურ სუბიექტებს, როგორც მსესხებლებს, ისე გამსესხებლებს, განსაკუთრებული სიფრთხილე და წინდახედულება მართებთ.

ნაშრომის მესამე ნაწილი სათაურით "სარგებლის თეორია მათემატიკის ენაზე" მოიცავს 5 თავს, ეთმობა მათემატიკური შინაარსის მსჯელობებსა და გრაფიკებს.

ნაშრომის მეოთხე ნაწილს ეწოდება "დისკუსიის გაგრძელება". აქ განხილულია ურთიერთკავშირი, ერთი მხრივ, სარგებლის

განაკვეთსა და, მეორე მხრივ, აღმოჩენებსა და გამოგონებებს შორის. ამ უკანასკნელთ ი. ფიშერი უწოდებს "კაცობრიობის პროგრესისა და შემოსავლების ზრდის ფუნდამენტურ ფაქტორს". მისი ეს მოსაზრება ძალიან წააგავს შუმპეტერის რიგ შეხედულებებს. ფიშერის აზრით, ინოვაციის სფეროთი დაკავებული ინდივიდები გაცილებით მეტ მოგებას იღებენ, ვიდრე სარგებლის განაკვეთებია. მაღალი მოგების მიღების პერსპექტივა განაპირობებს ამ დარგში წარმოების საშუალებათა მოცულობის გაზრდას, თუმცა მოგება გარკვეული წლების შემდეგ შეიძლება იქნეს მიღებული, თანაც მოგების მიღებას დროებითი ხასიათი აქვს. ამის მიზეზია საქონლისა და მომსახურების ფასების შემცირება სიახლეების მასობრივად დანერგვის შედეგად. ძველი კაპიტალი უფასურდება, საპროცენტო განაკვეთი კი მცირდება კონტრაქტების გადაფასების გამო. აქედან ფიშერი აკეთებს დასკვნას: "საპროცენტო განაკვეთი შემცირდება, თუკი მსოფლიო შეწყვეტს აღმოჩენებს".

ანალიზის შემდეგი საფეხური მოიცავს კავშირს ბაზრის სარგებლის განაკვეთსა და ფასების საერთო დონის ცვლილებას შორის. ხაზგასმულია, რომ სარგებლის განაკვეთი დაგვიანებით რეაგირებს ფასების ცვლილებაზე. ამ ფაქტის კონსტატაციის შემდეგ ფიშერი გადადის ინფლაციისა და დეფლაციის განხილვაზე და აღნიშნავს: "ინფლაციური პროცესი განაპირობებს ფასებისა და სარგებლის ერთდროულ გაზრდას იმ დონემდე, როცა ბანკებს სარგებლის კიდევ უფრო მეტად გაზრდის სურვილი უჩნდებათ, რათა თავიდან აიცილონ კრედიტის უსაზღვრო გაფართოება". ეს სიტუაცია ფასებს ტოვებს "იმ კუმულატიურ წერტილში, სადაც სარგებელი მაღალია ამ დონის მიღწევამდე, ამ დონეზე და ამ დონის გაქრობის შემდეგაც".

4. IV. 10. ზოგიერთი დასკვნა

ფიშერის თანახმად, სარგებელი ისეთივე შემოსავალია, როგორიც რენტა, ხელფასი, მოგება და სხვა. სარგებელი პრემიაა, რომელიც არსებულ საქონელს ერიცხება მომავალში წარმოშობილ საქონელზე გაცვლის გამო. ეს პრემია კი დროსთანაა დაკავშირებული. ფიშერის აზრით, ადამიანები აწმყოში მიღებულ შემოსავლებს უპირატესობას

ანიჭებენ მომავალში მიღებულ შემოსავლებთან შედარებით, ანუ დროის სხვადასხვა მონაკვეთში მიღებული შემოსავლები ფსიქოლოგიურად უთანაბროა. სარგებლის ანალიზში იგი იყენებს ავსტრიელი ეკონომისტის ბემ-ბავერკის მოსაზრებას, რომელიც პროცენტის არსებობას შემდეგი სამი მიზეზით ხსნის:

- მომავლის შეუფასებლობა;
- მიმდინარე მოთხოვნილებების არასაკმარისი შეფასება;
- მიმდინარე საქონელთა ტექნიკური უპირატესობა.

ფიშერი ამ ფაქტორებიდან მეორეს ანიჭებს უპირატესობას, მესამის შესახებ კი ამბობს, რომ დამოუკიდებლად მისი განხილვა შეუძლებელია: "ტექნიკური უპირატესობა არ ბადებს სარგებელს იმ შემთხვევაში, თუკი დანარჩენი ორი მიზეზი არ არსებობს". ფიშერმა სარგებლის განაკვეთი ასევე დაუკავშირა განსხვავებული ხარისხის რისკების არსებობას. ფიშერის მნიშვნელოვანი თეორიული დამსახურებაა სარგებლის განაკვეთსა და ინფლაციას შორის პოზიტიური კავშირის დადგენა. მისი ფორმულით, ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი ტოლია რეალურ საპროცენტო განაკვეთს პლიუს ფასების ცვლილების ინდექსი, რასაც "ფიშერის ეფექტი" ეწოდება. მ. ბლაუგის აზრით, ფიშერმა პირველმა შექმნა სარგებლის განაკვეთის მწყობრი თეორია. ამ მეცნიერის სახელი ასევე დაკავშირებულია ფულის რაოდენობრივი თეორიის ტოლობასთან: **MXV=PXT**. ეს ფორმულა მას ჩამოყალიბებული აქვს ნაშრომში "ფულის მსყიდველობითი უნარიანობა".

ფიშერმა შეისწავლა ფინანსური ინსტიტუტების როლი ეკონომიკური ციკლის ფაზების მონაცვლეობაში. ბუმის წარმოშობის მიზეზების მისეული ანალიზი ახლოს დგას შუმპეტერის თეორიასთან: სიახლეების დანერგვასთან და სამეცნიერო აღმოჩენებთან დაკავშირებული ინვესტიციები განაპირობებს საწარმოთა დავალიანების, ფულადი მასისა და ფასების ზრდას, მატულობს ინფლაციაც, რომლის უშუალო მიზეზი მაინც დავალიანების ზრდაა. ახალი კრედიტის წყაროები იწურება და ფულის მიმოქცევის სფერო ვიწროვდება. სესხების უკან დაბრუნების აუცილებლობა იწვევს მასობრივ გაყიდვებს, რაც მძიმე ტვირთად აწვება ფირმების ხარჯებს და ამცირებს აქტივების ფასებს. სიმდიდრის შემცირება აჭარბებს ფასების დაცემას, ანუ ფასების შემცირებიდან მიღებული რეალური საკასო ნაშთის ეფექტი ნეიტრალიზდება. ამ პირობებში

სპეკულაცია, შესაძლებელია, ძალიან სახიფათო აღმოჩნდეს, თუკი იგი საბანკო დავალიანების ზრდასთან არის დაკავშირებული.

ფიშერის თეორია ფრიდმანისა და სხვა მონეტარისტების თეორიების საფუძვლად შეიძლება ჩაითვალოს. გასული საუკუნის 20-იან წლებში ფიშერი ფულის მიმოქცევის სტაბილიზაციაში მთავარ როლს ანიჭებდა ცენტრალურ ბანკს და მიუთითებდა მისი მხრიდან კერძო ბანკების მიერ გამოშვებული ფულის ნეიტრალიზაციის აუცილებლობაზე, რომლის მექანიზმად მიიჩნევდა დოლარის 100-%-იან უზრუნველყოფას ლითონით (ოქროთი), რასაც ეწოდება "კომპენსირებული დოლარის" პრინციპი. ფიშერი ასევე აუცილებლად მიიჩნევდა კერძო ბანკების მიერ გამოშვებული კრედიტების ლითონით 100%-იან (ოქროთი) დაფარვასაც. გასული საუკუნის 30-იან წლებში ფიშერი აქტიურად იცავდა ფინანსური ორგანოების ინტერესებს დეფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში. იგი არ ეთანხმებოდა ჰაიეკის მოსაზრებას ღრმა დეპრესიის პირობებში წონასწორობის ავტომატურად აღდგენის შესაძლებლობის შესახებ და თელიდა, რომ საფინანსო სისტემაში სუსტი რგოლის გაჩენისთანავე სახელმწიფომ უნდა არეგულიროს კრედიტის მოცულობა ახალი ალმავლობის დაწყების ხელშეწყობის მიზნით. სწორედ ამ გზით მიაჩნდა მას შესაძლებლად ახალი, უფრო ღრმა დეპრესიების თავიდან აცილება.

ლექცია V - მილტონ ფრიდმანის მონეტარისტული მაკროეკონომიკა

მილტონ ფრიდმანი

მოკლედ ავტორის შესახებ

მილტონ ფრიდმანის შესახებ ცნობილმა ამერიკელმა ეკონომისტმა ჯ. კ. გელბრეიტმა დაწერა: "იგი იყო და რჩება კლასიკური კონკურენტული ბაზრის მთავარ ამერიკელ დამცველად. მისი აზრით, ამ ბაზარს არასოდეს განუცდია დაცემა იმ შემთხვევების გარდა, როცა მას ზიანი მიადგა არაკომპეტენტური მთავრობის ჩარევის შედეგად".

მ. ფრიდმანი დაიბადა 1912 წელს ნიუ-იორკის ბრუკლინის რაიონში. მისი მშობლები ემიგრირებული იყვნენ ავსტრო-უნგრეთის

იმპერიიდან. ფრიდმანი თავდაპირველად მათემატიკით, შემდეგ კი ეკონომიკით იყო გატაცებული. სწავლობდა ჩიკაგოს უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტზე. 1945 წელს კოლუმბიის უნივერსიტეტში დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია, 1948-1974 ასწავლიდა ჩიკაგოს უნივერსიტეტში. მას მიიჩნევენ ეკონომიკურ თეორიაში "ჩიკაგოს სკოლის" ფუძემდებლად; იყო აშშ-ს რამდენიმე პრეზიდენტის მრჩეველი ეკონომიკურ საკითხებში; 1976 წელს მიიღო ნობელის პრემია ეკონომიკის დარგში "ფულის თეორიისა და ისტორიის სფეროში და სტაბილიზაციის პოლიტიკის შემუშავების დარგში შეტანილი წვლილისათვის". იყო სტემფორდის უნივერსიტეტთან არსებული ჰუვერის ცენტრის სამეცნიერო-კვლევითი განყოფილების ხელმძღვანელი და ჩიკაგოს უნივერსიტეტის ეკონომიკურ მეცნიერებათა კათედრის საპატიო პროფესორი.

4. V. 1. ნაშრომი "ინფლაცია და ფულადი სისტემები" (1969)

4. V. 1. 1. პირველი ნაწილი "ფულის რაოდენობრივი თეორიის რეაბილიტაციისათვის"

მ. ფრიდმანი მსჯელობს ინფლაციის მიზეზების, შედეგების და მისი დაძლევის გზების შესახებ. იგი აღნიშნავს: "ინფლაციის უშუალო მიზეზი ყველგან და ყოველთვის ერთი და იგივეა: ფულის რაოდენობის უზომო ზრდა წარმოების მოცულობასთან შედარებით". ფრიდმანი შენიშნავს, რომ სხვადასხვა ავტორები ინფლაციას უკავშირებდნენ ნაეთობის ფასების ზრდას, ან პროფკავშირების ლიდერების ქმედებას, რომელიც შრომის ანაზღაურების გაზრდისკენ არის მიმართული. იგი თვლის, რომ ამგვარი მოსაზრებები არ შეესაბამება რეალობას, ვინაიდან აქ მხოლოდ შეიძლება საუბარი იყოს შეფარდებითი ფასების, ანუ ერთი საქონლის ფასის მეორე საქონლის ფასთან შეფარდებით ცვლილებასთან. მისი აზრით, ინფლაცია წარმოიშობა "ვაშინგტონში მთავრობის მიზეზით, რომელიც უშვებს ფულის რაოდენობის ზრდის გადაჭარბებას წარმოების მოცულობის ზრდაზე". ამ თვალსაზრისით, ფრიდმანის აზრით, ინფლაცია არის ბეგარა ნაღდ ფულზე. ფულის ემისია, რომელსაც მიმართავენ მზარდი სახელმწიფო დანახარჯების დასაფინანსებლად, ერთი მხრივ, იწვევს ფასების გაზრდას, და მაშასადამე, ნაღდი ფულის

გაუფასურებას. მეორე მხრივ, ინფლაციის პირობებში იზრდება ნომინალური შემოსავლები და გადამხდელები იხდიან უფრო მაღალ გადასახადებს.

ფრიდმანის აზრით, ინფლაციის მეორე მიზეზია სრული დასაქმებისაკენ სწრაფვა. ყოველთვის, როცა უმუშევრობა იზრდება, მთავრობა საკუთარ მოვალეობად თელის რაღაც მოიმოქმედოს და იწყებს უმუშევრობის წინააღმდეგ ბრძოლის მეთოდების ძიებას. ამასთანავე, ფრიდმანის აზრით, არსებობს უმუშევრობის რაღაც გარდაუვალი (ანუ ბუნებრივი უმუშევრობის) პროცენტი, რომლისკენაც სპონტანურად მიისწრაფვის მთელი ეკონომიკა. მთავრობის ყველა ძალისხმევა უმუშევრობის უფრო დაბალი დონის მისაღწევად და ამ მიზნით საბიუჯეტო ხარჯების გაზრდა იწვევს ინფლაციის გაძლიერებას. და ბოლოს, ემყარებიან რა მცდარ თეორიას, ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელები უშვებენ რიგ შეცდომებს. ისინი ფიქრობენ, რომ უპირატესად გასესხებული თანხების სარგებელზე უნდა ზრუნავდნენ მაშინ, როცა მათი მთავარი ამოცანა მდგომარეობს ფულის რაოდენობის რეგულირებაში – ასეთია ფრიდმანის მოსაზრება. მაშასადამე, მთავრობა ატარებს ინფლაციურ პოლიტიკას, რომელიც იწვევს სესხებზე სარგებლის განაკვეთის გაზრდას.

ფრიდმანის აზრით, ინფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლის წესი საკმაოდ მარტივია: "მთავრობამ ნაკლები უნდა ხარჯოს და ნაკლები ფული გამოუშვას". მთელი პრობლემა კი პოლიტიკური ნების არსებობა-არარსებობაშია. ხშირად ინფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლას ნეგატიურ შედეგებამდე მივყავართ: წარმოების ზრდის ტემპი ნელდება, უმუშევრობა იზრდება, ადგილი აქვს ეკონომიკურ დაცემას. თუმცა აუცილებელია ყოველივე ამის გაცლა: "საკითხი შეეხება არჩევანს არა ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის, არამედ არჩევანს უმუშევრობას ინფლაციის გარეშე და უმუშევრობა ინფლაციით – შორის". ფრიდმანი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს, რომ უმუშევრობის დონის შემცირებამ არაერთხელ გამოიწვია ინფლაციის გამარჯვება.

4. V. 1 2 ნაწილი მეორე "ინფლაცია და ეკონომიკური განვითარება"

ფრიდმანი ამტკიცებს, რომ "ინფლაცია არ წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების გარდაუვალად თანმდევ მოვლენას. ის არ არის დაკავშირებული რეალურ რესურსებზე ზეწოლასთან და უფრო მეტად დამოკიდებულია დაწესებულებებზე და ფინანსურ პოლიტიკაზე". ეინც ამტკიცებს, რომ სწრაფი ეკონომიკური ზრდა იწვევს ინფლაციას, ფრიდმანის აზრით, ერთმანეთთან აიგივებს ფინანსურ და ფიზიკურ სიდიდეებს. ფასების ურთიერთშეფარდება ფიზიკური სიდიდეა და საერთოდ არ მოქმედებს ფასების საერთო დონეზე. მაგალითად, თუკი სახელმწიფო აფინანსებს განვითარებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრებით, ან საწარმოები ახორციელებენ ინვესტიციებს საკუთარი დანაზოგების ხარჯზე, ეს არავითარ გავლენას არ ახდენს ფულზე მოთხოვნაზე. თუკი ფულის ემისია იწყება, მაშინ ადგილი აქვს ინფლაციას. შედარებით მყარი ფასების ჩამოყალიბების შემდეგ, ინფლაციის პირველი ნიშნების გაჩენისას კერძო პირებმა შეიძლება იფიქრონ, რომ ეს დროებითი მოვლენაა, შესაბამისად გაზარდონ თავიანთი სიმდიდრე ფულში და არ გაზარდონ მოთხოვნა საქონელზე. ამ შემთხვევაში ფასების ზრდა ჩამორჩება ფულის მასის ზრდას. მას შემდეგ, რაც ინდივიდები აცნობიერებენ ინფლაციის გაგრძელებას, ისინი ცდილობენ სწრაფად მოიშორონ თავიდან საკუთარი დანაზოგები და ამ შემთხვევაში ფასების ზრდა აჭარბებს ფულის მასის ზრდას.

ინფლაციის ასახსნელად რამდენიმე ფაქტორზე მიუთითებენ. კერძოდ, ინვესტირების გადაჭარბება ეკონომიკისადმი ბუნებრივ მიდრეკილებაზე; ხელფასებზე დანახარჯების ზრდა ან მოგების ზრდა. ფრიდმანის აზრით, ეს ფაქტორები არ იწვევენ ინფლაციას, თუმცა იწვევენ ფულის მასის სწრაფ ზრდას. რა მექანიზმით განაპირობებს ფული ფასების ზრდას? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ერთმანეთისაგან განასხვავებს ფულის "ნომინალურ" და "რეალურ" რაოდენობას. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს დოლართში (საქონელსა და მომსახურებაში) გამოხატულ ფულს, ანუ გეიჩენებს ფულის მსყიდველობითუნარიანობას. თუკი დროის რაღაც მომენტში ფულის მასა ფასების მოცემული დონის პირობებში აღემატება ფულის იმ რაოდენობას, რომლის ფლობაც სურს სახელმწიფოს,

საზოგადოება ეცდება შეამციროს მის მფლობელობაში არსებული ნაღდი ფულის რაოდენობა. ამ მიზნით ინდივიდები ზრდიან მოთხოვნას საქონელსა და მომსახურებაზე. საზოგადოების სურვილი შეამციროს ნომინალური ნაღდი ფულის რაოდენობა – იწვევს საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების გაზრდას.

შეუძლია თუ არა ინფლაციას დადებითი ზეგავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ განვითარებაზე? ამ მოსაზრების მხარდასაჭერად ხშირად მოჰყავთ ორი არგუმენტი. პირველი, ინფლაცია იწვევს შემოსავლების გადანაწილებას დაქირავებული მუშაკებიდან მეწარმეებზე, რაც ზრდის ამ უკანასკნელთა ინვესტიციურ შესაძლებლობებს. მეორე, ფულის ემისია სახელმწიფოს აძლევს დამატებით შემოსავალს, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებისათვის. ფრიდმანი არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას და მოცემული ნაშრომის რეზიუმეს სახით აკეთებს შემდეგ ოთხ უმნიშვნელოვანეს დასკვნას:

- ინფლაცია ყოველთვის და ყველგან ფულადი ფენომენია;
- ინფლაცია არ არის განვითარების აუცილებლად თანმდევი მოვლენა;
- ნორმალურ პირობებში ინფლაცია ცუდად ეხმარება განვითარებას და თუკი ეხმარება, მხოლოდ დროებითი პანაცეის სახით;
- ნაღდ ფულზე გადასახადის სახით ინფლაცია შეიძლება ნაკლები ბოროტება იყოს, მაგრამ მისი შედეგები ყოველთვის დიდი ზარალის მომტანია.

4. V. 2. მოთხოვნა ფულზე (ფრაგმენტები 1960 წელს ფილადელფიაში წაკითხული ლექციიდან)

ფრიდმანი გვთავაზობს ფულის შემდეგ განმარტებას: "ფული არის ყველა ფულადი ქონება, რომელსაც ფლობს საზოგადოება ბანკებს გარეთ, ყველა შენატანი – ვადიანი, ან მოთხოვნაზე, რაც განთავსებულია ბანკებში". ვინაიდან ფულის მიწოდება მონეტარისტული ხელისუფლების მიერ არის განსაზღვრული, ერთი ინდივიდის განკარგულებაში არსებული ფულის რაოდენობა შეიძლება გაიზარდოს მეორის განკარგულებაში არსებული ფულის შემცირების ხარჯზე. ფრიდმანი ხაზს უსვამს, რომ საზოგადოებას

არ შეუძლია ფულის ნომინალური რაოდენობის განსაზღვრა, მაგრამ იგი განსაზღვრავს ფულის რეალურ რაოდენობას, რისი საფუძველია მოსალოდნელი რეალური შემოსავლის სტაბილურობა. თუკი გრძელვადიან პერიოდში ფულადი შემოსავალი და რეალური შემოსავალი ერთი მიმართულებით იცვლება, მოკლევადიან პერიოდში ეს ცვლილება საპირისპირო მიმართულებით ხდება. ეკონომიკური ციკლის ზრდის ფაზაზე რეალური შემოსავალი იზრდება იმ დროს, როცა ფულის თანაფარდობა შემოსავალთან მცირდება, დაცემის ფაზაზე კი – პირიქითაა. აღნიშნული წინააღმდეგობის ასახსნელად ფრიდმანი ერთმანეთისაგან განასხვავებს "მიმდინარე შემოსავალს", ანუ სტატისტიკურად გაზომვად შემოსავალს და "მუდმივ შემოსავალს". გრძელვადიან პერიოდში ეს ცვლადები თითქმის იგივეობამდე უახლოვდებიან ერთმანეთს. ციკლური აღმავლობის პერიოდში კი გაზომვადი შემოსავალი მუდმივ შემოსავალზე უფრო სწრაფად იზრდება. ფულის მასის ზრდა აჭარბებს მუდმივი შემოსავლის ზრდას და ჩამორჩება გაზომვადი შემოსავლის ზრდას.

მეორე ფაქტორი დაკავშირებულია საზოგადოების მხრიდან გაკეთებულ პროგნოზებზე. ფრიდმანი შენიშნავს: "თუკი ადამიანები სტაბილურ სიტუაციას მოელიან შემოსავლების, დასაქმების, სარგებლისა და ფასების სფეროში, მათ საკუთარი ქონების ფულად ფორმაში შენახვის ნაკლები სურვილი უჩნდებათ".

4. V. 3 ფულადი პოლიტიკის განახლება (მ. ფრიდმანის ნაშრომის "ფულადი კონსტიტუციის ძიებანი" მიხედვით)

ამ ნაშრომში ფრიდმანი იკელევს ფინანსური პოლიტიკისა და მისი წარმმართველი ინსტიტუტების საქმიანობის ეფექტიანობას. მისი აზრით, არსებობს გადაწყვეტილების შემდეგი სამი ტიპი: პირველი, გადაწყვეტილებები სტანდარტის გამოყენებით. ის წერს: "იმ დროიდან დაწყებული, რაც ინდივიდები თანხმდებიან, რომ ქაღალდის ნაგლეჯი წარწერით "ვალდებულებას ვიღებ გადაეიხადო სტანდარტის გარკვეული რაოდენობა", მიიღონ ფულის რანგში, ქაღალდის ამ ნაგლეჯს შეუძლია იმავე ფუნქციის შესრულება, რაც ოქროსა და ვერცხლის ნაწილებს". ამასთანავე, ქაღალდის ფულის წარმოება გაცილებით უფრო ნაკლებ ხარჯებთანაა დაკავშირებული. მეორე, გადაწყვეტილება დამოუკიდებელი ცენტრალური ბანკის

გამოყენებით. ფრიდმანი წერს: "ფინანსურმა სტრუქტურამ – ცენტრალურმა ბანკმა – უნდა იმოქმედოს დამოუკიდებელი სუბიექტის სახით. მან უნდა აკონტროლოს ფინანსური პოლიტიკა და არ დაუშვას სპეკულაციები". ეს სტრუქტურა ხელისუფლების დამოუკიდებელ შტოს უნდა წარმოადგენდეს და თავის საქმიანობას ათანხმებდეს ხელისუფლების სხვა შტოებთან. ფრიდმანი ასევე ხაზს უსვამს საკრედიტო პოლიტიკისა და ზოგადად, ფინანსური პოლიტიკის ერთმანეთისაგან გამიჯვნის აუცილებლობას და წერს, რომ ხშირად ერთმანეთთან აიგივებენ ფულის შექმნას და ფულის გაფართოებას. სინამდვილეში ეს სრულიად განსხვავებული მოვლენებია. ცენტრალურ ბანკს არ შეუძლია სესხებზე სარგებლის განაკვეთის განმსაზღვრელი ყველა ფაქტორის მართვა, მაგრამ სურვილის შემთხვევაში მას შეუძლია განახორციელოს კონტროლი ფულის მთელ მასაზე.

მესამე, გადაწყვეტილებას საკანონმდებლო გზით რეგლამენტაციის შესახებ. "ეს გადაწყვეტილება მდგომარეობს ფულადი პოლიტიკის გადაცემაში არა ინდივიდების, არამედ კანონების განკარგვაში"- წერს ფრიდმანი. რეალურ სინამდვილეში ეს ნიშნავს ფულადი პოლიტიკის მაქსიმალურ დამოუკიდებლობას პოლიტიკოსებისაგან, რათა ამ უკანასკნელთა ხელში კონცენტრირებულმა ძალაუფლებამ ხელი არ შეუშალოს ფულადი პოლიტიკის ეფექტიანობას. იგი წერს: "კარგი იქნებოდა, თუკი ფედერალური სარეზერვო სისტემა გაითვალისწინებდა ფულის მასის ზრდას მუდმივი X პროცენტით. ამასთანავე ამ X-ის მნიშვნელობა იქნებოდა 3-5 %-ს შორის". საერთო წესების მიღება და დაცვა დადებით ზეგავლენას ახდენს ინდივიდების მოლოდინებზე და პირიქით - მათი დაუცველობა აქვეითებს ფულადი პოლიტიკის ეფექტიანობას.

ზოგიერთი დასკვნა

ფრიდმანის ყველა ნაშრომი მიგვანიშნებს მისი ავტორის ლიბერალიზმის იდეების მიმართ ერთგულებაზე. იგი ყოველთვის იცავდა ამ იდეებს – კეინზიანური თეორიის დიდების ზენიტში ყოფნის დროსაც და მაშინაც, როცა ეს უკანასკნელი ღრმა კრიზისს განიცდიდა. 1947 წელს მ. ფრიდმანმა იმოგზაურა დასავლეთ ევროპაში და გახდა ჰაიეკის მიერ დაარსებული "ლიბერალური პოლიტეკონომიური საზოგადოების" წევრი. მას დიდი წვლილი

მიუძღვის საერთაშორისო ფინანსების თეორიული და პრაქტიკული საკითხების შესწავლაში. აშშ-ს ფინანსთა სამინისტროში მუშაობის პერიოდში იგი აქტიურად მონაწილეობდა ბრეტონ-ვუდსის შეთანხმების მომზადებაში და თანმიმდევრულად უჭერდა მხარს მცურავ გაცვლით კურსს. 1948 წელს მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო კანადის ცენტრალური ბანკის ახალი პოლიტიკის შემუშავებაში, რომელიც გულისხმობდა ლიბერალურ სავალუტო ბაზარზე და კანადური დოლარის მცოცავ გაცვლით კურსზე გადასვლას.

ამ პოლიტიკის განხორციელების შედეგად კანადამ 1950 წელს შეძლო ინფლაციის მაღალი ტემპის საგრძნობლად შემცირება, ხოლო 1970 წელს კი – ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებს შორის პირველმა – კანადამ ოფიციალურად თქვა უარი ვალუტის ფიქსირებული კურსის გამოყენებაზე. 1953 წელს მ. ფრიდმანმა დაწერა თავისი სახელგანთქმული ნაშრომი "არგუმენტები მცურავი სავალუტო კურსების სასარგებლოდ", სადაც იგი ამ სავალუტო რეჟიმს საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების საფუძვლად განიხილავს. იგი აქვე შენიშნავს, რომ ფიქსირებული სავალუტო კურსები აბრკოლებენ მაკროეკონომიკური ადაპტაციის პროცესს და უარყოფს ამ ტიპის კურსების ანტიინფლაციურ პოტენციალს.

ფრიდმანი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მცურავი სავალუტო კურსი საშუალებას იძლევა "საკუთარი სახლის სრულფასოვანი მფლობელი გახდე", ანუ მთავრობის ფულად პოლიტიკას შეუძლია კონცენტრაცია მოახდინოს საშინაო პრობლემებზე – ფასებსა და დასაქმებაზე. "მოქნილი გაცვლითი კურსები წარმოადგენენ საშინაო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მაქსიმალური დამოუკიდებლობის პირობას" – შენიშნავდა მეცნიერი. ფრიდმანმა 1966 წლის აპრილში, ჩიკაგოში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციაზე წარმოთქვა თავისი ცნობილი ლოზუნგი: "ინფლაცია ყოველთვის და ყველგან იყო ფულადი ფენომენი". ამავე კონფერენციაზე მან ჩამოაყალიბა შემდეგი მნიშვნელოვანი თეზისი: ფიქსირებული კურსები და მასთან დაკავშირებული შეზღუდვები იწვევენ ჩახშობილ ინფლაციას, რაც თავის მხრივ, ანგრევს პოლიტიკურ თაისუფლებას, წარმოქმნის კოლექტივისტური ეკონომიკის აღმოცენების შესაძლებლობას.

ფასებზე კონტროლის მოხსნის შედეგად ფრიდმანი პროგნოზირებდა ზომიერ ინფლაციას 3-10 %-ის ფარგლებში.

ლიბერალური შეხედულებების ჩარჩოებში ფრიდმანი ანვითარებდა მოსაზრებას გაცვლითი კურსის საბაზრო რეგულირების აუცილებლობის შესახებ, რასაც არ იზიარებდა ასევე ლიბერალურ პლატფორმაზე მდგარი ბევრი ეკონომისტი. მაგ. **ჟან-ჟაკ რიუეფი** ყოველთვის მხარს უჭერდა სავალუტო კურსების დაწესებაში ოქროს სტანდარტის გამოყენებას. სხვა ცნობილი ფრანგი ეკონომისტი **მორის ალე** სავალუტო კურსების დაწესების ფრიდმანისეულ წესში სპეკულაციის გაძლიერების საფრთხეს ხედავდა. ლონდონის ეკონომიკის სკოლის პროფესორი **ჯ. მიდი** მცურავი გაცვლითი კურსის ფრიდმანისეულ კონცეფციას საინტერესო თეორიულ (აკადემიურ) კონსტრუქციად მიიჩნევდა, მაგრამ არ სჯეროდა ამ სისტემის პრაქტიკული მნიშვნელობა.

ფულთან და ფულად პოლიტიკასთან მიმართებაში ფრიდმანი რაოდენობრივი თეორიის მხარდამჭერია, თუმცა გეთავაზობს ამ თეორიის მოდიფიცირებულ ვარიანტს. იგი მიიჩნევს, რომ ფულადი ცელადების ზემოქმედებას გააჩნია მოკლევადიანი შედეგები, რითაც ემიჯნება კლასიკური დიქოტომიის მომხრეებს, რომელთა აზრით ბუნებაში არაფერია ფულზე ნაკლებად მნიშვნელოვანი. ფულად პოლიტიკასთან მიმართებაში ფრიდმანი ხაზს უსვამდა მის ეფექტიანობას მოკლევადიან პერიოდში და – არაეფექტიანობას გრძელვადიანში. აქედან გამომდინარეობს მისი უმნიშვნელოვანესი თეზისი ფულის რაოდენობის მუდმივი პროცენტით ზრდის აუცილებლობის შესახებ. ფრიდმანი დაუშვებლად მიიჩნევდა ფულად პოლიტიკაში "თავისუფალ ვარიაციებს", რომლებიც, მისი აზრით, ანგრევენ ადამიანთა მოლოდინებს. სწორედ ამ კონტექსტში აკრიტიკებს ის სრული დასაქმების კეინზიანურ თეორიას და ფილიპსის მრუდის პოსტკეინზიანურ ინტერპრეტაციას. მისი აზრით, უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის არჩევანის გაკეთება შესაძლებელია მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში. არსებობს "უმუშევრობის ბუნებრივი პროცენტი", ანუ მინიმალური დონე, რომლის შემცირებაც შეუძლებელია და ამ დონისაკენ მიისწრაფვის საბაზრო ძალების თამაშის წესს დაქვემდებარებული საბაზრო სისტემა. ამ პროცენტზე დაბლა უმუშევრობის შემცირების ნებისმიერი მცდელობა, ფრიდმანის აზრით, აიძულებს მთავრობას გაზარდოს ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში, რის შედეგადაც იზრდება როგორც უმუშევრობა, ასევე ინფლაცია.

ფრიდმანის თეორიულმა შეხედულებებმა არსებითი ზეგავლენა იქონია გასული საუკუნის 80-იანი წლების ეკონომიკური სტრატეგიების შემუშავებაზე. კერძოდ, ისინი გამოყენებულ იქნა აშშ-ში ე.წ. "რეიგანეკონომიკის" პოლიტიკაში, რომელიც გულისხმობდა გადასახადების შემცირების გზით ეკონომიკური დინამიზმის გაძლიერებას. ფრიდმანის ზოგიერთი მიმდევარის ნაშრომებში შეიმჩნეოდა მისი იდეების რადიკალიზაციის მცდელობა. ამის მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს ახალი კლასიკური სკოლის მიმდევართა თეზისი, რომ "ფულადი პოლიტიკა არაეფექტიანია მოკლევადიანი პერიოდის ჩარჩოებშიაც კი".

1966 წელს ერთ- ერთმა ყველაზე ცნობილმა კეინზიანელმა, რობერტ სოლოუმ პრინსტონის უნივერსიტეტში შეკრიბა მონეტარიზმის ყველაზე სერიოზული მოწინააღმდეგენი და მათ წინაშე განაცხადა: "ინფლაციის ახსნა მხოლოდ მონეტარისტული მიზეზებით პრიმიტიულია და არ იმსახურებს მეცნიერულ ანალიზს". აღნიშნულის მიუხედავად, მილტონ ფრიდმანი სამართლიანად ითვლება ნოვატორული ეკონომიკური იდეების ავტორად და მათ უბადლო პოპულარიზატორად.

ლიტერატურა:

მ. ფრიდმანი. კაპიტალიზმი და თავისუფლება. თბ., 1996.

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ., 2010. თავი XXII (3).

მ. გოგოხია. თანამედროვე მონეტარისტული თეორია და პრაქტიკა. ჟურნ. "სოციალური ეკონომიკა", 2001, №3, გვ. 79-84.

ა. ჯიბუტი. მილტონ ფრიდმენი (90 წელი დაბადებიდან) ჟურნ. "სოციალური ეკონომიკა", 2003, გვ. 174-177.

მ. გოგოხია. მონეტარისტული თეორია და პოლიტიკა. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2008, №4, გვ. 55-65.

ა. ჯიბუტი. თანამედროვე მონეტარიზმი. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2008, №5, გვ. 65-73.

მ. ჩიქობავა. მ. ფრიდმანის მონეტარისტული წესის შესახებ. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2010, №6, გვ. 41-50.

Friedman M., Schwartz A. Monetary History of the United States. 1867-1960, Princeton, Princeton University Press, 1963.

Andersen L., Jordan J. Monetary and Fiscal Actions: A Test Their Relative Importance in Economic Stabilization. Federal Reserve Bank of St. Louis Reviw, 1968, #5, გვ. 11-24.

Andersen L., Carlson K. A Monetarist Model for Economic Stabilization. Federal Reserve Bank of St. Louis Reviw, 1970, N52, გვ. 7-28.

Ирвинг Фишер. Покупательная сила денег. М; 2001.

С. Моисеев. Взлёт и падение монетаризма. журн. "Вопросы экономики", 2002, N9, გვ. 63-77.

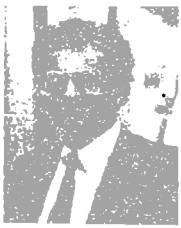
С. Моисеев. Неизвестный Фридмен: вклад великого монетариста в развал Бретон-Вудса. журн. "Вопросы экономики", 2005, N3, გვ. 83-98.

ლექცია VI - რაციონალური მოლოდინების თეორია

რობერტ ლუკასი

რაციონალური მოლოდინის თეორია (რმთ) მონეტარიზმთან ერთად წარმოადგენს ეკონომიკური თეორიის ახალი (ნეო) კლასიკური სკოლის ერთ-ერთ მიმართულებას. ახალი ეკონომიკური სკოლა წარმოიშვა XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში, ხოლო 80-იანი წლების დასაწყისში გადაიქცა მსოფლიო ეკონომიკური აზრის ერთ-ერთ წამყვან მიმართულებად. რმთ, მონეტარიზმის შემდეგ, მეორე მიმართულება იყო, რომელიც მკვეთრად დაუპირისპირდა კეინზიანურ ეკონომიკურ შეხედულებებს. მონეტარიზმი და რმთ ემყარება საერთო მეთოდოლოგიურ საფუძველს – ფულის რაოდენობრივ თეორიას. მათ საერთო აქვთ ისიც, რომ ორივე თეორიის თანახმად, ფასებსა და ხელფასებს ახასიათებს მაღალი მოქნილობა, საქონლის • მომსახურებისა და რესურსების ბაზრებს კი – მაღალი კონკურენტუნარიანობა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თანამედროვე ეკონომიკური აზრის ისტორიაში არსებობს ორი შეხედულება: პირველის თანახმად, რმთ მონეტარიზმის ერთ-ერთი განშტოებაა, ხოლო მეორის თანახმად, რმთ წარმოადგენს ახალი ეკონომიკური სკოლის "მეორე ტალღას". რმთ-ს მთავარი წარმომადგენლები არიან **რობერტ ლუკასი** (რომლის ძირითადი ნაშრომია "გამოკვლევები საქმიანი ციკლების თეორიის დარგში", 1981), **თომას სარჯენტი** (ნაშრომით "რაციონალური მოლოდინები და ინფლაცია", 1986), **რობერტ ბარო** და **ედუარდ პრესკოტი**. რმთ-სა და მონეტარიზმის იდეურ სიახლოვეზე ისიც მეტყველებს, რომ რმთ-ს მთავარი წარმომადგენლები – რ. ლუკასი და თ. სარჯენტი იმავე ჩიკაგოს უნივერსიტეტიდან არიან, სადაც მრავალი წელი მოღვაწეობდა თანამედროვე მონეტარიზმის ფუძემდებელი მილტონ ფრიდმანი.

თომას სარჯენტი

რობერტ ბარო

5. VI. 1. რაციონალური მოლოდინების თეორიის ზოგადი დახასიათება

რმთ რამდენიმე პოსტულატს ემყარება. კერძოდ: ითვლება, რომ სამეურნეო სუბიექტები (ეკონომიკური აგენტები) საკუთარი გადაწყვეტილებებისა და ქმედებების **ოპტიმიზაციას** ახორციელებენ რეალური ცვლადების გამოყენების საფუძველზე. რეალური ცვლადების ქვეშ, პირველ რიგში, იგულისხმება **შეფარდებითი ფასები.** ითვლება, რომ ყოველი მეურნე სუბიექტი ფლობს მხოლოდ **შეზღუდულ ინფორმაციას** და რაც უფრო ნაკლები ინფორმაცია ეხება მის უშუალო საქმიანობას, მით უფრო ნაკლებ ყურადღებას აქცევს იგი ამ ინფორმაციას. ასევე ითვლება, რომ ყველა იმ შეფარდებითი ფასიდან, რომელიც მეურნე სუბიექტის საქმიანობაზე ზემოქმედებს, იგი ირჩევს მისთვის ყველაზე უფრო სასურველ ფასს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მეურნე სუბიექტი საუკეთესო პროგნოზს აკეთებს. გაითვალისწინება ისიც, რომ ინფორმაციის არასრულყოფილება ხშირად განაპირობებს შეცდომების დაშვებას გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. ეს განსაკუთრებით შეეხება შეფარდებითი ფასების შეფასებას. კეთდება დასკვნა, რომ ეკონომიკური განვითარების პროცესი შემთხვევით ხასიათს ატარებს, რის გამოც იგი დაკავშირებულია გარკვეულ რისკებთან. ეკონომიკურ ცვლადებს ნორმალური განაწილება (დისპერსია) გააჩნია და ეს უკანასკნელი (რისკის ხარისხი) -მუდმივია დროში. იცვლება მხოლოდ განაწილების ცენტრი. ამრიგად, ეკონომიკური ცვლადების მოსალოდნელი მნიშვნელობა ემთხვევა მათ მათემატიკურ მოლოდინს. რმთ-ს ეკონომიკური მოდელის მნიშვნელოვანი ელემენტია **მოლოდინის ჩამოყალიბების მექანიზმი,** რომელსაც ამ თეორიის მიმდევრები ხსნიან **რაციონალური მოლოდინის ჰიპოთეზით.**

პირველად საზოგადოებას ეს ჰიპოთეზა შესთავაზა **ჯონ მუტმა** 1959 წელს. ჰიპოთეზის თანახმად, მეურნე სუბიექტების მოლოდინები წარმოადგენს პროგნოზებს მომავალში განვითარებული მოვლენების მიმართ და ემყარება გარკვეულ ინფორმაციას. ეს ჰიპოთეზები ძირითადად ემთხვევა შესაბამისი ეკონომიკური თეორიის ბაზაზე შემუშავებულ პროგნოზებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველი მეურნე სუბიექტის თავში ყალიბდება გარკვეული ეკონომიკური მოდელი, რომელიც მოიცავს ამ ინდივიდის მიერ გადაწყვეტილების

პროცესში მიღებულ ცვლადებს. ასეთი ცვლადის ერთ-ერთი მაგალითია შეფარდებითი ფასები მეურნე სუბიექტის მიერ გაყიდულ პროდუქციაზე. ინდივიდი, აანალიზებს რა მისთვის ხელმისაწვდომ ყოველგვარ ინფორმაციას, ამის საფუძველზე აგებს სამომავლო მოქმედების გეგმას. მის განკარგულებაში არსებული ინფორმაცია შედგება ტრენდული (მუდმივი) და შემთხვევითი ელემენტებისაგან. შემთხვევით ელემენტს გააჩნია ნორმალური განაწილება ცენტრით კოორდინატთა საწყის წერტილში. მაშასადამე, შემთხვევითი გადახრის მნიშვნელობა აქ ნულის ტოლია. აქედან გამომდინარე, კეთდება დასკვნა, რომ საკუთარი მოლოდინების ჩამოყალიბების პროცესში შეუძლებელია ადამიანის მხრიდან სისტემატური შეცდომების დაშვება, რომელთა არსებობა არ გამოირიცხებოდა **ადაპტირებული მოლოდინების ჰიპოთეზის** ჩარჩოებში (მონეტარიზმი). რმთ-ს მომხრე ახალი კლასიკოსების აზრით, ნებისმიერი შეცდომის დაშვების შესაძლებლობა შეუთავსებელია მეურნე სუბიექტის ოპტიმიზაციურ ქცევასთან, რომელიც ითვალისწინებს არა მხოლოდ წარსულის გამოცდილებას, არამედ მის განკარგულებაში არსებულ მთელ ინფორმაციას. ამრიგად, რმთ-ს მომხრეებისათვის დამახასიათებელია ოპტიმიზაციის პრინციპის საყოველთაო გამოყენება, რომლის საფუძველზეც ისინი აყალიბებენ ბაზრების მყისიერი ეანტეირთვის ("გასუფთავების") იდეას. აქედან გამომდინარე, ბაზრები რმთ-ს მომხრეთა მოდელებში, იმყოფებიან მუდმივი წონასწორობის მდგომარეობაში. რმთ-ში ჩვენ ვხედავთ ლეონ ვალრასის საერთო წონასწორობის ახლებურ ინტერპრეტაციას ქცევის ოპტიმიზაციის საფუძველზე დაყრდნობით. რმთ-ს მომხრე ახალი კლასიკოსების აზრით, ბაზრების უწონასწორობის დაშვება შეუთავსებელია მეურნე სუბიექტების ოპტიმიზირებულ ქცევასთან.

5. VI. 2. საქმიანი ციკლის თეორია არასრული ინფორმაციის საფუძველზე

საქმიანი, ანუ ეკონომიკური ციკლის ქვეშ იგულისხმება რეალური ეროვნული პროდუქტის ცვლილება საკუთარი ტრენდული მნიშვნელობის გარშემო. რმთ-ს ჩარჩოებში ამ პრობლემის კვლევას საფუძველი ჩაუყარა რ. ლუკასმა 1969 წელს. იგი მიიჩნევდა, რომ ციკლური მერყეობა არ წარმოადგენს კაპიტალისტური საბაზრო

ეკონომიკისათვის იმანენტურად დამახასიათებელ მოვლენას. რმთ-ს მომხრე ახალი კლასიკოსების აზრით, საქმიანი ციკლის მოდელი არის წონასწორობითი კონსტრუქცია, სადაც რეალური ცვლადების (დასაქმების დონე, მოხმარება და ინვესტიციები) რყევა წარმოადგენს ფასების ცვლილებაზე სამეურნეო სუბიექტების ოპტიმიზირებული ქცევის შედეგს. ესწრაფვიან რა საკუთარი მდგომარეობის ოპტიმიზაციას, სამეურნეო სუბიექტები გამოშვებული პროდუქციის მოცულობისა და სხვა რეალური სიდიდეების ცვლილებებით რეაგირებენ ფასების ცვლილებაზე.

განვიხილოთ წარმოსახვითი ეკონომიკა, რომელშიც მოქმედებს ე.წ. "წარმომადგენლობითი" (რეპრეზენტატიული) მეურნე სუბიექტი. ეს უკანასკნელი ერთდროულად მუშაცაა და სამუშაოს მიმცემიც. მაშასადამე, მისი არსებობის ფორმა დაკავშირებულია შრომით საქმიანობასთან. ეკონომიკა შედგება მრავალრიცხოვანი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ბაზრებისაგან. თითოეულ მათგანში მოქმედებს თავისუფალი კონკურენცია, ანუ ფასები ყალიბდება მყიდველებისა და გამყიდველებისაგან დამოუკიდებლად. ამასთანავე, ითვლება, რომ ფასების საერთო დონე ასეთ ეკონომიკაში არ განიცდის რყევებს იმ დროს, როცა ცალკეულ ბაზრებზე ფასები მუდმივად მერყეობს. აღნიშნულ წარმოსახვით ეკონომიკაში დაშვებულია ფულის არსებობაც, რომელიც ასრულებს მიმოქცევის საშუალებისა და ფასეულობის გაზომვის ფუნქციებს. ინდივიდი ამოდის საკუთარ პროდუქციაზე დამყარებული ფასიდან და განსაზღვრავს საკუთარი სამუშაო საათების დღიურ ნორმას. იგი აწარმოებს და ყიდის პროდუქციის გარკვეულ რაოდენობას, მიღებული შემოსავლიდან ყიდულობს საარსებო დოვლათს და სახლში მიდის დასასვენებლად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ცალკეულ ბაზრებზე ფასები მუდმივად იცვლება, თუმცა ამ ცვლილებების ანალიზი მოცემული მოდელის მიღმა რჩება. ჩვენ მხოლოდ გვაინტერესებს რეპრეზენტატიული ინდივიდის რეაქცია ფასების ცვლილებებზე. ამ ცვლილების უშუალო განხილვამდე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ფასების ცვლილებას შეიძლება ჰქონდეს მუდმივი ან ცვალებადი ხასიათი, რაზედაც დამოკიდებულია ინდივიდის ქცევის რეაქცია. კერძოდ:

I. ფასის მუდმივ ცვლილებაზე ინდივიდის ქცევა ისეთია, რომ იგი ნაკლებად ზრდის საკუთარ მცდელობას, ანუ პროდუქციის გამოშვებას. უფრო სავარაუდო ის არის, რომ მოხდება გამოშვების

მოცულობის შემცირება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გრძელვადიან პერიოდში შრომის მიწოდების ელასტიურობა ნულის ტოლია;

II. ფასის დროებით ცვლილებაზე შრომის დანახარჯების ელასტიურობა მაღალია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფასების გადიდებისას ინდივიდი მზადაა დახარჯოს არაპროპორციულად მეტი შრომა, რათა მეტი შემოსავალი მიიღოს, მეტი სამომხმარებლო საქონელი შეიძინოს და მომავალში მეტი დასვენების შესაძლებლობა შეიქმნას. ფასების დროებით შემცირებისას კი იგი არაპროპორციულად ნაკლებ შრომას ხარჯავს.

ახლა დავუშვათ, რომ რეპრეზენტატიული ინდივიდი მთელ პროდუქციას კი არ ყიდის, არამედ მის ნაწილს ინახავს მომავალში ფასების მომატების მოლოდინში. ამ შემთხვევაში გამოშვების ელასტიურობა ფასის მიხედვით მცირდება, ხოლო გაყიდვების მოცულობის ელასტიურობა ფასების მიხედვით იზრდება.

შემდეგი დაშვება მდგომარეობს იმაში, რომ რეპრეზენტატიული ინდივიდი საკუთარი პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებულ მთელ ამონაგებს იყენებს მანქანების შესაძენად, რაც ზრდის მის შრომის მწარმოებლურობას. ჩვენ აქ ვაწყდებით გარკვეულ წინააღმდეგობას: ინვესტიციები, რომლებიც განაპირობებს შრომის მწარმოებლურობის გაზრდას, შეიძლება გამოსყიდულ იქნას მხოლოდ ფასების მუდმივი ზრდის შემთხვევაში. ამასთანავე, ითვლება, რომ გამოშვების მოცულობა და დასაქმება არაელასტიურია ფასების მუდმივ ცვლილებასთან მიმართებაში. ასეთ პირობებში ახალი მოწყობილობა ვერ გამოისყიდის საკუთარ თავს, ვინაიდან მომდევნო პერიოდში ფასები შეიძლება კვლავ დაეცეს და ამონაგები არ აღმოჩნდეს საკმარისი გაწეული ხარჯების დასაფარავად. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ინვესტიციებისა და დასაქმების მუდმივი რყევის ასახსნელად უნდა დავუშვათ, რომ ფასის ცვლილება შედგება მუდმივი და დროებითი ელემენტებისაგან, თუმცა იმის თქმა – ფასის რომელი ნაწილი რომელ კატეგორიას მიეკუთვნება – შეუძლებელია. ერთადერთი, რასაც ინდივიდი შეიძლება დაეყრდნოს, არის ვარაუდი, რომელიც არასრულყოფილი ინფორმაციის პირობებში შეიძლება მცდარი აღმოჩნდეს. ეს კი განაპირობებს ფასების ცვლილებაზე ინდივიდის არასწორი რეაგირების შესაძლებლობას. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ფასის ყოველ მოულოდნელ მომატებაზე ინდივიდის რეაქცია გამოიხატება შრომის დანახარჯების მნიშვნელოვან ზრდაში,

მზა პროდუქციის მარაგების შემცირებაში და კაპიტალური მარაგების გადიდებაში. ფასის მოულოდნელ შემცირებაზე კი საწინააღმდეგო პროცესებთან გვექნება საქმე.

განსხვავებულია მდგომარეობა, როდესაც ადგილი აქვს ცალკეული ფასების ცვლილებას, რომელიც ერთმანეთთან არ არის შეთანხმებული. ამ დროს ერთ დარგში ფასების ზრდისაგან გამოწვეულ პროდუქციის გამოშვებისა და დასაქმების ზრდას თან ახლავს მეორე დარგში (სადაც ფასები შემცირდა) დასაქმებისა და გამოშვების შემცირება. შედეგად ვიღებთ სიტუაციას, როცა ეკონომიკის ერთობლივი რეალური მოცულობა და დასაქმების დონე არ იცვლება, ცვლილებას განიცდის მხოლოდ ეკონომიკის სტრუქტურა. ახლა დავუშვათ, რომ რყევას განიცდის ფასების საერთო დონეც. ეს ნიშნავს ყველა, ან თითქმის ყველა ფასის ერთი მიმართულებით შეცვლის შესაძლებლობას. მოცემულ შემთხვევაში ფასები უცვლელი დარჩება და რაციონალური ინდივიდი, სიტუაციის სწორი გაგების შემთხვევაში, არავითარ რეაგირებას არ მოახდენს ამ ცვლილებაზე. თუკი რეაგირება მაინც ხდება, მხოლოდ იმის გამო, რომ ინდივიდებს არ შეუძლიათ განასხვავონ შეფარდებითი ფასების ცვლილება (რყევა) ფასების საერთო დონის რყევისაგან. ამ შემთხვევაში ფასების საერთო დონის მომატებამ ინდივიდს შეუძლია უბიძგოს დასაქმებისა და ინვესტიციების გაზრდისაკენ, რასაც ისინი აკეთებენ საკუთარ პროდუქციაზე შეფარდებითი ფასების გაზრდის შემთხვევაში. ამ დროს დასაქმება და ინვესტიციები გაიზრდება მთელი ეკონომიკის მასშტაბითაც.

ზემოთ მოყვანილი მსჯელობა სწორია იმ შემთხვევაში, როცა ფასების საერთო დონის ცვლილება (ზრდა) მოულოდნელი ხასიათისაა. თუკი მსგავსი რამ ადრეც ხდებოდა, რაციონალური მეურნე სუბიექტი საკუთარი გამოცდილების საფუძველზე თავის მოლოდინში ჩართავს ფასების ცვლილების (ზრდის) ინფლაციურ კომპონენტს და უკვე აღარ რეაგირებს ფასების ზრდაზე გამოშვებისა და დასაქმების გადიდებით.

ინვესტიციები კიდევ უფრო აძლიერებს გამოშვებისა და დასაქმების რყევას. მწარმოებლები ფასების საერთო დონის ზრდას შეცდომით აიგივებენ საკუთარ პროდუქციაზე ცალკეული ფასების ზრდასთან. რეაქციის სახით ისინი ზრდიან დასაქმებას და ახორციელებენ ახალ ინვესტიციებს, რაც თავის მხრივ, იწვევს საწარმოო სიმძლავრეების

გაზრდას და აბრკოლებს ფასების საერთო დონის ზრდას. შექმნილი მდგომარეობის გაცნობიერება მეურნე-სუბიექტების მხრიდან დროში იწელება, რის გამოც გარკვეული პერიოდის მანძილზე ისინი რჩებიან მცდარი მოლოდინების ტყვეობაში. მხოლოდ შედარებით ხანგრძლივი დროის შემდეგ შეიძლება მიხვდნენ ისინი საკუთარ შეცდომას, მაგრამ ამ დროს საწარმოო სიმძლავრეების წარმადობა უკვე საგრძნობლად აჭარბებს მათ რაციონალურ დონეს. მაშასადამე, ინვესტიციების მოცულობა რაციონალურ დონეზე დაბლა უნდა განხორციელდეს, რათა ეკონომიკის "გადახურება" კიდევ უფრო არ გაძლიერდეს. ამრიგად, ინვესტიციების გაფართოება საკუთარ თავში მოიცავს ეკონომიკის შემდგომი დაქვეითების შესაძლებლობას.

ფასების საერთო დონის ცვლილებას საფუძვლად უდევს ფულის მასის ცვლილება (რყევა). მონეტარისტული მიდგომის მომხრეთა მსგავსად, რმთ-ს მომხრეებიც ამტკიცებენ, რომ ფულის მიწოდების გაზრდა ან შემცირება გარკვეული ლაგით იწვევს ფასების დონის გაზრდას ან შემცირებას. ორივე მიმართულების მომხრეთა აზრით, ფასების გაუთვალისწინებელი ცვლილება, რომელიც გამოწვეულია გაუთავლისწინებელი ცვლილებებით ფულად პოლიტიკაში, წარმოადგენს საქმიანი ციკლის რყევის მთავარ მიზეზს.

5. VI. 3. თეოდორ სარჯენტის ნაშრომი "რაციონალური მოლოდინები და ინფლაცია" (Rational Expectations and Inflation, 1986)

რაციონალური მოლოდინების თეორია (სარჯენტის მიხედვით) აღწერს ისეთ ეკონომიკურ სიტუაციებს, როდესაც ინდივიდთა საქმიანობის შედეგები ნაწილობრივ დამოკიდებულია მათ მოლოდინებზე. მაგ., ფულის გაუფასურება და ამ გაუფასურების ტემპი ხშირად განპირობებულია გაუფასურების შესაძლებლობისა და მისი ტემპების მიმართ მოლოდინებთან. აღნიშნულის მიზეზი კი ის არის, რომ ადამიანები ცდილობენ ფულის თავიდან მოშორებას. ამიტომ ფულის მიწოდება ბაზარზე იზრდება და ფული რეალურად უფასურდება. იგივე შეიძლება ითქვას ფასიანი ქაღალდების – აქციებისა და ობლიგაციების შესახებაც.

მოლოდინის გამოყენებას ეკონომიკურ თეორიაში ხანგრძლივი ისტორია აქვს. კერძოდ, მას იყენებდნენ **ა. პიგუ, ჯ. მ. კეინზი** და **ჯ. რ. ჰიკსი**. კეინზი მოლოდინს განიხილავდა როგორც "ოპტიმიზმისა და პესიმიზმის ტალღებს", რომელიც, მისი აზრით, განსაზღვრავდა საქმიანი აქტივობის დონეს. რმთ ამ კატეგორიას განიხილავს საკუთარი ანალიზის ამოსავალ წერტილად.

მოლოდინებსა და რეალურ შედეგებს შორის ურთიერთკავშირს ორადი ხასიათი გააჩნია. მოლოდინის წარმოშობისას ადამიანები იმის პროგნოზირებას ცდილობენ, რაც მომავალში ნამდვილად მოხდება. სწორი პროგნოზის გაკეთებას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც მასზეა დამოკიდებული მეურნე სუბიექტის მიერ მოგების ან სარგებლის მიღება.

რაციონალური მოლოდინების თეორიის ერთ-ერთი კონკრეტული გამოხატულებაა აქციებზე ფასწარმოქმნის თეორია, რომელიც ემყარება ეფექტიანი ბაზრების არსებობას. ფასიან ქაღალდებთან მიმართებაში ინვესტორები იღებენ შემდეგ გადაწყვეტილებას: ისინი ყიდულობენ ისეთ აქციებს, რომლისგანაც მოელიან საშუალოზე უფრო მაღალი შემოსავლის მიღებას და ყიდიან იმ აქციებს, რომლებზედაც ნაკლები მოგების იმედი აქვთ. ამის შედეგად ყალიბდება ფასები აქციებზე, რომელთა ცვლილებასაც რისკის ხარისხი განსაზღვრავს. ეს ცვლილება გრძელდება მანამ, ვიდრე არ მოხდება ყველა აქციისაგან მოსალოდნელი შემოსავლის გათანაბრება. აღნიშნული კი იმას ნიშნავს, რომ ინვესტორთა პროგნოზები "ჩაშენებულია" აქციების ფასებში და წარმოადგენს ამ ფასების ასახვას. კიდევ ერთი დასკვნა ის არის, რომ მხოლოდ შემთხვევითი ხასიათის ფაქტორებს შეუძლიათ აქციების ფასების შეცვლა და ეს ცვლილება აღინიშნება როგორც "შემთხვევითი ხეტიალი". მსგავსი სიტუაციის არსებობა დასაბუთებულია მრავალი ემპირიული გამოკვლევით.

5. VI. 4. პერმანენტულ შემოსავალზე დამყარებული მოხმარების თეორია

კეინზიანური სამომხმარებლო ფუნქცია გულისხმობს მოხმარებასა და შემოსავალს შორის დადებით ურთიერთკავშირს. 1940-იანი და 1950-იანი წლების ემპირიულმა გამოკვლევებმა დაადასტურა ზოგიერთი გადახრა ამ თეორიიდან, რომელიც

მ. ფრიდმანმა ახსნა **პერმანენტული შემოსავლის თეორიაზე** დაყრდნობით. ფრიდმანი თავის ანალიზში ეყრდნობოდა ირვ. ფიშერის იდეას იმის შესახებ, რომ მოხმარება დამოკიდებული უნდა იყოს არა მხოლოდ მიმდინარე, არამედ მომავალში მოსალოდნელ შემოსავალზეც. აქედან გამომდინარე, მ. ფრიდმანმა ჩამოაყალიბა **საკუთარი პერმანენტული შემოსავლის საფუძველზე მოხმარების ჰოსტულატი**. მართალია, ფრიდმანს არ გამოუყენებია ტერმინი "რაციონალური მოლოდინები", მაგრამ მისი მსჯელობის ლოგიკა ნათლად გულისხმობდა ამ ფენომენის არსებობას. ჯ. ფ. მუტმა და რ. ე. ჰოლმა სტემფორდის უნივერსიტეტიდან ეს ლოგიკა დაასრულეს იმით, რომ ფრიდმანის მოდელში პრაქტიკულად ჩართეს რაციონალური მოლოდინები და ამ გზით მეტად საინტერესო შედეგები მიიღეს. კერძოდ, ჰოლმა დაასკვნა, რომ მოხმარების დინამიკას გააჩნია "შემთხვევითი ხეტიალის" ხასიათი, ანუ მომავალი მოხმარების შესახებ საუკეთესო პროგნოზის საფუძველია მიმდინარე მოხმარების დონე. ეს დასკვნა ავსებს ფრიდმანის პერმანენტული შემოსავლის მოდელს და ასახავს ადამიანის უნარს: ა) შეაფასოს საკუთარი სიმდიდრე და ბ) გაანაწილოს იგი დროში. თუკი მოთხოვნა დროში ყოველ მონაკვეთში შეესაბამება სიმდიდრის უცვლელ დონეს, ეს ნიშნავს, რომ მოთხოვნა და სიმდიდრე ტოლია წინა პერიოდის მსგავს სიდიდეებს დამატებული არაპროგნოზირებადი, ანუ გაუთვალისწინებელი შოკი (პროგნოზში დაშვებული შეცდომა).

რმთ-ზე დამყარებულმა პერმანენტული შემოსავლების ჰიპოთეზამ არსებითად შეცვალა ეკონომისტთა წარმოდგენა მოკლევადიან სტაბილიზაციურ პოლიტიკაზე, კერძოდ, შემოსავლების დროებით შემცირებაზე. კეინზიანელები თავის დროზე მიიჩნევდნენ, რომ გადასახადების შემცირება **განკარგვადი შემოსავლის** გადიდების გზით ზრდის მოხმარებას. პერმანენტული შემოსავლის ჰიპოთეზის მიხედვით, გადასახადების დროებით შემცირების მოხმარებაზე ზემოქმედების ეფექტი გაცილებით უფრო ნაკლებია, ვიდრე ამას ვარაუდობდნენ კეინზიანელები. მიზეზი კი ის არის, რომ ადამიანები სამომხმარებლო გადაწყვეტილებებს იღებენ არა საკუთარი განკარგვადი შემოსავლიდან, არამედ საკუთარი სიმდიდრიდან გამომდინარე. გადასახადების შემცირება, რმთ-ს მომხრეთა აზრით, საერთოდ არ ზემოქმედებს, ან ძალიან მცირე ზომით ზემოქმედებს სიმდიდრეზე და, შესაბამისად, მოხმარებაზეც. რმთ-ს

რობერტ კინგი

წარმომადგენელი, **რობერტ კინგი** აღნიშნავს, რომ გადასახადების შემცირებისას სახელმწიფო იძულებულია მეტი ისესხოს, რის გამოც მას მოუხდება მომავალში გადასახადების გაზრდა. მსგავსმა მოლოდინმა კი, შესაძლებელია, გამოიწვიოს ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება. აღნიშნული მოსაზრება ეკონომიკურ თეორიაში ცნობილია **ბარო-რიკარდოს** თეორემის სახელწოდებით. 1980-90-იან წლებში მეცნიერების ჯ. **ლონგისა** და **ჩ. პლოსერის** მიერ შემუშავებული იქნა ციკლების ახალი კონცეფცია, რომელშიაც საქმიანი აქტივობის ციკლური მერყეობა ახსნილია მიწოდების სფეროს შოკების საფუძველზე (აღნიშნულ საკითხს ჩვენ ვრცლად შევეხებით მერვე თემაში). მიუხედავად იმისა, რომ ეს კონცეფცია შეტანილია მაკროეკონომიკის თითქმის ყველა გაღრმავებულ (**advanced**) სახელმძღვანელოში, აკადემიურ წრეებში მან დღემდე ვერ მოიპოვა დიდი მხარდაჭერა. ამჟამად მიმდინარეობს პერმანენტული შემოსავლის თეორიის გამდიდრება მასში რიგი ახალი ფაქტორების ჩართვით, თუმცა მთავარი იდეა კვლავ უცვლელი რჩება.

5. VI. 5. მცდარ მოლოდინებზე დამყარებული საქმიანი ციკლის მოდელები

საქმიანი ციკლის ტრადიციულ თეორიაში ითვლება, რომ პროგნოზირებისას დაშვებული შეცდომები წარმოადგენს საქმიანი აქტივობის რყევის მთავარ მიზეზს. რ. ჰოლი ასე აფასებს მოცემული თეორიის მომხრეთა შეხედულებებს: "ინფლაციიდან მიღებული სარგებელი მომდინარეობს ექსპანსიონისტური პოლიტიკის გამოყენებიდან. ცდომილება განსაზღვრავს ეკონომიკური აგენტების ქცევას და სასარგებლოა საზოგადოებისათვის. მაგრამ საზიანოა თავად ამ აგენტებისათვის. აქტიურ და მოსალოდნელ ინფლაციას შორის განსხვავება არის ამ ცდომილების საზომი. ოპტიმალური პოლიტიკა ითხოვს იმას, რომ არ იყო ექსპანსიონისტური (ინფლაციური), რადგანაც იგი აქცევს ეკონომიკური აგენტების მოლოდინების კონტროლირებას და ინფლაციური პოლიტიკის ეფექტის დიდი ნაწილი ეკარგება საზოგადოებისათვის ძვირადღირებული ინფლაციის მოლოდინში"

რმთ შეიცავს იდეას არასწორი მოლოდინების ჩამოყალიბების გზით ეკონომიკური პოლიტიკის შემოქმედთა მხრიდან ეკონომიკის მუდმივი მანიპულირების შესახებ. რ. ლუკასმა აჩვენა, რომ თუკი მოლოდინები რაციონალურია, მათი მანიპულირება შეუძლებელი ხდება. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ რაციონალური პროგნოზის მკეთებელთა მიერ დაშვებული შეცდომები განუჭვრეტელია. ლუკასის კვლევამ მიგვიყვანა შედეგამდე, რასაც "არაეფექტიანი პოლიტიკის თეორემას" უწოდებენ. კერძოდ, თუკი ადამიანებს გააჩნიათ რაციონალური მოლოდინები, მცდარი მოლოდინების გაჩენით ეკონომიკის მანიპულირების პოლიტიკას შეუძლია ეკონომიკაში "ხმაურის" გამოწვევა და არა მისი ფუნქციონირების ეფექტიანობის გაზრდა. თ. სარჯენტის ზემოაღნიშნული მსჯელობებიდან ჩვენ შეგვიძლია ლოგიკურად გადავიდეთ რაციონალური მოლოდინის თეორიისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ურთიერთმიმართების საკითხების გადმოცემაზე.

5. VI. 6. რაციონალური მოლოდინების თეორია და ეკონომიკური პოლიტიკა

რმთ-ს ერთ-ერთი წარმომადგენლის, რ. კინგის აზრით, მოთხოვნა და მიწოდება წარმოადგენს ინდივიდების, ფირმების და საოჯახო მეურნეობების რაციონალური ეკონომიკური მოქმედების შედეგს. მთლიანი შიდა პროდუქტი, როგორც უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი კი არის ეკონომიკაში არსებული ბაზრების საერთო წონასწორობის შედეგი. ვინაიდან საბაზრო გადაწყვეტილებები მიიღება რაციონალური აგენტების მიერ, ითვლება, რომ ეს გადაწყვეტილებები ყოველთვის ეფექტიანია მათი მიმღებებისათვის. მაშასადამე, ინდივიდუალურ საბაზრო რაციონალურობას მივყავართ სოციალურად სასურველ შედეგებამდე.

აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს ჩარევა, კინგის აზრით, შეიძლება დასაბუთდეს მხოლოდ ორი არგუმენტით: "ბაზრის ჩავარდნის" გამოსწორებისა და სახელმწიფო პოლიტიკის მიერ სოციალური გარდაქმნების განხორციელების სურვილით. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რმთ-ს სხვა მომხრეები, რომლებიც დღეისათვის უმრავლესობას წარმოადგენენ, ნაკლებად

იზიარებენ რ. კინგის მსგავს ოპტიმიზმს. ისინი აღნიშნავენ, რომ რაციონალური მოლოდინებიდან გამომდინარე, მოსახლეობის რეაქცია საკუთარ მოლოდინებზე არაეფექტიანს ხდის მასტაბილიზირებელ ეკონომიკურ პოლიტიკას. ავიღოთ, მაგალითად, საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკა. დავუშვათ, რომ მონეტარულმა ხელისუფლებამ მიზნად დაისახა წარმოების რეალური მოცულობისა და მასთან ერთად დასაქმების დონის გადიდება და ამ მიზნით გადაწყვიტა იაფი ფულის პოლიტიკის გატარება. საკუთარი წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე, მოსახლეობა მოელის, რომ ამგვარი პოლიტიკა გააძლიერებს ინფლაციურ პროცესებს და იწყებს თავდაცვითი ღონისძიებების განხორციელებას: მუშები მოითხოვენ ხელფასის ფულადი (ნომინალური) განაკვეთების გაზრდას, საწარმოები ზრდიან ფასებს საკუთარ პროდუქციაზე, კრედიტორები ამაღლებენ სარგებლის განაკვეთებს. აქედან გამომდინარე, იზრდება როგორც ხელფასის, ისე ფასების დონე და იაფი ფულის პოლიტიკის გატარების შედეგად ერთობლივი დანახარჯების ზრდით მიღებული ეფექტი მთლიანად შთაინთქმება ხელფასისა და ფასების ზრდით, წარმოების რეალური მოცულობა და დასაქმების დონე კი არ იცვლება. მსგავსი დასკვნა ხი'შახდობლივია ძოხეტარიზმისთვისაც. კერძოდ, ძოხეტარისტული ტოლობის ტერმინოლოგიით იაფი ფულის პოლიტიკა ზრდის რა **M**-ს, ადიდებს (აფართოებს) **MV** ერთობლივ დანახარჯებს. თუმცა მოსახლეობაში ინფლაციური მოლოდინის ზრდა გამოიწვევს **P** ცვლადის ზრდას, რაც **MV**-ს გაფართოების ტოლია. ამრიგად, **V**-ს გაფართოების მიუხედავად, წარმოების რეალური მოცულობა **Q** და დასაქმების დონე არ იზრდება.

რმთ ამოდის შემდეგი თეორიული წანამძღვრებიდან: ა) ყველა ბაზარი მაღალკონკურენტულია და ბ) ფასების და ხელფასების განაკვეთები მოქნილია გადიდების თუ შემცირების მიმართულებით. სწორედ ამიტომ, ახალი ინფორმაცია სწრაფად, ზოგიერთ შემთხვევაში კი მყისვე აისახება მსგავსი ბაზრების მოთხოვნა-მიწოდების მრუდებზე. წარმოების წონასწორული ფასები და წონასწორული მოცულობები სწრაფად ეგუება შეცვლილ სიტუაციას, საბაზრო რყევას ან სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ცვლილებას. ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარეობს რმთ-ს

მომხრეთა აზრი, რომ სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური პოლიტიკის გატარებამ შეიძლება გააძლიეროს ეკონომიკის არასტაბილურობა. ისინი განსაკუთრებით ილაშქრებენ დისკრეციული პოლიტიკის წინააღმდეგ. ვთქვათ, ეკონომიკა მიექანება დაქვეითებისაკენ, რაზედაც სახელმწიფო რეაგირებს გადასახადების შემცირებით. კერძოდ, იგი საწარმოებს საგადასახადო შეღავათებს ანიჭებს კაპიტალდაბანდებებზე. ბუნებრივია, ეს ღონისძიება საწარმოებს აძლევს სტიმულს გაზარდონ ინვესტიციური ხარჯები და, შესაბამისად, გაიზრდება ერთობლივი მოთხოვნაც. თუკი მსგავსი ქმედება (საგადასახადო შეღავათების დაწესება) რამდენჯერმე განმეორდება, მეწარმეები გააკეთებენ დასკვნას, რომ ეკონომიკის დაქვეითებაზე პოლიტიკოსები რეაგირებენ კაპიტალდაბანდებებზე საგადასახადო შეღავათების გაცემით და ახალი შეღავათების მოლოდინში გადაავადებენ კაპიტალდაბანდებების განხორციელებას. ეს, თავის მხრივ, გააძლიერებს ეკონომიკურ დაქვეითებას. როცა გადასახადები რეალურად შემცირდება, ინვესტიციის ნაკადი უჩვეულოდ გაძლიერდება. ამრიგად, საგადასახადო პოლიტიკამ გააძლიერა ინვესტიციების. და მასთან ერთად – საქმიანი ციკლის რყევა. საბოლოო დასკვნა კი ასეთია: რაციონალური მოლოდინის თეორიის თანახმად, დისკრეციული პოლიტიკა კი არ არბილებს, არამედ აძლიერებს ეკონომიკის ციკლურ რყევებს. ამიტომ უკეთესი იქნებოდა, თუ საერთოდ უარს ვიტყოდით ამ პოლიტიკაზე და უპირატესობას მივანიჭებდით წესებზე დამყარებულ პოლიტიკას.

ცხადია, რომ ამ თეზისით რმთ ძალინ ემსგავსება მონეტარიზმს, თუმცა წესებზე დამყარებული პოლიტიკის დასაბუთება რმთ-ს მომხრეთა მიერ განსხვავებულია. მათი აზრით, პოლიტიკის არაეფექტიანობა განპირობებულია არა მის განხორციელებაში დაშვებული შეცდომებით, ან კიდევ ადეკვატური ღონისძიებების გატარების დაყოვნებით, არამედ ამ გადაწყვეტილებებზე ეკონომიკური აგენტების რეაქციით. ადამიანები საკმაოდ კარგად არიან ინფორმირებულები როგორც მასტაბილიზირებელი პოლიტიკის, ისე მისი მოსალოდნელი შედეგების თაობაზე, რის გამოც ამ პოლიტიკის ეფექტიანობა ნულს უტოლდება. მაშასადამე, მონეტარიზმი ემყარება არასაკმარისი, რმთ კი – ჭარბი ინფორმირებულობის პრინციპს.

რმთ-სა და ეკონომიკურ პოლიტიკას შორის ურთიერთკავშირი მოიცავს რ. ლუკასის "არაეფექტიანი პოლიტიკის თეორემის" ასპექტსაც, რომელიც დაკავშირებულია პროგნოზირებაში დაშვებული შეცდომის სტიმულირებიდან გამომდინარე ეფექტთან. სხვა ტიპის სტიმულებთან მიმართებაში, ეს თეორემა არ მუშაობს და სწორედ ამ შემთხვევაში არის შესაძლებელი რმთ-ს ყველაზე წარმატებული გამოყენება ფულადი და ფისკალური პროცესების შესწავლაში.

არგუმენტები რაციონალური მოლოდინის თეორიის წინააღმდეგ

რმთ წამყვანი თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიაა, თუმცა არსებობს მისი საწინააღმდეგო მოსაზრებები, რომლებიც ემყარებიან სამ არგუმენტს.

პირველი – ზოგიერთი ეკონომისტი გამოთქვამს ეჭვს, რომ სინამდვილეში ეკონომიკური აგენტები იმდენად კარგად არ არიან ინფორმირებულნი ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესების შესახებ, როგორც ამას ამტკიცებენ რმთ-ს მომხრეები. უფრო მეტიც, პროგნოზების შემუშავებით დაკავებული ეკონომისტები ხშირად სწორად ვერ განჭვრეტენ წარმოების მოცულობის, დასაქმებისა და ფასების ცვლილების მიმართულებას, რომ არაფერი ვთქვათ ამ მაჩვენებელთა ცვლილების სიდიდეზე. აქედან გამომდინარე, მათი აზრით, შეუძლებელია იმის მტკიცება, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში ეკონომიკური აგენტების ქცევა რაციონალური შეიძლება იყოს.

მეორე – რმთ-ს კრიტიკოსები აღნიშნავენ, რომ ფასები ბაზრებზე მოუქნელია, ხოლო ბაზრები (ყოველ შემთხვევაში მათი უმრავლესობა) არ არის სრულყოფილად კონკურენტული. შესაბამისად, არ ხდება მათი სწრაფი და, მითუმეტეს, მყისიერი შეგუება შეცვლილ პირობებთან. კრიტიკოსები ხშირად კითხულობენ – თუკი ბაზრები ასე სწრაფად ეგუებიან ცვლილებებს, მაშინ რით შეიძლება აიხსნას აშშ-ში სერიოზული უმუშევრობის ათწლეული გასული საუკუნის 30-40-იან წლებში ან უმუშევრობის მყარი დონე 1981-84 წლებში?

მესამე – არსებობს საკმარისი არგუმენტები რეალურ ერთობლიე პროდუქტზე ეკონომიკური პოლიტიკის ძლიერი ზემოქმედების შესახებ. კერძოდ, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როცა სახელმწიფო აქტიურად ატარებდა ეკონომიკის მასტაბილიზირებელ პოლიტიკას, შეინიშნებოდა წარმოების რეალური მოცულობის ნაკლები რყევა წინა პერიოდთან შედარებით. ეს ნიშნავს იმას, რომ პოლიტიკა ხშირ შემთხვევაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სტაბილურობის მიღწევაში.

რმთ ერთგვარი სამუშაო ჰიპოთეზაა იმ თანამედროვე გამოკვლევებში, რომელთა მიზანია ფულადი და ფისკალური ორგანოების მიერ "კარგი რეპუტაციის" შექმნის ან დაკარგვის მიზეზთა ანალიზი. რ. ბაროსა და ნ. სტოკის "რეპუტაციული წონასწორობის" მაკროეკონომიკურმა გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ როგორც მოქალაქეების, ისე პოლიტიკის შემოქმედთა მხრიდან უპირატესობის მინიჭების პრინციპი ან ტექნოლოგიებისა და სავაჭრო შესაძლებლობების ანალიზი არ არის საკმარისი იმის გასარკვევად, თუ რა სახის პოლიტიკა უნდა გაატაროს სახელმწიფომ, რაზე აიღოს ორიენტაცია – მაღალ თუ დაბალ ინფლაციაზე. ნებისმიერ შემთხვევაში, რმთ-ს ჩარჩოებში რეპუტაცია პოლიტიკის განსაზღვრის დამოუკიდებელ ფაქტორად რჩება.

ლიტერატურა:

ა.სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ., 2010, თავი 27;

Muth J. A. Rational Expectations and the Theory of Orice Movements. Econometrica. t. 29, N6, (1961), gv. 315-335;

Lucas R. Sargent T. After Keynesian Macroeconomics. Boston, 1978;

Fisher S. (ed) Rational Expectations and Economic Policy. 1980;

Sargent T. J. Rational Expectations and Inflation. NY, 1986;

Томас Дж. Сарджент. Рациональные ожидания. http://gallery.economicus.ru/

თემა 6. ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკური თეორია

შესავალი:

ევოლუციონისტური ეკონომიკური თეორიის მოკლე მიმოხილვა

ევოლუციონისტურ თეორიაში წამყვან როლს თამაშობს ზოგადსისტემური პრინციპები. ეს ის პრინციპებია, რომლებიც გამოიყენება არა მხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ სხვა მეცნიერებებშიც – ფილოსოფიაში, სოციოლოგიაში, პოლიტოლოგიაში, ბიოლოგიაში და ა.შ. ევოლუციონისტური თეორია განსხვავდება ორთოდოქსიისგან (მაგალითად, ნეოკლასიკური თეორიისაგან), სადაც აქცენტი კეთდება "გაყინულ მრავალფეროვნებაზე". – აგენტების ერთგვაროვნებაზე, წონასწორობაზე, სიმყარეზე, დეტერმინიზმზე და ა.შ. თუმცა, თანამედროვე ევოლუციონისტური თეორია კი არ ცდილობს ორთოდოქსიისგან მკვეთრად გამიჯვნას, არამედ ესწრაფვის მასთან სინთეზირებას. ევოლუციონისტური თეორიის ორთოდოქსიისგან ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი არის ის, რომ მისთვის მთავარია **განვითარება**, ნაცვლად ორთოდოქსული **წონასწორობისა**. აქედან გამომდინარე, პერსპექტიული განვითარების კანონზომიერებათა ანალიზი ევოლუციონისტების ყურადღების ცენტრშია მოქცეული. **ინოვაციები** წარმოადგენს ასეთი გრძელვადიანი განვითარების მთავარ ფაქტორს. შესაბამისად, ევოლუციონისტური თეორია ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს სტატიკურ და მოკლევადიან ამოცანებს. ითვლება, რომ ეს უკანასკნელი ორთოდოქსიის კვლევის სფეროა, რომელშიაც ევოლუციონისტური თეორია არ უნდა შეიჭრას. აღნიშნულთან ერთად, ევოლუციონისტურ თეორიის ობიექტად მიჩნეულია უპირატესად მიკროეკონომიკის სფერო, მაკროეკონომიკის პრობლემატიკა კი მიკროეკონომიკურ საწყისებთან ორგანულ კავშირში განიხილება. ამ თვალსაზრისით იგი ახლოს დგას იმ თანამედროვე მაკროეკონომიკურ თეორიებთან (მაგალითად, ახალი კეინზიანელობა, რაციონალური არჩევანის თეორია), რომლებიც მთავარ აქცენტებს აკეთებენ მაკროეკონომიკის მიკროეკონომიკური საფუძვლების შესწავლაზე. ამასთანავე, ევოლუციონისტური თეორიის მიმდევართა აზრით, ეკონომიკურ ევოლუციას გააჩნია მაკროეკონომიკური განზომილებაც. კერძოდ, ეკონომიკაში არსებობს ე.წ. **მაკროგენერაციები**. ამ შემთხვევაში მაკროეკონომიკა განიხილება

არა როგორც სხვადასხვა მიკროერთეულთა უბრალო აგრეგატი, არამედ როგორც მიკროკავშირთა რთული ქსელი, რომელიც ინოვაციური პროცესების რეალიზაციასთან დაკავშირებით წარმოიშობა. სწორედ აქედან გამომდინარეობს ის მულტიპლიკაციური ეფექტი, რომელსაც ადგილი აქვს ეკონომიკის რიგ სფეროებში და საბოლოო ჯამში ეკონომიკურ ზრდამდე მივყავართ.

ზემოაღნიშნული ქსელები მიკროდონის მაჩვენებელთა აგრეგირების გზით კი არ არის მიღებული, არამედ ბუნებრივი წესით აღმოცენებული მაკროეკონომიკური ქვესისტემებია, რომლებსაც მაკროგენერაციებს უწოდებენ. ეკონომიკის, როგორც მაკროგენერაციათა სისტემის მოდელირების პირველი ცდა ეკუთვნის რუს ეკონომისტ **ვ. მაევსკისა** და ამერიკელ **მ. კაჟდანს.** აღნიშნული მოდელი მათ შეიმუშავეს აშშ-ს ეკონომიკასთან მიმართებაში.

ლექცია VII. იოზეფ ალოის შუმპეტერის ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკა

6. VII. 1. ი. შუმპეტერის ბიოგრაფიის ზოგიერთი შტრიხი და წვლილი ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში.

იოზეფ შუმპეტერი

იოზეფ შუმპეტერი (1883-1950) დაიბადა ტრიეშეში (მორავია). სწავლობდა ვენის უნივერსიტეტში. მისი მასწავლებლები იყვნენ ცნობილი ავსტრიელი ეკონომისტები ვიზერი და ბემ-ბავერკი. ურთიერთობდა იმდროინდელ სტუდენტებთან, შემდგომში კი ცნობილ ეკონომისტებთან მიზესთან, ბაუერთან და ჰილფერდინგთან. უნივერსტეტის დამთავრების შემდეგ ასწავლიდა ჯერ ჩერნოვიცეს, შემდეგ კი გრაცის უნივერსიტეტებში. 1912 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი "ეკონომიკური ევოლუციის თეორია", რომელმაც მას დიდი სახელი მოუტანა. სწორედ ამ ნაშრომით დაიწყო მისი ხანგრძლივი თეორიული დისკუსია ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლებთან.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ შუმპეტერმა პოლიტიკური მოღვაწეობა დაიწყო. რვა თვის მანძილზე იგი იყო ფინანსთა მინისტრი ავსტრიის სოციალისტურ მთავრობაში, აგრეთვე ვენის ერთ-ერთი ბანკის დირექტორი. მოგვიანებით მან თავი დაანება

პრაქტიკულ საქმიანობას და განაგრძო სამეცნიერო პედაგოგიური მოღვაწეობა ბონში. ნაცისტების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ემიგრირდა აშშ-ში და ასწავლიდა ჰარვარდის უნივერსიტეტში, სადაც მისი სტუდენტი იყო პოლ სამუელსონი. შუმპეტერი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა სამეცნიერო ეკონომიკურ წრეებში. არჩეული იყო ეკონომეტრიკული საზოგადოების თავჯდომარედ, რომლის ერთ-ერთი დამაარსებელიც თვითონ იყო, ასევე ეკონომიკური მეცნიერების საერთაშორისო ასოციაციის პრეზიდენტად. შუმპეტერი იყო ენციკლოპედიური განათლების მქონე პიროვნება, რომელიც შეეცადა აღეწერა ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების ხანგრძლივი პროცესი და დაიწყო მონოგრაფიის წერა სათაურით "ეკონომიკური ანალიზის ისტორია", რომლის დასრულებაც ვერ მოასწრო. ეს დაუსრულებელი ნაშრომი შუმპეტერის გარდაცვალების შემდეგ მისმა მეუღლემ გამოსცა 1954 წელს.

ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში შუმპეტერის ღვაწლი გამოიხატება შემდეგში იგი იყო: ა) ეკონომიკური თეორიის ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევარი; ბ) ეკონომიკის ევოლუციის (ევოლუციონისტური ეკონომიკური თეორიის) ფუძემდებელი; გ) საზოგადოებრივი და ინსტიტუციონალური ცვლილებების თეორიის აქტიური დამცველი და განმავითარებელი.

შუმპეტერის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თეორიული მიღწევაა ეკონომიკური განვითარების თეორიის ისტორიული ფაქტებით დასაბუთება. ამ თვალსაზრისით სრულიად ლოგიკურია მის მიერ გერმანული ისტორიული სკოლის წარმომადგენელთა ნაშრომების ფართო გამოყენება. იგი წერდა: " მე იმ დასკვნამდე მივედი, რომ კვლევაში მკაცრი ისტორიული დასაბუთების არმქონე თეორიული აპარატის გამოყენება გაცილებით უარესია, ვიდრე თეორიის საერთოდ არქონა".

შუმპეტერი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა იდეების დისციპლინათაშორისი გაცვლის პრობლემას და აღნიშნავდა, რომ ამგვარ მიდგომას, ზოგადად სოციალური მეცნიერების განვითარების თვალსაზრისით, დიდი სარგებლის მოტანა შეუძლია. მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში იმით, რომ საკუთარ კვლევებში ფართოდ გამოიყენა მისი თანამედროვე სოციოლოგიისა და პოლიტოლოგიის მოწინავე

მიღწევები. ამ თვალსაზრისით შუმპეტერის თვალთახედვა ენათესავება მ. ვებერის მიერ შექმნილ ეკონომიკური თეორიისადმი სოციალურ-ეკონომიკურ მიდგომას.

შუმპეტერის ევოლუციონისტური თეორია ("კლასიკოსების" სტატიკური თეორიის საპირისპიროდ) არის დინამიკური თეორია. მეცნიერის აზრით, ცვლილებების მიზეზი თვით სისტემის შიგნით ჩნდება "მისი საკუთარი ინიციატივით". მეწარმე ამ პროცესის ცენტრალური სუბიექტია. იგი სიახლეებს ნერგავს სიმშვიდისა და წონასწორობის პერიოდებში, რასაც ამ წონასწორობის დარღვევამდე მივყავართ. ეს უკანასკნელი კი უწყვეტი განვითარების აუცილებელი პირობაა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შუმპეტერის თეორიის ერთერთი ცენტრალური კატეგორიაა **ინოვაციები**, რომელსაც ავტორი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური პროგრესის ძირითად დამაჩქარებელ ფაქტორად მიიჩნევს.

6. VII. 2. შუმპეტერისეული ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკა

ევოლუციონისტური მაკროეკონომიკა ეკონომიკური პოლიტიკის ტრადიციული დიქოტომიების – "ექსპანსია – რესტრიქცია", "დეფიციტი – პროფიციტი", "ინვესტიციები – დაზოგვა", "ზრდა – რეცესია" ნაცვლად გვთავაზობს შუმპეტერისეულ პარადიგმაზე დამყარებულ საკუთარ დიქოტომიას "ნოვატორები – კონსერვატორები". ევოლუციური პროცესი განიხილება "ნოვატორთა" არენაზე გამოსვლის, "კონსერვატორთა" შევიწროების, ბაზრიდან მათი თანდათანობით გამოდევნის და გამოთავისუფლებული ნიშების დაკავების სახით. ამასთანავე, დროთა განმავლობაში, ახალი რეალობისადმი ადაპტაციისა და მიჩვევის უწყვეტი პროცესის გამო მიმდინარეობს "ნოვატორების" "კონსერვატორებად" უკუგარდაქმნის პროცესი, რითაც საფუძველი ეყრება განვითარების ახალ ფაზას. ეკონომიკური ევოლუციის ამ ეტაპზე დიდ მნიშვნელობას იძენს შემდეგი კითხვა – როგორ ზეგავლენას ახდენს აგენტი ნოვატორების წინა თაობის ("ძველი ნოვატორების") მიერ შექმნილი ინსტიტუტების სისტემა "ახალი ნოვატორების" წარმოჩენაზე? აღნიშნულ შეკითხვაზე არსებობს ორი საპირისპირო პასუხი – შესაძლებელია ახალი ნოვატორების რაოდენობის ზრდა ან შემცირება. ეს უკანასკნელი,

თავის მხრივ, დამოკიდებულია საწყის მდგომარეობაში "ნოვატორთა" სიჭარბეზე ან დეფიციტზე და იმაზე, თუ რამდენად შეუძლიათ მომდევნო ეტაპის ნოვატორებს მოახდინონ წინა ეტაპზე შექმნილი ინსტიტუტების მოდიფიცირება.

მეტად მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური ამოცანაა "ნოვატორებსა" და "კონსერვატორებს" შორის ოპტიმალური თანაფარდობის განსაზღვრა და შენარჩუნება ეკონომიკური სისტემის მუდმივი ცვლილების პროცესში. თუკი ეკონომიკურ სისტემაში ჭარბობს "კონსერვატორთა" რაოდენობა, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან ინოვაციების დანერგვას, ეს ეკონომიკურ სისტემას "მძინარე" მდგომარეობაში ამყოფებს. თუკი პირიქით, ადგილი აქვს "ნოვატორთა" სიჭარბეს, ეს იწვევს რესურსებზე ჭარბ მოთხოვნას, რაც შეიძლება დამთავრდეს კრიზისით და განვითარების პოზიტიური მოლოდინის გაქრობით, ანუ ფსიქოლოგიური შოკით.

შუმპეტერის ევოლუციონისტურ თეორიაში "ნოვატორები" ჩნდებიან ბიზნეს-ციკლის დაცემის ფაზაში. ისინი უზრუნველყოფენ კრიზისის დაძლევას და ეკონომიკური ზრდის გაგრძელებას. ამდენად, "ნოვატორები" არიან "შემოქმედებითი ნგრევის" მთავარი მონაწილეები, რომლებიც რესურსებზე მოთხოვნის ზრდით ამაღლებენ ამ რესურსებზე ფასებს და ამით ხელს უწყობენ სამეურნეო პროცესებიდან "კონსერვატორების" გამოდევნას. თუმცა შუმპეტერის მსჯელობაში ნათლად არ ჩანს როგორ და რის საფუძველზე ხდება კრიზისის ფაზაზე "ნოვატორთა" გაჩენა და რა წყაროებით ახერხებენ ისინი ეკონომიკის აღმავლობის მიღწევას. მითუმეტეს, რომ შემოქმედებითი ნგრევის კონცეფციის თანახმად, ციკლის ფაზაზე ადგილი აქვს "კონსერვატორთა" სამეურნეო აქტივობის დაქვეითებას.

ევოლუციონისტური თეორიიდან გამომდინარე, ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ეკონომიკური განვითარების წარმართვისას უნდა გაითვალისწინოს მრავალრიცხოვანი ინსტრუმენტების გამოყენება. კერძოდ: წაახალისოს ინოვაციური საქმიანობა, ხელი შეუწყოს კონსერვატორთა ტრანსფორმაციას ნოვატორებად, არეგულიროს ამ ორი ჯგუფის წარმომადგენელთა თანაფარდობა.

ევოლუციონისტური თეორიის თანამედროვე წარმომადგენლები შუმპეტერისაგან განსხვავებით მიიჩნევენ, რომ "ნოვატორებთან" ერთად "კონსერვატორებიც" პოზიტიურ ფუნქციას ასრულებენ.

კერძოდ, "კონსერვატორთა" არსებობა ხელს უწყობს ნოვაციის იდენტიფიცირებას. ამიტომ სახელმწიფოს მხრიდან მონეტარული მომსახურება, როგორც ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი, უნდა შეეხებოდეს როგორც "ნოვატორებს", ისე "კონსერვატორებს". ამასთანავე, თუკი ჩვენ ამოვალთ იმ პირობიდან, რომ დიქოტომიაში "ნოვატორი – კონსერვატორი" პრიორიტეტი "ნოვატორთა" მხარეზეა (სწორედ ისინი გვევლინებიან ეკონომიკური პროგრესის გენერატორად), მაშინ აუცილებელია ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ "ნოვატორების" გამოჩენას, არამედ შექმნის ინოვაციების სტიმულს და ყოველმხრივ წაახალისებს ქცევის აღნიშნულ მოდელს, ანუ "ნოვატორულ ქცევას". განვიხილოთ ცხრილი, რომელიც გვიჩვენებს აგენტთა ქცევის სხვადასხვა მოდელებს ეკონომიკურ ევოლუციაში (ცხრ. 1):

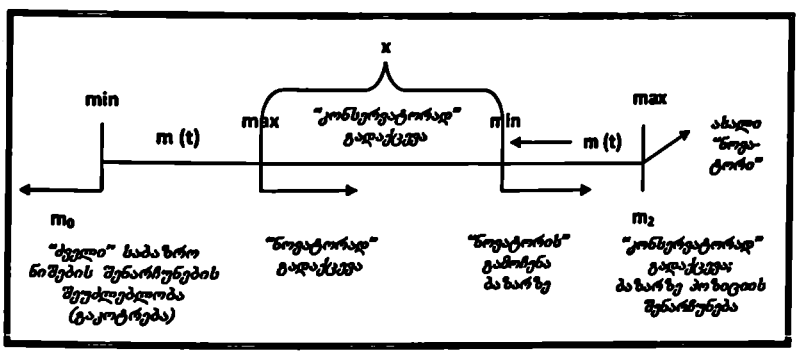
პარამეტრები	*"ნოვატორები"*	*"კონსერვატორები"*
მიზანი	ახალი იდეების, ტექნოლოგიების, პროდუქტების რეალიზება	ძველი პოზიციების შენარჩუნება იდეების, ტექნოლოგიების, პროდუქტების სფეროებში
ალისხმევის გამოყენების სფეროები	საქმიანობის ახალი მიმართულებები	ძველი ფორმების, მეთოდების, საქმიანობის სფეროების ექსპლოატაცია
ფუნქციონალური დატვირთვა	მნიშვნელოვანი და ახალი ფუნქციების ხარჯზე მუდმივად ზრდადი	სტაბილური ან შემცირებადი "ნოვატორებთან" კონკურენციის გამო
ფუნქციონირების ინტერვალი	1."კონსერვატორად" გადაქცევამდე 2.მოულოდნელ გაკოტრებამდე	1.სამეურნეო ელემიდან გასვლამდე და საქმიანობის სახეობის შეცვლამდე (გაკოტრების შემდეგ) 2."ნოვატორად" გადაქცევამდე
ქცევის მოდელის დანახარჯები	დაბალი – გამართული ფულად-საკრედიტო მექანიზმის შემთხვევაში	მნიშვნელოვანი ან მუდმივად მზარდი
სიმყარე ცვლილებების მიმართ	მაღალი – რეალიზებადი პროექტების სიახლის ხარჯზე	დაბალი – დანახარჯების ზრდის ხარჯზე

ეკონომიკური აგენტების ქცევას ეკონომიკაში არეგულირებს ინსტიტუციურ სტრუქტურაში განხორციელებული ძვრები და ეკონომიკური პოლიტიკის ღონისძიებები.

თეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისით, საინტერესოა ეკონომიკის დაქვეითების პირობებში აგენტი-ნოვატორის ქცევის შედარება მის ქცევასთან ეკონომიკის ზრდის პირობებში. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, "ნოვატორების" წარმოქმნისათვის საუკეთესო პირობები არსებობს ეკონომიკის დაქვეითების ფაზაზე. თუმცა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური სინამდვილე გვიჩვენებს, რომ ამ ფაზაზე შეინიშნება "ნოვატორებისა" და "ნოვაციების" საგრძნობი შემცირება, შემდეგ კი შესაძლებელია მათი რაოდენობის გაზრდა.

ევოლუციონისტ თეორეტიკოს-ეკონომისტებს ანალიზში შემოჰყავთ ეკონომიკური აგენტების ქცევის "მონეტარული დიაპაზონის" ცნება და თვლიან, რომ იგი შემოფარგლულია კონკრეტული სამეურნეო სუბიექტის ფულადი უზრუნველყოფის ზედა და ქვედა საზღვრებით. "კონსერვატორის" მოდელი აღნიშნული დიაპაზონის ქვედა, ხოლო "ნოვატორისა' კი – ზედა ნაწილშია მოქცეული. გრძელვადიან პერიოდში თითოეული აგენტის ქცევის დიაპაზონის საზღვრები დინამიკურად ცვლად პარამეტრებად წარმოგვიდგება. "ნოვატორის" ქცევის მოდელი მეტ ფულად უზრუნველყოფას საჭიროებს "კონსერვატორის" ადაპტაციური ქცევის მოდელთან შედარებით. 'ნოვატორისათვის" ეს უზრუნველყოფა მოიცავს დანახარჯებს: ინფორმაციის მოძიებასა და დამუშავებაზე, კონტრაქტების გაფორმებაზე, ახალი იდეების შემუშავებასა და ახალი ბაზრების ათვისებაზე, ახალი პროდუქტების დანერგვასა და ბაზრებისათვის მათ მიწოდებაზე. "კონსერვატორის" დანახარჯები მოიცავს: პროდუქციის წარმოებას, საკუთარი საბაზრო ნიშის დაცვას, რეკლამას, სასამართლოში საქმის წარმოებას და სხვ. "კონსერვატორი" მოძრაობს რენტაბელობის შემცირებისაკენ, რასაც განაპირობებს მის მიერ წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის შემცირება და რესურსებზე ფასების წინგამსწრები ზრდა "კონსერვატორის" მიერ გამოშვებული სტერეოტიპული პროდუქციის ფასებთან შედარებით. "ნოვატორი" კი, როგორც წესი, წამგებიანია საქმიანობის დასაწყისში, მაგრამ შემდეგ იგი გაყიდვების მოცულობის გაღიდებისა და საბაზრო ნიშების გაფართოების გზით მუდმივად მოძრაობს რენტაბელობის დონის ამაღლებისაკენ.

"კონსერვატორი" ორი პერსპექტივის წინაშე დგას – გარდაიქმნას "ნოვატორად", ან შეინარჩუნოს საკუთარი "კონსერვატიული" მოდელი (დაკავებული საბაზრო ნიშა). სრულიად სხვა ამოცანები დგას "ნოვატორის" წინაშე: გადაიქცეს "კონსერვატორად", რაც შესაძლებელს ხდის მიიღოს სასურველი დასვენება ძნელი და მომქანცველი ნოვატორული ძიებების შემდეგ, ან გააგრძელოს ნოვატორული საქმიანობა სხვა რომელიმე მომიჯნავე სფეროში. "ნოვატორ-კონსერვატორის" სისტემის მონეტარული დიაპაზონი სქემატურად ასე გამოიყურება (სქემა 1):

ერთი და იმავე სამეურნეო სუბიექტისათვის, რომელიც ცვლის თავის ქცევას "კონსერვატორული" მოდელიდან "ნოვატორულამდე" და პირიქით, მონეტარული დიაპაზონის ქვედა საზღვარია m0, ზედა კი – m2. X არეალი არის ის ფულადი თანხა, რომელიც შეესაბამება "ნოვატორად" და "კონსერვატორად" გადაქცევას.

მიკროდონეზე "ნოვატორი-კონსერვატორის" სისტემის ევოლუცია დაიყვანება ერთი ეკონომიკური ორგანიზაციის – ფირმის ჩარჩოებში აგენტების აღნიშნული ორი ჯგუფის თანაარსებობის უზრუნველყოფაზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფირმა აწარმოებს როგორც ძველ პროდუქტებს, ასევე იწყებს ახალი პროდუქტების წარმოებასაც. ორივე ამ პროცესის ერთდროული განხორციელება ფირმის სიმყარის აუცილებელი პირობაა.

მაკროდონეზე საკითხი შეეხება "ნოვატორებსა" და "კონსერვატორებს" შორის მაქსიმალურად შესაძლებელი ოპტიმალური თანაფარდობის მოძიებას. ზოგადად, "კონსერვატორი" არ ესწრაფვის მოგების მაქსიმიზაციას. მისი ამოცანაა დარჩეს m0 < mk-ზე < m1

– დიაპაზონში. "ნოვატორის" მიზანია უზრუნველყოს $mn > m2$ – ზე მაშინ, როცა $mn > m1$ – ზე. აქედან გამომდინარეობს, რომ დიქოტომია "ნოვატორი-კონსერვატორი" იყოფა n ეკონომიკური აგენტის არსებობის სამ მდგომარეობა-მოდულად:

- $m(t) < m0$ – "უმუშევარი";
- $m0 < m(t) < (m1 - X)$ – "კონსერვატორი";
- $(m1 + X) < m(t) < m2$ – "ნოვატორი".

ამრიგად, "უმუშევარს", რომელიც სამეურნეო სამართლის პოზიციიდან უმოქმედო აგენტია, არ შესწევს "კონსერვატორის" და, მით უმეტეს, "ნოვატორის" მოდელის რეალიზაციის ძალა. ეს მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუკი იარსებებს ფულადი სახსრები ახალი ცოდნის შესაძენად, საქმიანი აქტიურობის გასაძლიერებლად, სასტარტო კაპიტალის დასაგროვებლად, თუნდაც უკვე ცნობილ ბაზრებზე გასასვლელად და ა.შ. ეკონომიკური აგენტების ქცევის მოდელის ამგვარი სტრუქტურიზაცია არსებითად ცვლის მაკროეკონომიკურ თეორიასთან დაკავშირებული ევოლუციონისტური მიდგომის დასკვნებს. ეს ცვლილება შეეხება იმას, რომ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ყურადღების ობიექტად განიხილება არა მხოლოდ "ნოვატორთა" საქმიანი აქტიურობის სტიმულირება. ეკონომიკური პოლიტიკის ზემოქმედების არეალი ფართოვდება "უმუშევრის" მოდელიდან "კონსერვატორის" მოდელზე ან "ნოვატორის" მოდელიდან "კონსერვატორის" მოდელზე გადასვლის გზით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური სისტემის მაკროდონე შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს როგორც სამი სექტორის - "უმუშევრების", "კონსერვატორების", "ნოვატორების" ერთობლიობა და მათ შორის ურთიერთგაცვლის პროცესი.

ამრიგად, ევოლუციონისტური ეკონომიკური თეორიის ძირითადი პოსტულატი მდგომარეობს "ნოვატორების" სტიმულირებაში, რომელიც, ამასთანავე, განიხილება ეკონომიკური (მაკროეკონომიკური) პოლიტიკის მთავარ ამოცანად. "ნოვატორები" ეკონომიკურ სტრუქტურაში პოტენციურად შეიძლება წარმოიქმნას "უმუშევრებისაგან", "კონსერვატორებისაგან" და "ძველი ნოვატორებისაგან". მეორე და მესამე გარდაქმნა გაცილებით ეფექტიანია, ვინაიდან ნაკლებ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული. ევოლუციონისტული თეორიის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე წარმოიშვა მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ეფექტიანი

მაკროეკონომიკური პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს არა მარტო "ნოვატორების" პოზიციების განმტკიცებისაკენ, არამედ ქცევის "კონსერვატორული" მოდელის მხარდაჭერისკენაც, ვინაიდან ამ მოდელის სწრაფად დანგრევას შეუძლია გამოიწვიოს უმუშევრობის გაზრდა მისგან გამომდინარე მრავალი უარყოფითი შედეგით, მათ შორის მას შეუძლია ხელი შეუშალოს მომავალში "ნოვატორების" წარმოშობასაც. მაშასადამე, ეკონომიკის მაკროდონეზე რეგულირების ახალი პარადიგმა, ევოლუციონისტური ეკონომიკური თეორიის თანახმად, უნდა მდგომარეობდეს ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორების ფუნქციონირების რეგულირებისადმი არა მარტო დიფერენცირებულ, არამედ კომპლექსურ მიდგომაშიაც.

6. VII. 3. იოზეფ ალოის შუმპეტერის ნაშრომი "კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია" (1942)

6. VII. 3. 1. წიგნის ძირითადი იდეები.

წიგნი ხუთი ნაწილისაგან შედგება. პირველი ნაწილი კ. მარქსის ეკონომიკური დოქტრინის კრიტიკულ ანალიზს ეძღვნება. კარლ მარქსის მოძღვრებას შუმპეტერი ოთხი განსხვავებული თვალსაზრისით განიხილავს: წინასწარმეტყველური, სოციოლოგიური, ეკონომიკური და სინთეტიკური. მეცნიერი აღიარებს როგორც მარქსის თეორიის ძლიერ მხარეებს, ასევე მის ნაკლოვანებებს. აქვე ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ შუმპეტერი არ არის მარქსისტი. წიგნის მეორე ნაწილი ეძღვნება პრობლემას – შეუძლია თუ არა კაპიტალიზმს გადარჩეს. შუმპეტერი კაპიტალიზმს პროგრესის წყაროდ მიიჩნევს და უარყოფს მისი რევოლუციური შეცვლის აუცილებლობას. თუმცა იქვე აღნიშნავს, რომ "კაპიტალიზმის ევოლუცია - ეს არის სოციალიზმის დედა". მესამე ნაწილში განხილულია პრობლემა – შეუძლია თუ არა სოციალიზმს ფუნქციონირება. ხანგრძლივი და ღრმა ანალიზის საფუძველზე შუმპეტერი ასკვნის, რომ "უეჭველად, ამ სისტემას შეუძლია ფუნქციონირება". ამასთანავე, მეცნიერის აზრით, სოციალიზმი არ წარმოადგენს "მზარდი ინდივიდუალური თავისუფლების სინონიმს". სწორედ ეს არის განხილული ნაშრომის მეოთხე ნაწილში, რომელშიც ძირითადად პოლიტიკური ანალიზია მოცემული.

6. VII. 3. 2. მარქსი – წინასწარმეტყველი და სოციოლოგი

მარქსიზმი, შუმპეტერის აზრით, რელიგიას წარმოადგენს, ვინაიდან მასში არის მიზნები, რომლებიც "ცხოვრების აზრს განსაზღვრავს". როგორც ყველა "წინასწარმეტყველს", მარქსსაც მხოლოდ ერთი მიდრეკილება ჰქონდა – "ჩამოეყალიბებინა ისტორიის დიალექტიკური პროცესი", მაგრამ შუმპეტერი თვლის, რომ მუშათა უმეტესი ნაწილი არ იზიარებდა ისტორიის ასეთ ხედვას. სინამდვილეში მუშას სურდა "გამხდარიყო წვრილი ბურჟუა" და ამ მიზნის მიღწევაში "დახმარებოდა საზოგადოებრივი ძალაუფლება". შუმპეტერი აღიარებს მარქსის ეკონომიკურ დეტერმინიზმს, თუმცა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სოციალურ სტრუქტურებსაც და დასძენს, რომ მარქსის აზრით, სოციალური დიფერენციაციის საფუძველია საკუთრება და არა წარმოების საშუალებები. ორი ძირითადი კლასი – კაპიტალისტები და პროლეტარები ანტაგონისტები არიან. კლასთა ბრძოლაში კაპიტალისტები ერთმანეთს ანადგურებენ, რის გამოც სისტემა განწირულია. საზოგადოებრივი კლასების მარქსისტული თეორიის ერთ-ერთ სერიოზულ ნაკლოვანებად შუმპეტერი მიიჩნევდა სოციალური კონფლიქტების გაზვიადებულ შეფასებას.

6. VII. 3. 3. მარქსი – ეკონომისტი და მასწავლებელი

შუმპეტერი აღიარებს მარქსის, როგორც ეკონომიკური დარგის თეორიტიკოსის ერუდიციას. თუმცა შენიშნავს, რომ მთელი რიგი მნიშვნელოვანი კატეგორიები – ექსპლოატაცია, დაგროვება, მოგების ნორმის დაცემის ტენდენცია, კონცენტრაცია, პაუპერიზაცია და ა.შ. კ. მარქსს აღებული აქვს სხვა ეკონომისტებისაგან. შუმპეტერი წერს, რომ "დინამიკური პროცესის ფუძემდებლური კონცეფცია მარქსმა ფრანსუა კენესაგან აიღო". შუმპეტერი ხაზს უსვამს იმ გარემოებასაც, რომ მარქსის თეორიაში ყველა ეკონომიკურ კანონსა და კატეგორიას საკუთარი სოციალური განსაზღვრულობა ახასიათებს, რის გამოც მარქსის დოქტრინა სინთეტიკური ხასიათისაა: "მარქსი პირველი ეკონომისტი იყო, რომელმაც სისტემურად დაამტკიცა, რომ ეკონომიკური თეორია შეიძლება გადაიქცეს ისტორიულ ანალიზად". ამასთანავე, ეს ისტორია შესაძლებელია შესაბამისი ეკონომიკური ანალიზით დასაბუთდეს. "ყველა პოლიტიკური მოვლენა – ომები,

რევოლუციები, მთავრობის სტრუქტურის ცვლილებები, რასაც არამარქსისტი ეკონომისტები განიხილავდნენ როგორც გარეგან ძერებს, ახლა თავის ადგილს პოულობს ეკონომიკურ ანალიზში და ერთიან განმარტებით სქემაში ჯდება" – დასძენს შუმპეტერი.

6. VII. 3. 4. შეუძლია თუ არა კაპიტალიზმს გადარჩენა?

შუპეტერის აზრით, კაპიტალიზმი კერძო საწარმოს დაარსებით "კონკრეტიზირდება" და უზრუნველყოფს შრომის მწარმოებლურობის ზრდას. იგი წერს: "სამრეწველო რევოლუციები პერიოდულად გარდაქმნიან წარმოების არსებულ სტრუქტურებს". ეს უკანასკნელი გამოიხატება "სამომხმარებლო პროდუქტთა ნიაღვარში", რაც აფართოებს მოსახლეობის რეალურ შემოსავლებს. მასობრივი წარმოება, შუმპეტერის აზრით, არის წარმოება მასებისათვის: "კაპიტალიზმის სრულყოფილება მდგომარეობს არა იმაში, რომ დედოფლებს მეტი რაოდენობით აბრეშუმის წინდები მოუქსოვოს, არამედ იმაში, რომ ეს წინდები ქარხნის მუშებისათვის ხელმისაწვდომი გახადოს, რომლებიც მათ საკუთარი შრომის სულ უფრო შემცირებულ რაოდენობაში გაცვლიან". მუდმივი სწრაფვა სიახლისაკენ კაპიტალიზმს განუწყვეტელი განვითარების პროცესში ამყოფებს. შუმპეტერი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სიახლეებს, ანუ ნოვაციებს და გამოყოფს მათ ორ ჯგუფს. პირველი არის ის სიახლეები, რომლებიც ზემოქმედებენ წარმოების პროცესზე, მეორენი კი ზემოქმედებენ პროდუქციაზე. ეს სიახლეები გაერთიანებულია შემდეგ ხუთ ჯგუფში:

1. ახალი მოხმარების საგნების შემოღება;
2. წარმოებისა და ტრანსპორტირების ახალი მეთოდები;
3. ახალი კომერციული შესაძლებლობები, ანუ ახალი ბაზრების ათვისება;
4. ნედლეულის ახალი სახეობების ექსპლოატაცია;
5. ახალი სამრეწველო ორგანიზაცია (მაგალითად, რომელიმე დარგის რეორგანიზაცია).

შუმპეტერი უდიდეს როლს ანიჭებს კონკურენციას და მას უწოდებს "ეფექტიანობის იდეალურ მოდელს". იგი ერთმანეთისაგან განასხვავებს იდეალურ კონკურენციას, რომელიც

"განუხორციელებელია" და არასრულყოფილ, ანუ მონოპოლისტურ კონკურენციას, რომელიც, მისი აზრით, "ბუნებრივ ტენდენციას" წარმოადგენს. მეცნიერი აღნიშნავს, რომ ნებისმიერ მცირე მეწარმეს საკუთარი ბაზარი უნდა გააჩნდეს, რომლის შენარჩუნებასაც იგი მუდმივად უნდა ცდილობდეს ფასებისა და ხარისხის სტრატეგიის და აგრეთვე რეკლამის გამოყენების გზით. ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი **წონასწორობის** ანალიზს. წონასწორობა განმარტებულია, როგორც ცოცხალი ორგანიზმის გარკვეული მდგომარეობა, რომლისკენაც ნებისმიერი დროებითი მოცემულობა მიისწრაფვის. წონასწორობა, მისი აზრით, გაურკვეველია მაშინაც კი, როცა იგი მიღწეულია. "წონასწორობა ვერ უზრუნველყოფს ვერც სრულ დასაქმებას და ვერც მაქსიმალურ წარმოებას იდეალური კონკურენციის თვალსაზრისით". შუპეტერი მიიჩნევს, რომ "დამანგრეველი კონკურენცია, გავლენის სფეროებისათვის ბრძოლა კი არ აფერხებს, არამედ ასტიმულირებს კაპიტალიზმის გაფართოების გრძელვადიან პროცესს". კაპიტალისტური წარმოება კეთილმყოფელ ზეგავლენას ახდენს ზოგადად ეკონომიკურ პროცესზე, "მეწარმის როლი კი მდგომარეობს გამოგონებათა გამოყენების გზით მოძველებული წარმოების რეფორმირებასა და განვითარებაში" დაასკვნის მეცნიერი.

შუმპეტერის აზრით, მეწარმეთა გაიგივება კაპიტალისტებთან (საწარმოთა მესაკუთრეებთან) დაუშვებელია, თუმცა მეწარმეები არ ქმნიან ცალკე კლასს. ბურჟუაზია, როგორც კლასი, ყოველთვის საჭიროებს მეწარმეებს, "იგი განწირულია იცოცხლოს და მოკვდეს მათთან ერთად". ამასთანავე, შუმპეტერი მიიჩნევს, რომ კაპიტალისტური განვითარება "უკანა პლანზე წევს ყველა ინსტიტუტს, რომლებიც პასუხობს ნამდვილად კერძო ეკონომიკური საქმიანობის განვითარების ინტერესებს". ერთი მხრივ, წარმოების კონცენტრაცია და მსხვილი საწარმოების განვითარება ანგრევს კაპიტალიზმის იმ "დამცავ კედელს", რასაც წარმოქმნის მცირე და საშუალო საწარმოები, ხელოსნები, საოჯახო ფირმები. მეორე მხრივ კი მსხვილ საწარმოებში საკუთრება უფრო მეტადაა სოციალიზებული. ამ საწარმოთა მმართველები ცდილობენ "მოსამსახურის მენტალიტეტის" შეძენას. მსხვილი აქციონერები ისე არ რეაგირებენ წარმოების პროცესებზე, როგორც ამას გააკეთებდა "უშუალოდ მესაკუთრე".

მცირე აქციონერებისათვის კი დივიდენდები წარმოადგენს მათი შემოსავლების უმნიშვნელო ნაწილს. ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ძლიერდება კაპიტალიზმის ბიუროკრატიზაციის ტენდენცია. "კაპიტალისტური სისტემის მიმართ მოსამართლეებს უკვე გამოტანილი აქვთ სასიკვდილო განაჩენი" - ასეთ მძიმე დასკვნას აკეთებს შუმპეტერი.

6. VII. 3. 5. შეუძლია თუ არა სოციალიზმს ფუნქციონირება?

შუმპეტერი წერს: "სოციალიზმი არის ინსტიტუციონალური სისტემა, რომელშიაც ცენტრალური ხელისუფლება აკონტროლებს წარმოების საშუალებებს და თვით წარმოებას... ეკონომიკური საქმიანობა კი, როგორც წესი, ხორციელდება საზოგადოებრივ სექტორში და არა კერძოში". სოციალისტურ საზოგადოებაში პოლიტიკური გადაწყვეტილებები წარმართავს ეკონომიკურ პროცესებს. შუმპეტერის აზრით, სოციალიზმი ისეთი სისტემაა, რომელსაც შეუძლია წარმოებულ საქონელზე ფასების სწორი დაწესება, რაც უზრუნველყოფს ინვესტიციების დაფინანსებას და ტექნიკის გაუმჯობესებას. აქედან გამომდინარე კი კეთდება დასკვნა, რომ სოციალისტური სისტემა შეესაბამება ეფექტიანობისა და რაციონალურობის უმაღლეს საფეხურს. (ამ საკითხში შუმპეტერი აქტიურად ებმება ავსტრიული სკოლისა და ლოზანის სკოლის წარმომადგენლებთან დისკუსიაში. კერძოდ, ავსტრიული სკოლის წარმომადგენელი **ლუდვიგ ფონ მიზესი** ამტკიცებდა, რომ სოციალიზმი არის "ეკონომიკური რაციონალურობის მოსპობა". მისი აზრით, რაციონალურობას მხოლოდ ბაზრებზე შეიძლება ჰქონდეს ადგილი, რისი არსებობაც სოციალიზმის პირობებში წარმოუდგენელია. **ფრიდრიხ ფონ ვიზერი** კი თვლიდა, რომ ეკონომიკურ სისტემას მხოლოდ მაშინ შეუძლია არსებობა, როცა ფასები თავისუფალია, ხოლო რესურსების განაწილება კი – რაციონალური. ლოზანის სკოლის წარმომადგენელი ბარონე მიიჩნევდა, რომ რესურსების ეფექტიანი განაწილება სრულყოფილ კონკურენციას მოითხოვს, თუმცა ეს უკანასკნელი არ არის კერძო საკუთრების იდენტური. ფასების სისტემა არც კაპიტალისტურია, არც სოციალისტური და ორივე ეკონომიკურ სისტემაში ის ერთსა და იმავე ფუნქციას

ასრულებს). შუმპეტერი მიიჩნევდა, რომ "კოლექტივისტური წარმოების მინისტრის მიერ ბაზრის თეორიული მოდელის აგება შესაძლებელია", თუმცა აქვე მიუთითებდა, რომ საქონლისა და სამუშაო ძალის მიწოდების განტოლებათა რაოდენობა იმდენად დიდია, რომ ზემოაღნიშნული ამოცანის პრაქტიკული გადაწყვეტა აბსოლუტურად შეუძლებელია. საბაზრო სოციალიზმის აღნიშნული ვერსია გაზიარებული იქნა ისეთი ეკონომისტების მიერ, როგორებიც იყვნენ რობინსი და ჰაიეკი.

6. VII. 3. 6. სოციალიზმი და დემოკრატია

შუმპეტერის აზრით, დემოკრატიის, როგორც ხალხის მმართველობის განსაზღვრა, არასწორია. იგი თვლის, რომ ხალხს არასოდეს შეუძლია არც ეფექტიანი ძალაუფლების განხორციელება და არც ეფექტიანი მართვა. შუმპეტერი გვთავაზობს დემოკრატიის საკუთარ განმარტებას: "დემოკრატია არის ინსტიტუციონალური სისტემა, სადაც ინდივიდებს ეძლევათ საკუთარი შეხედულებების გამოთქმის შესაძლებლობა მათი ხმებისათვის კონკურენტულ ბრძოლაში წარმოშობილი გადაწყვეტილებების მიმართ". შუმპეტერი გამოყოფს დემოკრატიის ფუნქციონირებისათვის შემდეგ ოთხ აუცილებელ პირობას:

- პოლიტიკურ მოღვაწეთა შერჩევის პროცესი მკაცრი უნდა იყოს, რაც უზრუნველყოფს მათი საქმიანობის მაღალ ხარისხს;
- პოლიტიკური გადაწყვეტილებების სფერო უნდა იყოს შეზღუდული;
- სახელმწიფო მოხელეები, რომელთა საქმიანობას ეყრდნობიან პოლიტიკური მოღვწეები, უნდა იყვნენ კარგად გაწვრთნილები, კვალიფიკაციურები და არაკორუმპირებულები;
- ხელისუფლების გადაწყვეტილებებზე უნდა ხორციელდებოდეს "დემოკრატიული კონტროლი".

შუმპეტერის აზრით, სოციალიზმის დროს პოლიტიკოსთა ქცევა უკეთესი არ იქნება და დემოკრატიის სირთულეები კვლავაც დარჩება. მეცნიერი შეშფოთებას გამოთქვამს ეკონომიკურ სფეროზე პოლიტიკური გადაწყვეტილებების ზემოქმედების გაძლიერების საფრთხესთან დაკავშირებით: "საამქროს კოლექტივში შეკრებილი

ადამიანები, რა თქმა უნდა, თავისუფლები იქნებიან არჩევნების დღეს, მაგრამ მთავრობას მათი დისციპლინირებულობის გამოყენება შეეძლება მათივე სუვერენიტეტის შესაზღუდავად. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკურ დემოკრატიას სოციალიზმის დროს შეუძლია უფრო მეტად ყალბი სახის მიღება, ვიდრე ეს კაპიტალიზმის დროს იყო". ნათელია, რომ აღნიშნულ საკითხში შუმპეტერის დასკვნა არაოპტიმისტურია: "ნებისმიერ შემთხვევაში ეს დემოკრატია არ იქნება გაზრდილი პიროვნული თავისუფლების სინონიმი".

6. VII. 3. 7. წიგნის საერთო შეფასება.

ისტორიული კონტექსტი: 30-იანი წლების დიდი დეპრესია, ფაშიზმი, მსოფლიო ომი და ყოველივე აქედან გამომდინარე კაპიტალისტური სისტემის განვითარების პესიმისტური ხედვა, ყოველივე ეს იყო ის კონტექსტი, რომელშიაც შუმპეტერის აღნიშნული ნაშრომის იდეები ყალიბდებოდა. თუმცა, შუმპეტერი არ იყო უიმედო პესიმისტი და წერდა: "შეტყობინება, რომ ხომალდი იძირება, არ უნდა იყოს დამარცხების სინონიმი... ეკიპაჟს შეუძლია არაფერი გააკეთოს ამ დროს, მაგრამ ისიც შეუძლია, რომ წყალსატუმბებს ეცვეს". მთლიანობაში შუმპეტერი არ არის კაპიტალიზმის მოწინააღმდეგე და აღიარებს მის თავისებადობას ეკონომიკური ეფექტიანობისა და პიროვნების თავისუფლების პრინციპებთან. მან შეიმუშავა თეორია, თუ როგორ შეიძლება კაპიტალიზმი თავად განთავისუფლდეს მოძველებული ელემენტებისაგან და განაახლოს ეკონომიკური სტრუქტურები. შუმპეტერის ეკონომიკური ანალიზის ცენტრალური რგოლია "შემოქმედებითი ნგრევა". მისი აზრით, "კაპიტალისტური ეკონომიკა მუდმივი არ არის და არც შეიძლება იყოს". იგი ერთ-ერთი იყო იმ მცირერიცხოვან მეცნიერთა შორის, რომელმაც სიახლე (ინოვაცია) საკუთარი თეორიის ფუნდამენტად აქცია და დაუქვემდებარა ეკონომიკური განვითარების პროცესს. ერთი მხრივ, სიახლე მოგების მიღების წყაროა (მიკროეკონომიკური ასპექტი), მეორე მხრივ კი იგი გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს ეკონომიკურ განვითარებაზე (მაკროეკონომიკური ასპექტი). კაპიტალისტური სისტემის მერყეობას შუმპეტერი ხსნიდა ინსტიტუციონალური და არა ეკონომიკური მიზეზებით. მისი აზრით, კაპიტალიზმს ასუსტებს

არა ინვესტიციური წყაროების შემცირება, არამედ გონიერ ადამიანთა მხრიდან მისი კრიტიკა, მეწარმე ნოვატორის როლის შესუსტება და იმ ფენის გაქრობა, რომელსაც ამ სისტემის დამცავი ძალის ფუნქცია აკისრია. ეკონომიკური და სოციოლოგიური ანალიზის სინთეზი შუმპეტერს აახლოვებს ამერიკულ ინსტიტუციონალურ სკოლასთან, მეწარმის როლის შუმპეტერისეულ გააზრებას კი ბევრი საერთო გააჩნია, რომლებისთვისაც ვიწრო აზრით, შესაძლებელია უცხო და მიუღებელიც კი ყოფილიყო სიახლეები, ბევრი რამ გააკეთეს ამ სიახლეების წარმოებაში გამოყენებისათვის."

შუმპეტერის იდეებმა განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა გასული საუკუნის 70-80-იან წლებში, რაც დაუკავშირდა კაპიტალისტურ სამყაროში ეკონომიკური სირთულეების გაღრმავებას. მაშინ, როცა მონეტარისტები, ნეოკლასიკოსები და კეინზიანელები ამ სირთულეებს გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკის არასრულყოფილებას უკავშირებდნენ, შუმპეტერიანელები ამტკიცებდნენ, რომ ყოველივე ეს წარმოადგენს კაპიტალისტური ეკონომიკური ციკლის აყვავების ფაზის ლოგიკურ შედეგს. გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისები კიდევ უფრო მეტ აქტუალურობას ანიჭებს შუმპეტერის ევოლუციონისტურ თეორიას. დღეს უკვე აშკარაა, რომ ამ კრიზისების შინაარსის მეცნიერული ახსნა ძალიან რთულია და ალბათ შეუძლებელიც კი შუმპეტერის თეორიული ეკონომიკური მემკვიდრეობის შესწავლისა და შემოქმედებითი განვითარების გარეშე.

ლიტერატურა:

J. Schumpeter. The Theory of Economic Development. Harward University Press (1911) 1934.

J. Schumpeter. Business Cycles: A Theoretical, Historical amd Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York, McGrew-Hill, 1939.

J. Schumpeter. Capitalism, Socialism and Democracy. London Unwin Paperbacks, (1942) 1987.

J. Schumpeter. Ten Great Economist: from Marx to Keynes. London, 1952

J. Schumpeter. History of Economic Analysis. London, Allen and Unwin, 1954.

H. Giersh. The Age of Schumpeter. – American Economic Rewiw, 1984, ტ. 2, გვ. 103-121

R. Sweberg. Schumpeter: His Life and Work. Cambridge, Polity Press, 1991.

R. Sweberg. (ed.). Josseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism. Princeton University Press, 1991.

G. Hodson. The Evolutionary and Non-Darvinian Economics of Joseoh Schumpeter. – Journal of Evolutionary Economics, 1997, №7, გვ. 131-146

J. Metcalfe. Evolutionary Economics and Creative Destruction. London, Routledge, 1998.

J. Foster. Competitive Selection, Self-Organisation and Joseph a. Schumpeter - Journal of Evolutionary Economics, 2000, №3. გვ. 311-328

J. Matews. Resource-based View of Schumpeterian Economic. 2002. ტ.12. გვ. 30-45

M. Fogerberg. J. Schumpeter and the Revival of Evolutionary Economics: An Appraisal of the Literature. – Journal of Evolutionary Economics. 2003, ტ. 13. გვ. 151-165

V. Mayevsky, M. Kazhdan. The Evolution of Macrogenerations Journal of Evolutionary Economics, 1998, ტ.8. გვ. 407-422

В. Маевский. Эволуционная теория и макроэкономика. Вопросы экономики, 1997, №3, გვ. 16-34.

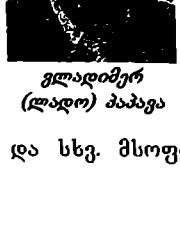
В. Маевский. О взаимоотношении эволуционной теории и ортодоксии. Вопросы экономики, 2003. №11, გვ. 4-14

თემა 7. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა

ლექცია VIII - ვლადიმერ (ლადო) პაპავას ნეკროეკონომიკის ზომბირების თეორია

7. VIII. 1. ისტორიული კონტექსტი

მრავალი ათეული წლის მანძილზე მსოფლიო ეკონომიკური აზროვნების განვითარებას განსაზღვრავდა ორი მიმართულების – კეინზიანელობისა და ნეოკლასიკური სკოლის დაპირისპირება. გეგმიანი ეკონომიკისა და მისგან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემები დასავლეთელი ეკონომისტისათვის "დროის დაკარგვად ითვლებოდა" (ლ. პაპავა). XX-ე საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაწყებული, სიტუაცია კარდინალურად შეიცვალა. ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ("კომუნისტური") სისტემის დესტრუქციამ დღის წესრიგში დააყენა ტოტალურად გასახელმწიფოებრივებულ საკუთრებაზე დამყარებული დირექტიულად მართული ეკონომიკიდან კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობა, თანამედროვე ეკონომიკური თეორია კი მზად არ აღმოჩნდა ასეთი ეპოქალური მნიშვნელობის ტრანსფორმაციიდან გამომდინარე მრავალ საჭირბოროტო კითხვაზე პასუხის გასაცემად. შეიძლება ითქვას, რომ: 1. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის თეორია ჯერჯერობით საბოლოოდ ჩამოყალიბებული არ არის და 2. ასეთი თეორიის შექმნა თანამედროვე ეკონომიკური აზროვნების განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება სდება.

ვლადიმერ (ლადო) პაპავა

ცნობილ ქართველ მეცნიერ-ეკონომისტს **ვლადიმერ (ლადო) პაპავას** ღირსეული ადგილი უკავია პოსტკომუნისტური ეკონომიკური ტრანსფორმაციის (დასავლეთის მეცნიერთა ტერმინოლოგიით "ეკონომიკური ტრანზიტოლოგიის") თეორიაში, მსოფლიოში ისეთი აღირებული მკვლევარების გვერდით, როგორებიც არიან: უნგრელი **იანოშ კორნაი,** ამერიკელი **ჯეფრო საქსი,** პოლონელები – **ლეშეკ ბალცეროვიჩი** და **გჟეგოშ კოლოდკო,** შვედი **ანდერს ოსლუნდი** და სხვ. მსოფლიო ეკონომიკურ ტრანზიტოლოგიაში პროფესორი

ლ. პაპავა შეეიდა მნიშვნელოვანი, ორიგინალური და უკვე საკმაოდ აღიარებული მიმართულებით – **ნეკროეკონომიკური თეორიით (ნეკროეკონომიკსით)** და გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისებით განპირობებული ამ თეორიის თანამედროვე ნაირსახეობით – **ნეკროეკონომიკის ზომბირებით.**

ჩვენს მიერ უკვე მოხსენიებული ა. ოსლუნდი – საერთაშორისო ეკონომიკის ინსტიტუტის (ვაშინგტონი, აშშ) მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი ლ. პაპავას მეცნიერული დამსახურების შეფასებისას აღნიშნავს: "ნეკროეკონომიკის მნიშვნელობა უდიდესია, რადგან გაადვილებულია ეკონომიკური პოლიტიკის გაგება იმ ქვეყნებისათვის, სადაც სუსტი ინსტიტუტებია".

7. VIII. 2. "მკვდარი, ანუ ნეკროეკონომიკის სამყარო".

ლ. პაპავა აღნიშნავს, რომ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში წარმოებული პროდუქცია, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, არაკონკურენტუნარიანი, დაბალხარისხიანი და, ხშირ შემთხვევაში, ძვირადღირებულიცაა. "ასეთი პროდუქციის ბაზარი არ არსებობს, და პრინციპში, შეუძლებელიცაა, რომ არსებობდეს". მსგავსი ტიპის ეკონომიკას ლ. პაპავა უწოდებს "მკვდარ", ანუ "ნეკროეკონომიკას" (ტერმინი წარმოდგება ბერძნული "**nekros**"-აგან, რაც მკვდარს ნიშნავს). ნეკროეკონომიკის შემსწავლელ თეორიას იგი უწოდებს "ნეკრო-ეკონომიკსს", ანუ ნეკროეკონომიკურ თეორიას. მეცნიერის აზრით, ნეკროეკონომიკა ყალიბდება პოსტკომუნისტური ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესში იმ პათოლოგიებიდან გამომდინარე, რომელიც კომუნისტური ორიენტაციის ქვეყნებისათვის იყო დამახასიათებელი. ეს პათოლოგიებია:

- ერთობლივ შიდა პროდუქტში საშინაო და საგარეო ვაჭრობისა და მომსახურების ხვედრითი წილის სიმცირის ხარჯზე მრეწველობას ძალიან მაღალი ხვედრითი წილი უჭირავს;
- სამრეწველო პროდუქციის უდიდესი ხვედრითი წილი, მოხმარების საშუალებათა სიმცირის ხარჯზე, წარმეობის საშუალებებზე მოდის;
- საერთაშორისო დონეზე კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება უაღრესად დაბალია;

• ფართო მასშტაბით იწარმოება მოხმარებისათვის გამოუსადეგარი პროდუქცია;

• სამრეწველო წარმოებაში მოძველებული პროდუქციის წარმოებას ძალიან მაღალი ხვედრითი წილი უჭირავს.

პოსტკომუნისტურ გარდამავალ ქვეყნებში ნეკროეკონომიკის გარდა არსებობს ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიანი ნაწილი, ანუ, ავტორის ტერმინით, **ვიტალური ეკონომიკა** (წარმოდგება ლათინური "Vita"-საგან, რაც სიცოცხლეს ნიშნავს). მის შემსწავლელ თეორიას ვ. პაპავა უწოდებს ვიტაეკონომიკურ თეორიას, ანუ **ვიტაეკონომიკას.**

ნეკროეკონომიკა და ვიტაეკონომიკა პოსტკომუნისტური გარდამავალი ეკონომიკური სისტემის შემადგენელი ნაწილებია და მათ შორის არსებობს როგორც მსგავსება, ისე განსხვავებაც. მსგავსება მდგომარეობს იმაში, რომ ნეკროეკონომიკაში, ვიტაეკონომიკის მსგავსად, საქონლის წარმოება და მისი მიწოდება, პრინციპში, შესაძლებელია. განსხვავება კი ის არის, რომ ნეკროეკონომიკაში წარმოებულ საქონელზე არანაირი მოთხოვნა არ არსებობს. მაშასადამე, ნეკროეკონომიკაში ყიდვა-გაყიდვის ნებისმიერი ნებაყოფლობითი აქტი გამორიცხულია და შეუძლებელია წონასწორული ფასის არსებობა.

თეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისით, დიდი ინტერესს იწვევს ერთი ეკონომიკური სისტემის შიგნით ნეკროეკონომიკისა და ვიტაეკონომიკის თანაარსებობა – ურთიერთზემოქმედების ასპექტი. თუკი ჩვენ ნეკროეკონომიკას ჩამორჩენილობის და კონკურენტუნარობის სინონიმად მივიჩნევთ, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ მას, თუნდაც შეზღუდული სახით, ადგილი აქვს განვითარებულ საბაზრო სისტემაშიც. თუმცა, ამ შემთხვევაში, ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიან ნაწილთან კონკურენციაში იგი ისე ქრება, რომ არავითარ პრობლემას არ ქმნის. სწორედ ამით ხსნის ლ. პაპავა იმ ფაქტს, რომ "ტრადიციული ეკონომიკის", როგორც წესი, ნეკროეკონომიკას არ შეისწავლის. შესაბამისად, იგი დღის წესრიგში აყენებს "არატრადიციული ეკონომიკის" შექმნის აუცილებლობას.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ქვეყნებში პრინციპულად განსხვავებული სიტუაციაა. კერძოდ, აქ ნეკროეკონომიკის როლი გაცილებით მნიშვნელოვანია. "პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ეკონომიკა" მრავალწყობიანობით გამოირჩევა და მასში გამოიყოფა ხუთი ჯგუფი:

1. სახელმწიფო სექტორში არსებული ნეკროეკონომიკა;
2. სახელმწიფო სექტორში არსებული ვიტაეკონომიკა;
3. პრივატიზებული ნეკროეკონომიკა;
4. პრივატიზებული ვიტაეკონომიკა;
5. ახალი ინვესტიციების ბაზაზე შექმნილი კერძო სექტორის ვიტაეკონომიკა.

გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში ნეკროეკონომიკის არსებობას ლ. პაპავა ასაბუთებს ევოლუციონისტული და ინსტიტუციონალური თეორიების გამოყენებით. კერძოდ, ის გვთავაზობს "რუტინის" ცნებას, რომელშიაც იგულისხმება ფირმის (საწარმოს) ქცევის ჩამოყალიბებული წესები და ხერხები, რომლებიც არეგულირებენ ამ საწარმოების საქმიანობას. რუტინა ის ინსტიტუციონალური კატეგორიაა, რომელიც ათწლეულების მანძილზე ყალიბდებოდა ადმინისტრაციულ-მბრძანებლურ ეკონომიკაში. მას შემდეგაც კი, როცა ეს სისტემა აღარ არსებობს, ძველი რუტინა კვლავ რჩება და აიძულებს საწარმოებს იმუშაონ, თუმცა მათი პროდუქცია არავის ჭირდება. ჩვენი აზრით, ლ. პაპავასეული "რუტინა" შინაარსეულად ახლოსაა ცნობილი უნგრელი ეკონომისტის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, ი. კორნაის "რბილი საბიუჯეტო შეზღუდვის" პრინციპთან, რომელიც გვიხსნის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლურ ეკონომიკაში ე.წ. "გეგმიურად ზარალიანი" საწარმოების არსებობის მიზეზს. კომუნისტური ორიენტაციის მქონე ეკონომიკაში საწარმო ვალებს აგროვებდა და ზოგჯერ – შეგნებულადაც. შემდეგ მისი ხელმძღვანელობა სახელმწიფო ორგანოებში ამ ვალების ჩამოწერის საკითხს აყენებდა და, უმეტეს შემთხვევაში, თანხმობას იღებდა. ვალების ჩამოწერის ეს მექანიზმი რუტინად ტრანსფორმირებული იგივე რბილი საბიუჯეტო შეზღუდვაა, რომელიც პოსტკომუნისტურ გარდამავალ ეკონომიკაში "თავს ახალ – "საგადასახადო ამნისტიის"-საბურველში პერიოდულად ამჟღავნებს" (ლ. პაპავა).

ნეკროეკონომიკის შინაარსის ახსნა და პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკის განვითარებაზე მისი უარყოფითი ზეგავლენის ჩვენება საშუალებას იძლევა იგი ფართოდ იქნეს გამოყენებული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელების პროცესში. ეს უკანასკნელი გულისხმობს ზემოაღნიშნული ხუთი ჯგუფის მიმართ სახელმწიფოს მხრიდან დიფერენცირებულ მიდგომას. "ახალი", ანუ

საბაზრო ეკონომიკის შესაბამისი რუტინის ფორმირება საწარმოთა მეხუთე ჯგუფში – ახლადშექმნილ კერძო სექტორში ხდება, რის გამოც ყველაზე მეტი ყურადღება ამ ჯგუფს უნდა მიექცეს – ხელი უნდა შეეწყოს ამ სექტორის ფეხზე დადგომას, გაფართოებას და განვითარებას. ამასთანავე, უნდა განხორციელდეს პირველი და მესამე ჯგუფის არეალის შეზღუდვა.

ძველი რუტინის დაძლევის თვალსაზრისით, ქართველი მეცნიერი ხაზს უსვამს სისტემური ინსტიტუციონალური გარდაქმნის აუცილებლობას. პირველ რიგში საკითხი შეეხება გაკოტრების შესახებ კანონის ამოქმედებას. ლ. პაპავა ერთგვარი სინანულით შენიშნავს, რომ ეს კანონი "მკვდრადშობილია", ანუ ნეკროკანონია, და მის შესაბამისად, საქართველოში არც ერთი ფაქტობრივად გაკოტრებული საწარმო იურიდიულად არ გაკოტრებულა.

ინსტიტუციონალურ სფეროში არსებულ სირთულეებს ისიც განაპირობებს, რომ ნეკროეკონომიკურ საწარმოებს **მიმიკრია** ("**mimicry**" ბერძნული სიტყვაა და შეგუებას ნიშნავს. ბიოლოგიაში ის გულისხმობს ზოგი სახეობის ცხოველებისა და მცენარეების თავდაცვით შეგუებას, ფორმით ან ფერით დამსგავსებას გარემო საგნებთან, ცხოველებთან და მცენარეებთან) ახასიათებს. პოსტკომუნისტურ გარდამავალ ეკონომიკაში ნეკროეკონომიკური ტიპის საწარმოები ხშირად ფორმით საბაზრო ეკონომიკის ფირმებს ემსგავსებიან, თუმცა მათი ძველი შინაარსი უცვლელი რჩება.

ამრიგად, ლ. პაპავას აზრით, "საბაზრო სისტემის შესატყვისი "რუტინის" ჩამოყალიბება, პოსტსაქმოსნების მეწარმეებით ჩანაცვლება და შედეგად ნეკროეკონომიკის მოსპობა მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების ხელშემწყობი ინსტიტუტების შექმნით იქნება შესაძლებელი. ნეკროეკონომიკის მოსპობა კი პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ეკონომიკის კაპიტალისტურ ეკონომიკად გარდაქმნის პროცესის დასრულების ძირითადი და თანაც უტყუარი ინდიკატორია". აღნიშნულს ჩვენ დაეუმატებთ იმას, რომ ნეკროეკონომიკის აღმოსაფხვრელად ასევე აუცილებელია ხელისუფლების პოლიტიკური ნება და ფართო საზოგადოებრივი კონსენსუსი.

ინსტიტუციონალური თეორიის თანახმად, ინსტიტუციონალური ნორმებისა და წესების მატარებლები ადამიანები არიან. საკითხი აქ

შეეხება არა კონკრეტულ ინდივიდებს, არამედ ადამიანთა ქცევის ისტორიულად ჩამოყალიბებულ (განსაზღვრულ) მოდელს. ლ. პაპავას მოსაზრების თანახმად, "ნეკროეკონომიკის აღმწარმოებელ რუტინას განაპირობებს იმ ადამიანის ქცევა, რომელიც მბრძანებლური ეკონომიკის პირობებში ჩამოყალიბებული **homo soveticus**-იდან (ანუ სახელმწიფოს მიერ ჩაგრული და მთლიანად მასზე დამოკიდებული ადამიანიდან) საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი ადამიანის ტიპზე – **homo economicus**-ზე (ანუ ადამიანზე, რომლის განმსაზღვრელი მოტივებია ოჯახში მაქსიმალური სარგებლიანობის, ხოლო ფირმაში – მაქსიმალური მოგების მიღება) გარდამავალ პროცესში იმყოფება ყველა იმ ცვლილების გათვალისწინებით, რომლებიც განიცადა ამ კატეგორიამ სმიტის შემდგომ ეპოქაში". კელეევის ლოგიკიდან გამომდინარე, **homo economicus**-ისა და ა **homo soveticus**-ის გვერდით, ლ. პაპავა ამკვიდრებს **homo transformaticus**-ის ახალ ცნებას, რომელსაც პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის "მთავარ გმირს" უწოდებს. ეს არის ადამიანი, რომელმაც "ვერ შეძლო მთლიანად განთავისუფლებულიყო სახელმწიფოს წინაშე შიშისაგან და მის ხარჯზე არსებობის ჩვევისაგან, თუმცა, იმავდროულად, იწყებს მოქმედებას მაქსიმალური სარგებლიანობისა და მოგების მიღებისათვის თავისი კერძო ინტერესებიდან გამომდინარე". **homo transformaticus**-ის წინამორბედად მეცნიერი მიიჩნევს ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკის "ჩრდილოვან სექტორში" დაკავებულ ადამიანებს, რომლებსაც ეწოდებათ არა "მეწარმეები", არამედ საქმოსნები. "ტრანსფორმაციული ადამიანის ეკონომიკურ ადამიანად გადაქცევის მსგავსად, საქმოსნების მეწარმეებად გადაქცევაც რთული, წინააღმდეგობრივი და საკმაოდ ხანგრძლივი პროცესია, რომელშიაც **homo transformaticus** სამეწარმეო სფეროში პოსტსაქმოსნის სახით გეველინება. ეს უკანასკნელი დგას ნეკროეკონომიკის უკან როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორში. "პოსტსაქმოსნები", იყენებენ რა ძველ კავშირებს, აღწევენ სახელმწიფო სტრუქტურებში – როგორც პარლამენტში, ისე მთავრობაში. თავიანთი გავლენით ცდილობენ გაამართლონ და გაახანგრძლივონ ნეკროეკონომიკის არსებობა.

7. VIII. 3. ნეკროეკონომიკის ზომბირება

ეკონომიკის მკვდარი სამყაროს პაპავასეული ანალიზი მხოლოდ ნეკროეკონომიკით არ შემოიფარგლება. მასთან ერთად მეცნიერი იკვლევს "ზომბი-ეკონომიკის" ფენომენს, რომელიც გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩაისახა იაპონიაში. "ზომბი-ეკონომიკის საფუძველს წარმოადგენს არაგადახდისუნარიანი, ფაქტობრივად გაკოტრებული ფირმები, რომლებიც იმავდროულად განაგრძობენ ფუნქციონირებას, რის გამოც მათ "ზომბებს" უწოდებენ". მათი არსებობის ძირითადი ფინანსური წყაროა დაკრედიტების სისტემა, რომელსაც ახორციელებს "ზომბი-ბანკები". ისინი შეღავათიანი პირობებით (საშუალო საბაზროზე დაბალი საპროცენტო განაკვეთით) აძლევენ კრედიტებს ზომბი-ფირმებს. ზომბი-ბანკების უკან კი, როგორც წესი, დგას მთავრობა, რომელიც გასცემს სამთავრობო გარანტიებს და ახორციელებს დეპოზიტების დაზღვევას. ლ. პაპავა ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ზომბი-ეკონომიკა, ნეკროეკონომიკისაგან განსხვავებით, საბაზრო ეკონომიკის პროდუქტია, თუმცა, ნეკროეკონომიკის მსგავსად, ისიც მძიმე ტვირთად აწვება ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიან ნაწილს და წარმოქმნის ასეთი უარყოფითი ზეგავლენის რამდენიმე მიმართულებას:

- ბაზარზე ჯანსაღი ფირმების გაჩენისა და არსებობის შესაძლებლობის შეზღუდვა;
- ჯანსაღი ფირმების ზომბი-ფირმებად გადაქცევის სტიმულის წარმოქმნა;
- უზარმაზარი რესურსების არაეფექტიანი ხარჯვა;
- მთელი ეკონომიკის ეფექტიანობის დაქვეითება.

ავტორის აზრით, ზომბი-ეკონომიკა ფინანსურ კრიზისში იღებს სათავეს და აქ შემდეგი მექანიზმი მოქმედებს: რეცესიის პირობებში კომპანიებს უზარმაზარი ფინანსური დანაკარგები უჩნდებათ, უმუშევრობა მატულობს, ხელფასები მცირდება და ზოგადად ცხოვრების დონე ქვეითდება. ამ დროს, როგორც წესი, კომპანიები მთავრობისაგან ითხოვენ ფინანსურ დახმარებას და ისიც იძულებულია დააკმაყოფილოს ეს მოთხოვნა, რათა თავიდან აიცილოს ეკონომიკური კოლაპსი. ყოველივე აღნიშნული განსაკუთრებით რელიეფურად გამოვლინდა 2007-2009 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის დროს, რომლისგანაც თავის დაღწევა სახელმწიფოს

მხრიდან კერძო სექტორისადმი უზარმაზარი ფინანსური დახმარების გაწევით მოხერხდა.

ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი რაღაც მომენტში მთავრდება და საბაზრო ეკონომიკა მისგან მემკვიდრეობით იღებს არასიცოცხლისუნარიან ნაწილს, რომელიც ცდილობს სტაგნაციის პერიოდში მიღებული ფინანსური მხარდაჭერის სისტემის შენარჩუნებას. ასე ყალიბდება ზომბი-ეკონომიკის რუტინა, რომლის მატარებელია არა უბრალოდ **homo economicus**-ი, არამედ "მისი ისეთი მუტანტი, რომელიც ფინანსური კრიზისის გამო დეფორმირებული საბაზრო ეკონომიკის პირობებთან შეგუების, ადაპტირების პროცესში ჩამოყალიბდა". ამ მუტანტს ლ. პაპავა უწოდებს **zombie-economicus**. ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, შესაძლებელია გაკეთდეს რამდენიმე დასკვნა:

- ზომბი-ეკონომიკა, როგორც ასეთი, ფინანსურ კრიზისში იღებს სათავეს;
- ზომბი-ეკონომიკა აღწარმოებადი ფენომენია, რასაც განაპირობებს კრიზისის პირობებში ჩამოყალიბებული ფირმების ქცევის წესი, ანუ ზომბი-ეკონომიკის რუტინა;
- ზომბი-ეკონომიკის რუტინის მატარებელია **zombie-economicus**, რომელიც **homo economicus**-ის მუტანტს წარმოადგენს.

პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ქვეყნების ეკონომიკა გლობალური ეკონომიკის შემადგენელი ნაწილია და გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ამ ტიპის ეკონომიკაზე. ეს ზეგავლენა სხვადასხვა მიმართულებით ვლინდება. პროფ. ლ. პაპავას ყურადღების ცენტრში ექცევა მისი ერთ-ერთი ყველაზე რთული და ეკონომიკურ ლიტერატურაში ნაკლებად შესწავლილი ასპექტი – ნეკროეკონომიკის ზომბირება. იგი მიუთითებს, რომ "პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ქვეყნებისათვის ეკონომიკის ზომბირების საფრთხე ნეკროეკონომიკის გამოც არის დამძიმებული". ამ მსჯელობიდან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ მეცნიერი ნეკროეკონომიკის ზომბირებას ზოგადად ეკონომიკის ზომბირების ნაწილად განიხილავს. შესაბამისად, ნეკროეკონომიკის ზომბირება "მკვდარი ეკონომიკის" თეორიის ელემენტია. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციისა და პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ქვეყნების ეკონომიკაში განვითარებული ფინანსური კრიზისი ხელს უწყობს ისეთი სამთავრობო პროგრამების შემუშავება-

რეალიზებას, რომლებიც გულისხმობს გაკოტრების პირას მდგარი ფირმებისა და ბანკების ფინანსურ მხარდაჭერას. ამ მიზნით მნიშვნელოვნად არის გააქტიურებული გრძელვადიანი შეღავათიანი დაკრედიტებისა და ინვესტირების მიზნით შექმნილი სხვადასხვა სახელმწიფო სტრუქტურები. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკურ თეორიაში კარგა ხანია დამტკიცებულია და მსოფლიო გამოცდილებითაც დადასტურებულია ეკონომიკის სახელმწიფო შეღავათიანი დაკრედიტების დამღუპველი ხასიათი, განვითარებული და პოსტკომუნისტური ქვეყნებიც ფინანსური კრიზისის წინააღმდეგ ისევ და ისევ ამ ინსტრუმენტს მიმართავენ" – აღნიშნავს ლ. პაპავა. მაშასადამე, პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის ქვეყნებში ადგილი აქვს ნეკროეკონომიკის ზომბირებას, რაც "ბევრად უარესია, ვიდრე უბრალოდ განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის ზომბირება". სიტუაციის სირთულეს განაპირობებს ის გარემოება, რომ გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში ნეკროეკონომიკა შედარებით დიდი მასშტაბითაა წარმოდგენილი, მისი ზომბირება კი ძალიან ართულებს და ახანგრძლივებს ნეკროეკონომიკის ლიკვიდაციის პროცესს.

პრობლემის კვლევის ლოგიკა განაპირობებს ნეკროეკონომიკისა და ზომბი ეკონომიკის კატეგორიათა შედარებით დახასიათებას. ავტორის მიერ კეთდება დასკვნა, რომ ნეკროეკონომიკის დაძლევა, როგორც სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი მიზანი, გაცილებით უფრო ადვილია, ვიდრე ზომბი-ეკონომიკის გადალახვა. პირველი შეიძლება განხორციელდეს გარდამავალი და პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის განვითარებულ საბაზრო ეკონომიკად ტრანსფორმაციის შედეგად, ხოლო ზომბი-ეკონომიკის დაძლევის ერთადერთ გზად მიჩნეულია გაკოტრების შესახებ კანონმდებლობის ეფექტიანი გამოყენება, რაც, ლ. პაპავას, აზრით, ჯერჯერობით მიუღწეველია არამარტო პოსტკომუნისტურ, არამედ ბევრ განვითარებულ ქვეყანაშიაც.

პროფ. ლ. პაპავას თეორიას ბევრი დადებითი მხარე გააჩნია. ჩვენი აზრით, მათ შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია მისი გახსნილობა, რაც საშუალებას იძლევა:

- მოცემული თეორიული სისტემა გაღრმავდეს და დაკონკრეტდეს გლობალურ ეკონომიკაში პერმანენტულად მიმდინარე პროცესების ანალიზის საფუძველზე;

• ჩამოყალიბდეს მოსალოდნელი ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების პროგნოზირების ქმედით თეორიულ-მეთოდოლოგიურ ინსტრუმენტად;

• მოხდეს მოცემული თეორიის ინტეგრირება ზოგიერთ სხვა საინტერესო და აქტუალურ კონცეფციებთან.

ჩამოთვლილთაგან შევჩერდებით მესამე მიმართულებაზე. ჩვენი აზრით, ძალიან მნიშვნელოვნია ნეკროეკონომიკის ზომბირების ურთიერთკავშირის შესწავლა შუმპეტერისეული ევოლუციონისტური თეორიის იმ ფუნდამენტურ პრინციპთან, რომელიც შეეხება ეკონომიკური აგენტის ორი ტიპის –ნოვატორისა და კონსერვატორის გამოყოფას და მათი ურთიერთმიმართების დიალექტიკას. შუმპეტერის თანახმად (როგორც ჩვენ ეს უკვე ენახეთ წინა ლექციაში), ეკონომიკის პროგრესს განსაზღვრავს უწყვეტი კონკურენცია ნოვატორებსა და კონსერვატორებს შორის. სამეურნეო საქმიანობის დაწყებისას ნოვატორი რესურსებზე მოთხოვნის გაზრდით, ხელს უწყობს მათზე ფასების მატებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უარესდება კონსერვატორის მდგომარეობა, რომლის პროდუქციაც დაბალი ხარისხის გამო არაკონკურენტუნარიანია და არ არსებობს (ან ძალზე შეზღუდულია) მასზე მოთხოვნა. მაშასადამე, კონსერვატორის საქმიანობა ზარალიანია და მას არ შეუძლია არსებობა გარედან დახმარების გარეშე. ამასთანავე, შუმპეტერის პარადიგმის თანახმად, რომელსაც ეწოდება მკაცრი **საბიუჯეტო შეზღუდვის თეორემა**, არცერთი კომერციული ბანკი არ გასცემს კრედიტს კონსერვატორის ფინანსური დანაკარგების ასანაზღაურებლად. ამ შემთხვევაში რა ვუყოთ იმ ფაქტს, რომ ეკონომიკის ზომბირება გულისხმობს შუმპეტერისეული მკაცრი საბიუჯეტო შეზღუდვის პირობის დარღვევას? რა არის ეს – ამ თეორემის უარყოფა, თუ მისი მოდიფიცირება? ეს არის შეკითხვები, რომლებზედაც პასუხის გაცემა შემდგომ გაღრმავებულ კვლევას მოითხოვს. ასევე მნიშვნელოვანია ზომბი-ფირმებისა და ზომბი-ბანკების დაფინანსების მექანიზმის არსის, აღნიშნულ პროცესებში სახელმწიფოს მონაწილეობის ხარისხის და სხვა ასპექტების შესწავლა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ პროფ. ვლადიმერ (ლადო) პაპავას "ნეკროეკონომიკის ზომბირების თეორია" მისი შემდგომი განვითარება-სრულყოფის მნიშვნელოვან შინაგან იმპულსს შეიცავს.

ლიტერატურა:

ვ. პაპავა. "ნეკროეკონომიკა". ჟურნ. "მაკრო მიკრო ეკონომიკა". 2000, №10.

ვ. პაპავა. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბ., 2002.

ვ. პაპავა. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბ., 2005.

ვ. პაპავა. ფინანსური კრიზისი და ეკონომიკის ზომბირების საფრთხე. წიგნში: პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული II. თბ., 2009.

ვ. პაპავა. გლობალური ფინანსური კრიზისი და ნეკროეკონომიკის ზომბირების საფრთხე (თეორიული ასპექტები). წიგნში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. 8. თბ., 2010.

ვ. პაპავა. ნეკროეკონომიკის ზომბირება. თბ., 2010.

ვ. პაპავა. არატრადიციული ეკონომიკსი. თბ., 2011.

V. Papava. Necroeconomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalizm. New-York, iUniverse. 2005.

В.Г. Папава., Т.А. Беридзе. Очерки политической экономии посткоммунистического капитализма. М., 2005.

ა. ოსლუნდი. ფიქრები საქართველოზე. (თარგმანი რეცენზიისა – Eslund Anders, "Georgia on My Mind", " The International Economy Magazine, Winter, 2006. რეცენზია წიგნზე – Vladimer Papava. Necroekonomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalizm (Lessons from Georgia). . New-York, iUniverse. 2005.

ნ. კაკულია. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციონალური თავისებურებები და "ევოლუციური თეორია". ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2009, № 3, გვ. 37-46.

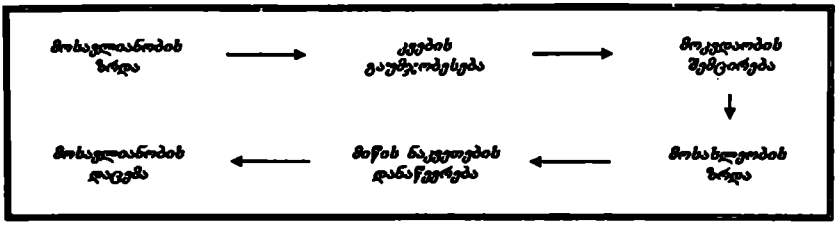
ე. მექვაბიშვილი. "ნეკროეკონომიკის ზომბირება" – შექმნილია ახალი ეკონომიკური თეორია. რეცენზია ვ. პაპავას ნაშრომზე "ნეკროეკონომიკის ზომბირება". თბ., 2010. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი". 2011, №1, გვ. 185-191

განვითარება მრავალგანზომილებიანი მოვლენაა, რომელიც მოიცავს ღრმა ცვლილებებს ქვეყნების ტექნიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ სფეროებში. განვითარების თეორიის ქვეშ, როგორც წესი, იგულისხმება ე.წ. "მესამე სამყაროს" ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების პრობლემები. დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამ თეორიას მრავალი ნაშრომი აქვს მიძღვნილი. მათ უმეტესობას აერთიანებს იდეა თანამედროვე განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური პრობლემების ანალოგიურობისა იმ პრობლემებთან, რომელთა გადაჭრაც წარსულში მოუხდათ ამჟამად ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებს. აქედან გამომდინარე, კეთდება დასკვნა განვითარებადი ქვეყნების საბაზრო გარემოს ანალიზისათვის კლასიკური და ნეოკლასიკური თეორიების, ხოლო სახელმწიფო სექტორის ანალიზისათვის კეინზიანური და ნეოკეინზიანური მოდელების გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ.

ლექცია IX - განვითარების კეინზიანური მოდელები

8. IX. 1. "სიღარიბის მანკიერი წრეების" თეორია

მოცემული თეორია აღმოცენდა დაბალგანვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის ანალიზისათვის ეკონომიკური წონასწორობის თეორიის გამოყენების საფუძველზე. ტერმინი "სიღარიბის მანკიერი წრე" ჯერ კიდევ 1950-იან წლებში შემოგვთავაზეს მეცნიერებმა გ. ზინგერმა და რ. პრებიშმა. მათ სცადეს დაბალი განვითარების დაკავშირება ეკონომიკური და დემოგრაფიული ფაქტორების კრებულთან. უმთავრეს დებულებას კი წარმოადგენდა მყარი **თანაფარდობის არსებობა მოსახლეობის ზრდასა და ეკონომიკური პირობების ცვლილებას შორის.** ეს მეცნიერები ამტკიცებდნენ, რომ ცხოვრების დონის ზრდა ჩვეულებრივ "იჭმევა" მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდით. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ ამერიკელი მეცნიერის, ჰ. ლიბერსტაინის "კვაზისტაბილური წონასწორობის თეორია". (იხ. სქემა 1.)

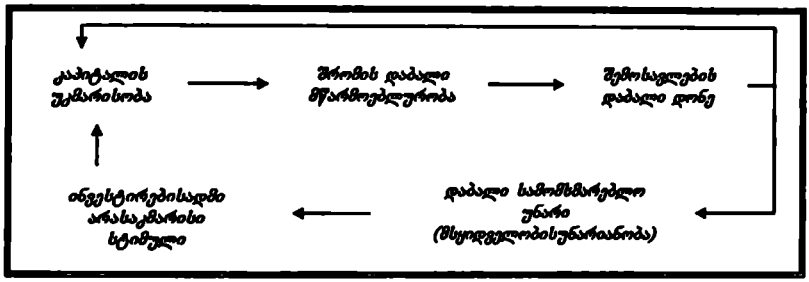

სქემიდან ჩანს, რომ სოფლის მეურნეობაში შრომის მწარმოებლურობის ზრდის შედეგად თუკი იზრდება საშუალო სულადობრივი შემოსავალი, მისი ნეიტრალიზება სწრაფად ხდება მოსახლეობის რაოდენობის ზრდით. ეს უკანასკნელი, ლიბერსტაინის აზრით, განაპირობებს კვების გაუმჯობესებას, რაც თავის მხრივ, იწვევს მოკვდაობის შემცირებას და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გაზრდას. მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა კი იწვევს საზოგადოების განკარგულებაში არსებულ რესურსებზე (პირველ რიგში მიწაზე) გაზრდილ ზეწოლას. მიმდინარეობს მიწის ნაკვეთების დანაწევრება, რაც ამცირებს მოსაგლიანობას.

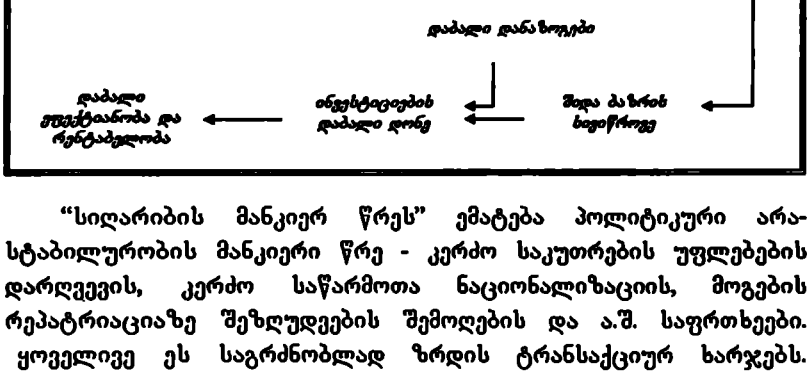
თანამედროვე რეალობა ადასტურებს ლიბერსტაინის ზემოთმოყვანილი სქემის სისწორეს. "დემოგრაფიული აფეთქების" შელეგად აზიის, აფრიკის, ლათინური ამერიკისა და ოკეანიის წილად მოდის დედამიწის მოსახლეობის თითქმის 80 %. პროგნოზების თანახმად, მომავალში მათი ხვედრითი წილი კიდევ უფრო გაიზრდება. რაც შეეხება აღნიშნული რეგიონების ხვედრით წილს მსოფლიო ეკონომიკაში, იგი გაცილებით უფრო მოკრძალებულია. ამრიგად, მესამე სამყაროს ქვეყნებში რესურსებზე ზეწოლა გაცილებით უფრო ძლერია, ვიდრე ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში.

"სიღარიბის მანკიერი წრის" თეორიის მეორე ნაირსახეობაა ის თეორიები, რომლებიც მესამე სამყაროში სტაგნაციას ხსნის შიდა ბაზრის სივიწროვით, ან/და მოდერნიზაციისათვის საჭირო სახსრების უკმარისობით. ასეთი შეხედულება გააჩნია მეცნიერ რ. ნურკსეს. კაპიტალის უკმარისობა, მისი აზრით, განსაზღვრავს შრომის მწარმოებლურობის დაბალ დონეს, რომელიც შემოსავლების დაბალი დონის მიზეზია. ამას თან მოსდევს მოსახლეობის სუსტი სამომხმარებლო უნარი და ინვესტირებისადმი არასაკმარისი სტიმულები. დანაზოგების შეზღუდულობა და კაპიტალდაბანდებების მიმართ დაუინტერესებლობა გვეელინება მსგავსი საზოგადოების

ტიპიურ კლავწარმოებად თვისებად. კაპიტალის უკმარისობით გამოწვეული ნურკსეს "მანკიერი წრე" სქემატურად ასე გამოიყურება (სქემა 2):

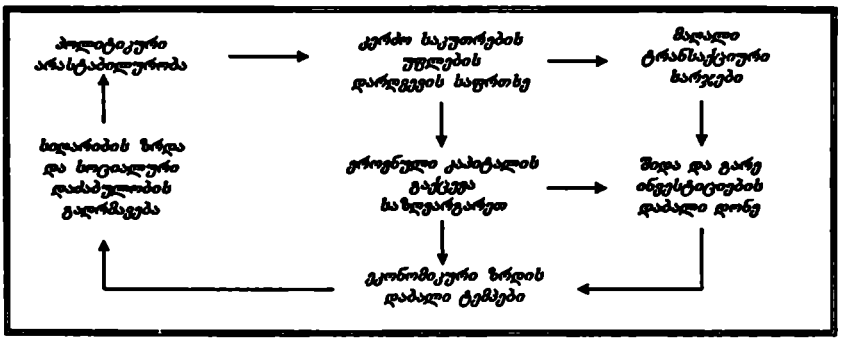

კეინზიანური ტრადიციის მიხედვით, "სიღარიბის მანკიერი წრე" პირდაპირ არის დაკავშირებული შემოსავლების დაბალ დონესთან, რაც თავის მხრივ, განაპირობებს მოხმარებისა და დაზოგვის დაბალ დონეებს. მოხმარების დაბალ დონეს თან მოსდევს არაეფექტიანი მოთხოვნა, რომელიც განსაზღვრავს შიდა ბაზრის სივიწროვეს და ინვესტიციების ზრდის დაბალ ტემპს. ეს უკანასკნელი კი იწვევს წარმოების დაბალეფექტიანობას, რასაც თან მოსდევს შემოსავლების დაბალი დონე. "სიღარიბის მანკიური წრის" კეინზიანური ინტერპრეტაცია მოცემულია სქემა 3-ზე:

"სიღარიბის მანკიერ წრეს" ემატება პოლიტიკური არასტაბილურობის მანკიერი წრე - კერძო საკუთრების უფლებების დარღვევის, კერძო საწარმოთა ნაციონალიზაციის, მოგების რეპატრიაციაზე შეზღუდვების შემოღების და ა.შ. საფრთხეები. ყოველივე ეს საგრძნობლად ზრდის ტრანსაქციურ ხარჯებს.

სიღარიბის ზრდა და სოციალური კონფლიქტების გამწვავება სხვადასხვა ექსტრემისტული ჯგუფების გააქტიურების მიზეზი ხდება, რაც ქმნის პოლიტიკური რყევების საფრთხეს. განვიხილოთ პოლიტიკური და ეკონომიკური არასტაბილურობის ურთიერთკავშირის სქემა (სქემა 4).

"სიღარიბის მანკიერი წრის" თეორიის ლოგიკურ განვითარებად გვეელინება თვითუზრუნველმყოფელ **(Self-Sustained Growth)** ეკონომიკურ ზრდაზე გადასვლის თეორია.

8. IX. 2. თვითუზრუნველმყოფელ (Self-Sustained Growth) ეკონომიკურ ზრდაზე გადასვლის თეორია.

უოლტ როსტოუ

აღნიშნული თეორია ჩამოაყალიბა ამერიკელმა მეცნიერმა **უოლტ როსტოუმ** 1956 წელს, რომლის მთავარი აზრი მდგომარეობს ტრადიციული საზოგადოებიდან თანამედროვე დასავლური ტიპის საზოგადოებაზე გადასვლის დასაბუთებაში. ამ მოსაზრების განვითარების შედეგად 1960-იანი წლების დასაწყისში როსტოუმ საზოგადოებას შესთავაზა **ეკონომიკური ზრდის სტადიების თეორია.**

თავდაპირველად მოცემული იყო სამი სტადია: ტრადიციული საზოგადოება **(The Traditional Society)**, ბიძგისათვის წინაპირობების მომზადება **(The Preconditions for Take-Off)** და ბიძგი **(The Take-Off)**. მოგვიანებით მან დაამატა კიდევ ორი სტადია: სიმწიფისაკენ მოძრაობა **(The Drive to Maturity)** და მაღალი მასობრივი მოხმარების ეპოქა **(The**

Age of High Mass Consumption). სტადიების გამოყოფის კრიტერიუმს წარმოადგენდა ტექნიკურ-ეკონომიკური მახასიათებლები: ტექნიკის განვითარების დონე, მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურა, ეროვნულ შემოსავალში წარმოებრივი დაგროვების ხვედრითი წილი, მოხმარების სტრუქტურა და ა.შ. პირველი სტადიისათვის (ტრადიციული საზოგადოებისათვის) დამახასიათებელია შემდეგი ნიშნები:

• შრომისუნარიანი მოსახლეობის არანაკლებ 75% დასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში;

• ეროვნული შემოსავალი ძირითადად არამწარმოებლურად გამოიყენება;

• საზოგადოებას გააჩნია მკაცრად იერარქიული სტრუქტურა: პოლიტიკური ძალაუფლება ეკუთვნის მიწათმფლობელებს ან ცენტრალურ მთავრობას.

მეორე სტადიაზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები ტარდება ეკონომიკის არასამრეწველო სფეროებში: სოფლის მეურნეობაში, ტრანსპორტზე და საგარეო ვაჭრობაში. მესამე სტადია მოიცავს შედარებით მოკლე დროის პერიოდს (20-30 წელიწადი). ამ სტადიაზე განსაკუთრებით სწრაფად იზრდება კაპიტალდაბანდებები და მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული პროდუქცია; ახალი ტექნიკა სწრაფად ინერგება მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში. ზრდა თავდაპირველად შეეხება დარგების მცირე ჯგუფს (ე.წ. "ლიდერი რგოლი"), მოგვიანებით კი მთელ ეკონომიკაზე ვრცელდება. ავტომატური და თვითუზრუნველმყოფელი ეკონომიკური ზრდის განხორციელებისათვის აუცილებელია მინიმუმ სამი პირობა მაინც: ეროვნულ შემოსავალში წარმოებრივი ინვესტიციების მკვეთრი (ორჯერ მაინც) გადიდება, მრეწველობის ერთი ან რამდენიმე სექტორის უსწრაფესი განვითარება და საზოგადოების მოდერნიზაციის მომხრეთა პოლიტიკური გამარჯვება ტრადიციული საზოგადოების მხარდამჭერ ძალებზე. ზრდის მეოთხე სტადია, როსტოუს მიხედვით, ხასიათდება როგორც ტექნიკური პროგრესის ხანგრძლივი ეტაპი. მეცნიერი გამოჰყოფს ამ სტადიის დასაწყისებს სხვადასხვა ქვეყნების მიხედვით. კერძოდ: დიდ ბრიტანეთში იგი დაიწყო 1850 წელს, აშშ-ში – 1900, საფრანგეთსა და გერმანიაში – 1910, კანადაში – 1920, შვედეთში – 1930, იაპონიაში – 1940, რუსეთში (სსრკ) – 1950 წელს. ამ სტადიისათვის დამახასიათებელი იყო

ურბანიზაციის პროცესი, კვალიფიციური შრომის ხვედრითი წილის ამაღლება შრომის საერთო დანახარჯებში, წარმოების მართვის ფუნქციის კონცენტრირება მაღალკვალიფიციური მმართველების – "ტოპ-მენეჯერების" ხელში.

უ. როსტოუმ თავის უფრო გვიანდელ ნაშრომში "ზრდის პოლიტიკა და სტადიები" (1971) - ჩამოთვლილ ხუთ სტადიას დაამატა მეექვსე – "ცხოვრების ხარისხის ძიება" და წინა პლანზე წამოწია ადამიანის სულიერი განვითარების მნიშვნელობა. შემოსავლების ზრდის თვალსაზრისით, როსტოუს კონცეფციაში "ტრადიციული საზოგადოებისათვის" ნიშანდობლივია საშუალო სულადობრივი შემოსავლის მუდმივად დაბალი დონე. მეორე სტადიაზე საშუალო სულადობრივი შემოსავალი იწყებს ზრდას, მაგრამ ჯერ კიდევ ნაადრევია მის არსებით ცვლილებაზე საუბარი. მხოლოდ "ბიძგის" სტადიაზე არსებითად იზრდება შრომის მწარმოებლურობა, რის საფუძველზეც მიიღწევა მოსახლეობის თვისობრივად სხვა (უფრო მაღალი) ცხოვრების დონე და, რაც მთავარია, იქმნება ზრდის ციკლური ხასიათის წანამძღვრები.

განვითარება, მოცემული მიდგომის ჩარჩოებში, განიხილება როგორც ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების სინონიმი. ღრმა სოციალური და ინსტიტუციური ცვლილებების საკითხი ერთგვარად ჩრდილშია მოქცეული, წინა პლანზე კი გამოდის ინვესტიციების მოცულობისა და მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპების თანაფარდობის საკითხი.

უ. როსტოუს კონცეფცია წინგადადგმული ნაბიჯია ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში, თუმცა იგი არა არის დაზღვეული გარკვეული ხარვეზებისაგან. კერძოდ:

• ეკონომიკური ურთიერთობები დახასიათებულია არა სისტემურად, არამედ განხილულია მისი ცალკეული ელემენტები და ანალიზის მიღმაა დატოვებული განვითარების სოციალურ-პოლიტიკური მხარეები;

• ერთი სტადიიდან მეორეზე გადასვლის რაოდენობრივი კრიტერიუმი საკმაოდ ბუნდოვანი და აბსტრაქტული ხასიათისაა;

• კონცეფციაში აქცენტი გაკეთებულია ეროვნულ შემოსავალში ინვესტიციების ხვედრითი წილის გაორმაგების მომენტზე, რაც არ დასტურდება ისტორიული გამოცდილებით (ამასთან დაკავშირებით **საიმონ კუზნეცი** შენიშნავდა, რომ როსტოუს სქემა უფრო

შეესაბამებოდა "კომუნისტური ტიპის აღმავლობას", რადგანაც სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის პროცესში მართლაც მოხდა წარმოებრივი დაგროვების ნორმის გაორმაგება).

აღნიშნული ხარვეზების მიუხედავად, თვითუზრუნველმყოფელ ზრდაზე გადასვლის კონცეფციამ დიდი ზეგავლენა იქონია "მესამე სამყაროს" ლიდერებზე და გამოყენებული იქნა მოდერნიზაციის ახალი თეორიის – "დიდი ბიძგის" კონცეფციის შესაქმნელად.

8. IX. 3. "დიდი ბიძგის" თეორიები

პოლ როზენშტეინ-როდანი

"დიდი ბიძგის" **(Big Push)** თეორია წარმოადგენს ორი კონცეფციის – "სიღარიბის მანკიერი წრის" და "თვითუზრუნველმყოფელი ზრდის" ერთგვარ სინთეზს. აღნიშნული თეორიის ფუძემდებელია ავსტრიელი ეკონომისტი **პოლ როზენშტეინ-როდანი**, რომელმაც იგი ჩამოაყალიბა ჯერ კიდევ 1943 წელს. მოგვიანებით "დიდი ბიძგის" თეორია გაიზიარეს რიგმა ეკონომისტებმა (რ. ნურკსე, ჰ. ლიბერსტაინი, ა. ჰირშმანი, გ. ზინგერი და სხვ). მოცემული თეორია გამოიყენებოდა კოლონიური ბატონობისგან განთავისუფლებული ქვეყნების მოდერნიზაციის აუცილებლობის დასასაბუთებლად. "დიდი ბიძგის" თეორიის ცენტრში აღმოჩნდა პირველადი ინდუსტრიალიზაციის პრობლემა, რომელიც მუშავდებოდა კეინზიანური ანალიზის ტრადიციების გათვალისწინებით. მთავარი ყურადღება ეთმობოდა ავტონომიური ინვესტიციების როლს, რომლებიც განპირობებული იყო ეროვნული შემოსავლის ზრდაზე ორიენტირებული სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკით. კეინზიანელები მზად არ აღმოჩნდნენ ამ პრობლემის გადასაჭრელად, ვინაიდან კეინზიანური მოდელი განიხილავდა მხოლოდ მოკლევადიანი პერიოდის დეპრესიულ ეკონომიკას. საჭირო იყო მისი განერცობა გრძელვადიან პერიოდში მიმდინარე პროცესების ანალიზით. სწორედ ამგვარ მცდელობას ჰქონდა ადგილი **რ. ჰაროდისა** და **ე. დომარის** მხრიდან. ეკონომიკური ზრდის მთავარ მაჩვენებელს მათ მოდელში წარმოადგენდა ინვესტიციების მოცულობა, წარმოების ტექნოლოგია კი აღიწერებოდა **ვ. ლეონტიევის** ფუნქციით, რომელშიაც კაპიტალის ზღვრული მწარმოებლობა იყო

მუდმივი, შრომა კი არ წარმოადგენდა დეფიციტურ რესურსს. შრომის ბაზარზე ჭარბი მიწოდება იწვევდა ფასების დონის მუდმივობას.

ე. დომარი ამოდის მუდმივი კაპიტალდაბანდებებიდან (K/Y) და დაგროვების ნორმისაგან (S). გამოშვება რეალურად დამოკიდებულია მხოლოდ ერთი რესურსსზე – კაპიტალზე. გაანგარიშების გასამარტივებლად საინვესტიციო ლაგი ნულის ტოლია. ერთობლივი მოთხოვნის ნამატი დამოკიდებულია ინვესტიციების ნამატზე:

$$\Delta y = m\Delta y = \frac{1}{1-c}\,\Delta y = \frac{1}{S}\,\Delta I$$

სადაც m – დანახარჯთა მულტიპლიკატორია, c – მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილება, S – დაზოგვისადმი ზღვრული მიდრეკილება. ერთობლივი მიწოდება შეიძლება შემდეგნაირად ჩაიწეროს:

$$\Delta y = \alpha\,\Delta k, \quad \text{ანუ} \quad \Delta y = \alpha I$$

სადაც α – კაპიტალის ზღვრული მწარმოებლურობაა, I – ინვესტიციები. ვინაიდან კაპიტალის ზღვრული მწარმოებლურობა ტექნოლოგიებითაა განსაზღვრული და სწრაფად არ იცვლება, ამიტომ α = const. წონასწორობის პირობებში ერთობლივი მოთხოვნა ერთობლივი მიწოდების ტოლია. შესაბამისად:

$$\frac{1}{S}\,\Delta I = \alpha I, \quad \text{ანუ} \quad \frac{\Delta I}{I} = \alpha S$$

ვინაიდან წონასწორობის პირობებში I = S, ხოლო S = s y da s = const., ამიტომ ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპი ინვესტიციების მოცულობის ზრდის ტემპის ტოლია:

$$\frac{\Delta y}{y} = \frac{\Delta I}{I} = \alpha S$$

შემოსავლის ზრდის თანაბარშეწონილი ტემპი საწარმოო სიმძლავრეების სრულად გამოყენების შემთხვევაში პირდაპირ-პროპორციულია დაგროვების ნორმისა და კაპიტალის ზღვრული მწარმოებლურობის, ანუ ნამატი კაპიტალუკუგებისა ($\Delta y / \Delta k$).

ე. დომარის მოდელის თანახმად, წონასწორობის შესანარჩუნებლად აუცილებელია ინვესტიციებისა და ეროვნული შემოსავლის ერთნაირად და დროში მუდმივი ტემპებით ზრდა.

ამგვარი დაშვება სამართლიანია იმის გათვალისწინებით, რომ დომარის მოდელი წარმოადგენს მოკლევადიანი კეინზიანური წონასწორობის გრძელვადიან პერიოდზე გავრცელების გაბედულ ცდას.

დომარის მოდელში ინვესტიციები ეგზოგენურ ფაქტორად არის ჩართული. მანამდე (1939) ჰაროდმა სცადა შეემუშავებინა სპეციალური მოდელი, რომელშიაც ინვესტიციები ენდოგენურ ფაქტორს წარმოადგენდა. ამ მიზნით კეინზის მულტიპლიკატორის პრინციპს მან დაუმატა აქსელერატორის პრინციპი და ანალიზში ჩართო მეწარმეთა მოლოდინების ფაქტორი. იგი ვარაუდობდა, რომ შემოსავლის ნებისმიერი ცვლილება იწვევს ინვესტიციების ცვლილებას:

$$It = v\,(Yt - Yt\text{-}1),$$ სადაც v არის აქსელერატორი.

მეწარმეები, როგორც წესი, საკუთარ წარმოებას გეგმავენ წინა პერიოდში შექმნილი სიტუაციიდან, ანუ მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობიდან გამომდინარე. მოცემული წლის ერთობლივი მიწოდება შეიძლება ჩაიწეროს ტოლობის სახით: I=S. წონასწორობითი ეკონომიკური ზრდა გულისხმობს ერთობლივი მიწოდებისა და ერთობლივი მოთხოვნის ტოლობას:

$$\frac{v\,(Yt\text{-}Yt\text{-}1)}{S} = Yt - 1\,[\alpha\,\frac{Yt\text{-}1\text{-}Tt\text{-}2}{Yt\text{-}1} + 1\,],$$

$$\frac{v}{S} \times \frac{(Yt\text{-}Yt\text{-}1)}{(Yt\text{-}1)} = \alpha\,[\,\frac{Yt\text{-}1\text{-}Yt\text{-}2}{Yt\text{-}2}\,] + 1.$$

თუკი ერთობლივი მოთხოვნა ტოლია ერთობლივი მიწოდების, მაშინ $\alpha = 1$ მეწარმეები მიმდინარე პერიოდში ეკონომიკური ზრდის იმავე ტემპს ინარჩუნებენ:

$$\frac{Yt\text{-}Yt\text{-}1}{Yt\text{-}1} = \frac{Yt\text{-}1\text{-}Yt\text{-}2}{Yt\text{-}2} = \frac{\Delta\,yt}{Yt\text{-}1}$$

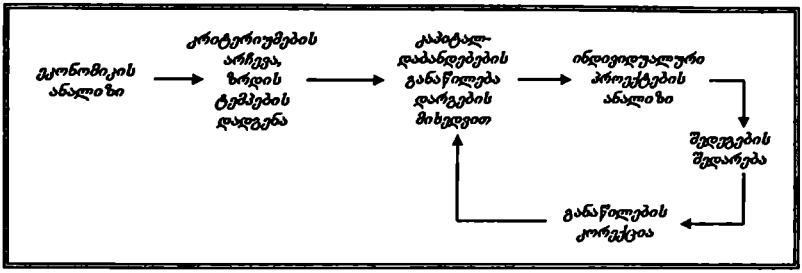
შესაბამისად: $\frac{v}{S} = \frac{\Delta\,yt}{Yt\text{-}1} = \frac{\Delta\,yt}{Yt\text{-}1} + 1$, ანუ $\frac{\Delta\,yt}{\Delta\,Yt\text{-}1} = \frac{S}{v\text{-}S}$.

თანაფარდობას $\frac{S}{v\text{-}S}$, რომელიც ეკონომიკაში ინარჩუნებს წონა-

სწორობის v - S დონეს და საწარმოო სიმძლავრეების სრულ გამოყენებას, ჰაროდმა უწოდა "ზრდის გარანტირებული ტემპი". თუკი ზრდის ფაქტობრივი ტემპი გარანტირებულზე ნაკლებია, ეკონომიკა გამოდის წონასწორობის მდგომარეობიდან. ამასთანავე, მნიშვნელოვანია თუ როგორ შეესაბამება ზრდის გარანტირებული ტემპი ზრდის ბუნებრივ ტემპს, რომელიც უზრუნველყოფს სრულ დასაქმებას. თუკი პირველი მეორეზე მეტია, შრომითი რესურსების უკმარისობის გამო ფაქტიური ზრდის ტემპი გარანტირებულზე ნაკლები იქნება, საკუთარ მოლოდინებში იმედგაცრუებული მწარმოებლები შეამცირებენ გამოშვების, ინვესტიციების მოცულობას და დაიწყება დეპრესიის ფაზა. თუკი პირიქით მოხდება, შეიქმნება ინვესტიციების ზრდის წანამძღვარი და დაიწყება ბუმი. ზრდის გარანტირებული, ფაქტიური და ბუნებრივი ტემპების ტოლობის პირობებში მიიღწევა ეროვნული ეკონომიკის იდეალური განვითარება, რაც რეალურ სინამდვილეში ძალიან იშვიათია, ან თითქმის შეუძლებელი. ჰაროდისა და დომარის მოდელები ავსებენ ერთმანეთს და ეს სიმბიოზი დიდი ხნის მანძილზე წარმოადგენდა კეინზიანური ეკონომიკური განვითარების მთავარ თეორიულ ინსტრუმენტს. სწორედ იგი დაედო საფუძვლად "დიდი ბიძგის" თეორიას, რომლის წარმომადგენლები თვლიდნენ, რომ კოლონიური ბატონობისაგან განთავისუფლებული ქვეყნების მოდერნიზაციისათვის აუცილებელია ეკონომიკაში დიდი მოცულობის კაპიტალის ინვესტირება. მის საფუძველზე დაიწყება თვითუზრუნველმყოფელი ეკონომიკური ზრდა. ჰ. ლიბერსტაინის აზრით, "მინიმალური კრიტიკული ძალისხმევა" ისეთი უნდა იყოს, რომ უზრუნველყოს ეროვნულ შემოსავალში ინვესტიციების დონე 12%-15%-ის ფარგლებში. ამგვარი ბიძგი აამაღლებდა საშუალო სულადობრივი შემოსავლის ზრდის ტემპს, რაც თავის მხრივ, მოხმარებას გამოიყვანდა სტაგნაციიდან და გაზრდიდა იმ მეწარმეთა რაოდენობას, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ საშუალო სულადობრივი შემოსავლების შემდგომი მაღალი ზრდის ტემპს. ეს უკანასკნელი კი გაზრდიდა მოსახლეობის სამომხმარებლო უნარს და მოთხოვნას. მოთხოვნის ზრდა სამეწარმეო საქმიანობის გაფართოების სტიმულია და აძლიერებს თავდაპირველ მულტიპლიკაციურ ეფექტს.

ამრიგად, "დიდი ბიძგის" თეორეტიკოსებისათვის, ისევე როგორც ზოგადად პოსტკეინზიანელებისათვის, დამახასიათებელია ბაზრის მარეგულირებელი პოტენციალის მიმართ სკეპტიკური

დამოკიდებულება. ამიტომ ამ თეორიებში ჭარბობს მაკროეკონომიკური მიდგომა, რომელიც სქემატურად ასე შეიძლება გამოვხატოთ (სქემა 5):

"დიდი ბიძგის" თეორიის მომხრეთა უმეტესობა ბაზარს განიხილავს როგორც სტატიკურ და არა როგორც დინამიკურ სისტემას, რომელსაც, მათი აზრით, თავისთავად არ შეუძლია მოდერნიზაციის განხორციელება და განვითარებადი ქვეყნების "სიღარიბის მანკიერი წრიდან" გამოყვანა. ამიტომ ისინი აუცილებლად მიიჩნევენ დაგეგმვის მექანიზმის გამოყენებას ე.წ. "შერეული საზოგადოების" თეორიის ჩარჩოებში.

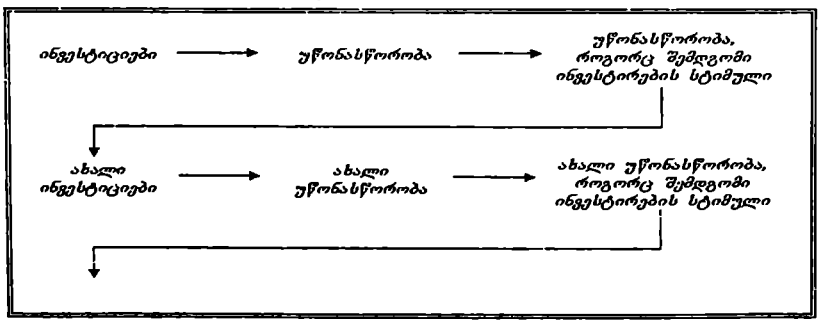
"დიდი ბიძგის" თეორიაში განვითარება უპირატესად განიხილება როგორც სახალხო მეურნეობის ძირითად დარგებში განხორციელებული ღრმა სტრუქტურულ გარდაქმნათა ერთობლიობა და წინა პლანზე გამოდის ტექნიკურ-ეკონომიკური ხასიათის პრობლემები. სახალხო მეურნეობის თანამედროვე სტრუქტურის არარსებობა ზრდის მთავარ შემაფერხებელ ფაქტორადაა მიჩნეული და ამიტომ პროგრესული დარგების განვითარება უპირველესი რიგის ამოცანად ყალიბდება.

განვიხილოთ "დიდი ბიძგის" თეორიის ძირითადი ნაირსახეობები. რ. ნურკსე მოდერნიზაციის მიზნით გვთავაზობს "ინვესტიციების დაბალანსებულ ნაკრებს". დაბალანსება განიხილება როგორც ბაზრის კატეგორია მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობის სახით. პირველ ეტაპზე არ არსებობს ამგვარი წონასწორობა, მაგრამ კაპიტალის სინქრონული ინვესტირება მატერიალური წარმოების დარგების ფართო ჯგუფში საშუალებას იძლევა მიღწეულ იქნას თვითუზრუნველმყოფელი ეკონომიკური ზრდა და გადაილახოს განვითარებადი ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი შიდა ბაზრის სივიწროვე. მიჩნეულია, რომ სახელმწიფოს მთავარი ამოცანებია

საბაზრო ინფრასტრუქტურის შექმნა და კერძო მეწარმეობის დაწყებისათვის ხელსაყრელი პირობების მომზადება.

ალბერტ ჰირშმანი

ეს მოსაზრება დასავლეთში მკვეთრი კრიტიკის ობიექტი გახდა. აღინიშნებოდა, რომ მისი პრაქტიკული განხორციელება გულისხმობდა ახალი ეკონომიკური სისტემის ძველზე მექანიკურ დაშენებას. ამასთანავე, იგი არ ითვალისწინებდა დროით ლაგსაც, ვინაიდან ცენტრალიზებული დაგეგმვის ორგანოს გარეშე შეუძლებელია ინვესტიციების ერთდროული განხორციელება დროსა და სივრცეში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ზოგიერთმა ეკონომისტმა, მაგ. **ალბერტ ჰირშმანმა** საზოგადოებას შესთავაზა დიდი ბიძგის განსხვავებული მოდელი. მან აღნიშნა, რომ ნურკსეს მოდელის განხორციელებისათვის აუცილებელია უზარმაზარი კაპიტალი, რასაც მოკლებულია განვითარებადი ქვეყნები. ამიტომ მან ჩამოაყალიბა **დაუბალანსებელი ზრდის კონცეფცია**. მისი აზრით, პირველი ინვესტიციები აუცილებლად დაარღვევს წონასწორობას, მაგრამ ეს დროებითი ხასიათის იქნება და დადებით როლს ითამაშებს, ვინაიდან ახალი ინვესტიციების წარმოშობის სტიმული გახდება. სქემატურად განვიხილოთ ჰირშმანის დაუბალანსებელი ზრდის კონცეფცია, როგორც ინვესტიციების სტიმულირების წყარო (სქემა 6).

ჰირშმანის მოდელი უფრო რეალისტურია დაბალანსებული ზრდის მოდელებთან შედარებით. ამასთანავე, იგი გვთავაზობს განვითარებად ქვეყნებში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური ურთიერთობების იდეალიზაციას და გადაჭარბებულ როლს ანიჭებს საბაზრო მექანიზმებს, რომლებიც სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის შეცვლით სწრაფ ცვლილებას დაექვემდებარება. ჰირშმანის კონცეფცია

წინააღმდეგობრივია, ვინაიდან ბაზრის როლის იდეალიზაციის გვერდით ჩვენ ვხედავთ მესამე სამყაროში სახელმწიფო ორგანოების იდეალიზაციასაც. იგი მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო მუდმივად ზრუნავს მოდერნიზაციაზე და ამის საფუძველზე ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების უზრუნველყოფაზე. სინამდვილეში სახელმწიფო ორგანოები განვითარებად ქვეყნებში მნიშვნელოვნად არიან ბიუროკრატიზებულნი და, უპირველეს ყოვლისა, მისდევენ საკუთარ კორპორატიულ და ანგარებით ინტერესებს.

ა. ჰირშმანის შეხედულებათა კრიტიკამ განაპირობა ამოსავალი კონცეფციის რეაბილიტაცია და განვითარება. მაგ., ჰ. ზინგერმა წამოაყენა "დაუბალანსებელი ინვესტიციების საშუალებით დაბალანსებული ზრდის" ახალი კონცეფცია. იგი მიიჩნევდა, რომ მრეწველობაში "დიდი ბიძგი" შეუძლებელია სოფლის მეურნეობაში "დიდი ბიძგის" გარეშე. მან წინა პლანზე წამოსწია აგრარულ სექტორში შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებისა და ტრადიციული საექსპორტო წარმოების სტიმულირების ამოცანა. იგი ასევე მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა ჩამორჩენილ ქვეყნებში საკუთარი საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარებას. ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ თეორიისთვისაც დამახასიათებელია უპირატესად საგარეო რესურსებზე ორიენტაცია. ოუ როგორ შეიძლება ამ რესურსების მოძიება და მოზიდვა – ეს საკითხი ანალიზის მიღმა რჩება. სწორედ აღნიშნული საკითხის კვლევის ნიმუშია **"ორი დეფიციტით" ეკონომიკური ზრდის მოდელი**, რომელიც შემუშავებული იქნა XX საუკუნის 60-70-იანი წლების მიჯნაზე ამერიკელ მკვლევართა ჯგუფის – **ჰ. რენერის, ა. სტრაუგოს, პ. ექსტეინის, ჰ. კარტერის** და სხვ. მიერ. აღნიშნული მოდელი "დიდი ბიძგის" იდეის შემდგომი კონკრეტიზაციაა და მიზნად ისახავს შიდა დაგროვებისა და გარედან ინვესტიციების წყაროებს შორის ურთიერთკავშირის განსაზღვრას.

მოცემულ მოდელში განვითარება განისაზღვრება როგორც: ა) დაფინანსების გარე წყაროების გამოდევნა შიდა წყაროების მიერ; ბ) იმპორტული საქონელის შეცვლა სამამულო საქონელით; გ) საგარეო ფინანსური დამოკიდებულების დაძლევის წანამძღვრების შექმნა. აღნიშნული მოდელის პრაქტიკულ რეალიზაციას ახორციელებდა ლათინური ამერიკის რიგ ქვეყნებში, სამწუხაროდ, რაიმე დადებითი შედეგები არ მოჰყოლია. პირიქით, განვითარებადი ქვეყნების დავალიანება განვითარებული სამყაროს მიმართ უკანასკნელ წლებში საგრძნობლად გაიზარდა.

ამრიგად, მოდერნიზაციის ზემოთ განხილული კონცეფციები ძირითადად ორიენტირებულია განვითარებად ქვეყნებში ისეთ შეზღუდულ რესურსზე, როგორიცაა კაპიტალი და ნაკლები ყურადღება ექცევა ჭარბი რესურსის – შრომის გამოყენებას. სწორედ ამან განაპირობა მოდერნიზაციის კეინზიანური და ნეოკეინზიანური მიდგომების ნეოკლასიკური კრიტიკა და საფუძველი ჩაუყარა მოდერნიზაციის ახალ ნეოკლასიკურ მიმართულებას **დუალისტური ეკონომიკური თეორიის** სახით.

ლექცია X. განვითარების ნეოკლასიკური მოდელები

8. X. 1. დუალისტური ეკონომიკის თეორიები.

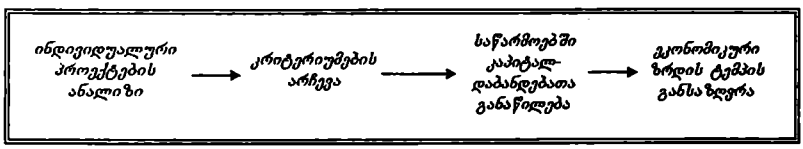
ეკონომიკური განვითარების თეორიის ნეოკლასიკური ინტერპრეტაციის წარმომადგენლები არიან **გუსტავ რანისი, არტურ ლუისი, შონ ფეი, დევიდ იორგენსონი** და სხვ. ისინი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ სუსტად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის **დუალიზმს,** რომელიც ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო და თანამედროვე სამრეწველო სექტორების არსებობას გულისხმობს. აღნიშნული თეორიის მომხრეთა მიერ, ტრადიციული სექტორი მიჩნეულია განუვითარებლობის (ჩამორჩენილობის) სიმბოლოდ, სადაც პრიმიტიული ტექნოლოგიები გამოიყენება და მეურნეობის წარმართვა ემყარება ადგილობრივ ჩვეულებებსა და ტრადიციებს. თანამედროვე სამრეწველო სექტორი წარმოადგენს თავისებურ ზედნაშენს (მოდერნიზაციის ანკლავს) ტრადიციული და ჩამორჩენილი საზოგადოების შიგნით. ეს სექტორი ემყარება მაღალ ტექნოლოგიებს და გულისხმობს მჭიდრო კავშირს მსოფლიო ბაზართან. დუალისტური ეკონომიკის კონცეფციაში სასოფლო-სამეურნეო სექტორი გაიგივებულია კაპიტალისტურამდელ, სამრეწველო სექტორი კი – კაპიტალისტურ წარმოებასთან.

8. X. 1. 1. უ. ა. ლუისის დუალისტური ეკონომიკის კონცეფცია

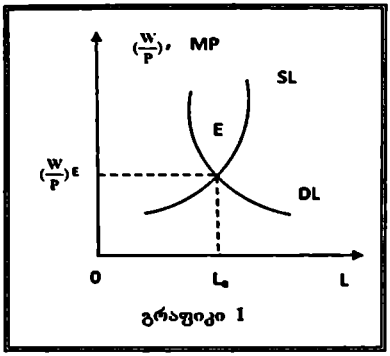
უილიამ არტურ ლუისი

განვიხილოთ დუალისტური ეკონომიკის თეორია ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატის (1979), პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფესორის, **უილიამ არტურ ლუისის** კონცეფციის მაგალითზე. იგი თვლიდა, რომ მისი კონცეფცია მისაღებია ქვეყნებისათვის, სადაც "მოსახლეობის სიმჭიდროვე მაღალია, კაპიტალის დეფიციტია, ბუნებრივი რესურსები კი შეზღუდულია". ასეთ ქვეყნებს იგი მიაკუთვნებდა ინდოეთს, პაკისტანს, ბანგლადეშს, ეგვიპტეს და სხვ. მოდერნიზაციის კეინზიანური თეორიებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ამ პროცესში წამყვან როლს სახელმწიფოს ანიჭებენ, ლუისი საკუთარი კონცეფციის ქვაკუთხედად მიიჩნევს მეწარმეს და ფაქტობრივად ასდენს ი. შუმპეტერის იდეების კონკრეტიზაციას "მესამე სამყაროს" ქვეყნების მაგალითზე. მეწარმე არის კაპიტალისტური რაციონალიზმის იდეის მთავარი მატარებელი სუბიექტი. მისთვის დამახასიათებელია ინიციატივა და მოგების მაქსიმიზაციისაკენ სწრაფვა. ლუისი, ისევე როგორც ბევრი სხვა "ახალი კლასიკოსი", მოდერნიზაციას განიხილავს მიკროეკონომიკის პოზიციიდან და მისი მიკრომიდგომის სქემა ასე გამოიყურება (სქემა 7):

არსებობს გარკვეული განსხვავება ლუისისა და შუმპეტერის მეწარმეს შორის. შუმპეტერისეული ინოვატორისაგან განსხვავებით, ლუისის მეწარმე სრულიად სპეციფიკურ გარემოში მოქმედებს და მისი დახასიათებისას ლუისი გამოდის შრომითი რეზერვების ბაზარზე შეუზღუდავი მიწოდების ჰიპოთეზიდან. თუკი სამუშაო ძალა არაკვალიფიციურია, ხელფასი შეიძლება გაუტოლდეს საარსებო მინიმუმს.

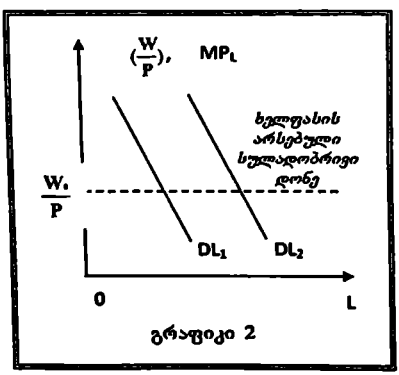
თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში რეალური ხელფასი განისაზღვრება მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობით და გაიანგარიშება როგორც რეალური ხელფასისა და შრომის ზღვრული პროდუქტის ტოლობა: **MPL = W/P**. გრაფიკულად ამ ტოლობას ასეთი სახე ექნება (იხ. გრაფიკი 1.)

გრაფიკი 1

შრომის მიწოდების მრუდს დადებითი დახრილობა აქვს მხოლოდ გარკვეულ საზღვრებში და იგი ხელფასის ზრდის შედეგად "უკან იღუნება". ხელფასის ზრდით განპირობებული შრომის სურვილი შეზღუდულია დასვენების სურვილით, რაც აუცილებელია ადამიანის ნორმალური განვითარებისათვის.

მაშასადამე, მეტი შრომის სურვილის ალტერნატიული ღირებულებაა მოცალეობა (თავისუფალი დრო). ხელფასის ზრდასთან ერთად იზრდება დასვენების ფასი და ადრე თუ გვიან დგება მომენტი, როცა ხელფასის ზრდა იწვევს არა სამუშაო დროის გადიდებას, არამედ მის შემცირებას, რაც გრაფიკზე აისახება შრომის ინდივიდუალური მიწოდების **SL** მრუდის მოღუნვით. განვითარებად ქვეყნებში, ლუისის აზრით, შრომის მიწოდება ჭარბია და ამიტომ ხელფასის საშუალო დონე მუდმივ სიდიდედ შეიძლება ჩაითვალოს. მოსახლეობის ერთ სულზე ხელფასი არ იცვლება მოთხოვნის ზეგავლენით და მას არეგულირებს შრომის საშუალო პროდუქტი. ეს იმას ნიშნავს, რომ შრომის მიწოდება აბსოლუტურად ელასტიურია და მიწოდების მრუდი აბსცისის ღერძის პარალელურია. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მოთხოვნის გადიდება (მრუდის გადაადგილება **DL1** მდგომარეობიდან **DL2** მდგომარეობაში) არ იწვევს რეალური ხელფასის გაზრდას (იხ. გრაფიკი 2):

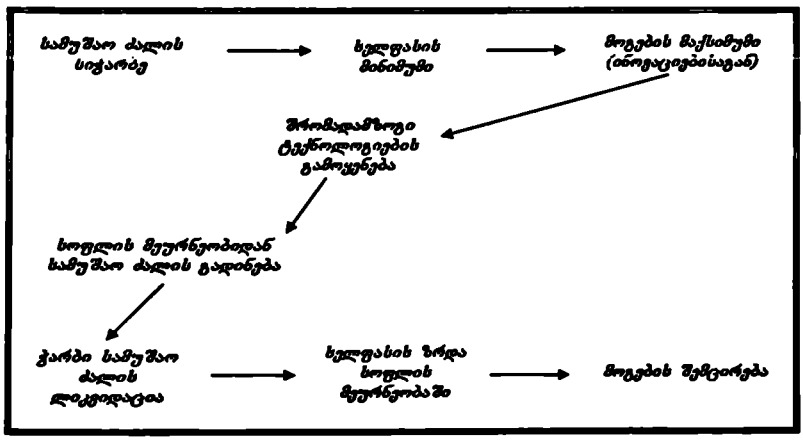

გრაფიკი 2

ამრიგად, სხვადასხვა ქვეყნებში დუალიზმის არსებობის საფუძველია განაწილების სხვადასხვა კანონები. სამრეწველო სექტორში განმსაზღვრელი ფაქტორია ბაზარი და მოქმედებს ზღვრული მწარმოებლურობის კანონი, რომელიც რეალურ ხელფასს უთანაბრებს შრომის ზღვრულ პროდუქტს.

აგრარულ სექტორში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებენ ადგილობრივი ინსტიტუტები, რომლებიც არეგულირებენ შრომის საშუალო პროდუქტით განსაზღვრულ ინსტიტუციურ ხელფასს.

ლუისის აზრით, მოდერნიზაციისათვის აუცილებელია რესურსების გადანაწილება აგრარული სექტორიდან ინდუსტრიულ სექტორში. ამასთანავე, აუცილებელია ორი პრობლემის გადაჭრა: *პირველი* - დაგროვების, ანუ დანაზოგის მობილიზაცია და მათ ინვესტიციებად გადაქცევა; *მეორე* - სამუშაო ძალის გადადინება ჭარბი შრომითი რესურსების მქონე სექტორიდან დეფიციტის მქონე სექტორში. ამრიგად, მოდერნიზაცია ამ მეცნიერის მიერ განიხილება როგორც სექტორებს შორის მატერიალური და შრომითი რესურსების გაცვლის პროცესი, რომელსაც არეგულირებს სექტორთაშორისი ბაზარი. შრომითი რესურსების გადინება სოფლის მეურნეობიდან მრეწველობაში განაპირობებს შრომითი რესურსების სიჭარბის ლიკვიდაციას სოფლის მეურნეობაში, რის შედეგადაც აქ დასაქმებული მუშაკების ხელფასი იზრდება, ხოლო მოგების მაღალი ნორმა კი მცირდება. ყოველივე აღნიშნული სქემატურად ასე გამოისახება (სქემა 8):

ამრიგად, ლუისის მიდგომის ჩარჩოებში განვითარება განიხილება როგორც დუალიზმის დაძლევა ტრადიციულ და თანამედროვე, ინდუსტრიამდელ და ინდუსტრიულ, ნატურალურ (ბარტერულ) და საბაზრო ეკონომიკებს შორის. ამასთანავე, ლუისის მოდელს (ეკონომიკის დუალიზმი შრომის ჭარბი მიწოდების პირობებში) გააჩნია რიგი ნაკლოვანებები:

პირველი – იგი ახდენს სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში ბაზრის როლის იდეალიზაციას, რაც პირველ რიგში შეეხება ბაზრის სუბიექტების ლუისისეულ ინტერპრეტაციას. რეალური მეწარმე და დაქირავებული მუშა საკმაოდ შორს დგას შუმპეტერისეული პერსონაჟებისგან. კერძოდ, მეწარმე უფრო მეტად სპეკულატიურ მოგებასაა გამოდევნებული, ვიდრე სამეწარმეო მოგებას. მასში ნაკლებადაა განვითარებული სამეწარმეო თვისებები – პასუხისმგებლობა და დისციპლინა. იგი სტაბილურად დაბალ, მაგრამ რისკისაგან დაზღვეულ შემოსავალს ანიჭებს უპირატესობას.

მეორე – ასევე არასწორია აქცენტის დასმა წარმოების მხოლოდ შრომატევად მეთოდებზე და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის, როგორც უმნიშვნელოვანესი ფაქტორის, გაუთვალისწინებლობა. პრაქტიკული გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ყველაზე მაღალ ეკონომიკურ ეფექტს აღწევენ იმ ქვეყნებში, სადაც ოპტიმალურადაა შერწყმული წარმოების კაპიტალტევადი და შრომატევადი დარგები.

მესამე – შრომატევად ტექნოლოგიებზე აქცენტის გადატანას შედეგების მოტანა შეუძლია მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში. გრძელვადიან პერიოდში კი იგი იწვევს დასაქმების მკვეთრ ზრდას, ხელფასის ერთობლივი ფონდისა და ეროობლივი მოთხოვნის გადიდებას, რასაც საბოლოოდ "ჭუნებად" ინფლაციამდე მიყვაარსთ.

ლუისის მოდელის წანამძღვარი იმის შესახებ, რომ მუდმივი ხელფასის არსებობა იწვევს ფარული უმუშევრობის მთლიანად გაქრობას, არ არის სწორი. აგრარული სექტორიდან არაკვალიფიციური სამუშაო ძალის გადადინება სამრეწველო სექტორში ავტომატურად არ იწვევს მის კვალიფიციურ სამუშაო ძალად გარდაქმნას. საჭიროა დიდი დრო და სახსრები ასეთი კვალიფიციური სამუშაო ძალის მოსამზადებლად.

მიუღებელია ლუისის თეზისი იმის შესახებ, რომ შემოსავლების უთანაბრობა წარმოადგენს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის წანამძღვარს. მეცნიერი არ ითვალისწინებს იმ აშკარა ფაქტს, რომ ეს უთანაბრობა მესამე სამყაროს ქვეყნებში ისედაც ძალიან დიდია. მდიდრები მაღალ შემოსავლებს ხშირ შემთხვევაში იყენებენ არა მწარმოებლური დაგროვებისათვის, არამედ პრესტიჟული მოხმარებისათვის, რაც არ წარმოადგენს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის სტიმულს.

ლუისის დუალისტური ეკონომიკის თეორია ადეკვატურად ვერ ასახავს ჩამორჩენილ ქვეყნებში ამჟამად ინტენსიურად მიმდინარე

ურბანიზაციის პროცესებს. ქალაქების მოსახლეობის ზრდის ტემპი მნიშვნელოვნად აჭარბებს მოსახლეობის მწარმოებლურობის გამოყენების შესაძლებლობას, რაც ამწვავებს დასაქმების პრობლემას. იზრდება მოსახლეობის მარგინალიზაცია და მასთან ერთად, ფართოვდება ეკონომიკური საქმიანობის არაფორმალური სფერო.

აღნიშნული ხარვეზების მიუხედავად, ლუისის ეკონომიკური განვითარების ნეოკლასიკური თეორია წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ეკონომიკურ აზროვნებაში. მისი იდეები საფუძვლად დაედო დუალისტური ეკონომიკის მოდერნიზაციის სხვადასხვა ეკონომიკურ-მათემატიკურ მოდელებს. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია გ. რანისის, შ. ფეის და გ. იურგენსონის მოდელები.

8. X. 1. 2. გუსტავ რანისისა და შონ ფეის დუალისტური ეკონომიკის მოდელები

გუსტავ რანისი

გუსტავ რანისისა და შონ ფეის მოდელში დუალიზმი უფრო ფართოდ და ღრმად განიხილება. ამასთანავე, მათ მიერ გაანალიზებულია არა ერთი, არამედ სამი დუალიზმი: საქონელთა დუალისტური ბაზარი, შრომის დუალისტური ბაზარი და ფინანსების დუალისტური ბაზარი. თავდაპირველად რესურსების მოძრაობა აგრარულ და არააგრარულ სფეროებში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ხორციელდება და სხვადასხვა ფასები მოქმედებს. შრომის შეფასება ერთ ბაზარზე თითქმის არავითარ ზეგავლენას არ ახდენს მეორე ბაზარზე შრომის ფასის წარმოქმნაზე. არსებითად განსხვავებულია სასესხო და სავაჭრო კაპიტალის განაკვეთები. შემოთავაზებული მოდელის მთავარი ამოცანაა აგრარულ და არააგრარულ სფეროებს შორის ურთიერთკავშირის დადგენა. ანალიზი იწყება საქონელთა ბაზრიდან. სოფლის მეურნეობის პროდუქცია ხმარდება მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას როგორც თავად აგრარულ სექტორში **(Aa)**, ისე არააგრარულ სექტორებშიც **(An)**. იგი გამოიყენება აგრეთვე ნედლეულის სახით წარმოების სხვა სფეროებისათვის **(Am)**. მაშასადამე, საერთო სასოფლო

შონ ფეი

სამეურნეო ნამეტი (Total Agricultural Surius-TAS) ტოლია An + Am. არასასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია Q გამოიყენება აგრარულ-Qa, არააგრარულ – Qn სექტორებში და ინვესტირებისათვის – I. მრეწველობის პროდუქცია შეიძლება გამოიყენებოდეს სოფლის მეურნეობაში როგორც პირადი Qc, ისე მწარმოებლური Qm მოხმარებისათვის. შიდა ფაქტორების ხარჯზე მიღებული აგრარული პროდუქცია რანისის მიერ აღინიშნება Ya-თი, ხოლო ტექნოლოგიების სრულყოფის ხარჯზე მრეწველობიდან მიღებული პროდუქცია Qm-ით. აგრარული სფეროს საოჯახო მეურნეობების მიერ მიღებული შემოსავალი იხარჯება პირად მოხმარებაზე (Aa + Q) ან იზოგება (Sn). ერთობლივი დანაზოგები ორიენ სფეროს დანაზოგების ჯამის ტოლია: S = Sa + Sn. სოფლის მეურნეობის სექტორის წმინდა ხვედრითი წილი ეკონომიკაში ტოლია B = TAS – Qm – Qc.

განვიხილოთ ფინანსურ ბაზრებზე არსებული დუალიზმი. ორ ქვეყანას შორის გაცვლის მსგავსად, აგრარული სექტორის დანაზოგები შეიძლება წარმოვადგინოთ როგორც მოცემულ, ისე სხვა სექტორებში – ინვესტიციების წყაროდ. ფინანსური დაბანდებების მოცულობა ეკონომიკაში ამ შემთხვევაში პირდაპირ არის დამოკიდებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ექსპორტზე. როგორც მრეწველობის, ისე სოფლის მეურნეობის სექტორის დანაზოგები დახურულ ეკონომიკაში განსაზღვრავს ერთობლივი დანაზოგების სიდიდეს. ეკონომიკის განვითარების ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ზომით შეუძლია ფინანსურ სისტემას ამ დანაზოგების აკუმულირება და ეკონომიკის პროგრესულ დარგებში დაბანდება სპეკულაციური ოპერაციების დაფინანსების ნაცვლად. ამრიგად, სექტორთაშორისი გაცვლა პროგრესის მნიშვნელოვანი ფაქტორია არა მხოლოდ შრომითი რესურსების სფეროში, არამედ უფრო ფართო თვალსაზრისითაც. რანისი-ფეის მოდელში წარმოდგენილია შრომის, საქონლისა და ფინანსების ბაზრებზე გაცვლა.

თეორიული თვალსაზრისით, საინტერესოა ეკონომიკური განვითარების კეინზიანური (ჰაროდ-დომარის) და ნეოკლასიკური მოდელების შედარება. ჰაროდ-დომარის მოდელში გამოყენებულია ლეონტიევის ფუნქცია, რომელიც გულისხმობს შრომისა და კაპიტალის რესურსების მკაცრ ურთიერთშეუსაბამობას. ნეოკლასიკური მოდელი კი ემყარება კობი-დუგლასის ფუნქციას და გულისხმობს კაპიტალის უფრო მოქნილად შეცვლას შრომით, რაც აფართოებს

თეორიული ანალიზის ჩარჩოებს. მაგ., კაპიტალზე მაღალი ფასისა და იაფი მუშახელის შემთხვევაში ჩვენ შეგვიძლია უფრო დეფიციტური რესურსი ისე შევცვალოთ ნაკლებად დეფიციტული რესურსით, რომ ამას არ მოჰყვეს წარმოების მოცულობის შემცირება, ე.ი. შესაძლებელია წარმოების უცვლელი მოცულობის შენარჩუნება დანახარჯების შემცირების პირობებში.

რანისი-ფეის მოდელი სამ სტადიას მოიცავს: ნატურალურს, შუალედურს და საბაზროს. პირველ სტადიაზე ჭარბი სამუშაო ძალის შრომის მწარმოებლურობა ნულის ტოლია, სამუშაო ძალის მიწოდება "ინსტიტუციური ხელფასის ტოლი სახელფასო განაკვეთის" პირობებში კი – შეუზღუდავი. სოფლის მეურნეობაში ზღვრული პროდუქტიც ასევე ნულის ტოლია და აგრარული მოსახლეობის შემცირება თავდაპირველად არ გამოიხატება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შემცირებაში. წარმოიშობა მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო რესურსების სიჭარბე, რომელიც გამოიყენება კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვებისათვის. ამ მსჯელობით რანისი და ფეი აშკარად ენათესაებიან ფიზიოკრატებს და მიიჩნევენ, რომ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ნამეტი წარმოადგენს მოდერნიზაციის წყაროს.

ჭარბი მოსახლეობის სოფლის მეურნეობიდან "გაწოვის" შემდეგ იწყება მეორე, ანუ შუალედური სტადია. აგრარულ სექტორში ზღვრული პროდუქტი უკვე ნულზე მეტია, მაგრამ ინსტიტუციური ხელფასის დონეზე ნაკლებია. ამ დროს აგრარული მოსახლეობის გადადინება მრეწველობაში იწვევს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობის შემცირებას, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შემცირებას და მასზე ფასების ზრდას. ასეთ პირობებში მრეწველობაში დამატებითი სამუშაო ძალის მოსაზიდად აუცილებელია ხელფასის განაკვეთის გაზრდა. შრომის ზღვრული მწარმოებლურობის ზრდის გამო ხელფასი რეალურად არამარტო აღწევს მის ინსტიტუციურ დონეს, არამედ კიდეეაც აჭარბებს მას. ასე ხდება მეორე სტადიიდან მესამე სტადიაზე გადასვლა. მესამე, ანუ საბაზრო სტადია მაშინ იწყება, როცა აგრარულ სფეროში, სამრეწველო სფეროს მსგავსად, ხელფასს განსაზღვრავს ზღვრული მწარმოებლურობის კანონი. ეს იმას ნიშნავს, რომ დუალიზმი დაძლეულია, ვინაიდან შრომის ანაზღაურება ორივე სექტორში ერთი და იმავე კანონით განისაზღვრება და იწყება თვითუზრუნველმყოფელი ზრდის პერიოდი.

რანისი-ფეის მოდელს, დადებით მხარეებთან ერთად, ზოგიერთი ნაკლოვანებაც ახასიათებს. კერძოდ, ეს მოდელი, ლუისის მოდელის მსგავსად, ახდენს საბაზრო მექანიზმების იდეალიზებას. ისინი მცდარად მიიჩნევენ, რომ ბაზრის პრინციპების მოქმედება ერცელდება ეკონომიკის არა მარტო თანამედროვე, არამედ ტრადიციულ სექტორზედაც. ეს მოდელი გვიხატავს სურათს, რომლის მიხედვითაც "ჩრდილოეთისა და სამხრეთის" ქვეყნებს შორის გაცვლა თითქოსდა ეკვივალენტურია და ავსებს ერთმანეთს, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს. რანისი-ფეის მოდელში ასევე ადგილი აქვს ნიადაგის კლებადი ნაყოფიერების იდეალიზაციას და არ გაითვალისწინება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების წარმართვის ინტენსიური მეთოდები. ზოგადად, მოცემული ავტორები მესამე სტადიამდე აბსტრაგირებას უკეთებენ ტექნიკურ პროგრესს.

კრიტიკის ზეგავლენით მოდერნიზაციის დუალისტურმა თეორიებმა მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადეს. მათი სრულყოფა მიმდინარეობდა ორი მიმართულებით: პირველი – მოდელების სრულყოფით მათში ახალი ტექნიკური მახასიათებლების შეტანით და, მეორე – სხვა სექტორების, (მაგ. საექსპორტო სექტორის, მომსახურების სფეროს) მოდელებში ჩართვით და მოდერნიზაციის მრავალსექტორიანი მოდელის შექმნით. ზოგიერთ მოდელში მეცნიერები შეეცადნენ აღეწერათ როგორც ტექნიკური პროგრესი, ასევე ურთიერთკავშირი მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესსა (მტპ) და კაპიტალის დაგროვებას შორის. დუალისტური ეკონომიკური მოდელების სრულყოფა დაკავშირებულია აგრეთვე საგარეო ვაჭრობის ასპექტის უფრო სრულყოფილად გათვალისწინებასთან და ჩაკეტილი ეკონომიკური მოდელის ღია ეკონომიკურ მოდელად გადაქცევასთან. მოდერნიზაციის უმნიშვნელოვანეს პირობად, ამ შემთხვევაში, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ნამეტის ნაცვლად, სამამულო პროდუქციის საგარეო ბაზრებზე მაღალი კონკურენტუნარიანობა გვევლინება, რომელსაც უმთავრესად განაპირობებს განვითარებადი ქვეყნების საექსპორტო დარგებში ხელფასის შედარებით დაბალი დონე. დუალისტური ეკონომიკის მოდელების სრულყოფის სხვა მიმართულებად იქცა მრავალსექტორიანი მოდელების შექმნა, რამაც შეცვალა ორსექტორიანი მოდელი და თეორიის რეალურ სინამდვილესთან დაახლოებას შეუწყო ხელი. გასული საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს ადგილი ჰქონდა ოთხსექტორიანი მოდელების

შექმნის მცდელობას, რომლებშიაც სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის გარდა ჩართული იქნა მომსახურებისა და ექსპორტზე ორიენტირებული წარმოების სექტორები. ასეთი მოდელები შემუშავდა არგენტინის, პერუს, ფილიპინებისა და რიგი სხვა ქვეყნებისათვის.

8. X. 2. ეკონომიკური განვითარების თეორიები: საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბების ინსტიტუციონალური კონცეფციები

8. X. 2. 1. ტრადიციული ინსტიტუციონალური თეორიები

ეკონომიკური განვითარების კეინზიანური და ნეოკლასიკური მოდელები, მათ შორის არსებითი განსხვავების მიუხედავად, საერთო მეთოდოლოგიას ემყარება. ინსტიტუციონალური მოდელების თეორიული ფუნდამენტი კი ძირეულად განსხვავებულია. მოკლედ მიმოვიხილოთ ინსტიტუციონალიზმის, როგორც ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულების, მეთოდოლოგიური წანამძღვრები. ინსტიტუციონალიზმი ამერიკულ ნიადაგზე აღმოცენდა, თუმცა მან თავის თავში გააერთიანა გერმანული ისტორიული სკოლის, ინგლისური ფაბიანელობისა და ფრანგული სოციოლოგიის მოწინავე იდეები. ინსტიტუციონალურ თეორიაზე უმნიშვნელოვანესი ზეგავლენა იქონია მაქს ვებერის შეხედულებებმა, რომლებიც, პირველ რიგში, ჩამოყალიბებულია მის ცნობილ ნაშრომში "პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული". ამ ნაშრომში ავტორი საბაზრო მეურნეობის განვითარებას პირდაპირ უკავშირებდა ევროპული ცივილიზაციის სპეციფიკას და პროტესტანტული ეთიკის უნიკალურობას. ამასთან ერთად მიიჩნევდა, რომ აღმოსავლეთში, ტრადიციული ცხოვრების წესიდან გამომდინარე, კაპიტალისტური მოდერნიზაციის სწრაფი განხორციელება შეუძლებელი იყო. ცივილიზაციურმა მიდგომამ შემდგომი განვითარება ჰპოვა გამოჩენილი ინგლისელი ისტორიკოსისა და სოციოლოგის, **არნოლდ ჯოზეფ ტოინბის** ნაშრომებში. 1934–1961 წლებში მან გამოაქვეყნა მონოგრაფიის "ისტორიის გამოკვლევები" – 12 ტომი, რომელმაც უზარმაზარი ზეგავლენა იქონია თანამედროვე ეკონომიკურ აზროვნებაზეც.

არნოლდ ჯოზეფ ტოინბი

ტოინბის ნაშრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აღმოსავლეთის ცივილიზაციის კვლევას. იგი აანალიზებს რელიგიური ფაქტორების ზემოქმედებას ხალხების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. ცივილიზაციის მამოძრავებელ ძალად მეცნიერი მიიჩნევს ინტელექტუალურ უმცირესობას, რომელსაც შეუძლია წინ წარუძღვეს საზოგადოებას ახალი მიმართულებით. შესაბამისად, ინტელექტუალური უმცირესობის კრიზისს იგი თელის ცივილიზაციის დაცემის მთავარ მიზეზად. თანამედროვე ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი ითამაშა **კარლ პოლანის** ნაშრომებმა. ერთ-ერთ წიგნში "ეკონომიკა, როგორც ინსტიტუციონალიზებული პროცესი" – იგი გამოჰყოფს გაცვლის ურთიერთობის სამ ტიპს: *რეციპროკულობა*, ანუ ურთიერთგაცვლა ნატურალურ საფუძველზე, *რესტრიბუცია*, როგორც განაწილების შედარებით განვითარებული სისტემა და *საქონელგაცვლა*, როგორც საბაზრო ეკონომიკის საფუძველი. ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუციონალური კონცეფციების საერთო დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ მათი ყურადღების ცენტრში ექცევა განვითარებად ქვეყნებში არა დანაზოგებისა და ინვესტიციების დაბალი დონე, არამედ ფასეულობები, ტრადიციები და კულტურა.

კარლ პოლანი

განვითარებადი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების შესწავლაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის შვედ მეცნიერს, სტოკჰოლმის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორს, გაეროს ექსპერტს, **გუნარ მიურდალს**. 1968 წელს ნიუ-იორკში გამოვიდა მისი სამტომიანი მონოგრაფია "აზიური დრამა: ხალხთა სიღარიბის გამოკვლევა". ამ წიგნის გამოსვლას წინ უძღოდა მნიშვნელოვანი მოვლენები სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. დემოგრაფიულმა აფეთქებამ გამოიწვია ამ რეგიონის რიგ ქვეყნებში ცხოვრების დონის საგრძნობი დაქვეითება. კეინზიანური და ნეოკლასიკური მიდგომების საფუძველზე საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნის პრაქტიკამ კრახი განიცადა. უთანასწორობა განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის კი არ შემცირდა, არამედ გაიზარდა. მიურდალის კვლევა იწყება "მესამე სამყაროს" პრობლემებისადმი დასავლეთში გავრცელებული მიდგომების

მკვეთრი კრიტიკით. მათ მთავარ მეთოდოლოგიურ შეცდომად მიურდალი მიიჩნევს განვითარებული სამყაროს კანონზომიერებების განვითარებად სამყაროზე მექანიკურად გადატანის მცდელობას. პრაქტიკაში ეს გამოიხატა ანკლავური ტიპის ეკონომიკის, ანუ ევროპიზირებული მრეწველობის შექმნით, რომელიც უპირატესად გარე ბაზარზე იყო ორიენტირებული და არ ითვალისწინებდა შიდა ბაზრის მოთხოვნებს.

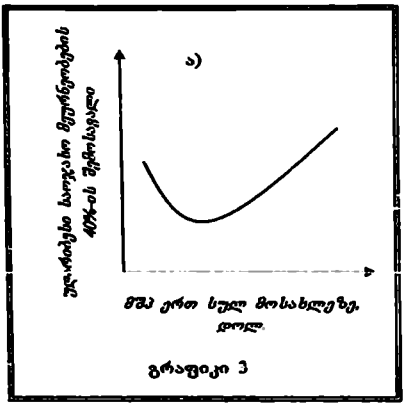
მიურდალი მნიშვნელოვან როლს ანიჭებს აზიურ ფასეულობებს, რომლებსაც რატომღაც ვერ ამჩნევდნენ დასავლეთის სხვა მკვლევარები. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ნაშრომის პროლოგის დასათაურება – "ფარდები ჩვენს თვალებზე". მიურდალი დაწვრილებით განიხილავს განვითარებად ქვეყნებში ეკონომიკის დაგეგმვის იდეოლოგიის საკითხებს და მიუთითებს, რომ სახელმწიფო ამ ქვეყნებში საზოგადოებრივი ევოლუციის მამოძრავებელ ძალად გამოდის. გაკეთებულია დასკვნა, რომ განვითარებადი ქვეყნების ისეთ პრობლემებთან, როგორებიცაა უკიდურესი სიღარიბე და დემოკრატიული აფეთქებები, გამკლავება დაგეგმვის გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია. მიურდალი სვამს კითხვას: რა თავისებურებებით ხასიათდება დაგეგმვა განვითარებად ქვეყნებში და თავადვე პასუხობს – დაგეგმვა წარმოადგენს განვითარების არა შედეგს, არამედ წანამძღვარს. მას გააჩნია არა პრაგმატული, არამედ პროგრამული ხასიათი. მიურდალი გამოჰყოფს კერძო სექტორის რეგულირების ორ სახეობას: პირველი ხორციელდება "ჩინოვნიკის გადაწყვეტილებით, რომელსაც მინიჭებული აქვს საკუთარი შეხედულებების მიხედვით მოქმედების უფლება". მოცემული სახის რეგულირებას მიურდალი *დისკრეციულს* უწოდებს. რეგულირების მეორე ფორმა "ავტომატურად ხორციელდება დადგენილი წესების შესაბამისად ან ფასების ცვლილების, ტარიფებისა და აქციზური მოსაკრებლების შემოღების ზემოქმედების შედეგად".

ამ სახის რეგულირებას იგი მოიხსენიებს როგორც *არადისკრეციულს*. მიურდალი აქვე მიუთითებს, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქვეყნებში უპირატესად გამოყენებული იყო რეგულირების პირველი ფორმა, რის გამოც "მეწარმეებს ნაკლები სტიმული აქვთ იმისათვის, რომ გაზარდონ შრომის მწარმოებლურობა და სრულყონ წარმოების პროცესები".

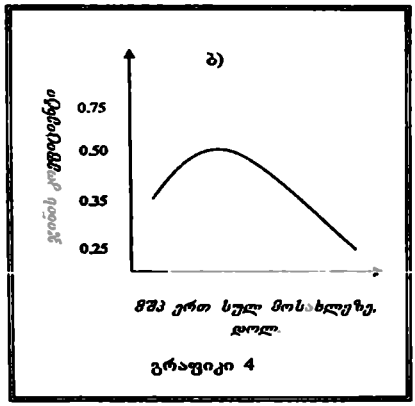

საიმონ კუზნეცი

მიურდალის აზრით, მესამე სამყაროს სუსტი განვითარების მიზეზია არა უცხოური კაპიტალის ნაკლებობა, არამედ შრომითი რესურსების არასაკმარისი გამოყენება. იგი პოლემიკაში შედის **საიმონ კუზნეცთან**, რომელმაც განვითარებადი ქვეყნების ინდუსტრიალიზაციის პრობლემის შესწავლისას გამოავლინა გარკვეული ურთიერთდამოკიდებულება ქონებრივ უთანასწორობასა და მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავალს შორის. აღნიშნული დამოკიდებულება ცნობილია **"კუზნეცის მრუდის"** სახელწოდებით და მას შემდეგი სახე აქვს:

გრაფიკი 3

გრაფიკი 4

"კუზნეცის მრუდი" გვიჩვენებს, რომ ინდუსტრიალიზაციის ადრეულ ეტაპზე მოსახლეობის შემოსავლებში მცირდება უღარიბესი ფენის შემოსავლების ხვედრითი წილი და იზრდება ჯინის კოეფიციენტი, რომელიც გვიჩვენებს ქონებრივ უთანასწორობას. მიურდალი კი პირიქით თვლის, რომ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური აღმავლობისათვის აუცილებელია შრომის ანაზღაურების სისტემის შექმნა შრომის მწარმოებლურობის გაზრდისაკენ მისი ორიენტირებულობის გაზრდის თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური განვითარების მთავარი პრობლემა, მეცნიერის აზრით, არის არა კაპიტალის დაგროვების ნორმის გაზრდა, არამედ მოსახლეობის სურსათით სრულფასოვანი მომარაგება, რომელიც შექმნის სამუშაო ძალის ნორმალური და ეფექტიანი შრომისუნარიანობის შენარჩუნების პირობას.

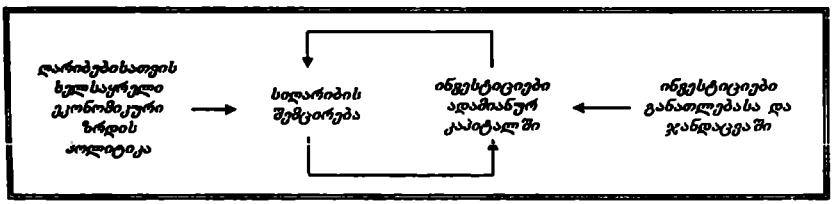
მიურდალის თვალსაზრისით, განვითარებად ქვეყნებში გატარებული რეფორმების უმეტესობა არ შეხებია ტრადიციული საზოგადოების სიღრმისეულ საფუძველს. ამ საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება აგრარულ რეფორმას. ტრაგედია, მიურდალის აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ გლეხების ცნობიერება აშკარად მოუმზადებელია ამ ხასიათის რეფორმებისათვის. სწორედ ამიტომ მიურდალი ყველა იმ სოციალური ძალის მხარდამჭერად გამოდის, ვინც შეძლებს დაუსაქმებელი ან ნაკლებად დასაქმებული სამუშაო ძალის პრობლემის გადაწყვეტას. იგი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს იმ ღონისძიებების გატარების მეთოდებს, რომლებიც არ გამოიწვევს სხვა ფაქტორთა დეფიციტს. ერთ-ერთ ასეთ მეთოდად კი ადგილობრივი სარეწების განვითარება მიაჩნია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა განვითარებადი ქვეყნების პრობლემებისადმი მიურდალისეული მიდგომის ჰუმანიტარული ხასიათი. იგი ნათლად ხედავდა წინააღმდეგობას **ეკონომიკურ ზრდასა და ეკონომიკურ განვითარებას** შორის. ზრდა, **რომელსაც თან არ ახლავს მოსახლეობის უმეტესი ნაწილის მდგომარეობის გაუმჯობესება, მის მიერ არ განიხილება** როგორც განვითარება **ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. განვითარება,** მიურდალის მიხედვით, **ნიშნავს საზოგადოების ყველა წევრის ძირითად მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების ხარისხის** ამაღლებას.

თეოდორ შულცი

ეკონომიკური განვითარების ორიგინალური კონცეფციის ავტორია ამერიკელი ეკონომისტი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი, **თეოდორ შულცი.** პრობლემისადმი ინსტიტუციონალური მიდგომა მან ჩამოაყალიბა რამდენიმე ნაშრომში: "ტრადიციული სოფლის მეურნეობის გარდაქმნისათვის" (1964), "ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში: განათლებისა და სამეცნიერო კვლევების როლი" (1971), "ინვესტიცია ადამიანებში: მოსახლეობის ხარისხის ეკონომიკა" (1981). ინსტიტუტების ქვეშ შულცი მოიაზრებდა საკმაოდ კარგად ინტერპრეტირებული ქცევის წესებს, რომელიც მოიცავს ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებს, კონტრაქტებზე დამყარებულ სტრუქტურებს, კოოპერაციას, საკუთრების უფლებას, შრომის კანონმდებლობას,

ადამიანური კაპიტალის ფორმებს და მატერიალურ-ტექნიკურ ინფრასტრუქტურას. შულცის აზრით, ფერმერთა ცოდნის დაბალი დონე მოსავლიანობის ზრდის და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მთავარი დამაბრკოლებელი ფაქტორია. მოგვიანებით ეს იდეა მან განავითარა ადამიანური კაპიტალის კატეგორიაში. ადამიანში ინვესტიციების ჩადების ქვეშ იგი გულისხმობდა არა მარტო დანახარჯებს საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში განათლების მიღებაზე, არამედ სახლში თვითგანათლების, სამუშაო ადგილზე გამოცდილების დაგროვების, ჯანდაცვის, განათლებისა და მეცნიერების განვითარებისათვის აუცილებელ კაპიტალდაბანდებებს. **განვითარება,** თეოდორ შულცის მიხედვით, **გულისხმობს არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის ტემპების ამაღლებას, არამედ (პირველ რიგში) ინვესტიციების განხორციელებას ადამიანურ კაპიტალში და სიღარიბის ლიკვიდაციას.** სქემის სახით შულცის კონცეფცია ასე შეგვიძლია წარმოვადგინოთ (სქემა 9):

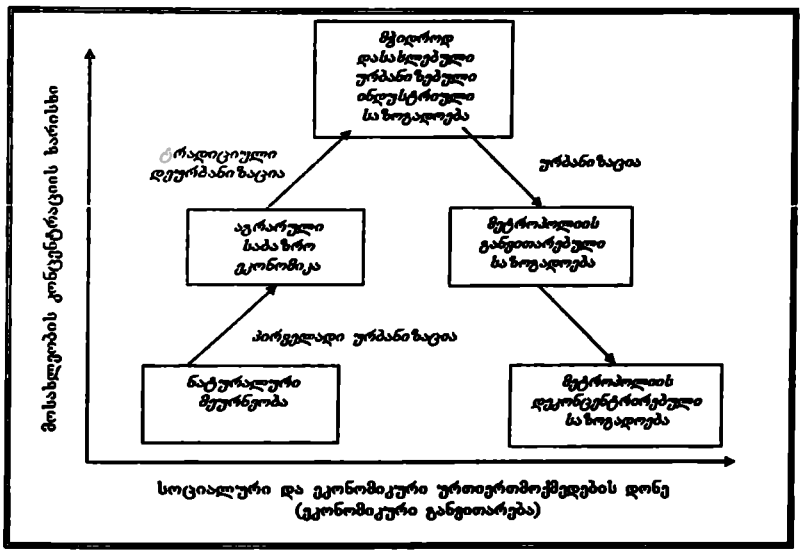
8. X. 2. 2. ეკონომიკური განვითარებისადმი ნეოინსტიტუციონალური მიდგომა: ერნანდო დე სოტოს "სხვა გზა".

ერნანდო დე სოტო

1989 წელს გამოქვეყნდა პერუელი ეკონომისტის **ერნანდო დე სოტოს** მონოგრაფია "სხვა გზა", რომელიც 90-იან წლებში მსოფლიო ბესტსელერად იქცა. დე სოტოს ანალიზის მთავარი ობიექტია სამეურნეო საქმიანობის ექსტრალეგალური ფორმები და მათი როლი საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებაში. წიგნი შედგება ემპირიული და თეორიული ნაწილებისაგან. ემპირიულ ნაწილში ავტორი განიხილავს ექსტრალეგალურ საქმიანობას სამ სფეროში:

საცხოვრებელი ბინების მშენებლობაში, ტრანსპორტსა და ვაჭრობაში. სწორედ ამ სფეროებმა ყველაზე მეტად შეუწყო ხელი პერუში ურბანიზაციის პრობლემის გადაწყვეტას, რაც თავის მხრივ გულისხმობდა ინდუსტრიალიზაციის განხორციელებას და თანამედროვე ინდუსტრიული საზოგადოების ჩამოყალიბების წინაპირობის შექმნას. ურბანიზაცია განვითარებული ქვეყნებისათვის უკვე განვლილი ეტაპია და ამ ქვეყნებში ამჟამად მიმდინარეობს დეურბანიზაციის პროცესი, იქმნება პოსტინდუსტრიული საზოგადოება, სადაც ქალაქები აღმოცენდებიან სამეცნიერო ცენტრების გარშემო. განვითარებადი ქვეყნებისათვის კი ურბანიზაცია კვლავ აქტუალურ პრობლემად რჩება. განვიხილოთ ეკონომიკური განვითარების პროცესში ურბანიზაციისა და დეურბანიზაციის დამოკიდებულება (სქემა 10):

ინდუსტრიულ ქვეყნებში განხორციელებულ და მესამე სამყაროს ქვეყნებში მიმდინარე ურბანიზაციებს შორის არსებითი განსხვავებაც არსებობს. კერძოდ, ადრინდელ ურბანიზაციას თან ახლდა მანუფაქტურების და, შესაბამისად, სამუშაო ადგილების შექმნა ურბანიზებული ქალაქის მოსახლეობისათვის. ამიტომ არ წარმოშობილა დისპროპორცია ქალაქის მოსახლეობის ზრდასა და

მრეწველობის განვითარებას შორის. სხვა სურათია მესამე სამყაროში, სადაც ქალაქის მოსახლეობის ზრდის ტემპი საგრძნობლად ჭარბობს დასაქმებულთა ზრდის ტემპს, რის შედეგადაც ურბანიზებულ მოსახლეობაში მაღალია როგორც უმუშევართა, ისე არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა. ურბანიზაციის მაღალი ტემპის პირობებში ქალაქის ხელმძღვანელობამ ვერ შეძლო მიგრანტების ბინებით უზრუნველყოფა და ეს უკანასკნელნი იძულებით გადაიქცნენ ჩრდილოვან მეწარმეებად. განვიხილოთ განვითარებად ქვეყნებში შრომის არასრული გამოყენების ტიპები (სქემა 11):

ტიპები	*უმუშევრობა*	*არასრული დასაქმება*
აშკარა	*ახლახან ურბანიზებული მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი*	*სასოფლო-სამეურნეო და სეზონური მუშები*
შენილბული	*ძირითადად ქალები, რომლებმაც შეწყვიტეს სამუშაოს ძიება*	*აგრარული + ქალაქის არაფორმალური სექტორები*

დე სოტო კონკრეტული მაგალითებით აჩვენებს, თუ როგორ ახორციელებენ ადამიანები მიწების არაკანონიერად ხელში ჩაგდებას და არაფორმალური ორგანიზაციების შექმნის გზით ცდილობენ საცხოვრებელი სახლების არაკანონიერი მშენებლობის ლეგალიზაციას. მისი აზრით, ეს პროცესი სასარგებლოა დაბალი შემოსავლების მქონე მოსახლეობის კატეგორიისათვის და ხელს უწყობს კერძო საკუთრების ჩამოყალიბებას. დე სოტო ასევე დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ ექსტრალეგალური საქმიანობის ფართო მასშტაბები განპირობებულია პირველად ლეგალიზაციასთან და ლეგალური ბიზნესის წარმოებასთან დაკავშირებულ მაღალ ტრანსაქციურ ხარჯებთან. იგი ასევე კავშირშია იმ ბიუროკრატიულ ბარიერებთან, რომლებიც ხელს უშლიან საბაზრო ურთიერთობების თავისუფალ განვითარებას. დე სოტო თავდაყირა აყენებს მესამე სამყაროში ლეგალური და ჩრდილოვანი ბიზნესების ტრადიციულ შეფასებებს. მანამდე ითელებოდა, რომ მხოლოდ ლეგალური სექტორია თანამედროვე ეკონომიკური კულტურის მატარებელი, ჩრდილოვანი სექტორი კი ტრადიციული ეკონომიკის მახინჯი გადმონაშთია. სინამდვილეში კი, როგორც ამას ამტკიცებს პერუელი

ეკონომისტი, სწორედ ჩრდილოვანი მეწარმეები თავისუფალი კონკურენციის პრინციპებით, თავიანთი სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზებით წარმოქმნიან ჭეშმარიტად დემოკრატიულ ეკონომიკურ წესრიგს.

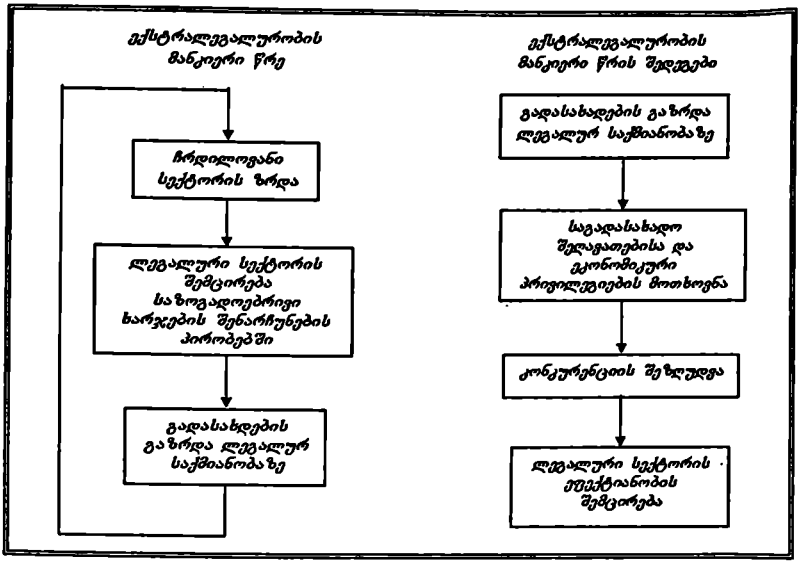
"კანონმორჩილების ფასი" პერუში დე სოტოს მიხედვით

"თავისუფლებისა და დემოკრატიის" ინსტიტუტმა, რომელსაც დე სოტო ხელმძღვანელობს, პერუში ჩაატარა გამოკვლევა, რომელიც მიზნად ისახავდა "კანონმორჩილების ფასის", ანუ ბიზნესის ლეგალიზაციის ხარჯების დადგენას. აღმოჩნდა, რომ ტანსაცმლის სამკერვალო ფაბრიკის რეგისტრაციისათვის ექსპერიმენტატორებს დასჭირდათ 289 დღე და 32 მინიმალური თვიური ხელფასის ექვივალენტი თანხა, რომელიც მოიცავდა დანახარჯებს ქრთამზე, სხვადასხვა ბაჟებს და ვერმიღებულ შემოსავლებს. ქუჩის ჯიხურებში ვაჭრობის ლიცენზიის მისაღებად საჭირო გახდა 43 დღე სიარული ბიუროკრატიულ ლაბირინთებში და 15 მინიმალური თვიური ხელფასი. საცხოვრებელი სახლისათვის აუცილებელი მიწის ნაკვეთის გამოყოფას დასჭირდა თითქმის 7 წელი და 56 მინიმალური ხელფასი. ბუნებრივია, რომ ამგვარი სისტემის არსებობის პირობებში შეუძლებელია დაბალი შემოსავლების მქონე მოსახლეობისათვის ბიზნესის დაწყება. სამაგიეროდ იგი ჩინოვნიკებისათვის სხვადასხვა პრივილეგიების მიღებისა და კორუფციის ნოყიერი ნიადაგია.

მსგავსი ფაქტების საფუძველზე დე სოტო ასკვნის: "კომპანიის წარმატება მეტწილად დამოკიდებულია არა მის საქმიანობაზე, არამედ კანონის შესრულებიდან გამომდინარე დანახარჯებზე. მეწარმე, რომელიც უკეთესად მანიპულირებს ამ დანახარჯებით ან ჩინოვნიკებთან კავშირებით, უკეთეს მდგომარეობაშია იმასთან შედარებით, ვინც მხოლოდ წარმოებაზე ზრუნვითაა დაკავებული. სწორედ "ცუდი კანონების" მოქმედების შედეგია ის ფაქტი, რომ პერუს ექსტრალეგალურ სექტორში დასაქმებულია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 48%, იხარჯება ჯამური სამუშაო დროის 61.2 % და იქმნება ქვეყნის მშპ-ს 38.9%. ეკონომიკის ზოგიერთ სფეროში, მაგალითად, ტრანსპორტზე ჩრდილოვანი მეწარმეები ქმნიან მთელ მომსახურებას".

პერუელი ეკონომისტის მეორე უმნიშვნელოვანესი თეორიული მიღწევაა ეკონომიკური "იატაკქვეშეთის" თვითორგანიზაციის

მექანიზმის გამოკვლევა. მისი აზრით, ჩრდილოვან ბიზნესში ბატონობს არა ძალადობა, როგორც ამას ჩვეულებრივ წარმოადგენენ, არამედ ექსტრალეგალური სამართალი, რომელიც აწესრიგებს ჩრდილოვანი მეწარმეების ურთიერთობებს გარე სამყაროსთან. იქმნება თავისებური "პარალელური სამყარო", საკუთარი "პროფკავშირებით", საკუთარი სასამართლოებითა და სამართლებრივი ნორმებით, რომლებიც უფრო ეფექტიანია ლეგალურ ანალოგებთან შედარებით. ამ უკანასკნელს კი განაპირობებს ის, რომ მაღალი ტრანსაქციული დანახარჯები ინსტიტუციურ ველს მიღმა ნებისმიერ აქტიურობას წამგებიანს ხდის და მეწარმეებს უბიძგებს ექსტრალეგალურ ორგანიზაციებში გაერთიანებისაკენ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დე სოტო საზოგადოებას სთავაზობს ტრანსაქციული ხარჯების კლასიფიკაციას "ლეგალური – ექსტრალეგალური" დაყოფის საფუძველზე. პირველთან დაკავშირებულია "კანონმორჩილების ფასი", რომელიც მოიცავს მეწარმის შემდეგ დანახარჯებს: ა) "კანონთან დაშეებაზე", ანუ ეკონომიკური საქმიანობის დაწყების უფლების მიღებაზე და ბ) "კანონის ჩარჩოებში საქმიანობის გაგრძელებაზე". თუკი მეწარმე ირჩევს ექსტრალეგალურ საქმიანობას, იგი თავიდან აშორებს "კანონმორჩილების ფასს", მაგრამ იძულებულია გადაიხადოს ექსტრალეგალურ სივრცეში ყოფნის ფასი და, ხშირ შემთხვევაში, მეორე რეჟიმში ყოფნას ამჯობინებს. ასე წარმოიშვება მოჯადოებული წრე: ჩრდილოვანი სექტორის ზრდა იწვევს ლეგალურის შემცირებას, რომელსაც, ამის გამო, კიდევ უფრო მძიმე ტვირთად აწვება საზოგადოებრივი ხარჯების გაწევის სიმძიმე, რაც ამ სფეროში მოღვაწე მეწარმეებს არალეგალურ სექტორში გადასვლისაკენ უბიძგებს. ლეგალურ ბიზნესზე გადასახადებისაგან თავის არიდებას მეწარმეები პოლიტიკური ღონისძიებების გამოყენებით ცდილობენ. ამ საქმეში წარმატების მიღწევის შემთხვევაში იზღუდება ლეგალური ბიზნესის ფუნქციონირების კონკურენტული გარემო. გადასახადების გაზრდის შემთხვევაში მცირდება ლეგალური სექტორის ეფექტიანობა, იზრდება ნაპრალი მასა და კონკურენტულ ჩრდილოვან სექტორს შორის. სქემატურად ეს პროცესი ასე შეიძლება გამოიხატოს (სქემა 12):

დე სოტო ერთმანეთისაგან განასხვავებს "კარგ" და "ცუდ" კანონებს. "კარგი კანონი, - წერს იგი, - არეგულირებს ეკონომიკას და ამაღლებს საზოგადოებრივი საქმიანობის ეფექტიანობას, ცუდი კი ანგრევს ერთსაც და მეორესაც". ის გარემოება, რომ მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი საკუთარი საქმიანობისათვის ჩრდილოვან სექტორს ირჩევს, მეორე მცირე ნაწილი კი საკუთარ კაპიტალს ქვეყნის გარეთ აბანდებს, მეტყველებს ქვეყანაში მოქმედი კანონების უვარგისობაზე. დე სოტო სვამს კითხვას: რატომ ბატონობს პერუში "ცუდი" კანონები? და თვითონვე პასუხობს - იმიტომ, რომ ქვეყნის მთავრობა უპირატესად დაკავებულია არსებული შემოსავლების გადანაწილებით და არა ახალი სიმდიდრის შექმნით, მოქალაქეები კი არ არიან თანასწორნი ამ კანონების წინაშე. "განვითარება კი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, როცა არსებული სამართლებრივი ინსტიტუტები ყველა მოქალაქისათვის თანაბრად არის ხელმისაწვდომი".

რა უნდა გაკეთდეს არსებული მძიმე მდგომარეობიდან გამოსასვლელად? დე სოტოს აზრით, საჭიროა სამართლებრივი სისტემის რეალობასთან მაქსიმალური დაახლოება, რაც გულისხმობს

როგორც მიმდინარე, ისე პერსპექტიული ღონისძიებების გატარებას. აწმყოში აქტუალურია იმ ბარიერების მოხსნა, რომლებიც ხელს უშლიან ლეგალური და ექსტრალეგალური სექტორების ინტეგრირებას, დისკრიმინაციის გამომრიცხავი ერთიანი სამართლებრივი და ეკონომიკური სისტემის შექმნას. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, გულისხმობს:

- სამართლებრივი ინსტიტუტების ფუნქციონირების გამარტივებას, ანუ ოპტიმიზაციას დუბლირებული და უსარგებლო კანონების გაუქმებით;
- მართვის სისტემის დეცენტრალიზაცია, რათა ხელისუფლება მაქსიმალურად დაუახლოვდეს ხალხისთვის საჭირბოროტო პრობლემებს;
- დერეგულირება, ანუ კერძო პირთა პასუხისმგებლობისა და შესაძლებლობების გაფართოება, სახელმწიფოს კი – შეკვეთა;

სამომავლო რიგის ამოცანებია:

- კანონპროექტის სისტემატური გამოქვეყნება მათი თავისუფალი განხილვისათვის;
- კანონპროექტების დახასიათება ტერმინებით "დანახარჯები-სარგებელი", რათა ჩამოყალიბდეს სახელმწიფოზე დისციპლინარული ზეწოლის მექანიზმი.

ამრიგად, **ერნანდო დე სოტოს** კონცეფციაში განვითარება განხილულია როგორც ფორმალური, ისე არაფორმალური ინსტიტუციონალური პირობების ჩამოყალიბება თავისუფალი მეწარმეობისათვის. დე სოტოს ზემოაღნიშნულმა ნაშრომმა საფუძველი ჩაუყარა ინსტიტუციონალური თეორიის ორიგინალურ მიმართულებას – განვითარების ეკონომიკურ-სამართლებრივ კონცეფციას - **Law and Economics of Development.**

ლიტერატურა:

Lucas R. *On the Mechanizm Economic Development.-Journal of Monetary Economics,* **1988, ტ. 22, გვ. 3-42;**

Lawrence E. Harrison. Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success. Basic Books, New-York, 1992;

Todaro N. *Economic Development.* **5th edition. 1994;**

Gillis M. Perkins D. Roemer M. Snodgrass D. *Economics of Development.* **4th edition,1996;**

Halami Y. *Development Economics: From the Poverty to Wealth of Nations.* **Oxford, 1997;**

Мюрдаль Г. *Современные проблемы «третьего» мира.* **Москва, 1972.**

Де Сото Э. *Иной путь. Невидимая революция в третьем мире.* **Москва, 1995.**

Нуреев Р. *Теория развития: институциональные модели становления рыночной экономики.* **Москва, 2002.**

გველესიანი რ. განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა: სტრატეგია და პრობლემები. ჟურნ. "საქართველოს ეკონომიკა", 2008, №2. გვ. 69-73.

თემა 9. ეკონომიკური ციკლის თანამედროვე თეორიები

ლექცია XI - რეალური საქმიანი ციკლის თეორია

9. XI. 1. ფინ კიუდლანდისა და ედვარდ პრესკოტის თეორია

ეკონომიკური ციკლის თეორია თანამედროვე მაკროეკონომიკის ყველაზე სადისკუსიო განყოფილებაა. როგორია ეს ციკლი – დეტერმინირებული თუ სტოქასტური? ციკლური რყევები გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის შედეგია თუ გრძელვადიანი ტრენდიდან გადახრის? ჩამოთვლილ და რიგ სხვა კითხვებზე ამომწურავი პასუხები ჯერ-ჯერობით არ არსებობს. ამასთანავე, XX-XXI საუკუნეთა მიჯნაზე განვითარებული რეგიონული და გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისები ეკონომიკური ციკლის თეორიას განსაკუთრებულ აქტუალობას ანიჭებს. ათწლეულების მანძილზე ციკლური ცვლილებების (მერყეობის) მიზეზებსა და ხასიათზე ეკონომისტთა შეხედულებები სისტემატურად და კარდინალურად იცვლებოდა. კეინზიანური თეორია ეკონომიკური ციკლის მთავარ მიზეზად მიიჩნევდა ერთობლივ გამოშვებასა და ერთობლივ მოთხოვნაში განსორციელებულ ვერცხლ. კეინზის აზრით, ინვესტიციებისათვის ნიშანდობლივი არასტაბილურობა განაპირობებს ძერებს ერთობლივ მოთხოვნაში და შესაბამისად - ერთობლივ მიწოდებაშიც. აღნიშნულ პრინციპებზე აგებული მოდელები ფართოდ გამოიყენებოდა როგორც ეკონომიკური განვითარების პროგნოზების შემუშავებაში, ისე ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის დასაბუთებისათვის.

1970-იანი წლების დასაწყისში ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში, უპირველეს ყოვლისა, აშშ-ში წარმოქმნილმა ახალმა მოვლენებმა თვალსაჩინო გახადა ეკონომიკური ციკლის კეინზიანური ანალიზის ხარვეზები. კერძოდ, მოთხოვნის სტიმულირების კლასიკურმა კეინზიანურმა მეთოდებმა არ იმუშავა და მაღალი ინფლაცია წარმოშვა, რომელიც 1980-იანი წლების დასაწყისში კიდევ უფრო გაძლიერდა საერთო ეკონომიკური სტაგნაციის ფონზე და სტაგფლაციაში გადაიზარდა. სტაგფლაციამ, თავის მხრივ, უარყო კეინზიანური თეორიის ჩარჩოებში მოქცეული **ფილიპსის მრუდის** კონცეფცია, რომელიც ასახავდა მყარ უარყოფით ურთიერთკავშირს ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის. ასევე ეჭვის ქვეშ დადგა

ტრადიციული კეინზიანური მტკიცება, რომ ეკონომიკაში ციკლური რყევები ძირითადად გამოწვეულია მოხმარებაში განხორციელებული ცვლილებებით. აღნიშნულ პერიოდში ეკონომიკის ციკლურ მერყეობას ძირითადად განაპირობებდა ნავთობზე მსოფლიო ფასების მკვეთრი ზრდა, ასევე შრომის მწარმოებლურობის მკვეთრი და საყოველთაო შემცირება. აღნიშნული მიზეზებიდან გამომდინარე, კეინზიანური "მოთხოვნის ეკონომიკა" ნეოკლასიკური "მიწოდების ეკონომიკით" **(Supply-Side Economics)** შეიცვალა.

1976 წელს რობერტ ლუკასმა ჩამოაყალიბა ახალი მაკროეკონომიკური თეორია, რომელიც ემყარებოდა რაციონალური მოლოდინების კონტექსტში ცალკეული ფირმებისა და მომხარებლების ქცევების ანალიზს. კეინზიანური მიდგომისაგან, ანუ აგრეგირებული მაჩვენებლების ოპერირებისაგან განსხვავებით, ლუკასის მიდგომა ემყარებოდა მიკროეკონომიკური მაჩვენებლების (მომხმარებელთა მხრიდან უპირატესობის მინიჭება, ფირმების მიერ ტექნოლოგიების გამოყენება, ეკონომიკურ აგენტთა ურთიერთობები სხვადასხვა ბაზრებზე და ა.შ.) დაწვრილებით ანალიზს. ლუკასის აზრით, სწორედ ეს მაჩვენებლები განსაზღვრავდა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებისა და საერთო წონასწორობის ჩამოყალიბების პირობებს. ამასთანავე, ლუკასის თეორია შეიცავდა რიგ წინააღმდეგობებს, რომელიც, პირველ რიგში, შეეხებოდა კვლევის ემპირიული დასაბუთების სირთულეებს. კერძოდ, ძალიან რთული აღმოჩნდა მიკროეკონომიკურ და მაკროეკონომიკურ დონეებს შორის კავშირების პრაქტიკული ინტერპრეტაცია. სწორედ აღნიშნული სირთულეების დაძლევას ისახავდა მიზნად **ფინ კიუდლანდისა** და **ედვარდ პრესკოტის** რეალური საქმიანი ციკლის თეორია, რომელიც ემყარებოდა რაციონალური მოლოდინებისა და ამ პირობებში ეკონომიკური აგენტების ოპტიმალური ქცევის პარადიგმას. 1982 წელს მათ გამოაქვეყნეს ერთობლივი სტატია სათაურით "დროა აიგოს და აგრეგირდეს რყევები", რომელშიც პირველად ჩამოაყალიბეს რეალური საქმიანი ციკლის მოდელი – **(Real Business Cycle Model – RBC** მოდელი) და ზოგადად საფუძველი ჩაუყარეს მაკროეკონომიკის ისეთ უახლეს თანამდროვე მიმართულებას, როგორიცაა რეალური საქმიანი ციკლის თეორია. ეკონომიკურ მეცნიერებაში შეტანილი ამ წელილისათვის

ფინ კიუდლანდი

კიუდლანდი და პრესკოტი 2004 წელს დაჯილდოვდნენ ნობელის პრემიით ეკონომიკის დარგში. რეალური საქმიანი ციკლის თეორია წარმოადგენს კაპიტალისტური ეკონომიკის ციკლური ბუნების კვლევისადმი ახლებურ მიდგომას, კერძოდ:

- მათ დაასაბუთეს, რომ ციკლების შესწავლა შესაძლებელია ზოგადი წონასწორობის დინამიკური მოდელების საშუალებით. ამ მოდელების შემადგენელი ელემენტებია რაციონალური მოლოდინების მქონე ატომისტური აგენტები და სრულყოფილი კონკურენციული ბაზრები;
- მეცნიერებმა აჩვენეს, რომ რეალური საქმიანი ციკლის მოდელები მთლიანობაში კორექტულად აღწერს გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის კანონზომიერებებს, რამაც საქმიანი ციკლებისა და ეკონომიკური ზრდის თეორიების გაერთიანების საფუძველი შექმნა;
- კიუდლანდმა და პრესკოტმა ჩამოაყალიბეს ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიანი ტრენდების პარამეტრები და ისინი შეუფარდეს ფაქტობრივ მონაცემებს, რასაც 1982 წლამდე არ აკეთებდნენ მაკროეკონომისტები;

რეალური საქმიანი ციკლის თეორიის სხვადასხვა მიმართულებები ემყარება ერთიან თეორიულ საფუძველს – **დინამიკური სტოქასტური საერთო წონასწორობის კონცეფციას (Dynamic Stochastic General Equilibrium DSGE)**. ამ კონცეფციის თანახმად, საერთო წონასწორობა მიიღწევა როგორც ეკონომიკაში შექმნილ სიტუაციაზე, ისე უსასრულო ჰორიზონტზე მყოფ შესაძლებლობებსა და მომავალ შოკებზე რაციონალური რეპრეზენტატიული აგენტების ოპტიმალური რეაქციით. მაშასადამე, კიუდლანდი და პრესკოტი შეეცადნენ ეკონომიკის ყველა რყევის, როგორც წონასწორობის ხასიათის მქონე მოვლენის ახსნას, რის გამოც მათ "ახალ კლასიკოსთა" ჯგუფს მიაკუთვნებენ. მათი ერთ-ერთი მთავარი დასკვნა ის არის, რომ განვითარებულ ქვეყნებში მშპ-ს დიდი ნაწილი ჩამჯდარია წონასწორობის მოდელებში და არ არის საჭირო ამ მოდელებში საბაზრო წონასწორობიდან გადახრის პარამეტრების შეტანა, რასაც თავის დროზე კეინზი აკეთებდა. შესაბამისად, მათი აზრით არ არის საჭირო სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე სტაბილიზაციური პოლიტიკის განხორციელება.

ედვარდ პრესკოტი

კიუდლანდისა და პრესკოტის რეალური საქმიანი ციკლის მოდელებისათვის (RBC) დამახასიათებელია მიკროეკონომიკურ და მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს შორის ორგანული ურთიერთკავშირის არსებობა. მათ მიერ შემოთავაზებული მოდელი ემყარება ორ მარტივ დაშვებას: *პირველი*, ისინი ვარაუდობენ, რომ ფირმები გადაწყვეტილებებს საკუთარი მოგების მაქსიმიზირებისა და ინვესტიციების განხორციელების შესახებ იღებენ მათ საქონელზე მომავალი მოთხოვნისა და ტექნოლოგიების განვითარების გათვალისწინებით; *მეორე*, მოდელში ნავარაუდევია, რომ საოჯახო მეურნეობების ქცევა ოპტიმალურია, ანუ მათი მოხმარება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მოგების მიღებას ვარაუდობენ მომავალში. მთელ შემოსავალს ისინი არ დახარჯავენ მიმდინარე წელს, თუკი არ ელიან იმავე შემოსავლის მიღებას მომავალ წელს. თუკი ასეთი მოლოდინი არსებობს, მაშინ მათ შეუძლიათ მოიხმარონ მიმდინარე შემოსავალზე მეტი, ე. ი. იცხოვრონ აღებული ვალით. ყოველივე ეს იმას ნიშნავს, რომ ფირმები მოქმედებენ **მოსალოდნელი შემოსავლის ჰიპოტეზის** შესაბამისად. ეს სწორედ ის შემთხვევაა, რომელიც მანამდე აღწერილი იყო მ. ფრიდმანის, ფ. მოდილიანისა და რ. ბრუმბერგის კლასიკურ ნაშრომებში.

კიუდლანდისა და პრესკოტის რეალური საქმიანი ციკლის მოდელებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება **რეალური შოკების** ანალიზს, რომლებიც მათ მიერ ეკონომიკური რყევების განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად განიხილება. კერძოდ, შესწავლილია ტექნოლოგიური, მონეტარული, ფისკალური და სანავთობე შოკების ზეგავლენა. პრესკოტის აზრით, "ტექნოლოგიურ შოკებზე მოდის ომის შემდგომი პერიოდის რყევების თითქმის 75%". ეგზოგენური ტექნოლოგიური შოკების გასაზომად მან 1986 წელს გაიანგარიშა წარმოების ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის მაჩვენებელი **(Total Factor Productivity – TFP).** ტექნოლოგიური შოკების ანალიზს ბევრი სხვა ავტორის ნაშრომიც ეძღვნება, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჯ.ულიან გალის წიგნი "ტექნოლოგია, დასაქმება და ბიზნეს- ციკლი: შეუძლია თუ არა ტექნოლოგიურ შოკებს აგრეგატების რყევის ახსნა?". არსებობს ისეთი ნაშრომებიც,

სადაც RBC მოდელებში ტექნოლოგიურ შოკებს შედარებით ნაკლები ყურადღება ექცევა, ხოლო სხვა ტიპის შოკები (მაგალითად, სანაუთობე) წინა პლანზეა გადმოტანილი.

ფისკალური შოკები. RBC მოდელში ფისკალური შოკების, ანუ საგადასახადო განაკვეთისა და სახელმწიფო ხარჯების ცვლილებით გამოწვეული შოკების ჩართვით შესაძლებელია დანახარჯების შესახებ უფრო ზუსტი მონაცემების მიღება. ამასთანავე, ეს ცვლილებები ისე სწრაფად არ ხდება, რომ საქმიანი აქტივობის მთავარ წყაროდ გადაიქცეს.

მონეტარული შოკები. ბევრ RBC მოდელში განიხილება მონეტარული შოკების ზემოქმედება საქმიანი აქტივობის რყევაზე. ზოგიერთი ეკონომისტი მონეტარული შოკების ძირითად მიზეზად განიხილავს ბანკთაშორისი დაკრედიტების პოლიტიკის ცვლილებას (მაგალითად, ბ. ბერნანკე, მ. გერტლერი). მონეტარული RBC მოდელი შეიცავს როგორც რეალურ, (მაგალითად, მონოპოლისტური კონკურენცია) ისე ნომინალურ (მაგალითად, მყარი ფასები და ხელფასი) კომპონენტებს. ბაზისურ RBC მოდელებში ფირმები და მუშაკები, როგორც ფასის მიმღებები, მოქმედებენ სრულიად კონკურენციულ ბაზარზე, ანუ ისინი ვერავითარ ზეგავლენას ვერ ახდენენ ფასებზე. მონოპოლისტური კონკურენციის შესახებ წანამძღვრებას მოდელში შეყვანით, ფირმებსა და მუშაკებს შეუძლიათ ფასებისა და ხელფასების დამოუკიდებლად განსაზღვრა. ამ შემთხვევაში ფირმებმა და მუშაკებმა იციან, თუ რა მოხდება მომავალში, ანუ მათ იციან, რომ შეძლებენ ფასებისა და ხელფასების შეცვლას, ან ამის გაკეთება ძალიან ძნელი იქნება. ახალი თაობის RBC მოდელებში მონეტარული შოკები ხშირად განიხილება ტექნოლოგიურ შოკებთან ერთად. იმისათვის, რომ მოკლევადიან პერიოდში ტექნოლოგიურმა შოკებმა ძლიერი ზეგავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ ზრდაზე, აუცილებელია შესაბამისი ფულად საკრედიტო პოლიტიკის არსებობა.

ენდოგენური საქმიანი ციკლები. საქმიანი ციკლების რყევა შეიძლება გამოიწვიოს როგორც ეგზოგენურმა, ისე ენდოგენურმა ფაქტორებმაც. ეს უკანასკნელი ნიშნავს საკუთრივ მოდელის შიგნით წარმოშობილ რყევებს რთული დეტერმინირებული დინამიკის საფუძველზე. ენდოგენური საქმიანი ციკლის მოდელების უმეტესობას საფუძვლად უდევს ეკონომიკური ზრდისადმი ნეოკლასიკური მიდგომა, რის გამოც მათ იგივე სტრუქტურა გააჩნია, როგორც ორდინალურ

RBC მოდელებს. ენდოგენური შოკების კვლევისას წარმოიშვება ორი პრობლემა. კერძოდ, არ არის შესაძლებელი მომავლის სრულყოფილი განჭვრეტა, რაც ბევრ ორდინალურ RBC მოდელში გამარტივების მიზნით გამოიყენება. ამასთანავე, რამდენიმე წონასწორობის არსებობისას ციკლები რეაგირებენ აგენტთა მოლოდინის მკვეთრ ცვლილებაზე.

9. XI. 2. ციკლური რყევების მიზეზთა ანალიზის სხვა მიმართულებები

საქმიანი ციკლის რყევების დამატებით წყაროდ ზოგიერთი ეკონომისტი მიიჩნევს ახალი ამბებით გამოწვეულ შოკებს. (**News Shocks**). ვთქვათ, აგენტებმა ინფორმაცია მიიღეს ახალი პერსპექტიული ტექნოლოგიის შესახებ, რომელიც მომავალში ზეგავლენას იქონიებს წარმოების ფაქტორთა მწარმოებლურობაზე. გაიზრდება თუ არა ამ შემთხვევაში მიმდინარე მწარმოებლურობა? წარმოიშობა თუ არა რეაქცია იმ შემთხვევაში, თუკი ახალი ტექნოლოგიიდან მიღებული ეფექტი მოსალოდნელზე ნაკლები აღმოჩნდება? როდესაც აგენტები იღებენ ინფორმაციას, მოხმარებისა და ინვესტიციების დინამიკა სხვადასხვა მიმართულებით იცვლება. მოდელში ორი დადებითი ეფექტი წარმოიშვება – ინვესტიციებიდან და მოხმარების ზრდიდან რეალური უკუგება. თუკი მეორეს პირველთან შედარებით უფრო გამოხატული ხასიათი აქვს, მოხმარება და თავისუფალი დრო იზრდება, გამოშვება და სამუშაო დრო კი მცირდება, რის გამოც ეცემა რეალური ინვესტიციები. თუკი დომინირებს ინვესტიციებიდან მიღებული უკუგება, მაშინ იზრდება ინვესტიციები და სამუშაო დრო. ამასთანავე, ინვესტირება აჭარბებს გამოშვებას და წონასწორობის შესანარჩუნებლად აუცილებელია მოხმარების შემცირება.

ზემოთმოყვანილ მოდელს გააჩნია ერთი არსებითი ხარვეზი. კერძოდ, კაპიტალი არ განიხილება წარმოების ფაქტორად და არ ჩაირთვება ინვესტიციური საქონლის წარმოებაში. ასევე აღსანიშნავია საგარეო კონიუნქტურის შოკები, რომლებიც RBC მოდელებში შეიტანება საგარეო ფასების შოკების სახით და იგულისხმება სათბობისა და ნედლეულის ფასების ცვლილება ან მსოფლიო ფინანსურ ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთის მკვეთრი ცვლილებები.

ამრიგად, ფინ კიუდლანდმა და ედუარდ პრესკოტმა შექმნეს რეალური ეკონომიკური ციკლის (RBC თეორიის) დამოუკიდებელი მიმართულება და საფუძველი ჩაუყარეს მაკროეკონომიკაში ერთ-ერთი ყველაზე რთული და სადისკუსიო პრობლემის სისტემურ შესწავლას. კერძოდ:

- მათ შეიმუშავეს ზოგადი სქემა (მოდელი), რომელმაც რ. ლუკასის თეორიული მოდელის პრაქტიკული რეალიზაციის შესაძლებლობა შექმნა;
- მათ მიერ შემუშავებული ციკლის მოდელი შეიცავს ეკონომიკური ზრდის ნეოკლასიკური მოდელის სტოქასტურ ვერსიას, რის შედეგადაც შესაძლებელი გახდა მისი მაკროეკონომიკური მოდელირების საფუძვლად გამოყენება;
- მეცნიერებმა აჩვენეს, რომ ტექნოლოგიური შოკები გრძელვადიან პერიოდში შესაძლებელია წარმოადგენდეს ერთობლივი რყევების მიზეზს. შესაბამისად, თანამედროვე მაკროეკონომიკურ მოდელებში ინტენსიურად დაიწყო მოთხოვნის შოკებთან ერთად მიწოდების შოკების ანალიზი;
- მოდელების მონაცემთა გაანგარიშებაში ისინი იყენებდნენ კომპიუტერულ ტექნიკას, რაც იმ დროს ახალი სიტყვა იყო ეკონომიკურ ანალიზში;
- კიუდლანდმა და პრესკოტმა პირველად გამოიყენეს ე.წ. "კალიბრირების მეთოდი", რომელიც გულისხმობდა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების შესაბამისობაში მოყვანას ემპირიული მიკროეკონომიკური კვლევების საფუძველზე მიღებულ მაჩვენებლებთან. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ კიდევ უფრო წინ წაწიეს თანამედროვე მაკროეკონომიკის მიკროეკონომიკური საფუძვლების ანალიზი;
- კიუდლანდმა და პრესკოტმა კეინზისა და კეინზიანელებისგან განსხვავებით (რომლებიც არ აღიარებდნენ ბაზრის როლს მოთხოვნისა და მიწოდების წონასწორობის უზრუნველყოფაში), ისეთი სტანდარტული მიკროეკონომიკური პარამეტრების გამოყენებით, როგორებიცაა წარმოების ფაქტორათა ფასები, ხელფასები და საპროცენტო განაკვეთები, დაასაბუთეს, რომ ბაზარს გარედან ყოველგვარი ჩარევის გარეშე შეუძლია დაკარგული წონასწორობის აღდგენა;

• აღნიშნულიდან გამომდინარე, მეცნიერებმა დაასაბუთეს, რომ გამოშვების ზრდის ტემპების დროებითი შემცირება არის არა ბაზრების უუნარობის შედეგი, არამედ მას განაპირობებს ტექნოლოგიური განვითარების ტემპების დროებითი დაქვეითება;

• კიუდლანდმა და პრესკოტმა ასევე აჩვენეს, რომ საქმიანი ციკლის დინამიკა შეიძლება აიხსნას ტექნოლოგიური შოკებით და ეს უკანასკნელი აუცილებლად უნდა იყოს ჩართული როგორც მოკლევადიანი რეალური რყევების, ისე გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარების ანალიზში;

• კიუდლანდისა და პრესკოტის მოდელში პირველად იქნა გამოყენებული დინამიკური სტოქასტური საერთო წონასწორობის კონცეფცია, რომლიდან გამომდინარე საქმიანი ციკლის მაკროეკონომიკურ რყევებს საფუძვლად დაედო მიკროეკონომიკურ დონეზე მომხმარებლებისა და ფირმების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები.

9. XI 3. რეალური საქმიანი ციკლის თეორიის განვითარების პერსპექტივები

დინამიკურ სტოქასტურ საერთო წონასწორობის (DSGE) კონცეფციაზე დამყარებული რეალური საქმიანი ციკლის (RBC) მოდელები ბოლო 20-25 წლის მანძილზე კრიზისების თეორიის მეინსტრიმს წარმოადგენდა. აღნიშნულმა თეორიამ რამდენიმე ეტაპი განვლო. პირველ ეტაპზე (1980-აინი წლების ბოლო და 1990-იანი წლების დასაწყისი) აშშ-ს ეკონომიკაში მიმდინარე ციკლების მთავარ მიზეზად მიიჩნეოდა ტექნოლოგიური შოკები, რომელთა საშუალებითაც კარგად აღიწერებოდა ერთობლივი მიწოდების მოულოდნელი ცვლილებები. დროთა განმავლობაში მოდელში შეტანილი შოკების რაოდენობა იზრდებოდა, რაც განაპირობებდა მთლიანად თეორიული კონსტრუქციის გართულებას. შემდგომ ეტაპზე (1990-იანი წლების ბოლო და 2000-იანი წლების დასაწყისი) აგებული იქნა ეკონომიკური ციკლის უფრო რეალისტური მოდელები. კიუდლანდისა და პრესკოტის საბაზისო მოდელებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ემყარებოდნენ სრულყოფილი ბაზრის კონკურენციის შემთხვევას, გვიანდელ მოდელებში გაითვალისწინებოდა ბაზრის

სხვა ტიპებიც და მიწოდების შოკებთან ერთად განიხილებოდა მოთხოვნის შოკებიც. ეს იმას ნიშნავს, რომ თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიის განვითარებას განსაზღვრავს ე.წ. "ახალი ნეოკლასიკური სინთეზი", რომელიც გულისხმობს კეინზიანელების, ახალი კლასიკოსებისა და რეალური საქმიანი ციკლის თეორიის მომხრეთა ფუნდამენტური შეხედულებების ურთიერთდაახლოებას. არსებობს ამგვარი დაახლოების რამდენიმე მიმართულება. კერძოდ, *პირველი* – სხვადასხვა მიმართულების ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ მაკროეკონომიკურ ანალიზში ფართოდ უნდა გამოიყენებოდეს დარგთაშორის საერთო წონასწორობაზე დამყარებული მოდელები. ამის საფუძველზე შესაძლებელია ერთობლივად იქნეს განხილული მოკლევადიანი ფლუქტუაციები და გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდა, ანუ ერთმანეთს უნდა შეუთანხმდეს საქმიანი ციკლისა და ეკონომიკური ზრდის მოდელები. აქედან გამომდინარე, ითვლება, რომ მაკროეკონომიკური და მიკროეკონომიკური ანალიზი არ უნდა ემყარებოდეს ერთმანეთისაგან ძირეულად განსხვავებულ პრინციპებს. შესაბამისად, ცალკეული ფირმების საოჯახო მეურნეობებისა და ბაზრების ქცევა განიხილება აგრეგირებულ (მაკროეკონომიკურ) მოდელებთან მჭიდრო კავშირში.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ მოკლევადიანი აგრეგირებული დინამიკის სტრუქტურული მოდელის კეინზიანური იდეა არ მომკვდარა. პირიქით, იგი ლოგიკურად ჩართული აღმოჩნდა **DSGE** მოდელებში, რომლებიც ამჟამად ფართოდ გამოიყენება როგორც სხვადასხვა ეკონომიკური პოლიტიკის მოკლევადიანი ეფექტის ანალიზისას, ასევე გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის პრობლემატიკის შესწავლაში. მეორე მხრივ, ახალი კეინზიანელები ხშირად იყენებენ კიუდლანდისა და პრესკოტის მიერ შემუშავებულ **DSGE** მოდელებს, რომლებსაც ამდიდრებენ ბაზრების არასრულყოფილების ისეთი ელემენტებით, როგორებიცაა ფასების ნელი ცვლილება, არასრულყოფილი ინფორმაცია და ა.შ. კიუდლანდისა და პრესკოტის მომხრეები ახალ კეინზიანელებს ეთანხმებიან მათი მოდელების ზედმეტად მარტივი ხასიათის კონსტატირებაში, რის გამოც ამ მოდელების საშუალებით შეუძლებელი ხდება პროცესთა მთელი სირთულის აღწერა. თუმცა, ჩვენ უკვე მიეუთითეთ, რომ მიმდინარეობს ამ მოდელების გართულება, რაც ამაღლებს რეალურ სინამდვილესთან მათი ადეკვატურობის ხარისხს.

რეალური საქმიანი ციკლის მოდელის წარმომადგენლები, ახალი კეინზიანელების მსგავსად, ეძებენ მოკლევადიან პერიოდში წონასწორული მდგომარეობიდან ეკონომიკის გადახრის მიზეზებს, მაგრამ არ ეთანხმებიან კეინზიანელებს ამ გადახრის ძირითად წყაროდ ფასების ნელი ცვლილების მიჩნევაში, რაც ახალი კეინზიანელების მთავარ პოსტულატს წარმოადგენს. ასე, რომ აღნიშნული ორი პოზიციის დაახლოება ეკონომიკის რყევების მიზეზებთან მიმართებაში, მომავლის ამოცანად შეიძლება ჩაითვალოს; *მეორე*, - ეკონომისტთა უმრავლესობა დღეს თანხმდება იმაში, რომ რეალური მერყეობა ეკონომიკური ციკლების მთავარი წყაროა. მონეტარული პოლიტიკის შემთხვევითი ეგზოგენური ცვლილებებით რეალური საქმიანი ციკლის რყევების ახსნის ჰიპოთეზა ამჟამად ვეღარ პოულობს მეცნიერთა მხრიდან მხარდაჭერას, თუმცა აღნიშნული არ ნიშნავს ანალიზიდან მონეტარული ფაქტორის მთლიანად გამორიცხვას. გასული საუკუნის 90-იან წლებში აშშ-სა და რიგ სხვა ქვეყნებში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური წარმატებები პირდაპირ არის დაკავშირებული ამ ქვეყნებში მონეტარული პოლიტიკის სფეროში მიღწეულ წარმატებებთან, როგორც ეს არაერთხელ აქვს აღნიშნული თავის ნაშრომებში ცნობილ ამერიკელ მაკროეკონომისტს, ფედერალური სარეზერვო სისტემის ამჟამინდელ თავმჯდომარეს, **ბენ ბერნანკეს**; *მესამე*, საყოველთაოდ არის აღიარებული მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა, განსაკუთრებით ინფლაციის პრობლემასთან მიმართებაში. 1980-90-ანი წლების წარმატებული ანტიინფლაციური პოლიტიკის ფონზე დღეს არავინ არ დაობს იმაზე, რომ ცენტრალურ ბანკებს, მათი მხრიდან სათანადო დაინტერესების შემთხვევაში, შეუძლიათ ინფლაციის ეფექტიანი გაკონტროლება და დასაშვებ საზღვრებში მისი შენარჩუნება (ე.წ. "თარგეტირება"). ამ თვალსაზრისით, მონეტარისტებმა მნიშვნელოვანი გამარჯვება მოიპოვეს ომისშემდგომი პერიოდის კეინზიანელებზე, თუმცა ნათქვამი არ ნიშნავს იმას, რომ რეალური საქმიანი ციკლების რყევები, საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენება და სხვა რეალური ფაქტორების ცვლილება ამჟამად არ განიხილება ფასებზე უშუალო ზემოქმედების მნიშვნელოვან მიზეზად. ფილიპსის მრუდი ორგანულადაა ჩართული თანამედროვე **DSGE** მოდელებში,

ბენ ბერნანკე

ხოლო მონეტარული პოლიტიკა ფართო ასპექტით განიხილება და არ დაიყვანება მხოლოდ ფულის მიწოდების სხვადასხვა პარამეტრთა კონტროლზე.

ოლივიე ბლანშარი

ციკლის თანამედროვე თეორიის ერთ-ერთი ყველაზე დიდ ნაკლოვანებად ზოგიერთი ეკონომისტი, მაგალითად, **ოლივიე ბლანშარი,** მიიჩნევს ციკლის გენერირების მოდელში ფინანსური სექტორის როლის არასაკმარისად გათვალისწინებას. მსოფლიო ეკონომიკაში განვითარებულმა უკანასკნელმა მოვლენებმა მთლიანად დაადასტურა აღნიშნული შენიშვნის სისწორე. კერძოდ, ნათელი გახდა, რომ ფინანსური მექანიზმების როლის ანალიზის გარეშე შეუძლებელია კრიზისების წარმოშობისა და განვითარების ლოგიკის სრულფასოვანი გაგება. მართალია, ფინანსური სექტორი დამოკიდებულია რეალურ ბიზნესზე, მაგრამ ამასთანავე იგი დანაზოგებისა და რისკების გადანაწილების გზით გადამწყვეტ ზემოქმედებას ახდენს ბიზნეს-პროცესების ეფექტიანობაზე. თანამედროვე პირობებში ფინანსური შუამავლობა, მისი უზარმაზარი მასშტაბებიდან გამომდინარე, არსებითად ცვლის ციკლურ პროცესებს მათი ვოლატილობის გაძლიერების თვალსაზრისით. ამასთანავე, სწორი იქნებოდა შოკების წარმოქმნის ერთადერთ მიზეზად ფინანსური სექტორის ჩათვლა. ასე მაგალითად: 2007-2009 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი პროეცირდა ამერიკის შეერთებული შტატების იპოთეკურ ბაზარზე განვითარებული მოვლენებით, მაგრამ ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, წარმოადგენდა ამ ქვეყნის მოსახლეობის სამომხმარებლო ქცევის ხანგრძლივი და სისტემატური სახიფათო ცვლილების კანონზომიერ შედეგს. მოცემულ შემთხვევაში ფინანსურმა ბაზრებმა და ფინანსურმა ინსტიტუტებმა მხოლოდ გააძლიერეს მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების კრიზისური მერყეობა, თუმცა ისინი არ წარმოადგენდნენ კრიზისული მოვლენების წარმოშობის პირველად მიზეზს.

ამრიგად, თანამედროვე კრიზისი კარგი საბაბია ციკლის თეორიის დასაზუსტებლად. სწორედ აღნიშნულ კონტექსტში ჩვენი მომდევნო ლექცია შეეხება ზოგადად კაპიტალიზმის ფინანსური არასტაბილურობის და კერძოდ, ფინანსური კაპიტალიზმის სიმყიფის ჰაიმან მინსკის თეორიას.

ლექცია XII - თანამედროვე კაპიტალიზმის ფინანსური არამდგრადობის თეორიები

ჰაიმან მინსკი

მაღალი პოლიტიკურ-ეკონომიკური განუსაზღვრელობისა და გლობალური სიმყიფის პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ინსტიტუციონალური ცვლილებებისა და კაპიტალიზმის ფინანსურ სისტემის ევოლუციას შორის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხების კვლევა. კაპიტალიზმის ფინანსური არასტაბილურობის ანალიზში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ამერიკელმა მეცნიერმა **ჰაიმან მინსკიმ** (1919-1996) და მისმა თანამოაზრეებმა. მათ შეხედულებებზე დაყრდნობით შესაძლებელია თანამედროვე გლობალური კრიზისებისა და ზოგადად, ფინანსური კაპიტალიზმის ვოლატირულობის ფენომენის მეცნიერული გამოკვლევა.

9. XII. 1. ჰაიმან მინსკის ჰიპოტეზა ფინანსური სიმყიფის შესახებ და მონეტარული ორთოდოქსია.

ჩარლზ კინდელბერგი

ნეოკლასიკური თეორია აქცენტს აკეთებს ეკონომიკური აგენტების ქცევისა და რესურსების განაწილების რაციონალურობაზე. ბაზრის "ჩავარდნები" მათ მიერ გამონაკლის მოვლენადაა მიჩნეული, ხოლო ფინანსური კრიზისების მთავარ მიზეზად ბაზრის მექანიზმის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა და ინსტიტუციონალური ხასიათის სისუსტეები სახელდება. მთელი რიგი თანამედროვე კვლევების მიუხედავად, ამჟამინდელი მეინსტრიმის მიერ ფინანსური სფეროს პრობლემები ეკონომიკის სხვა სფეროებიდან იზოლირებულად განიხილება. ორთოდოქსალური მიმართულების ერთ-ერთი ყველაზე არგუმენტირებული კრიტიკა მოცემულია **ჩარლზ კინდელბერგერის** ნაშრომებში. კერძოდ, ნაშრომში "მანიები, პანიკები და კრახები" მეცნიერმა ჩამოაყალიბა ფინანსური კრიზისების თეორია და აჩვენა, რომ ფინანსურ ბაზრებზე "ბუშტები" მოულოდნელად წარმოიქმნება, როგორც წესი, კარგი ახალი ამბების შემდეგ. ინვესტორები ცდილობენ ხელიდან არ გაუშვან საკუთარი სახსრების მომგებიანად დაბანდების

შესაძლებლობა და ხშირად ზედმეტიც მოსდით. როცა აღმოჩნდება, რომ ინვესტორთა მოლოდინები მეტისმეტად ოპტიმისტური ყოფილა, ფინანსური სისტემა სტრესულ მდგომარეობაში ვარდება და ძალიან ადვილი შესაძლებელია პანიკის დაწყება. მართალია, მეინსტრიმის წარმომადგენლები ეჭვის თვალით შესცქეროდნენ კინდელბერგერის ამ მოსაზრებებს, მაგრამ 1980-იანი წლების მეორე ნახევრიდან განვითარებულმა მოვლენებმა – 1987 წლის აშშ-ს საფონდო ბაზრის კრახმა, სამხრეთ აღმოსავლეთ აზიის 1997-98 წლების ფინანსურმა კრისზისმა, 2001 წლის ე. წ. "დოტ-კომების", ანუ მაღალტექნოლოგიური ფირმების ფასიანი ქაღალდების ბაზრის კრიზისმა და განსაკუთრებით 2007-2009 წლების გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა ნათლად დაამტკიცა კინდელბერგერის შეხედულებათა სისწორე. უნდა აღინიშნოს, რომ ჩ. კინდელბერგერის ბევრი თეორიული დებულება ემყარება ორთოდოქსიის ერთ-ერთი პირველი კრიტიკოსის, ჰაიმან მინსკის მიერ შემუშავებულ მოდელს. მინსკი საკუთარ თავს პოსტკეინზიანურ მიმართულებას აკუთვნებდა. იგი კაპიტალისტური ფინანსური სისტემის არასტაბილურობის მთავარ მიზეზად საკრედიტო სფეროს მიიჩნევდა და ამით აგრძელებდა ისეთი ეკონომისტების თეორიულ მემკვიდრეობას, როგორებიც იყვნენ ჯ. ს. მილი, ა. მარშალი, კ. ვიქსელი, ი. ფიშერი და ჯ. მ. კეინზი. ჰ. მინსკი კეინზის მსგავსად, ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს ამოცანად მიიჩნევდა ენდოგენური საკრედიტო ექსპანსიის ყველა არხზე კონტროლის უზრუნველყოფას. კეინზის მსგავსად, მინსკიც ფიქრობდა, რომ მოცემული ფინანსური სისტემისათვის დროის ნებისმიერ პერიოდში ფულადი საგადასახდელო სახსრების მოცულობა შეიძლება გაიზარდოს არა მხოლოდ მოქმედი ბანკების ჩარჩოებში, არამედ ახალი ფინანსური დაწესებულებების, ახალი საკრედიტო ინსტრუმენტების და ბანკების გარეთ არსებული პერსონალური დაკრედიტების გავრცელების გზითაც. ირვ. ფიშერის მსგავსად, ჰ. მინსკიც იკვლევდა ვალის გაუფასურების საკითხს, თუმცა მას აქცენტი გადაჰქონდა სპეკულაციური ოპერაციების მიზნით განხორციელებული ვალის დაგროვებაზე. აღნიშნული და რიგი სხვა კანონზომიერებების შესწავლის შედეგად მინსკი მივიდა საკმაოდ პესიმისტურ დასკვნამდე: ფინანსურ კაპიტალიზმს ფუნდამენტური ნაკლოვანება ახასიათებს, რაც გამოიხატება იმაში, რომ კრიზისის შეზღუდვის ნებისმიერი მცდელობა ზრდის ახალი უფრო მწვავე

კრიზისის წარმოშობის რისკებს. ეს ნაკლოვანება, თავის მხრივ, განპირობებულია ეკონომიკის ფინანსური მდგენელის გართულებით და კაპიტალისური აქტივების გაფართოების მყარი ტენდენციით.

ჰ. მინსკი დიდ ყურადღებას უთმობდა ინვესტორთა ფსიქოლოგიის შესწავლას. იგი მიიჩნევდა, რომ ფინანსური კრიზისის წანამძღვრები საინვესტიციო ბუმის პერიოდში წარმოიქმნება. მან შექმნა **სისტემური სიმყიფის თეორია**. ფინანსური სიმყიფე კაპიტალისტური ფინანსური სისტემის განუყოფელი მხარეა. იგი ნიშნავს, რომ მყიფე ფინანსური სტრუქტურა წარმოადგენს კაპიტალისტური ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების შედეგს. ფინანსური სისტემის ზოგადი სიმყიფე (ან სიმყარე) განისაზღვრება არსებული ფინანსური მექანიზმების ერთობლიობით.

თეორიულ ასპექტში მეცნიერმა გამოჰყო საინვესტიციო დაფინანსების 3 შესაძლებელი ფორმა. *პირველი* – ჰეჯირებული, ანუ უზრუნველყოფილი დაფინანსება. ამ შემთხვევაში ჰეჯერის მოსალოდნელი მთლიანი შემოსავალი უნდა აღემატებოდეს სავალო ვალდებულებას მომავალი დროის ნებისმიერი მონაკვეთისათვის; *მეორე* – სპეკულაციური ფინანსირება, რომლის დროსაც სავალო ვალდებულება დროის რაღაც პერიოდში აჭარბებს მოსალოდნელ მთლიან შემოსავალს; *მესამე* – პონცი დაფინანსება, რომელიც ასევე წარმოადგენს სპეკულაციური ფინანსირების ნაირსახეობას. ამ შემთხვევაში დაუფარავ ვალზე პროცენტის გადასახდელად აუცილებელი ხდება ახალი ვალის აღება, ანუ ვალი იმ შემთხვევაშიაც იზრდება, თუკი არ ხდება შემოსავლის მომტანი ახალი აქტივების შეძენა. ეკონომიკის სტაბილურობა დამოკიდებულია დაფინანსების ზემოაღნიშნულ სამ ფორმას შორის თანაფარდობაზე. ხელსაყრელ პირობებში კერძო ბიზნესის დაფინანსებაში მოკლევადიანი ვალის ხვედრითი წილი ჩვეულებრივ იზრდება, ხოლო ნაღდი ფულისა კი მცირდება. შესაბამისად, ბაზარზე ოპტიმისტური მოლოდინისას სპეკულაციური დაფინანსებისა და პონცი დაფინანსების ხვედრითი წილი იზრდება. ფინანსური კრიზისი იწყება მაშინ, როცა კომპანიებს უფრო მეტი ნაღდი ფული სჭირდებათ, ვიდრე მათი მიღება შეუძლიათ ჩვეულებრივი წყაროებიდან. ამ შემთხვევაში ისინი იწყებენ დაფინანსების სხვა წყაროების ძიებას, მაგალითად - ახდენენ საბაზრო პოზიციების ლიკვიდაციას. ფინანსურ ბაზარზე ყოველი ლიკვიდირებული პოზიცია რეალური სექტორის საწარმოებს

უხშობს ინვესტიციური სახრების მიღების არხებს, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს წარმოების სერიოზული დაცემა და უმუშევრობის მკვეთრი ზრდა.

ჰ. მინსკიმ აგრეთვე განსაზღვრა ფინანსური კრიზისების წარმოშობის **სისტემური** და **კონიუნქტურული** პირობები. პირველ ჯგუფს მან მიაკუთვნა როგორც ეკონომიკაში დაეალიანების მაღალი დონე, ისე სპეკულაციური და პონცი დაფინანსების მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი. კონიუქტურულ პირობებად მინსკი მიიჩნევს ფინანსურ ინოვაციებს. კელავ წარმოქნილი ფინანსური ინსტიტუტები არღვევენ ეკონომიკის საერთო სტაბილურობას. ეკონომიკაში ვალი ფინანსურ შუამავალთა ხელშია, რის გამოც ნებისმიერ დარგში სერიოზული დარღვევა ფინანსური სექტორის გზით შესაძლოა გადაეცეს სხვა სექტორებს და ნეგატიური ზეგავლენა იქონიოს მთლიანად ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე. მინსკის თეორიის თანახმად, სპეკულაციური "ბუშტის" ფაზა ხასიათდება ირაციონალურობით, ეიფორიით და წინ უსწრებს ფინანსურ კრიზისს. შესაბამისად, ფინანსური "ტრამვების" სიმრავლე არარეგულირებადი კაპიტალისტური სისტემის აუცილებელი შედეგია.

მინსკის თეორიულ დასკვნებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრისათვის. იგი მთლიანად ემხრობოდა ამ საკითხში კეინზს და აღნიშნავდა, რომ ტრადიციული ფულადი საკრედიტო პოლიტიკით შეუძლებელია კრიზისიდან გამოსვლა. ასევე არაეფექტიანია ენდოგენური საბაზრო პროცესები კრიზისისა და დეფლაციის პირობებში. კაპიტალისტურ ეკონომიკურ სისტემას მკაცრი ფინანსური სტრუქტურა, ძლიერი ინსტიტუტები და პოლიტიკა ესაჭიროება ფინანსური სფეროს ევოლუციის ეფექტიანი წარმართვისათვის. ცენტრალური ბანკი, ამ შემთხვევაში, უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორის როლში უნდა გამოდიოდეს და ეკონომიკას უნდა მოაშოროს "ცუდი" ვალები, რითაც შეძლებს ფინანსური კრიზისის პრევენციას.

შინაგანი ლოგიკური სიმწყობრის მიუხედავად, რომელიც ახასიათებს კაპიტალიზმის სისტემური სიმყიფის თეორიას, ჰ. მინსკის მოსაზრებები ხშირად გამხდარა სხვადასხვა მხრიდან კრიტიკის ობიექტი. კერძოდ:

• ორთოდოქსალური მიმართულების ეკონომისტები მას ხშირად აკრიტიკებენ იმის გამო, რომ არ ჩამოუყალიბებია ფინანსური

კრიზისის კონკრეტული დეფინიცია, რაზედაც მინსკის ხშირად მოჰყავდა კინდლებერგერის შემდეგი სიტყვები: "ფინანსური კრიზისი იმ ლამაზ გოგონას გვაგონებს, რომლის განმარტებაც ძალიან რთულია, მაგრამ დანახვისთანავე მაშინვე იცნობ";

• ზოგიერთი კრიტიკოსი მიუთითებდა, რომ მინსკის მოდელი მართებულია კრიზისის ფულადი მექანიზმების და არა მისი ფინანსური ასპექტების აღსაწერად. ეს არგუმენტი არ არის სწორი, რადგანაც მინსკი აქცენტს აკეთებდა სწორედ ფინანსური ინოვაციებისა და საკრედიტო ექსპანსიის ენდოგენური არხების, როგორც ფინანსური კრიზისების უმნიშვნელოვანესი სტიმულატორების ანალიზზე;

• 1980-იანი წლების დასაწყისში გამოითქვა მოსაზრება, რომ მინსკის მიერ შემოთავაზებული ღონისძიებები შეზღუდულია გლობალურ ბაზრებზე განხორციელებული ცვლილებების გამო. რ. გოლდსმიტი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: "ფინანსური კრიზისი კაპიტალიზმის "საყმაწვილო სენია" და არა მოხუცებულობის დაავადება. ეს კი საკმარისი არგუმენტია იმისათვის, რომ ფინანსური არასტაბილურობის ჰიპოთეზა უსაფუძვლოდ ჩაითვალოს. აშკარაა, რომ XX-XI საუკუნეთა მიჯნაზე განვითარებული მოვლენების ფონზე გოლდსმიტის ეს მოსაზრება ზედმეტად ოპტიმისტურად გამოიყურება.

9. XII. 2. ფინანსური ლიბერალიზაცია და გლობალური ფინანსური სიმყიფე

თანამედროვე პირობებში, რომლისთვისაც ნიშანდობლივია არასაბანკო ფინანსური ინსტიტუციებისა და ფინანსური ინოვაციების უსწრაფესი ზრდა, ჰ. მინსკის მიერ შემუშავებული მოდელის მნიშვნელობა განუზომლად იზრდება. ამ მეცნიერის ნაშრომებიდან ორი უმნიშვნელოვანესი დასკვნა შეიძლება გაკეთდეს. პირველი ეხება ეკონომიკურ სიტუაციაზე ფინანსური ინოვაციებისა და დაკრედიტების ახალი არხების დემასტაბილიზებელ ზემოქმედებას. მნიშვნელოვანია მინსკის მოსაზრება ვალის როლის შეფასებასთან დაკავშირებით ფინანსური სტრუქტურების სიმყიფესთან მიმართებაში. ფინანსური არასტაბილურობის ჰიპოტეზა გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური ლიბერალიზაციის შინაგანი მექანიზმები წარმოშობენ ფინანსურ ურთიერთობებს, რომლებიც განსაკუთრებით

აძლიერებენ ეკონომიკის არასტაბილურობას. აქტივების ფასებსა და ღირებულებას შორის ურთიერთკავშირის არსებული ფორმა, რომელიც მყიფე ფინანსური სტრუქტურების მქონე ეკონომიკაში ფინანსური კრიზისის მიზეზია, ნორმალური ეკონომიკისთვისაცაა დამახასიათებელი. აქედან გამომდინარე ჰ. მინკსი აკეთებს შემდეგ უმნიშვნელოვანეს დასკვნას: "მანამ, ვიდრე რჩება კაპიტალისტური ეკონომიკა, ფინანსური არასტაბილურობა გარდაუვალია".

ლიბერალიზაციისა და ფინანსური ბაზრების გლობალიზაციის ეპოქაში ფინანსურ არასტაბილურობასთან და სისტემურ რისკებთან დაკავშირებული პრობლემები განსაკუთრებით მწვავდება. გლობალური კაპიტალიზმის ფუნქციონირება სულ უფრო მეტად ემსგავსება გიგანტურ პონცი-სქემას. ბაზარზე გაბატონებული განწყობები და მოკლევადიან პერიოდში მაქსიმალური მოგების მიღების სურვილი გასაზღერავს როგორც ეროვნული სახელმწიფოების, ისე ტრანსნაციონალური კორპორაციების ეკონომიკურ სტრატეგიებს. ფინანსური და სადაზღვეო სექტორები ძალიან სწრაფად ვითარდება და სულ უფრო მეტად წყდება ეკონომიკის სექტორს. სპეკულაციური "ბუშტების" წარმოქმნა ეროვნული ბაზრებიდან საერთაშორისო ბაზრებზე გადადის და მიმდინარეობს ფინასური კრიზისების წარმომშობი მიზეზების ინტერნაციონალიზაცია.

სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების, მექსიკის, რუსეთის, ბრაზილიის, არგენტინის კრიზისებმა გვიჩვენეს, რომ მათი უმთავრესი გამომწვევი მიზეზი იყო მთავრობების, საოჯახო მეურნეობებისა და ფირმების ჭარბი დავალიანება. ასეთივე დიდი დავალიანება გააჩნია აშშ-სა და იაპონიას, თუმცა მათი ვალები მთლანად ნომინირებულია ეროვნულ ვალუტებში, რის გამოც ფიქრობდნენ, რომ კრიზისები ამ ქვეყნებში არ იქნებოდა ძალიან მწვავე. 2007-2009 წლების გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა აჩვენა ამ მოსაზრებების მცდარობა. შესაბამისად, კინდელბერგერისა და მინსკის იდეების გამოყენებით შესაძლებელია თანამედროვე ფინანსური კრიზისების ბევრი ასპექტის მეცნიერული ახსნა.

ჰ. მინსკი თავის ნაშრომებში არაერთხელ ეხება 1929 წლის "დიდ რეცესიას" და აღნიშნავს, რომ მისი მთავარი მიზეზი იყო ფასების ორდონიანი სისტემის ნაკლოვანება. კერძოდ, არსებობდა მიმდინარე წარმოების ფასები და აქტივებზე ფასები. ეს უკანასკნელი კი უპირატესად წარმოადგენდა აქციებსა და ვალებზე საბაზრო

ფასის ინდექსს. როდესაც ინვესტიციების მოცულობა უფრო მეტადაა დამოკიდებული აქტივების ღირებულებაზე, ვიდრე საინვესტიციო პროდუქციის მიწოდების ფასზე, ზღვარგადასული დავალიანება მნიშვნელოვნად ამცირებს სესხების დაბრუნების შესაძლებლობას და იწვევს ფირმების კაპიტალური აქტივების შემცირებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფინანსური ოპერაციების მაქსიმალური მოგების მიღებაზე ორიენტირებულობა და განვითარების სტრატეგიის საკითხების უკანა პლანზე გადაწევა განაპირობებს ფინანსური კრიზისებისა და ეკონომიკური რეცესიის წარმოშობას.

ამჟამად მსოფლიო ეკონომიკა კვლავ ჩავარდა 1929 წლის მსგავს მდგომარეობაში იმ განსხვავებით, რომ წინააღმდეგობამ ორდონიანი ფასების სისტემის შიგნით, მისგან გამომდინარე ფინანსურ და რეალურ ფაქტორებს შორის დიქოტომიით, უმწვავესი ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი განაპირობა ახლა უკვე გლობალური მასშტაბით.

ლუის მ. ბინსვანგერი

ნათელია, რომ თანამედროვე კაპიტალისტური ეკონომიკის ენდოგენური სიმყიფის ანალიზი საკმაოდ რთულია, თუმცა ისიც ცხადია, რომ მისი ფესვები ღრმადაა გადგმული თანამედროვე ფინანსური სისტემის ხასიათსა და იმ ავტონომიურობაში, რომლითაც ეს უკანასკნელი ხასიათდება რეალურ სექტორთან მიმართებაში. ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ფინანსურ პროცესებში სახელმწიფოს ჩაურევლობის პრინციპიც. ჰ. მინკის ერთ-ერთმა თანამოაზრემ – **ლუის მ. ბინსვანგერმა** სისტემურად ჩამოაყალიბა ფინანსური სექტორის რეალურ სექტორზე უარყოფითი ზემოქმედების შემდეგი მიმართულებები:

- "გამოდევნის ჰიპოტეზა". ფინანსური რესურსები შესაძლებელია ინვესტირდეს რეალურ ან ფინანსურ აქტივებში. როდესაც ფინანსური სფერო უზრუნველყოფს შემოსავლიანობას, ბუნებრივია ფინანსურ კაპიტალში ინვესტირდება მეტი ფული, რაც უარყოფით ზეგავლენას ახდენს რეალურ სექტორზე;
- "ფინანსური დომინირების ჰიპოთეზა". ისეთ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ცელადებზე, როგორებიცაა საპროცენტო განაკეთი და სავალუტო კურსები, მზარდ ზეგავლენას ახდენს სპეკულაციური ოპერაციები, რომლებიც არ ასახავს ეკონომიკაში არსებულ რეალურ

მდგომარეობას. შესაბამისად, ფინანსური სექტორი დომინირებს რეალურ სექტორზე იმ თვალსაზრისითაც, რომ ფინანსური სფერო განსაზღვრავს ეკონომიკის რეალურ სექტორში საქმიანობის სტანდარტებს;

• "კაზინოს ჰიპოთეზა". სპეკულაციური "ბუშტების" არსებობისას საფონდო ბაზრების ფასები ზუსტად არ ასახავს ფუნდამენტურ ეკონომიკურ მაჩვენებლებს. ფინანსურ ბაზრებზე ხშირად ყალიბდება საკუთარი სპეკულაციური დინამიკა, რომელსაც მეტწილად განსაზღვრავს ინვესტორთა ირაციონალური ქცევა. ამგვარი სიტუაცია ზიანს აყენებს ეკონომიკის რეალურ სექტორს, ვინაიდან იქმნება მისი "კაზინოს გეერდით პროდუქტად" გადაქცევის რეალური საფრთხე;

• "მოკლევადიანობის ჰიპოთეზა". ფინანსური ბაზრები ხშირად მოკლევადიან ოპერაციებზე ორიენტირებულ სპეკულიანტებს იზიდავს. ფასები სწრაფად რეაგირებს ბაზრის მონაწილეთა მოლოდინის ჩამომყალიბებელ ინფორმაციაზე. მენეჯერებიც გადაწყვეტილების მიღებისას ძირითადად ფინანსურ ბაზრებზე განვითარებულ მოკლევადიან ტენდენციებს ითვალისწინებენ. მაშასადამე, ადგილი აქვს მათი მხრიდან კორპორაციების გრძელვადიანი სტრატეგიული ამოცანების არასათანადო შეფასებას. ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მენეჯერთა საქმიანობის შეფასების თანამედროვე წესი, რომელიც მათ ანაზღაურებას განსაზღვრავს კომპანიის მიერ მიღწეული ფინანსური მაჩვენებლებიდან გამომდინარე;

• "ფინანსური არასტაბილურობის ჰიპოთეზა". ჰ. მინსკის მიხედვით, ფინანსური არასტაბილურობის ძირითად წყაროდ გამოდის არაადეკვატური თანაფარდობა მოგების მიღების რეალურ შესაძლებლობებსა და სავალო ვალდებულებებს შორის. ეკონომიკური ბუმების პერიოდებში კრედიტები სულ უფრო მეტად გამოიყენება სპეკულაციური და კომპენსაციური ვაჭრობისათვის და არა რეალური სექტორის პროექტებში ინვესტირებისათვის. ფინანსური სტრუქტურა სულ უფრო მეტად მყიფე ხდება და ბიზნეს ციკლი მთავრდება ვალის გაუფასურებით, რომელიც ეკონომიკის შემდგომ დაცემას განაპირობებს.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ჰიპოთეზა მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან და განსაზღვრავს უარყოფით კორელაციას ფინანსური სექტორის განვითარებასა და რეალური სექტორის ზრდას შორის. რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს, რომ ასეთი კავშირი მუდმივად იარსებებს. მეტწილად აღნიშნული ჰიპოთეზები განეკუთვნება კაპიტალიზმის ევოლუციის იმ პერიოდებს, როცა ფინანსური სექტორი იზრდებოდა რეალური სექტორის ხარჯზე. "ნორმალურ" ეკონომიკურ პირობებში, მაგალითად, როგორიც შეინიშნებოდა 1950-იან და 1960-იან წლებში, ადგილი ჰქონდა დადებით კორელაციას ამ ორ სექტორს შორის. თუმცა მოგვიანებით იგი დაჩრდილა ბრეტონ-ვუდსის სისტემის დაშლით გამოწვეულმა ნეგატიურმა შედეგებმა.

ამრიგად, 1990-იანი წლების ბოლოს და 2000-იანი წლების დასაწყისის გამოცდილება გვიჩენებს, რომ ორთოდოქსალურ თეორიებს არ ძალუძს კრიზისების პროგნოზირება და მათი პრევენცია. შესაბამისად, დღის წესრიგში დგება ალტერნატიული თეორიების შემუშავება. ხშირად გაისმის მოწოდებები, რომ დროა დავუბრუნდეთ კეინზის მიერ ჩამოყალიბებულ და მინსკის, კინდელბერგერისა და მათ თანამოაზრეთა მიერ განვითარებულ ორიგინალურ თეორიებს. პრობლემის აქტუალობას ბევრი ის ანალოგიაც განაპირობებს, რომელიც არსებობს 30-იანი წლების დეპრესიასა და თანამედროვე ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისებს შორის. მინსკის, კინდელბერგერისა და მათი მიმდევრების თეორიების აქტუალობა თანამედროვე პირობებში იმაზედაც მიუთითებს, რომ სწორი გამოყენების შემთხვევაში ეკონომიკური თეორია განვითარების უზარმაზარ პოტენციალს შეიცავს.

ლიტერატურა:

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბ; 2010. თავი 29.

ჯ. ელბაქიძე. ახალი ეკონომიკური მოდელი ციკლის გარეშე. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი" 2010, №1. გვ. 35-66.

მ. ჩიქობავა. თანამედროვე გლობალურ-ეკონომიკური კრიზისი: მიზეზები, შედეგები, პერსპექტივები, ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი" 2010, №2. გვ. 73-86.

ე. მექვაბიშვილი. კ. მარქსი და ჰ. მინსკი ფინანსური კაპიტალიზმის კრიზისული ბუნების შესახებ. ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი" 2011, №2. გვ. 19-30.

Kydland. F; Prescott E. Time to Build and Aggregate Flunctuations. – Econometrica, 1982. ტ. 50, ნოემბერი, გვ. 1345-1370.

Prescott E. Theory Ahead of Business-Cycle. Measurement. – Rochester Series on Public Policy. 1986. ტ. 25, შემოდგომა, გვ. 11-44.

Kydland F; Prescott E. Business Cycles: Real Facts and Montary Myth. – Quarterly Review. ტ. 14. №2. გვ 371-407.

Long J; Prolsser C. Real Business Cycles. Journal of Political Economy. 1993.

Cooley T.; Prescott E. Economic Growth and Business Cycle. In: Cooley T. (ed) Frontiers of Business cycle Research. Princeton University Press. Princeton, 1995.

Kydland. F; Prescott E. (ed.) Rules Rather than Discretion. The Incosistency of Optimal Plans. – Journal of Political Economy, 1997 ტ. 87. გვ. 473-492.

Bernanke B., Gertler M., Gilchrust M. The Financial Accelerator in a Quantitive Business Cycle. Framework. Handbook of Macroeconomics. 2003.

Minky H. Can It Happen Again? M.E. Sharpe. 1982.

Minky H. Financial Crises: Sistemic or Indosyncratic. Jerom Lewy Economics Institute, Bard College, Workin Paper №51, აპრილი, 1991.

Minsky H. Finance and Stability. The Limit of Capitalism. Jerom Lewy Economics Institue. Working Paper №93, 1993 .

Kindelberger C. Manias, Panics and Crashes. Macmillan. 1996.

Allen R. Financial Crises and Recession in the Global Economy. Edward Elgar, 1999.

Kovzanadze I. Systemic and Borderline Banking Crises: Lessons Learned for Future Prevention. iUniverse Inc. 2010.

Papava V. The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis. ICBSS, 2010.

ლექცია XIII - პოლიტიკური ეკონომიკა მაკროეკონომიკაში

შესავალი

საზოგადოებრივი არჩევნის თეორია არის ეკონომიკური ანალიზის გამოყენება მაკროეკონომიკური პროცესების შესწავლაში. საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის წანამძღვარია შემდეგი იდეა: ადამიანი, იმის მიუხედავად რა როლში გამოდის იგი – ამომრჩევლის, პოლიტიკოსის, ბიუროკრატის თუ ა.შ, ყოველთვის მოქმედებს როგორც რაციონალური ეგოისტი, რომელიც საკუთარი სარგებლის მაქსიმიზაციას ცდილობს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საზოგადოებრივი არჩევნის თეორია არის ეკონომიკური თეორიის (პოლიტიკური ეკონომიის) გამოყენება პოლიტოლოგიაში.

პოლიტიკური სფეროს შესწავლა ეკონომისტმა შეიძლება დაიწყოს შემდეგ კითხვებზე პასუხების გაცემით: რატომ არსებობს საერთოდ სახელმწიფო? რატომ არ შეიძლება კოლექტიური არჩევნის შესწავლა ტიპიური საბაზრო მექანიზმის საფუძველზე? ამ კითხვებზე პასუხების გაცემისას ეკონომიკური თეორია, როგორც წესი, იმოწმებს ბაზრის არასრულყოფილებას (ჩავარდნას), ანუ ე.წ. "ბაზრის ფიასკოს". გარეგანი ეფექტების არსებობა და ზოგიერთი დოვლათის განუყოფელობა განაპირობებს საბაზრო ეკონომიკის მიერ პარეტო-ოპტიმუმის მიხედვით რესურსების არაეფექტიან ალოკაციას. სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებრივი დოვლათის მიწოდებამ შესაძლებელია ბაზრის ჩავარდნის სასურველი კორექტირება მოახდინოს.

საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის ერთ-ერთი მიმართულება სახელმწიფოს განიხილავს "შავი ყუთის", ანუ ხმის მიცემის წესის სახით, რომელშიაც შედის ინდივიდუალური ხმები და გამოდის მზა პოლიტიკური გადაწყვეტილებები. მეორე მიმართულება სახელმწიფოს განიხილავს პარტიების, კანდიდატების, პარლამენტარებისა და ბიუროკრატების ერთობლიობის სახით, რომლებიც არსებული შეზღუდვების პირობებში მოქმედებენ საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე. შეზღუდვებს განაპირობებს ხმის მიცემის წესი, საბოლოო ანგარიშით კი ამომრჩეველთა მხრიდან გამოხატული

უპირატესობების მინიჭება. არის კიდევ ერთი მიმართულება, რომლის ფარგლებშიც განიხილება საკითხთა შემდეგი წრე: რა თვისებები უნდა იყოს დამახასიათებელი პოლიტიკური პროცესისათვის. და ბოლოს, საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია განსხვავება ალოკაციასა და გადანაწილებას შორის და მათი განსაკუთრებული მნიშვნელობა ხმის მიცემის წესის განსაზღვრისას. ზემოაღნიშნული თანმიმდევრობით განვიხილოთ საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის მთავარი საკითხები.

10. XIII. 1. სახელმწიფოს არსებობის განმაპირობებელი მიზეზები.

10. XIII. 1. 1. საზოგადოებრივი დოვლათი და პატიმართა დილემა

განვიხილოთ სიტუაცია, როდესაც A და B ადამიანები ცხოვრობენ ანარქიის პირობებში. მათ შეუძლიათ საკუთარი თავის გამოკვება, რომელიც იზომება სარგებლიანობის 10 და 9 ერთეულით. ამასთანავე, თითოეულს შეუძლია მეტი სარგებლობის მიღება, თუკი მეზობელს მოპარავს (იხილეთ ცხრილი 1):

		B	
		არ ქურდობს	ქურდობს
A	არ ქურდობს	1 (10,9)	4 (7,11)
	ქურდობს	2 (12,6)	3 (8,8)

ანარქიის პირობებში ქურდობა დომინირებული სტრატეგიაა მესამე უჯრედში წარმოდგენილი შედეგებით. ორივე ადამიანს შეუძლია თავიანთი მდგომარეობის გაუმჯობესება, თუკი ფორმალურად ან არაფორმალურად შეთანხმდებიან, რომ არ მოპარავენ ერთმანეთს. მესამე უჯრედიდან პირველ უჯრედში გადანაცვლება წარმოადგენს პარეტოს მიხედვით ეფექტიან გადანაცვლებას, რომლის დროსაც ადამიანები გამოდიან ინგლისელი ფილოსოფოსის ჰობსის მიერ აღწერილი ბუნებრივი მდგომარეობიდან. ამგვარი გადასვლის შესახებ შეთანხმებას ეწოდება "კონსტიტუციური კონტრაქტი", რომელიც ორივე ინდივიდისათვის აწესებს საკუთრების უფლებას

და ზღუდავს მათ მოქმედებებს. როგორც კი ჰობსის ანარქიის მდგომარეობიდან გამოვლენ, ადამიანების წინაშე დგება კოლექტიური არჩევნის პრობლემა. საკუთრების უფლება და მასზე დამაგრებული პროცედურები, სამუელსონის მიხედვით, მიეკუთვნება საზოგადოებრივი დოვლათის კატეგორიას, რომლის თავისებურება მდგომარეობს შემდეგში: "ამ დოვლათის მოხმარება ერთი ინდივიდის მიერ არ გამორიცხავს მის მოხმარებას სხვა ინდივიდის მიერ".

საზოგადოებრივ დოვლათთან მიმართებაში კოოპერაციულ წესიერ ქცევას აშკარად უპირატესობები გააჩნია ქურდულ სტრატეგიასთან შედარებით. ამასთანავე, მისი გამოყენება უფრო შესაძლებელია მცირე თანამეგობრობაში, ვიდრე დიდში. თუკი დიდი თანამეგობრობა მთლიანად დაეყრდნობა ნებაყოფლობით შეთანხმებას, ეს წარმოშობს "უბილეთო მგზავრის" პრობლემას და გამოიწვევს საზოგადოებრივი დოვლათის ნაკლებ წარმოებას, ან ამ პროცესის მთლიანად შეწყვეტას. ამრიგად, დემოკრატიას, რომელიც წარმოადგენს ფორმალური ხმის მიცემის პროცედურათა ერთობლიობას ამა თუ იმ კოლექტიური არჩევანის მიღებისა და მისი ცხოვრებაში გატარების მიზნით, მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, როდესაც არსებობს გარკვეული რიცხოვნობის თანამეგობრობა და ადამიანთა შორის ურთიერთობების "გაუპიროვნებულობის" გარკვეული ხარისხი.

10. XIII. 1. 2. გარე ეფექტები და კოუზის თეორემა

გარე ეფექტებს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც ერთი სამეურნეო სუბიექტის წარმოება ან მოხმარება გვერდით ზეგავლენას ახდენს მეორის საწარმოო ან სარგებლიანობის ფუნქციაზე. ზოგჯერ თვლიან, რომ გარე ეფექტების არსებობა იწვევს, პარეტო ოპტიმუმის თვალსაზრისით, რესურსების არაოპტიმალურ ალოკაციას. მეცნიერი კოუზი არ დაეთანხმა ამ ორთოდოქსალურ თვალსაზრისს. მისი აზრით, პარეტოს ოპტიმუმი არსებობს მხოლოდ კონფლიქტში მყოფ მხარეთა შეთანხმების შემთხვევაში სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე. აღნიშნული სიტუაციის ამსახველ მოდელს კოუზის თეორემას უწოდებენ. იგი ასე გამოითქმის: "ტრანსაქციური ხარჯებისა და მოლაპარაკებათა ხარჯების არსებობის შემთხვევაში, გარე ეფექტთან დაკავშირებულ კონფლიქტში მყოფი მხარეები შეთანხმებას მიაღწევენ რესურსების

ალოკაციასთან მიმართებაში, რომელიც იქნება როგორც პარეტო ოპტიმალური, ისე წინათ განსაზღვრული საკუთრების უფლებასთან დამოუკიდებელი". ამასთანავე, გარე ეფექტების პრობლემის გადაჭრა ამ შემთხვევაში არ მოითხოვს სახელმწიფოს ჩარევას. პრობლემის გადაჭრა კერძო მოლაპარაკების გზით და ხელშეკრულების დადება იმ სიტუაციაში, როცა საკითხი შეეხება ორ სამეურნეო სუბიექტს, მაღალი ალბათობითაა შესაძლებელი. იმ დროს კი, როცა გარე ეფექტების გაელენის ქვეშ მყოფი აგენტების რიცხვი იზრდება, ამგვარი კერძო შეთანხმების მიღწევის შესაძლებლობა სულ უფრო მეტად კლებულობს. ასეთ შემთხვევაში მიზანშეწონილი ხდება მოლაპარაკებებში სახელმწიფოს ჩართვა.

10. XIII. 1. 3. გადანაწილება, როგორც სახელმწიფოს არსებობის მიზეზი

სახელმწიფოს წარმოშობის ახსნის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ვერსია მდგომარეობს იმაში, რომ იგი აღმოცენდა საზოგადოების კოლექტიური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. არანაკლები საფუძველი არსებობს იმისათვის, რომ სახელმწიფოს წარმოშობის მთავარ მიზეზად გადანაწილებასთან დაკავშირებული მოტივები ჩაითვალოს. პირველ შემთხვევაში საკითხი ეხება მთელი საზოგადოების, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი მისი მხოლოდ ნაწილის კოლექტიური მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, ანუ საქმე გვაქვს როგორც რესურსების ეფექტიანი ალოკაციის, ისე რესურსების გადანაწილების პრობლემასთან. ამ ორი მხარის გამოყოფას ფუნდამენტური მნიშვნელობა გააჩნია როგორც ზოგადი ეკონომიკური თეორიისათვის, ისე საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიისთვისაც. საბაზრო გაცვლას კერძო დოვლათის ალოკაციის გზით ("უხილავი ხელის" მსგავსად), პარეტო ოპტიმუმის მიხედვით საზოგადოება არაოპტიმალური მდგომარეობიდან ოპტიმალურ მდგომარეობაში გადაჰყავს და ეს გადასვლა ხდება ბრმად, არ არის დაკავშირებული რაიმე წინააღმდეგობასთან, ვინაიდან სასარგებლოა პროცესში მონაწილე ყველა მხარისათვის. საზოგადოებრივი დოვლათის პარეტო ოპტიმუმის მიხედვით ალოკაციისათვის საჭიროა საბაზრო მექანიზმისაგან განსხვავებული კოლექტიური არჩევის პროცესი და, ამასთანავე - შეგნებული არჩევნის გაკეთება.

10. XIII. 2. საზოგადოებრივი არჩევანი პირდაპირი დემოკრატიის პირობებში

10. XIII. 2. 1. ხმის მიცემის წესი და ოპტიმალური უმრავლესობა

სახელმწიფოს არსებობის ძირითადი აზრის საზოგადოებრივი დოვლათით უზრუნველყოფის ამოცანაზე დაყვანისას ხმის მიცემის წესი შეიძლება იყოს ერთსულოვნება (გადაწყვეტილებათა ერთხმად მიღება). ვიქსელმა პირველად აჩვენა გადაწყვეტილების ერთხმად მიღების სარგებლიანობა კოლექტიური მოქმედებისათვის. საყოველთაო თანხმობას საჭიროებს ა. სმიტის მიერ აღწერილი საზოგადოებრივი დოვლათის მიწოდების აუქციონერული მექანიზმიც.

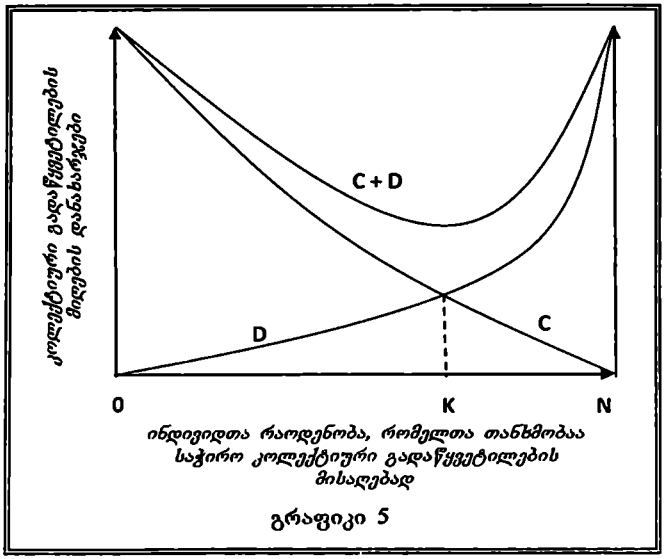

ჯეიმს ბიუკენენი

ადამიანთა ჯგუფის შიგნით წარმოშობილი უთანხმოება ჯგუფის ზოგიერთი წევრის მდგომარეობას აუარესებს ჯგუფური გადაწყვეტილების მიღების გამო. ხმის უმრავლესობით გადაწყვეტილების მიღება მოიცავს დანაკარგებს, რომელთა თავიდან აცილება შესაძლებელი იქნებოდა პრობლემის დაზუსტებაზე დამატებითი დროის დახარჯვით, რისგანაც სარგებელს მიიღებდა ჯგუფის ყველა წევრი. ამ სახეობის დანახარჯებს **ჯეიმს ბიუკენენი** და **გორდონ ტალოკი** "გვერდით დანახარჯებს" უწოდებენ. ეს დანახარჯები შეიძლება შეეუფარდოთ ცალკეული ინდივიდებისათვის გადაწყვეტილების ძიებაზე გაწეულ დანახარჯებს. ამგვარად, არსებობს კომპრომისული არჩევანი ორ დანახარჯს შორის. კერძოდ, გვერდით დანახარჯებს (რომელიც გააჩნია ადამიანს, ვისი მდგომარეობაც გაუარესდა) და გადაწყვეტილების მიღებასთან დაკავშირებულ დროის დანახარჯებს შორის. გრაფიკულად განვიხილოთ ხმების უმრაულესობით მიღებულ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებული სხვადასხვა შესაძლებლობა (გრაფიკი 5):

გორდონ ტალოკი

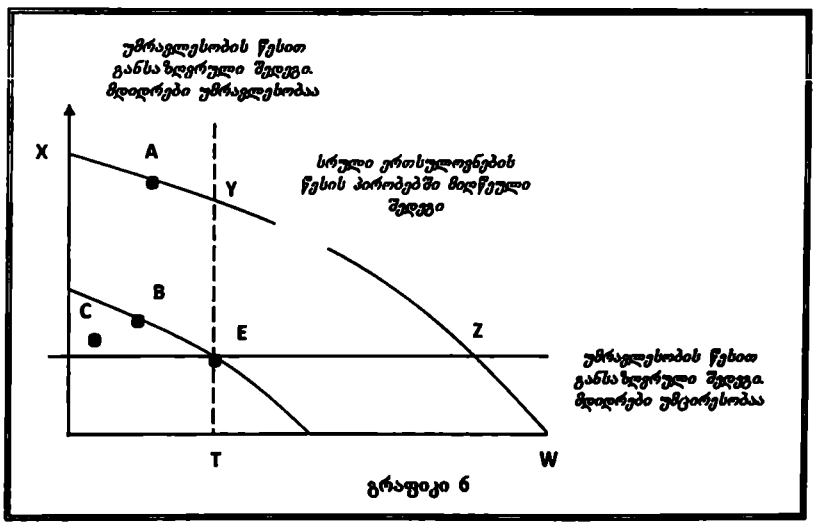

გრაფიკი 5

მოცემული გრაფიკის ვერტიკალურ ღერძზე განლაგებულია გადაწყვეტილების მიღების დანახარჯები. ჰორიზონტალურ ღერძზე – ინდივიდთა რაოდენობა 0-დან N-მდე, რომელთა თანხმობის მიღებაც აუცილებელია ჰორიზონტალურ ღერძზე განლაგებული პრობლემის გადასაწყვეტად. C მრუდი წარმოადგენს ჯგუფის წევრთა ნაწილის მდგომარეობის გამაუარესებელი გადაწყვეტილების გამარჯვებასთან დაკავშირებულ დანაკარგებს. D მრუდი ასახავს გადაწყვეტილების მიღებისათვის აუცილებელი უმრავლესობის დროის დანახარჯებს. ოპტიმალური უმრავლესობა ადამიანთა ის რაოდენობაა, რომელიც უზრუნველყოფს დანახარჯთა ორივე სახეობის მინიმიზაციას K წერტილში. ამ წერტილში ამოცანის გადაწყვეტის დაზუსტებისაგან მიღებული სარგებელი ამ დაზუსტებისათვის საჭირო დროის დანახარჯის ტოლია.

10. XIII. 2. 2. მარტივი უმრავლესობა, როგორც ოპტიმალური უმრავლესობა. უმრავლესობის წესი და გადანაწილება

იმ შემთხვევაში, როდესაც ელექტორატის ნახევარზე ნაკლები საკმარისია რაიმე გადაწყვეტილების მისაღებად, არსებობს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობა, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს საბოლოო გადაწყვეტილების მიღების გადაავადება. მარტივი უმრავლესობა ადამიანთა ის მინიმალური რაოდენობაა, რომელიც არ იძლევა ურთიერთსაწინააღმდეგო გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას. მარტივი უმრავლესობა ოპტიმალურია იმ ჯგუფისათვის, რომლისთვისაც დროის ალტერნატიულ ღირებულებას შეფარდებითად მეტი მნიშვნელობა აქვს. პრობლემის საყოველთაო თანხმობის გარეშე გადაწყვეტისას შესაძლებლობისას გადანაწილების ალოკაციური ეფექტიანობის გამოვნის საჭიროება ქრება.. ზოგიერთის მდგომარეობა უარესდება მოცემული და არა სხვა გადაწყვეტილების გამო, რასაც მოძრაობაში მოჰყავს გადანაწილებითი პროცესები. განვიხილოთ გრაფიკი 6:

გრაფიკი 6

მოცემული გრაფიკის ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ღერძები წარმოადგენს ფუნქციებს მდიდრებისა და ღარიბებისათვის. თითოეული ჯგუფის წევრებს იდენტური უპირატესობები გააჩნიათ და საწყისი მდგომარეობა (იწარმოება მხოლოდ კერძო დოვლათი)

ხასიათდება E წერტილით. საზოგადოებრივი დოვლათის წარმოება ზრდის ორივე ჯგუფის ინდივიდთა სარგებლიანობას, რაც გამოიხატება პარეტოს მიხედვით კეთილდღეობის გადანაწილებით XYZW მდგომარეობაში. სრული ერთსულოვნების შემთხვევაში საბოლოო შედეგს ახასიათებს წერტილი, რომელიც მდებარეობს პარეტოს კეთილდღეობის YZ საზღვრის მონაკვეთზე. ამასთანავე, უმრავლესობის წესის მოქმედებისას, ჩვენ არ შეგვიძლია ველოდოთ, რომ საბოლოო შედეგის მახასიათებელი წერტილი აღმოჩნდება მრუდის ამ მონაკვეთზე. კოალიციის წევრებმა შეიძლება მიიღონ გადაწყვეტილება, რომელიც მათ სარგებელს გაზრდის კოალიციაში არაშემავალი წევრების ხარჯზე. თუკი საზოგადოებაში უმრავლესობას მდიდრები შეადგენს, მაშინ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ისინი ეცდებიან საზოგადოებრივი სიმდიდრის მიწოდება დაუკავშირონ საკმარისად რეგრესიულ დაბეგვრას. ამის შედეგად მახასიათებელი წერტილი გადაინაცვლებს XY სეგმენტში. თუკი უმრავლესობას შეადგენს ღარიბები, მაშინ დაბეგვრა იქნებოდა საკმაოდ პროგრესული და შედეგის მახასიათებელი წერტილი აღმოჩნდებოდა ZW სეგმენტში. ამრიგად, შეთავაზებული საზოგადოებრივი დოვლათის მოცულობის, დაბეგვრის სტრუქტურის, ან ორივეს ერთად კორექტირების შესაძლებლობის არსებობისას საბოლოო შედეგის წერტილი აღმოჩნდება YZ სეგმენტის გარეთ. ერთსულოვან თანხმობაზე დამყარებული გადაწყვეტილების ტრანსფორმაცია უბრალო უმრავლესობის წესით მიღებულ გადაწყვეტილებაში ძალიან წააგავს **რაიკერის** მიერ აღწერილ სიტუაციას, რომელიც რადიკალურ პოზიციას იკავებს და აცხადებს, რომ პოლიტიკა შემოიფარგლება მხოლოდ გადანაწილების პროცესებით.

10. XIII. 2. 3. ციკლურობა.

უმრავლესობის წესის მიერ "ჩაციკლის" გამოწვევის ფაქტი აღმოჩენილი იქნა ჯერ კიდევ ორი საუკუნის წინ **მარკიზ დე კონდორსეს** მიერ. ასი წლით გვიან **დოჯსონმა** გააგრძელა აღნიშნული საკითხის კვლევა. **ბლეკიდან** (1948) და **ეროუდან** (1951) დაწყებული, იგი გადაიქცა საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის მთავარ პრობლემად. განვიხილოთ სამი ამომრჩეველი, რომლებიც საკუთარ უპირატესობას ანიჭებენ სამი ვარიანტიდან ერთ-ერთს. ეს სიტუაცია მოცემულია ცხრილში (ცხრ. 2)

ამომრჩეველი	გადაწყვეტილების ვარიანტი			
	X	Y	Z	X
1		>	>	<
2		>	<	>
3		<	>	>
ყველა ერთად		>	>	>

ნიშანი ">" უჩვენებს უპირატესობას. X უპირატესია Y-ზე, უპირატესია Z-ზე, Z უპირატესია X-ზე. ამ შემთხვევაში ხმის მიცემა უსასრულო ციკლად იქცევა და უმრავლესობას ძალადობის გამოყენების გარეშე არ შეუძლია გამარჯვებულის გამოვლენა. თუკი X, Y, და Z საზოგადოებრივ დოვლათზე დანახარჯების კლებადი სიდიდეებია, მაშინ პირველი და მესამე ამომრჩევლის უპირატესობებს გააჩნია საზოგადოებრივი დოვლათიდან მიღებული სარგებლიანობის მაქსიმუმის წერტილი, მეორე ამომრჩევლის უპირატესობებს კი ახასიათებს მაქსიმუმის ორი წერტილი, რაც აღწერილი ციკლის მთავარი მიზეზია.

დიდი შრომა იყო გაწეული იმ პირობების გასარკვევად, რომლის დროსაც უმრავლესობის წესი უზრუნველყოფს წონასწორობას. პლოტმა (1967) დაამტკიცა, რომ უმრავლესობის წესი არსებობს მაშინ, როცა ის მაქსიმუმს წარმოადგენს მხოლოდ ერთი ინდივიდისათვის, სხვა ინდივიდები კი სრულიად განსხვავებული ინტერესებით შეიძლება ჯგუფებად გაერთიანდნენ. ამის შემდეგ ჩვენ კვლავ ვუბრუნდებით ერთსულოვნების პირობებს. თუკი ვცდილობთ განვსაზღვროთ საზოგადოებრივი დოვლათის მიმართ უპირატესობა, ხმის მიცემა უნდა მოხდეს შემდეგნაირად: ერთსულოვნების მიღწევის ცდამ შეიძლება გამოიწვიოს პრობლემის უსასრულოდ ბევრჯერ გადახედვა მანამ, ვიდრე არ მიიღწევა ყველასათვის მოსაწონი გადაწყვეტილება. ყოველი ახალი წინადადება მანამდე იქნება უარყოფილი, ვიდრე არ მივაღწევთ წერტილს პარეტოს მიხედვით კეთილდღეობის საზღვარზე. მხოლოდ ამ შემთხვევაში მოიხსნება ყოველგვარი დებატები საკითხის გარშემო.

მაკკელვიმ (1976) პირველმა დაადგინა, რომ უმრავლესობის წესის თანახმად ინდივიდუალური უპირატესობები "გულწრფელი" ხმის მიცემის დროს განაპირობებს "ჩაციკლას" და პრობლემის გადაჭრა

ამ შემთხვევაში დამოკიდებულია დღის წესრიგის განმსაზღვრელ ინდივიდზე. მაკკელვის თეორემიდან ორი მნიშვნელოვანი დასკვნა გამომდინარეობს: 1. დღის წესრიგის განმსაზღვრელმა ინდივიდმა შესაძლოა ხელში ჩაიგდოს ძალიან მნიშველოვანი ძალაუფლება, რის გამოც საჭიროა ამ ძალის გამაწონასწორებელი ბერკეტების არსებობა. 2. "ხმის მიცემის ციკლი" ბადებს გაურკვევლობას ხმის მიცემის შედეგებთან მიმართებაში, რაც ამ პროცესით მანიპულირების შესაძლებლობას წარმოშობს კერძო სარგებლის მიღების მიზნით.

10. XIII. 2. 4. ერთსულოვნების წესის ფუნდამენტური წანამძღვრები

ვიკსელის (1896), ბიუკენენისა და ტალოკის (1962) მიხედვით, პოლიტიკა კოოპერაციული თამაშია. თანამეგობრობა ინდივიდთა ნებაყოფლობითი გაერთიანებაა მათი საერთო მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მიზნით. ასეთ შემთხვევაში, ყოველ ინდივიდს ეძლევა საკუთარი ინტერესების დაცვის შესაძლებლობა, რომელიც იმავდროულად შესაძლებელია თანამეგობრობის სხვა წევრების ინტერესებს დაუპირისპირდეს. ამ უფლების გამოყენება ყველას შეუძლია იმ გზით, რომ მას უფლება აქვს ვეტო დაადოს ნებისმიერ, მისთვის არახელსაყრელ გადაწყვეტილებაზე, ან საერთოდ დატოვოს თანამეგობრობა. ვინაიდან კოლექტიური მოქმედების მიზანია საერთოდ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, ბუნებრივად ჩაითვლება ის სიტუაცია, რომლის დროსაც განსახილველი ვარიანტების შემოთავაზება ხდება თანამეგობრობის წევრთა მიერ. ყოველ ინდივიდს შეუძლია საკუთარი ვარიანტის შეთავაზება, რომელიც მისი აზრით,სარგებლის მომტანი იქნება როგორც პირადად მისთვის, ისე სხვებისთვისაც. თუკი რომელიმე ინდივიდის წინადადება ვერ მიიღებს ერთსულოვან მხარდაჭერას, ეს წინადადება კორექტივებს განიცდის მანამ, ვიდრე არ იქნება გაზიარებული ყველას მიერ ან არ მოიხსნება დღის წესრიგიდან. ამგვარად, ერთსულოვნების წესი პოლიტიკურ პროცესებს განიხილავს განუწყვეტელი დისკუსიების, კომპრომისებისა და შესწორებების სახით, რომელიც მანამდე გრძელდება, სანამ არ იქნება შეთავაზებული ყველასათვის მისაღები ვარიანტი. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე მოცემული პროცესის გონივრულ ფარგლებში დასრულების მომენტსაც.

10. XIII. 2. 5. მოთხოვნის გამოვლენის პროცესი

ერთ-ერთ თავის ნაშრომში სამუელსონმა (1954) ეჭვის ქვეშ დააყენა სახელმწიფო მეურნეობრიობის შესახებ მეცნიერების საგნის განმარტება. მან განაცხადა, რომ არ არსებობს ინდივიდუალურ უპირატესობათა შესახებ ინფორმაციის გამოვლენის პროცედურა, საზოგადოებრივი სიმდიდრის პარეტო-ოპტიმუმის მიღწევასთან მიმართებაში. ამ ნაშრომის გავლენა იმდენად დიდი იყო, რომ შემდგომში ეკონომისტთა მთელი თაობა უბრალოდ იმეორებდა სამუელსონის თეორემას. უფრო მოგვიანებით, კერძოდ, 1970-იან წლებში, უცებ მოხდა რევოლუცია ამ საკითხში და ერთი მეორის მიყოლებით აღმოცენდა პროცედურები, რომლებიც ორიენტირებული იყვნენ უპირატესობათა გამოვლენის პრობლემის გადაწყვეტაზე. იმისათვის, რომ გავიგოთ მოთხოვნის გამოვლენის პროცესი, განვიხილოთ არჩევანი P და S ვარიანტებს შორის (ცხრ. 3)

ამომრჩეველი	ვარიანტი		გადასახადი
	P	S	
A	30		20
B		40	0
C	20		10
სულ	50	40	30

ვთქვათ, თანამეგობრობა სამი ადამიანისაგან შედგება, ცხრილში წარმოდგენილი უპირატესობებით. A ელოდება, რომ P ვარიანტის მიღების შემთხვევაში მისი მოგება 30 დოლარი იქნება. C ელოდება, რომ მოვლენათა იგივე მიმართულების განვითარებისას იგი 20 დოლარით მდიდარი გახდება. B კი ამჯობინებს S პოზიციას, რომლის დროსაც მისი კეთილდღეობა 40 დოლარით გაიზრდება. პროცედურა მოითხოვს, რომ თითოეულმა ამომრჩეველმა განსაზღვროს მის მიერ უპირატესობამინიჭებული ვარიანტიდან მიღებული სარგებელი. შემდეგ ეს თანხები იკრიბება და ცხადდება ყველაზე სასარგებლო ვარიანტი. მოცემულ მაგალითში ასეთი ვარიანტია P, ვინაიდან იგი A და C ამომრჩევლებს აძლევს 50 დოლარის მოგებას, მაშინ როცა S ვარიანტი B ამომრჩეველს აძლევს მხოლოდ 40 დოლარის მოგებას.

ამომრჩეველს მის მიერ უპირატესობამინიჭებული ვარიანტის დეკლარირების სტიმული უჩნდება, ვინაიდან გადასახადი განისაზღვრება პასუხებით და საბოლოო შედეგზე მათი ზემოქმედებით. თუკი მოცემული ამომრჩევლის ხმა ზეგავლენას არ ახდენს შედეგზე, იგი არ იხდის გადასახადს. თუკი ახდენს, მაშინ იგი იხდის იმ ზომის გადასახადს, რომელიც სხვა ვარიანტის გამარჯვებიდან მიღებული სარგებლის ტოლია. ამრიგად, ამომრჩეველი მხოლოდ მაშინ იხდის გადასახადს, როცა მისი ხმა შედეგის განმსაზღვრელია და ამ გადასახადს იხდის არა დეკლარირებული შემოსავლის სიდიდიდან, არამედ სხვა ვარიანტიდან მიღებული შემოსავლის შესაბამისად. გადასახადების ასეთი სისტემა სტიმულს აძლევს ამომრჩევლებს აჩვენონ თავიანთი ჭეშმარიტი უპირატესობები შეთავაზებულ ვარიანტებთან მიმართებაში. ნებისმიერი სხვა მოქმედება მათთვის ეკონომიკურად წამგებიანი აღმოჩნდება.

10. XIII. 2. 6. ქულების მიხედვით ხმის მიცემა.

უპირატესობათა პატიოსნად გამოვლენის მასტიმულირებელი სპეციალური გადასახადის შემოღება ნიშნავს იმას, რომ მოთხოვნის გამოვლენის ნორმატიული მახასიათებლები დამოკიდებულია შემოსავლის თავდაპირველ განაწილებაზე. ამ წინააღმდეგობის გადალახვა შესაძლებელია, თუკი ყოველ ამომრჩეველს ექნება "ხმის მიმცემი" ფულის მარაგი, ანუ იმ ფულისა, რომელსაც სხვა არავითარი ფასეულობა არ გააჩნია საზოგადოებრივი სიკეთის მიმართ უპირატესობის გამოვლენის ფუნქციის გარდა. ხმის მიმცემი ფულის თავდაპირველი განაწილება შეიძლება შეესაბამებოდეს იმ ნებისმიერ ნორმატიულ კრიტერიუმს, რომელსაც მინიჭებული აქვს უპირატესობა. აუქციონერი პირველი სთავაზობს საზოგადოებრივი დოვლათის რაოდენობათა ვექტორს. ამ დოვლათის ფასები გადასახადების სახით თითოეული ინდივიდისათვის ფიქსირებულია და წინასწარ ცნობილია. თითოეული საკუთარი უპირატესობების შესაბამისად ანაწილებს ხმის მიმცემი ქულების მარაგს და ამით აფიქსირებს რა სურს მას – საზოგადოებრივი დოვლათის რაოდენობის გაზრდა, თუ შემცირება. ამის შემდეგ აუქციონერი აჯამებს ქულებს და აცხადებს რაოდენობათა ახალ ვექტორს. ახალ სიტუაციაში იზრდება იმ საზოგადოებრივი დოვლათის მიწოდება, რომელმაც მეტი

ხმა მიიღო და შესაბამისად მცირდება იმ დოელათის რაოდენობა, რომელმაც მიიღო ხმების ნაკლები რაოდენობა. ამასთანავე ადგილი აქვს ქულათა ისეთ განაწილებას, რომელიც პროცესს მიმართავს საზოგადოებრივი დოელათის პარეტო-ოპტიმუმის რაოდენობისაკენ.

10. XIII. 2. 7. ხმის მიცემა ვეტოს დადების გზით.

ხმის მიცემა ვეტოს დადების გზით მოითხოვს ორდინალური სარგებლიანობის შესახებ ინფორმაციის გამოყენებას. პარეტო-ოპტიმუმი, ისე როგორც ერთსულოვნების პრინციპის შემთხვევაში, მიიღწევა ყველა შედარებით უარეს პარეტო ვარიანტებზე უარის თქმით. ეს წესი გულისხმობს როგორც საზოგადოებრივი დოელათის რაოდენობის განსაზღვრას, ისე საგადასახადო ტვირთის განაწილებას, რაც დაკავშირებულია მის დაფინანსებასთან. ხმის მიცემა ვეტოს დადების გზით მიდინარეობს ორ ეტაპად. პირველ ეტაპზე ყოველი ინდივიდი გამოთქვამს საკუთარ ვარიანტს და ამ ეტაპის ბოლოს არსებობს შემოთავაზებათა **n+1** ნაკრები, რომელიც შედგება თანამეგობრობის **n** წევრის შეთავაზებისა და სტატუს კვო **S**-გან. შემდეგ შემთხვევითი გზით განისაზღვრება ხმის მიცემის წესი ვეტოს დადების საშუალებით, რომელიც ეცნობება საზოგადოების ყველა წევრს. ინდივიდი, რომელსაც შემთხვევით პროცესში წილად ერგო ვეტოს უფლება, იწყებს ერთ-ერთი შეთავაზების გამორიცხვას **n+1** ნაკრებიდან, მეორე ამომრჩეველი კი გამორიცხავს ერთ-ერთს დარჩენილი **n** შემოთავაზებიდან. აღნიშნული პროცესი გრძელდება მანამ, ვიდრე თანამეგობრობის ყველა წევრი არ გამორიცხავს თითო შემოთავაზებას. ერთ-ერთი გამოურიცხავი შემოთავაზება, რომელიც ნაკრებში რჩება, ცხადდება არჩეულად. ვეტოს დადების უფლებით ხმის მიცემა გამორიცხავს ყველაზე ცუდი გადაწყვეტილების მიღებას და შესაბამისად, პროცედურას აქვს ცენტრში მყოფი ან ცენტრთან მიახლოებული შემოთავაზებების მიღების ტენდენცია, რაც საზოგადოებისათვის ყველაზე სასარგებლო წინადადების მიღების შესაძლებლობას იძლევა. აღნიშნულის მიღწევის გზაა ამომრჩევლების მიერ იმ წინადადების დაყენება, რომელიც განთავსებულია მისთვის ყველაზე საუკეთესო ვარიანტსა და საზოგადოებისათვის ყველაზე სასარგებლო ვარიანტს შორის განაწილების ცენტრში. აღნიშნულის შედეგად შეირჩევა მედიანური (საშუალო) ამომრჩეველი და ეს პროცედურა უმრავლესობის წესის განსაზღვრის ანალოგიურია.

10. XIII. 2. 8. სამი პროცედურის შედარება.

პ. სამუელსონი როცა ამტკიცებდა, რომ საზოგადოებრივ დოვლათთან მიმართებაში ინდივიდუალურ უპირატესობათა გაერთიანების პრობლემის გადაწყეტა შეუძლებელია, იგი ამოდიოდა შემდეგი წანამძღვრიდან: ინდივიდის დანახარჯთა წილი მიბმულია მის მიერ გამოცხადებულ უპირატესობაზე. აღნიშნული წინააღმდეგობების დაძლევა შესაძლებელი ხდება სმიტის (1977) მიერ შემოთავაზებული აუქციონის მექანიზმის საშუალებით. ეს უკანასკნელი, რა თქმა უნდა, არ უარყოფს ამომრჩეველისათვის იმ გარკვეული დანახარჯების არსებობას, რომლებიც აუცილებელია საზოგადოებრივი გადაწყვეტილების შესაცვლელად. ვეტოს საშუალებით ხმის მიცემის შემთხვევაში აღნიშნული ვეტო არ წარმოადგენს უფასო დოვლათს, როგორც ეს ნავარაუდევია ერთსულოვანი ხმის მიცემის შემთხვევაში. აქ ყოველ ინდივიდს აქვს მხოლოდ ერთი შეთავაზებისა და მხოლოდ ერთი ვეტოს უფლება. ვიკსელიანური ტრადიციით, ყოველი პროცედურა გულისხმობს, რომ სამართლიანობის ყველა ძირითადი პრობლემა გადაჭრილია თავად ამ პროცედურების დაწყებამდე. საზოგადოებრივ დოვლათზე დანახარჯების ინდივიდუალური წილები წინასწარაა ცნობილი, როგორც მოთხოვნის გამოვლენისას, ისე ქულების მიხედვით ხმის მიცემისას. მოთხოვნის გამოვლენისას შედეგი ასევე დამოკიდებულია შემოსავლების თავდაპირველ განაწილებაზე, ქულების მიხედვით ხმის მიცემისას კი ხმის მქონე ქულების განაწილებაზე. ვეტოს გზით ხმის მიცემა შემოსავლების თავდაპირველი განაწილების პრობლემისადმი გვერდის აქცევის შესაძლებლობას იძლევა. შემოთავაზებული წინადადებები ერთმანეთისაგან განსხვავდება კოლექტიური მოქმედებისაგან მიღებული მოგების განაწილების წესით. მოთხოვნის გამოვლენის პროცესი ინდივიდებს აიძულებს იმოძრაონ საკუთარი მოთხოვნის მრუდების გასწვრივ და მიაღწიონ სამომხმარებლო ნამეტის მაქსიმიზირებას. კოლექტიური მოქმედებისგან მიღებული სარგებელი ნაწილდება იმათ შორის, ვისი დანახარჯებიც საზოგადოებრივი დოვლათის შეძენაზე ყველაზე მცირეა, ხოლო თავდაპირველი შემოსავლები კი ყველაზე დიდია. ქულების მიხედვით ხმის მიცემისას ყველაზე დიდ სარგებელს

ისინი იღებენ, ვისი თავდაპირველი საგადასახადო წილი(
ნაკლებია, ხოლო ხმის მიმცემი ქულების რაოდენობა კი ყველ
ხმის მიცემა ვეტოს დადების გზით ასოცირდება ნამცხვრი
პროცედურასთან. კოლექტიური მოქმედებისგან მიღებულ
გათანაბრების ტენდენცია აქვს. ყველა განხილულ პრ
მათთვის დამახასიათებელი უზუსტობების მიუხედავად,
კოლექტიური არჩევნის შემთხვევაში უპირატესობის
წარმატებით გადაჭრას როგორც თეორიულ, ისე პ
ასპექტში.

10. XIII. 3. არჩევანი წარმომადგენლობითი დემოკრა პირობებში.

10. XIII. 3. 1. ორი პარტიის კონკურენცია – დეტერმინ ხმის მიცემა.

ამომრჩევლებისა და პრობლემათა დიდი რა
პირობებში პირდაპირი დემოკრატია შეუძლებელია და წა
ამა თუ იმ წესით ამომრჩეველთა წარმომადგენლების
აუცილებლობა. საზოგადოებრივი არჩევნის თეორია ყუ
ამახვილებს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის სამ
პირველი, წარმომადგენელთა ქცევა საარჩევნო კამპანიის
მეორე, ამომრჩეველთა ქცევა წარმომადგენელთა შერჩევის
ამომრჩეველთა ქცევა იმ შედეგების დახასიათებისას,
მიეყავართ წარმომადგენლობით დემოკრატიას. ითვლ
წარმომადგენლები, ისევე როგორც ამომრჩევლები, რაციო
მოაზროვნე და მოქმედი "ეკონომიკური ადამიანები" არიან,
ესწრაფვიან საკუთარი სარგებლის მაქსიმიზირებას. და
ჩამოაყალიბა საკუთარი მოდელის "ფუნდამენტური ჰ
პარტიები პოლიტიკას აყალიბებენ არჩევნებზე გამარჯვე
და არ იგებენ არჩევნებს საკუთარი პოლიტიკის გატარების
პოლიტიკური პოზიცია ჩამოაყალიბა ლიბერალურ-კონსე
(მარცხენა – მარჯვენა) ღერძის სახით. ყოველ ამომრჩ
ღერძზე საკუთარი უპირატესობის წერტილი გააჩნია,
უნდა შეესაბამებოდეს მისი კანდიდატი. რაც უფრო დაშ
კანდიდატი ამ წერტილიდან, მით უფრო ნაკლებია მისი

მიცემის შანსი. ერთადერთი საკითხი, რომელიც "ჰოტელინგის ღერძზე" დაზუსტებას მოითხოვს, არის ის, თუ რამდენად შორს – მარცხნივ ან მარჯვნივ იქნება თავისი პოლიტიკური შეხედულებებით არჩეული კანდიდატი. ორპარტიული სისტემის პოლიტიკური ციკლი უნდა არსებობდეს როგორც ხელისუფლებაში პარტიების მუდმივი მონაცვლეობის პროცესი.

10. XIII. 3. 2. ორი პარტიის კონკურენცია – ალბათური ხმის მიცემა

საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიას ჩამოყალიბების მომენტიდან თან სდევდა "ჩაციკლის" პრობლემა. ციკლს პოლიტიკურ პროცესებში შეაქვს გაურკვევლობა და არათანმიმდევრულობა, რაც უაღრესად ართულებს თავად ამ პროცესის პროგნოზირებისა და ნორმატიული დახასიათების შესაძლებლობას. მედიანური ამომრჩევლის თეორია იძლევა ამ გაურკვევლობიდან გამოსვლის შესაძლებლობას. ამასთანავე, მედიანური ამომრჩევლის წონასწორობა გულისხმობს გარკვეული წანამძღვრის არსებობას, რომლის თანახმადაც ვარიანტების მთელ სივრცეს უნდა ჰქონდეს ერთი განზომილება (ჰინიჩი, 1977). რამდენიმე ავტორმა განახორციელა პოლიტიკური პროცესების მოდელირება "ალბათური ხმის მიცემის" საფუძველზე და დაამტკიცა, რომ კანდიდატთა კონკურენცია განაპირობებს თანაბარწონიან შედეგებს მათგან გამომდინარე საკმაოდ მიმზიდველი ნორმატიული მახასიათებლებით. ამ მოდელში კანდიდატები არ ფლობენ ინფორმაციას ამომრჩეველთა უპირატესობების შესახებ, ხოლო ამომრჩევლები არ იცნობენ კანდიდატთა პლატფორმებს. დეტერმინირებული ხმის მიცემის მოდელი გულისხმობს, რომ განსაზღვრული ჯგუფის ყველა ამომრჩეველი იმ კანდიდატს აძლევს ხმას, რომელიც ყველაზე მეტი სარგებლის მიცემას პირდება მას. ალბათური ხმის მიცემის წანამძღვრის გამოყენებით, **კაფლინმა** და სხვებმა (1990) დაასაბუთეს, რომ ყოველი ხმის მიღებისათვის კონკურენცია კანდიდატებს სტიმულს აძლევს აირჩიონ ისეთი პლატფორმა, რომელიც ყველაზე უფრო მეტად უწყობს ხელს კეთილდღეობის ადაპტაციური ფუნქციის მაქსიმიზირებას.

10. XIII. 3. 3. ხმის ხარისხი

ხმის მიცემის ალბათური მოდელები იმის გარანტიას იძლევა, რომ დემოკრატიულ ინსტიტუტებს შეუძლიათ ნორმატიული თვალსაზრისით მისაღები შედეგების მიღწევა. ალბათური ხმის მიცემის წანამძღვარი საფუძველს აცლის აგრეგირებულ უპირატესობათა ნორმატიულ ავტორიტეტს, ვინაიდან იგი გულისხმობს გაურკვეველობას კანდიდატთა ნაწილის მხრიდან ამომრჩეველთა უპირატესობებთან მიმართებაში, ან ამომრჩეველთა მხრიდან კანდიდატების პოზიციებთან მიმართებაში, ან კიდევ ორივეს ერთად. საბოლოო ანგარიშით წარმოიშობა კანდიდატებისა და ამომრჩევლებისათვის ხელმისაწვდომი ინფორმაციის ხარისხისა და რაოდენობის პრობლემა. პოლიტოლოგიაში დაუნსის მიერ შეტანილ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წვლილს წარმოადგენს კანდიდატთა შესახებ "რაციონალური გაურკვეველობის" ცნების შემოღება: როცა ამომრჩეველთა რაოდენობა საკმარისად დიდია, იმის ალბათობა, რომ ერთი ხმა რაიმე ზეგავლენას მოახდენს შედეგზე, ძალიან დაბალია. ამის გაცნობიერების გამო, რაციონალური ამომრჩევლები არ ხარჯავენ საკუთარ დროსა და ფულს კანდიდატების შესახებ ინფორმაციის შესაგროვებლად. ის გარემოება, რომ ერთ ხმას არავითარი ზეგავლენის მოხდენა არ შეუძლია საბოლოო შედეგზე, აიძულებს ამომრჩეველს, რომ მან იხელმძღვანელოს შემთხვევითი და არა საქმესთან დაკავშირებული მოსაზრებებით. იმ შემთხვევაში კი, როცა პოლიტიკური კონკურენცია ხელს უწყობს ამომრჩეველთა უპირატესობებზე დამყარებული კეთილდღეობის მაქსიმუმის მიღწევას, პასუხგაუცემელი რჩება კითხვა: რას გამოხატავს თავად ეს უპირატესობები?

10. XIII. 3. 4. რენტის ძიება

მონოპოლიის შესახებ ტრადიციულ დისკუსიებში სამომხმარებლო ნამეტი განიხილება როგორც მონოპოლიიდან მიღებული დანაკარგები, ხოლო მოგების (რენტის) აღმნიშვნელი სამკუთხედი კი – როგორც შემოსავლის წმინდა გადანაწილება მომხმარებლებიდან მონოპოლიის სასარგებლოდ. ეგულისხმობთ, რომ მონოპოლია არის სახელმწიფოს მოქმედების შედეგი. ვთქვათ, ავიაკომპანია სახელმწიფოდან იღებს რაღაც მარშრუტის მომსახურების ექსკლუზიურ უფლებას. თუკი

ამ მარშრუტის მომსახურება ერთ კომპანიაზე მეტს შეუძლია, მონოპოლიური რენტა იმ პრიზს წარმოადგენს, რომელმაც წარმატებას მიაღწია მთავრობაზე ზემოქმედების საკითხში და მისგან მიიღო მონოპოლიური უფლება. ავიაკომპანიები სპეციალური ინვესტიციებს განახორციელებენ ამგვარი მონოპოლიების მიღების ალბათობის გასაზრდელად. ტალოკმა (1976) პირველმა წამოაყენა იდეა, რომ ეს ინვესტიციები მონოპოლიების არსებობასთან დაკავშირებული საზოგადოებრივი დანახარჯებია. ბიუკენენმა (1980) გამოჰყო რენტის მოპოვებაზე გაწეული დანახარჯების სამი ტიპი:

1. მონოპოლიის პოტენციური მიმღებების ძალისხმევა და დანახარჯები;

2. სახელმწიფო ჩინოვნიკების ძალისხმევა, მიმართული პოტენციური მონოპოლისტების დანახარჯების საკუთარ შემოსავლებად გადაქცევისაკენ;

3. თვითონ მონოპოლიის ან სახელმწიფოს მიერ მესამე პირთა შედეგების დამახინჯება, როგორც რენტის ძიების შედეგი.

ყველა ამ ჩამოთვლილი ტიპის დასახასიათებლად შეიძლება მოყვანილი იქნეს შესაბამისი მაგალითი: *პირველი,* ავიახაზების მიერ ლობისტების დაქირავება იმ თანამდებობის პირთა მოსყიდვის მი'ზნით, რომელთა ხელშიცაა ფრენებზე ლიცენზიის გაცემა; *მეორე,* შედარებით დაბალი რანგის ჩინოვნიკები დიდ დროს უთმობენ ავიაკომპანიების საქმიანობის შესწავლას იმ მიზნით, რომ მაღალი თანამდებობის დაკაცების შემთხვევაში ამ ცოდნას ისინი გამოიყენებენ ჭრთამის სახით დამატებითი შემოსავლის მიღებაში; *მესამე,* სახელმწიფოს მიერ მონოპოლიების შექმნიდან მიღებული შემოსავლები კონკურენციას ბადებს ინტერესთა სხვადასხვა ჯგუფებს შორის სუბსიდიების მიღებასთან დაკავშირებით. ფასებისა და გამოშვების მოცულობების სახელმწიფო რეგულირება იმის ყველაზე უფრო ნათელი მაგალითია, როგორ ხდება რენტის მოპოვება. პოზნერმა (1975) აღწერა სოციალური დანახარჯები ექვს დარგში, რომლებიც დაკავშირებული იყო რენტის ძიებასთან. ეს დარგებია: ექიმების მომსახურება, სანახაობები, რძის პროდუქციის წარმოება, საავტომობილო ტრანსპორტი, ნავთობის მოპოვება და გადამუშავება, საჰაერო ტრანსპორტი. ამ დარგებში რენტის ძიებასთან დაკავშირებული საერთო დანახარჯები შეფასებულია გაყიდვების საერთო მოცულობის 10-დან 60%-ის ფარგლებში.

ტარიფები და კვოტები არის სახელმწიფოს მხრიდან შერჩეული დარგის კონკურენციისაგან დაცვის სხვა ფორმა. **კრიუგერმა** (1974) გამოიკვლია ინდოეთსა და თურქეთში მთავრობის მიერ არასაჭირო შეზღუდვების შემოღებისაგან მიღებული დანაკარგები, რომლებმაც ინდოეთში შეადგინა მთელი შემოსავლის 7.3%, თურქეთში კი მშპ-ს 15%.

10. XIII. 3. 5. სახელმწიფო მომსახურების მიწოდება

წინა განყოფილებებში ცალკეული ამომრჩეველის ან ინტერესთა ჯგუფის წევრის ინდივიდუალური უპირატესობები განსაზღვრავდა სახელმწიფო სექტორის საქმიანობას. სახელმწიფო, ბაზრის მსგავსად, განიხილებოდა ჩვეულებრივი ინსტიტუტის სახით, რომელიც კრებდა ინდივიდუალურ მოთხოვნებს. ყველა კანდიდატის ოცნებაა, რომ აირჩიონ. რენტის ძიებისადმი მიძღვნილ ლიტერატურაში შეგვიძლია დავინახოთ სახელმწიფოს მეორე მხარე. პოლიტიკოსებიც ესწრაფიან სიმდიდრესა და მოცალეობას. მათი უპირატესობები კი შეიძლება განსაზღვრავდეს სახელმწიფო სექტორის საქმიანობას. **ნიისკანენის** (1971) ნოვატორულ ნაშრომში. რომელიც ბიუროკრატიის ფენომენის კვლევას ეძღვნება, ჩამოყალიბებულია ბიუროკრატთა შემდეგი მიზნები: გასამრჯელო, საზოგადოებრივი მდგომარეობა, ძალაუფლება, უმაღლესი ჩინების მფარველობაში ყოფნა, დაწესებულებების მართვისა და ცვლილებების განხორციელების სიადვილე. ჩამოთვლილთაგან უმეტესობა პირდაპირ კავშირშია ბიუჯეტთან, რის გამოც ბიუროკრატი ცდილობს ბიუჯეტის მაქსიმიზირებას. ასევე იგულისხმება, რომ მხოლოდ ბიუროკრატები ფლობენ ინფორმაციას უწყებებში მომსახურებაზე გაწეული დანახარჯების შესახებ და ეს ინფორმაცია მათი ძალაუფლების წყაროა. მაშასადამე, ნიისკანენის მოდელში "ყველა კარტი" ბიუროკრატის ხელშია, რასაც ისინი კარგად იყენებენ საკუთარი კეთილდღეობისათვის. არსებობს მეორე ინსტიტუციური ელემენტი – სპონსორი, რომელიც აკონტროლებს შემოსავლის ნაკადებს. სპონსორს შეუძლია დასაჯოს ან წაახალისოს ბიუროკრატი, შეკრიბოს რაღაც ინფორმაცია ან დამალოს მის განკარგულებაში არსებული მონაცემები. სპონსორსა და ბიუროკრატს შორის ყველაზე მაღალი ალბათობის მქონე შედეგი

შეიძლება იყოს კომპრომისი. დაწესებულებების ბიუჯეტი ყოველთვის იმაზე ნაკლებია, რაც სურს ბიუროკრატს, თუმცა ყოველთვის მეტია იმაზე, რისი სურვილიც სპონსორს გააჩნია. ყოველივე აღნიშნულის შედეგი კი შეიძლება იყოს მოშვებულობისა და არაეფექტიანობის შედარებით მაღალი ხარისხი.

10. XIII. 3. 6. სახელმწიფო და კერძო სექტორში წარმოებაზე გაწეული ხარჯების განსხვავება.

სახელმწიფო დაწესებულებათა მხრიდან გაწეული მომსახურების თავად ბუნება ძალიან ართულებს თანამეგობრობის საჭიროებისათვის აუცილებელზე მეტი საქონლისა და მომსახურების გამოშვებას: შეუძლებელია იმაზე მეტი ბაეშვის სწავლება, რომელიც სკოლის ასაკისაა; შეუძლებელია იმაზე მეტი ნაგვის შეგროვება, რასაც მოსახლეობა ყრის და ა.შ. ამ შემთხვევაში ბიუროკრატებს შეუძლიათ საკუთარი შემოსავლების გაზრდა მიწოდებული მომსახურების გაძვირების გზით. ბევრი გამოკვლევაა ჩატარებული, რომლებშიც ერთმანეთსაა შედარებული იდენტური მომსახურების მიწოდება სახელმწიფო დაწესებულებებისა და კერძო ფირმების მიერ. ამ კვლევების უმეტესობა ადასტურებს, რომ კერძო ფირმების მიერ გაწეული მომსახურება გაცილებით უფრო ეფექტიანი და მაღალი ხარისხისაა, რაც საბოლოო ანგარიშით გვიჩვენებს, რომ მომსახურების წარმოება სახელმწიფო სექტორში ამცირებს ამ საქმიანობის ეფექტიანობას.

10. XIII. 3. 7. სახელმწიფო, როგორც ლევიათანი.

ბრენენმა და ბიუკენენმა (1980) შემოგვთავაზეს სახელმწიფოს, როგორც მონოპოლისტის მოდელი. ისინი ვარაუდობდნენ, რომ პოლიტიკური კონკურენცია არაეფექტიანად ზღუდავს მთავრობის საქმიანობას ჩაციკვლასთან დაკავშირებული გაურკვეველობის გამო, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოადგენს უმრავლესობის წესის გამოყენებისა და თანამდებობაზე არჩეულ მოღვაწეთა შორის აშკარა შეთქმულების შედეგს. ნიისკანენის მოდელის მსგავსად, ბრენენისა და ბიუკენენის აღნიშნული მოდელი ემყარება

წანამძღვარს, რომლის თანახმადაც მთავრობის პირველადი მიზანია სახელმწიფო შემოსავლების მაქსიმიზაცია. მაშასადამე, სახელმწიფო საკუთარი შემოსავლების ანგარებიანი მაქსიმიზატორია და არა საზოგადოებისათვის აუცილებელი მომსახურების სამართლიანი მიმწოდებელი. ამ თეზისით, სახელმწიფო ფინანსების თეორიის ბევრი ფუნდამენტური პრინციპი თავდაყირა დგება. თუკი სახელმწიფო შემოსავლების მოცულობა მაქსიმიზირებული სიდიდეა, მოქალაქეები სახელმწიფოსათვის ყველაზე ელასტიური შემოსავლების ბაზის დატოვებით, დაბეგვრის ბაზიდან კი საკუთარი შემოსავლებისა და სიმდიდრის ნაწილის გამოყვანით შეზღუდავენ მთავრობის ძალაუფლებას. ამ გზით შესაძლებელია ბიუროკრატიის ძალაუფლების შემცირებაც.

სახელმწიფო ლევიათანის მოდელი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს ვიკსელის (1896) მიერ გამოთქმული იდეის სისწორეს, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო ხარჯების გადიდების პროექტები უნდა მიებას მათი დაფინანსებისათვის აუცილებელ გადასახადებს. ვიკსელმა ეს მოსაზრება გამოთქვა იმ მიზნით, რომ მოქალაქეებს გაეკეთებინათ სწორი არჩევანი სახელმწიფო ხარჯებისა და ამ ხარჯების დაფინანსებისათვის აუცილებელი რესურსების ურთიერთშედარების გზით სარგებლის განსაზღვრისათვის. ვიკსელის იდეა მიმართულია სახელმწიფო ბიუჯეტის დაბალანსებულობის უზრუნველყოფისაკენ და სახელმწიფოს აიძულებს დამატებითი საზოგადოებრივი დოვლათის მიწოდებას საკუთარი შემოსავლების გაზრდის მიზნით.

საბიუჯეტო და ფულადი პოლიტიკის ტრადიციული ანალიზი გულისხმობს, რომ სახელმწიფო ხელმძღვანელობს კეთილშობილი მოტივებით. ამასთანავე, ლევიათანის ხელში, რომელიც ესწრაფვის საკუთარი შემოსავლების სულ უფრო ახალი წყაროების აღმოჩენას, ორივე აღნიშნული პოლიტიკა სახიფათო ხდება. სწორედ აქედან გამომდინარე წარმოიშვება კონსტიტუციური შესწორებები, რომლებიც მოითხოვს დაბალანსებულ ბიუჯეტს და ზღუდავს სახელმწიფოს მიერ ფულის გამოშვებას.

10. XIII. 3. 8. კონსტიტუციური სახელმწიფო (სამართლიანი კონსტიტუციის თეორია)

ეს თეორია ჩამოყალიბებულია ბიუკენენისა და ტალოკის მიერ. ინდივიდები გარუკვევლობაში იმყოფებიან მათი სამომავლო მდგომარეობის მიმართ, რის გამოც ირჩევენ ყველა სხვა ინდივიდის პოზიციათა გათვალისწინების პრინციპს. თუკი ინდივიდები კონსტიტუციური სახელმწიფოს ჩარჩოებში უტილიტარისტები არიან, მაშინ კონსტიტუციით გათვალისწინებული ხარჯები ხელს უწყობს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ფუნქციის მაქსიმიზირებას. ბიუკენენ-ტალოკის თეორია ერთდროულად პოზიტიურიცაა და ნორმატიულიც. მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ მათი თეორიის ნორმატიულობა მდგომარეობს სწორედ იმ ერთსულოვნებაში, რომელიც მიიღწევა კონსტიტუციის ფორმირების სტადიაზე. (ბიუკენენი და ტალოკი, 1962). მათი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დასამხურებაა იმის დემონსტრირებაც, რომ მეტად სასარგებლოა გადაწყვეტილებათა მიღების დემოკრატიული პროცესის საკონსტიტუციო და საპარლამენტო სტადიების ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. კონსტიტუციურ სტადიაზე გაურკვევლობის საბურველქვეშ მყოფი ერთსულოვანი გადაწყვეტილება შეიძლება შეიცვალოს საპარლამენტო სტადიაზე ინდივიდების საკუთარი ინტერესების, გემოვნებისა და მოსახერხებლობის ნათელი დადასტურებით და მათი განხორციელებისაკენ სწრაფვით. გადანაწილებას ადგილი აქვს კონსტიტუციურ სტადიაზე, სადაც გაურკვევლობა სუფევს სამომავლო პერსპექტივებთან დამოკიდებულებაში. პარლამენტურ სტადიაზე კი ინდივიდები ფლობენ არამარტო მეტ, არამედ სრულყოფილ ინფორმაციასაც საკუთარი თავის შესახებ. როდესაც გადანაწილებისა და საკუთრების უფლებასთან დაკავშირებული პრობლემები გადაჭრილია, რჩება მხოლოდ პატიმართა დილემის მსგავსი ალოკაციური ეფექტიანობის გაუმჯობესების ამოცანა. ანგარებაზე დამყარებული ერთსულოვნება, ყოველ შემთხვევაში თეორიული თვალსაზრისით მაინც, შესაძლებელია, ხოლო ვიკსელის მიერ შემოთავაზებული ნებაყოფლობით გაცვლაზე დამყარებული სახელმწიფოს თეორია კი შეიძლება ჩაითვალოს ამ დონეზე გადაწყვეტილების აღწერისათვის ყველაზე კორექტულ ვარიანტად.

10. XIII. 3. 9. ალოკაცია, გადანაწილება და საზოგადოებრივი არჩევანი

კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესი გულისხმობს იმ წესების არსებობას, რომლებიც ადამიანების ერთად ცხოვრებიდან გამომდინარეობს. ინდივიდთა თავმოყრა განსაზღვრულ გეოგრაფიულ ზონებში აიძულებს მათ კოლექტიური მოქმედებების განხორციელებას. ერთმა კოლექტიურმა მოქმედებამ ყველა ინდივიდს შეუძლია მოუტანოს სარგებლობა, მეორემ კი მხოლოდ ზოგიერთს. იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ყველა ინდივიდი იღებს სარგებელს, ერთის სარგებელი შეიძლება დანარჩენების სარგებელზე მეტი იყოს, რაც წარმოშობს "სარგებლის განაწილების" პრობლემას. ამგვარად, შესაძლებელია კოლექტიური გადაწყვეტილებების ორი კატეგორიის გამოყოფა – ერთისაგან იგებს საზოგადოების ყველა წევრი, მეორისაგან კი ერთნი იგებენ, სხვები კი აგებენ. ეს დაყოფა შეესაბამება ჩვენთვის ცნობილ პარეტო-კეთილდღეობის საზღვრისაკენ და საზღვრის გასწვრივ მოძრაობას, ანუ დაყოფას ალოკაციად და გადანაწილებად.

ვიკსელის მნიშვნელოვანი იდეა მდგომარეობდა სახელმწიფო პოლიტიკის შედეგის – ალოკაციის ან გადაწყვეტილების იმ დანახარჯებთან მიმართების განხილვაში, რასაც გასწევენ მოქალაქეები, რომლებიც აღნიშნულ შედეგს აღწევენ ხმის მიცემის გზით. იგი ერთმანეთისაგან განასხვავებდა ალოკაციასთან და გადანაწილებასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებს და პირველი უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნდა. ვიკსელი მიიჩნევდა, რომ გადანაწილებასთან დაკავშირებით უკვე იქნა მიღებული სამართლიანი გადაწყვეტილება რაღაც წინა პერიოდში. ამის შემდეგ რჩება ალოკაციური ეფექტიანობის გაზრდის, ანუ ყველასათვის სასარგებლო გადაწყვეტილების მიღების ამოცანა. აღნიშნულ საკითხში ვიკსელის იდეას გააჩნია კონტრაქტულ-ინდივიდუალისტური ხასიათი. ყველა ინდივიდი მონაწილეობს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მისგან საკუთარი სარგებლის მიღების მიზნით, თუმცა საბოლოოდ მიიღება ყველასათვის სასარგებლო შედეგი. ხმის მიცემა საშუალებას იძლევა საზოგადოებრივი დოვლათის ბაზარზე ისეთივე შედეგები იქნას მიღწეული, როგორსაც იძლევა გაცვლა კერძო დოვლათის

ბაზარზე. სახელმწიფოსადმი ასეთი კონტრაქტული მიდგომა კიდევ უფრო ნათლადაა დაფიქსირებული ბიუკენენისა და მასგრეივის ნაშრომებში, რაც საფუძვლად უდევს როგორც საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიას, ისე საზოგადოებრივ რესურსებზე დამყარებული სახელმწიფო ფინანსების თეორიას. ამასთანავე, ზოგიერთი ეკონომისტი პესიმიზმს გამოხატავს დემოკრატიული ინსტიტუტების პოტენციალთან მიმართებაში. ეს პესიმიზმი მეტწილად ემყარება **ეროუს** თეორემას და მის ლოგიკურ შედეგებს. ეროუმ სცადა საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ფუნქციის მოძიება, რომელშიაც ალტერნატივები რანჟირდებოდა უპირატესობათა ინდივიდუალური შკალების შეკრების გზით. ის ფაქტი, რომ ამგვარი ფუნქცია ვერ მოიძებნა, ნიშნავს შედეგების არაეფექტიანობას პარეტოს მიხედვით.

ხმის მიცემის შემოთავაზებული ახალი პროცედურებიდან ზოგიერთმა შეიძლება გამოიწვიოს კარდინალური სარგებლიანობის შესახებ ინფორმაციის აგრეგირება. თუკი შემოვიფარგლებით ალოკაციური ეფექტიანობის გაზრდის ხელშემწყობი გადაწყვეტილებებით, მათ შეუძლიათ პარეტო-ოპტიმუმით ალოკაცია. ასევე შესაძლებელია სპეციალური პოლიტიკური ინსტიტუტების შექმნაც, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს ადეკვატურად გამოვაელინოთ უპირატესობები ალოკაციური ეფექტიანობის ცვლილების შემთხვევაში. ამასთანავე, კვლავ რჩება კითხვა – როგორ შეიძლება გადაწყდეს განაწილებასთან დაკავშირებული პრობლემები? აღნიშნულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია განსაკუთრებული პროცედურების გამოძებნა. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე გრძელვადიან კონსტიტუციურ გაურკვეველობას, რაც აიძულებს ინდივიდებს კონსტიტუციაში ჩართონ გადანაწილების ღონისძიებები. ეს შესაძლებლობა უფრო რეალური გახდება, თუკი მიღებული იქნება გადაწყვეტილება გაურკვეველობის გაზრდის თაობაზე. ამ შემთხვევაში შესაძლებელია პარლამენტის წევრებმა ყურადღების კონცენტრირება მოახდინონ ალოკაციური ეფექტიანობის გაზრდაზე. როდესაც განაწილების პრობლემა ბინალური ხასიათისაა და ორივე მხარეს უპირატესობათა ინტენსივობის თანაბარი შკალა გააჩნია, ამ პრობლემების გადაჭრისათვის ყველაზე მისაღები

იქნებოდა უმრავლესობის წესი. პრობლემის ბინალურობა მოითხოვს სასამართლოების გამოყენებას და აშშ-ს უმაღლესმა სასამართლომ მიიღო უმრავლესობის წესი ამ პრობლემების (აბორტები, სკოლების დესეგრეგაცია) გადასაწყვეტად. შესაძლებელია აგრეთვე სხვა ინსტიტუტების გამოყენებაც.

ხმის მიცემის ახალი პროცედურები პირდაპირი დემოკრატიის პირობებში წარმოადგენს ინდივიდუალურ უპირატესობათა აგრეგირების მეთოდს, თუმცა მათი გამოყენება შესაძლებელია მმართველობის წარმომადგენლობითი ფორმის პირობებშიაც. მოქალაქეები მთავრობას ირჩევენ იმისათვის, რომ მან მართოს ქვეყანა განსაზღვრული ვადის განმავლობაში. როდესაც ხმის მიცემა ითვალისწინებს არჩევანს ორ კანდიდატს ან ორ პარტიას შორის, შესაძლებელია თანაბარწონიან პლატფორმებზე საუბარი. მათი მახასიათებლები (პარეტო-ოპტიმუმი) – საზოგადოებრივი კეთილდღეობის კონკრეტული ფუნქციის მაქსიმიზირება აუცილებელი არ არის იმ წონასწორობაზე უარესი იყოს, რისი მიღწევაც ბაზრის მიხედვითაა შესაძლებელი.

კანდიდატებს შორის კონკურენცია სულ უფრო მეტად იღებს ხმების "ყიდვისათვის" ფულის დახარჯვის ფორმას. ეს ფული ინტერესთა იმ ჯგუფებიდან მოედინება, რომლებსაც სურთ მათთვის საჭირო კანონების "ყიდვა". იმ შემთხვევაში, როდესაც ხმებისათვის კონკურენცია რაღაც აზრით იწვევს კეთილდღეობის მაქსიმიზაციას, ყველა არ იქნება კმაყოფილი იმ "წონებით", რომლებსაც მათი ინტერესები "მიიღებს" შედეგობრივ წონასწორულ მდგომარეობაში. უფრო მეტიც, კანდიდატის მიერ დახარჯული ფულით არ ხდება ხმების ყიდვა. ამ ფულით იყიდება სატელევიზიო რეკლამა, პლაკატები, სამკერდე ნიშნები, დაიქირავება აგიტატორები და კონსულტანტები. ფაქტობრივად, იყიდება ყველა ინსტრუმენტი, რომელსაც თანამედროვე პოლიტიკური მარკეტინგი გვთავაზობს არჩევნების შედეგებზე ზემოქმედების მოხდენის მიზნით. სინამდვილეში არჩევნების შედეგს ამომრჩევლის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება განსაზღვრავს, ამ შედეგების ხარისხი კი არჩევნის ხარისხითაა განპირობებული.

საზოგადოებრივი არჩევნის თეორია და ლ. ფონ მიზესის ნაშრომი "ადამიანური საქმიანობა"

ლ. მიზესმა შექმნა ადამიანის საქმიანობის სხვადასხვა სფეროთა ურთიერთზემოქმედების თეორია, რომელსაც პრაქსიოლოგია ეწოდება. ეს უკანასკნელი საზოგადოებრივი არჩევნის თეორიის წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს. ადამიანის საქმიანობიდან გამომდინარე, მიზესი თვლიდა, რომ ეკონომიკური თეორიის შესწავლის საგანია ადამიანის საქმიანობა მის მრავალგვარ, მათ შორის პოლიტიკურ გამოვლინებაში. მან ერთერთმა პირველმა მწვავედ გააკრიტიკა პოლიტიკისა და ეკონომიკის მიმართ ტრადიციული მიდგომა, რომლის თანახმადაც მმართველები ყოველთვის "ჭკვიანები და მიუმხრობლები" არიან, მათი მსახურება – სახელმწიფო ჩინოვნიკები და ბიუროკრატები კი ხორცშესხმული ანგელოზები. მიზესის აზრით, "პოლიტიკოსი ყოველთვის egoისტია, მიუხედავად იმისა, თანამდებობის დასაკავებლად პოპულისტურ პროგრამებს უჭერს ხმა მხარს თუ თანმიმდევრულად იცავს თავის არაპოპულარულ შეხედულებებს". მიზესი აგრეთვე თვლიდა, რომ "მმართველი ჩვეულებრივი მოკვდავია, რომელიც საკუთარი პერსონის, საკუთარი მოდგმის, მეგობრებისა და პარტიის ბატონობის უკვდავყოფას ესწრაფვის... გერმანელმა მეტაფიზიკოსებმა, რომლებიც ალმერთებდნენ სახელმწიფოს, განგებ დააბნიეს საზოგადოება იმის მტკიცებით, რომ ყველა სახელმწიფო ჩინოვნიკი განასახიერებს ალტრუისტული თვითშეწირვის იდეალს". ასევე საინტერესოა მიზესის მოსაზრება "ადამიანთა ალიანსების" ან "ზეწოლის ჯგუფების" შესახებ. ყოველივე ამაში იგი გულისხმობდა "ადამიანთა ნებისმიერ გაერთიანებას, რომელიც ყოველი ღონით ცდილობს საკუთარი მატერიალური კეთილდღეობის მიღწევას და შენარჩუნებას". ეს ჯგუფები ცდილობენ, რომ "ყოველივე ეს საზოგადოების საკეთილდღეო ქმედებებად წარმოაჩინონ".

საბოლოო ჯამში პოლიტიკოსების, ბიუროკრატებისა და გაელენის ჯგუფების საქმიანობა, მიზესის აზრით, არღვევს დემოკრატიის ფუნქციონირებას და დემაგოგიური იდეების გამოყენებით აიძულებს უმრავლესობას მიიღოს არასწორი გადაწყვეტილებები. ალნიშნულიდან გამომდინარე, მიზესი აყენებდა საკითხს ეკონომიკური გადაწყვეტილებების პოლიტიკური სფეროდან გამოტანის აუცილებლობის შესახებ.

ლიტერატურა:

ა. სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბილისი. 2010. თავი 21 (9) გვ. 463-464.

J. Buchanan. The Public Finances. 2 ed. Homewood, 1965,

J. Buchanan. The Public Finance in Democratic Process. Chapel Hill, 1967.

J. Buchanan. Cost and Choice: an Inquiry in Economic Theory. Chicago, 1969.

J. Buchanan. The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan. Chicago, 1975.

J. Buchanan. What should Economists Do? Indianopolis, 1979.

J. Buchanan. Liberty, Market and State: Political Economy in the 1980s. Brighton, 1985.

D. Mueller. Public Choice II. A revisited edition of Public Choice. Cambridge University press, 1997.

A. Drazen. Political Economy in Macroeconomics. Princeton University Prss, 1997.

Э. Аткинсон, Дж. Стиглиц. Лекции по экономической теории общественного сектора.М., 1995.

Л. Фон Мизес. Человеческая деятельность. Трактат по экономической науке. Челябинск, 2005.

Р. Нуреев. Теория общественного выбора. М., 2005.

თემა 11. მაკროეკონომიკის მეცნიერების მოკლე რეტროსპექტივა და პერსპექტივა

ლექცია XIV - პოზიციათა დაპირისპირებიდან მათი დაახლოებისაკენ, ანუ "ახალი სინთეზის" მოლოდინში (შეჯამება)

11. XIV. 1. კეინზიანური რევოლუცია

გრგორი ნ. მენქიუ

მაკროეკონომიკა თავდაპირველად წარმოიშვა არა როგორც მეცნიერული დისციპლინა, არამედ ეკონომიკური პოლიტიკის (**გრ. მენქიუს** სიტყვებით, ინჟინერიის) ერთ-ერთი სახესხვაობა. მაკროეკონომიკის აღმოცენება განაპირობა ისტორიაში უპრეცენდენტო ეკონომიკურმა დაცემამ – XX-ე საუკუნის 30-იანი წლების "დიდმა დეპრესიამ", რომელმაც დიდი კითხვის ქვეშ დააყენა ზოგადად კაპიტალისტური სისტემის სიცოცხლისუნარიანობა (თვალსაჩინო ეკონომისტების – **ლოურენს კლეინის, ფრანკო მოდილიანის, პოლ სამუელსონის, რობერტ სოლოუს, ჯეიმს ტობინის** ავტობიოგრაფიული ესეები ნათლად გვიჩვენებს, რომ სწორედ ეკონომიკური დეპრესია იქცა მათი პროფესიონალური ზრდის მთავარ წყაროდ).

მაკროეკონომიკის მეცნიერების განვითარებას ხელი შეუწყვეს ორი ტიპის ეკონომისტებმა – მათ, ვინც მაკროეკონომიკას ინჟინერიის სახით განიხილავდნენ და ვინც მაკროეკონომიკაში ხედავდა წმინდა მეცნიერებას. "ინჟინრები არიან ადამიანები, რომლებიც წყვეტენ კონკრეტულ ამოცანებს. მეცნიერთა მიზანია ახსნან, თუ როგორ არის მოწყობილი სამყარო" (გრ. მენქიუ).

მაკროეკონომისტთა პირველი თაობები უპირატესად კონცენტრირებულნი იყვნენ კონკრეტული ამოცანების გადაწყვეტაზე, მომდევნო თაობებმა კი მეტი ყურადღება დაუთმეს თეორიული პრინციპების დამუშავებას. მენქიუ აღიარებს, რომ მაკროეკონომისტთა ამ ორ ჯგუფს შორის არსებობდა და დღესაც არსებობს წინააღმდეგობები, რომლებსაც იგი მთელი მაკროეკონომიკური მეცნიერებისათვის დამამცირებელ ფაქტად მიიჩნევს.

მაკროეკონომიკური პრობლემებით (ინფლაცია, უმუშევრობა, ეკონომიკური ზრდა, საქმიანი ციკლი, მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკა და ა.შ.) მეცნიერები ოდითგანვე იყვნენ დაინტერესებულნი, მაგრამ ტერმინი "მაკროეკონომიკა" აკადემიურ ლიტერატურაში პირველად გამოჩნდა XX-ე საუკუნის 40-იან წლებში. მაკროეკონომიკურ პრობლემათა ირგვლივ გამართული დისკუსიების ეპიცენტრში აღმოჩნდა ჯ. მ. კეინზის "დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია" (1936).

ჯეიმს ტობინი

ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატი, **ჯეიმს ტობინი,** რომელიც ჰარვარდის უნივერსიტეტში სწავლობდა, 1930-ანი წლების ბოლოს და 1940-იანი წლების დასაწყისში აღნიშნავს, რომ კეინზის ამ ნაშრომს პროფესორთა ძველი თაობა მტრულად, ახალი თაობა კი აღტაცებით შეხვდა. "როგორც ხშირად ხდება, ახალგაზრდობა უფრო მართალი აღმოჩნდა, ვიდრე უფროსი თაობა" (გრ. მენქიუ). ეკონომიკურ თეორიაში მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა კეინზიანური რევოლუციის სახით, რომელმაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა არა მარტო ეკონომიკურ კვლევებზე, არამედ ეკონომიკური თეორიის სწავლებაზეც. კერძოდ, 1948 წელს პირველად გამოიცა პ. სამუელსონის კლასიკური სახელმძღვანელო "ეკონომიკსი", რომელიც ძირითადად აგებულია კეინზიანურ თეორიულ პრინციპებზე.

კეინზის "ზოგადი თეორიის" გამოსვლის შემდეგ რიგმა ეკონომისტებმა დაიწყეს მისი იდეების განვითარება და ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი პირველი იყო **ჯონ ჰიკსის** მიერ შემუშავებული **IS-LM**-ს მოდელი, რომელიც შემდგომში განვითარდა და გაფართოვდა ფ. მოდილიანის მიერ. აღნიშნული მოდელი დღესაც ფართოდ გამოიყენება შუალედური დონის მაკროეკონომიკის სახელმძღვანელოებში.

ლოურენს კლეინი

კეინზის თეორიის განვითარებასთან ერთად ეკონომეტრიკოსმა **ლოურენს კლეინმა** შეიმუშავა ეკონომიკური პოლიტიკის თვალსაზრისით უფრო მეტად გამოყენებითი ხასიათის მოდელი. შემდგომი ყველა მოდელი ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდა მცირე დეტალებით, სტრუქტურით კი ისინი კეინზიანურ მოდელებს წარმოადგენდნენ.

ამრიგად, კეინზის "ზოგადმა თეორიამ" უდიდესი აღიარება მოიპოვა სამეცნიერო სამყაროში. სამუელსონის თქმით, კეინზიანური რევოლუცია ყველაზე თვალსაჩინო მოვლენა იყო XX-ე საუკუნის ეკონომიკურ თეორიაში და იმ თაობის ძალიან ბევრი ეკონომისტი იზიარებს ამ შეხედულებას.

11. XIV. 2. ახალი კლასიკოსები

1960-იანი წლების ბოლოს კეინზიანური მაკროეკონომიკური თეორიის მონოლითურ შენობას ბზარები გაუჩნდა. ერთი მხრივ, კეინზიანელთა შორის განხეთქილებამ იჩინა თავი, მეორე მხრივ კი აღორძინება დაიწყო კლასიკურმა შეხედულებებმა. ახალი კლასიკური ეკონომიკური თეორიის განვითარება რამდენიმე ეტაპს მოიცავს. პირველ ეტაპად შეიძლება ჩაითვალოს მონეტარიზმი, რომლის ფუძემდებელი და ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელია მ. ფრიდმანი. მან გააკრიტიკა მოხმარების კეინზიანური ფუნქცია, რომელიც წარმოადგენდა ფისკალური პოლიტიკის მულტიპლიკატორების საფუძველს. თუკი დროითი შეშოსავლიდან მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილება მცირეა, როგორც ეს იგულისხმება ფრიდმანის თეორიაში, წონასწორულ შემოსავალზე საგადასახადო პოლიტიკის ზემოქმედება გაცილებით ნაკლები უნდა იყოს, ვიდრე ამას ვარაუდობდა ბევრი კეინზიანელი.

წიგნში " შეერთებული შტატების მონეტარისტული ისტორია" მ. ფრიდმანი და ა. შვარცი უკვე უშუალოდ იკვლევენ საქმიანი ციკლის პრობლემას და აკრიტიკებენ კეინზიანურ პარადიგმას. კეინზიანელთა უმეტესობა ეკონომიკას განიხილავდა არამყარი სისტემის სახით, რომელიც ინვესტორთა "ცხოველური ინსტინქტების" ძლიერ ზეგავლენას განიცდის. ფრიდმანმა და შვარცმა კი ჩათვალეს, რომ ეკონომიკური არასტაბილურობის მიზეზია ცუდი მაკროეკონომიკური პოლიტიკა და არა ცალკეული ეკონომიკური აგენტების მცდარი ქმედებები. 1968 წელს, ეთანხმებოდა რა ე. ფელპსის მოსაზრებებს, ფრიდმანი აკრიტიკებდა კეინზიანური მოდელის ყველაზე სუსტ რგოლს – უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის კომპრომისს ფილიპსის მრუდის ჩარჩოებში. კეინზიანელები – სამუელსონი და სოლოუ – ასევე ხედავდნენ ამ პრობლემას, მაგრამ ფილიპსის მრუდი იმდენად კარგად ერგებოდა კეინზიანურ მოდელს, რომ ეს პრობლემა

მიჩქმალული იქნა. კეინზიანური შეხედულებების ფრიდმანისეულ კრიტიკაში წინა პლანზე წამოიწია მოლოდინის ცნებამ, რომელმაც მოგვიანებით მაკროეკონომიკაში წამყვანი პოზიცია დაიკავა. სწორედ მან მოამზადა ნიადაგი ახალი კლასიკური თეორიის მეორე ეტაპისათვის, რომელსაც წარმოადგენდა რაციონალური მოლოდინის თეორია. რ. ლუკასმა, ფრიდმანის თეორიაზე დაყრდნობით, დაასაბუთა, რომ კეინზიანური მოდელების გამოყენება შეუძლებელია ეკონომიკურ პოლიტიკაში იმ მიზეზის გამო, რომ ისინი არ ითვალისწინებენ მოლოდინებს. ლუკასმა შემოგვთავაზა არასრულყოფილ ინფორმაციაზე, რაციონალურ მოლოდინებსა და ბაზრის წონასწორობაზე დაფუძნებული საქმიანი ციკლის თეორია, რომლის თანახმადაც მონეტარულ პოლიტიკას მხოლოდ იმ ხარისხით აქვს მნიშვნელობა, რომლითაც იგი მოულოდნელია აგენტებისათვის და არ აძლევს მათ საშუალებას გაერკვნენ შეფარდებითი ფასების დინამიკაში. თ. სარჯენტმა და ნ. უოლესმა კიდევ უფრო განავითარეს ეს თეორია და აღნიშნეს: ვინაიდან შეუძლებელია მოულოდნელი შოკების მუდმივი განხორციელება, ეკონომიკის სტაბილიზაციაზე გათვლილი სისტემატური მონეტარისტული თეორია დამარცხებისთვისაა განწირული.

ახალი კლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიის განვითარების მესამე ეტაპი დაკავშირებულია კიუდლანდ-პრესკოტისა და ლონგ-პლოსერის საქმიანი ციკლის მოდელებთან. ფრიდმანისა და ლუკასის მოდელების მსგავსად, ამ მოდელებშიც იგულისხმება, რომ ფასები მყისვე ეგუება ცვლილებებს და აწონასწორებს ბაზრებს. ეს იყო კეინზის თეორიასთან კავშირის რადიკალური გაწყვეტა. მეორე ეტაპის ახალი კლასიკური თეორიის მომხრე მაკროეკონომისტთა ნაშრომებში მოდელები უფრო მკაცრადაა დასაბუთებული და, ამასთანავე, მნიშვნელოვნად არის გაძლიერებული მაკროეკონომიკური კვლევის მიკროეკონომიკური ინსტრუმენტარიუმი. რეალური საქმიანი ციკლის მოდელები წარმოადგენს ეროუ-დებრეს ზოგადი წონასწორობის განსაკუთრებულ დინამიკურ ნაირსახეობას. დიდი ხნის მანძილზე ამ მიმართულების ეკონომისტები მიიჩნევდნენ, რომ საქმიანი ციკლი რეგულირდება რეალური და არა ფულადი ფაქტორებით.

ახალი კლასიკური თეორიის მიმდევართა მხრიდან კეინზიანური შეხედულებების კრიტიკა უაღრესად მწვავე და ზოგჯერ შეურაცხმყოფელიც კი იყო. 1980 წელს რ. ლუკასი სტატიაში

"კეინზიანური ეკონომიკის სიკვდილი" – წერდა: "40 წლამდე ეკონომისტთა შორის კარგი ეკონომისტის პოვნა, რომელიც საკუთარ თავს კეინზიანელს უწოდებს, პრაქტიკულად შეუძლებელია... სამეცნიერო სემინარებზე კეინზიანურ თეორეტიზირებას სერიოზულად არაინ აღიქვამს, აუდიტორია ჩურჩულსა და სიცილს იწყებს." როცა ლუკასი ამ სიტყვებს წერდა, მაკროეკონომიკურ თეორიაში კეინზიანელების ახალი თაობა გამოჩნდა.

11. XIV. 3. ახალი კეინზიანელები

მაკროეკონომიკის ჩამოყალიბებისთანავე დღის წესრიგში დადგა ა. სმიტისა და ა. მარშალის მიდგომების კეინზიანურ ანალიზთან გაერთიანების ამოცანა. ადრეული კეინზიანელები (სამუელსონი, მოდილიანი და ტობინი) ცდილობდნენ ამ მიდგომების გაერთიანებას "ნეოკლასიკურ-კეინზიანური სინთეზის" ჩარჩოებში. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ სმიტისა და მარშალის კლასიკური თეორია მისაღებია გრძელვადიანი პერიოდისათვის, მაგრამ ბაზრის "უხილავი ხელი" პარალიზებულია კეინზის მიერ აღწერილ მოკლევადიან პერიოდში. ნეოკლასიკურ-კეინზიანური სინთეზი ლოგიკურია, თუმცა არასრული. ახალი კეინზიანელებისათვის ასევე ნიშანდობლივია მიკროეკონომიკის საკითხებზე ყურადღების გამახვილება.

ახალი კეინზიანელების კვლევა ორ ეტაპად იყოფა. პირველ ეტაპზე ძირითადი ყურადღება ექცევა ზოგადი უწონასწორობის პრობლემას. კერძოდ, როგორ ნაწილდება რესურსები, თუკი არ ხდება ბაზრების გაწმენდა. ხელფასი და ფასები მათთან მოცემულად ითვლება. უწონასწორობა ერთ ბაზარზე ზეგავლენას ახდენს სხვა ბაზრების უწონასწორობაზე. ამ თეორიების თანახმად, ეკონომიკა რამდენიმე რეჟიმიდან ერთში შეიძლება იმყოფებოდეს იქიდან გამომდინარე, თუ რომელი ბაზრები განიცდის მიწოდების და რომელი – მოთხოვნის სიჭარბეს. ფუნქციონირების ყველაზე საინტერესო რეჟიმია ე.წ. "კეინზიანური" რეჟიმი, რომლის დროსაც საქონლისა და შრომის ბაზარზე ადგილი აქვს მიწოდების სიჭარბეს. კეინზიანურ რეჟიმში წარმოიშობა უმუშევრობა, ვინაიდან შრომაზე მოთხოვნა ძალიან დაბალია იმისათვის, რომ უზრუნველყოს სრული დასაქმება არსებული ხელფასის პირობებში. სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა აგრეთვე დაბალია იმის გამოც, რომ ფირმებს არ შეუძლიათ

მიმდინარე ფასებით სასურველი რაოდენობის პროდუქციის გაყიდვა ბევრი მომხმარებლის უმუშევრობის პირობებში. მაშასადამე, დაცემა და დეპრესია არასაკმარისი მოთხოვნიდანაა გამომდინარე და მის სტიმულირებას შეიძლება გააჩნდეს მულტიპლიკაციური ეფექტი.

ახალი კეინზიანელების მეორე ეტაპისათვის დამახასიათებელია შემდეგი პრობლემის კვლევა: როგორ შეიძლება იქნას გამოყენებული რაციონალური მოლოდინის თეორია მოდელებში, როდესაც არ არსებობს ბაზრის გაწონასწორების წანამძღვრები. მათ აჩვენეს, რომ სისტემური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის საშუალებით შესაძლებელია ეკონომიკის სტაბილიზაცია რაციონალური მოლოდინების არსებობის მიუხედავად. ამ ეტაპის კეინზიანელებისათვის ნიშანდობლივია ინფლაციის დინამიკის გაღრმავებული კვლევა.

ჯორჯ აკერლოფი

მესამე ტალღის კეინზიანელებმა მიზნად დაისახეს გაერკვიათ, თუ რატომ არ შეუძლია ხელფასსა და ფასებს ბაზრების წონაწორობაში მოყვანა. მათ მიერ შემოთავაზებული იქნა სხვადასხვა ჰიპოთეზები: ფირმები ეჯახებიან "მენიუს დანახარჯებს", როცა ცდილობენ საკუთარი ფასების შეცვლას; ფირმები საკუთარ მუშებს უხდიან ბაზრის წონასწორულ ხელფასზე უფრო მაღალ ხელფასს, რათა გაზარდონ მათი შრომის მწარმოებლურობა. ფასებისა და ხელფასების დამწესებლები არარაციონალურები არიან. **გრ. მენქიუ, ჯ. აკერლოფი** და **ჯ. იელენი** ხაზს უსვამენ იმ ფაქტს, რომ საბაზრო ძალაუფლების მქონე ფირმის შემთხვევაში წონასწორობა მყარი ფასების პირობებში რაციონალურია ან თითქმის რაციონალური მიკრო დონეზე, მაგრამ მძიმე ტვირთად აწვება საზოგადოებას. **ოლივიე ბლანშარმა** და **ნაბუჰირო კიოტაკიმ** აჩვენეს, რომ ამგვარი დისჰარმონიის მიზეზი შეიძლება იყოს ერთობლივი მოთხოვნის გარე ეფექტი. საბოლოო ანგარიშით, ახალი კეინზიანელების

ნაბუჰირო კიოტაკი

შეხედულებები საშუალებას გვაძლევს დავახასიათოთ ეკონომიკის ფუნქციონირება იმ პირობებში, როცა მყისიერად არ ხდება ფასების ცვლილება. ახალი კეინზიანელების ძალისხმევით შეიქმნა თანმიმდევრული მაკროეკონომიკური თეორია, რომელშიაც დასაბუთებულია "უხილავი ხელის" არაეფექტიანობა მაკროეკონომიკურ დონეზე. ეს თეორიული შედეგი,

მენჭიუს აზრით, "არ იყო რეეოლუციური, თუმცა არც არავის უცდია იგი ასეთად ექცია". პირიქით, მსგავსი მიდგომა კონტრრეეოლუციურადაც კი შეიძლება ჩაითვალოს, "ვინაიდან მისი მიზანი იყო ნეოკლასიკურ-კეინზიანური სინთეზზე კლასიკური მიდგომის მომხრეთა მხრიდან თავდასხმის მოგერიება."

1990-იან წლებში მაკროეკონომიკური კელეების ცენტრალური პრობლემა გახდა ეკონომიკური ზრდა. პ. რომერისა და სხვა ეკონომისტების ნაშრომებში ეს პრობლემა განიხილება მდიდარ და ღარიბ ქვეყნებს შორის არსებულ წინააღმდეგობათა ანალიზის კონტექსტში. პრობლემის აქტუალობის კიდევ ერთი მიზეზი იყო ის ისტორიულად უპრეცენდენტო ზრდა, რომელსაც აშშ-ს ეკონომიკა სწორედ ამ პერიოდში განიცდიდა. საერთო ეიფორიის ფონზე სულ უფრო ძლიერდებოდა შეხედულება, რომ საქმიანი ციკლის პრობლემას უკვე აღარ ჰქონდა რაიმე პრაქტიკული მნიშვნელობა. ამავე დროს კიდევ უფრო გაძლიერდა დისკუსია ახალ კეინზიანელებსა და ახალი კლასიკოსებს შორის, რომლის შესახებაც **სოლოუ** ნახევრად ხუმრობით წერდა: დავუშვათ, თქვენს გვერდით ვიღაცა ჯდება და გიცხადებთ, რომ იგი ნაპოლეონ ბონაპარტია. თქვენი მხრიდან ყველაზე მცდარი საქციელი იქნება თუკი მასთან ჩაებმებით დისკუსიაში და დაუწყებთ საუბარს აუსტერლიცთან ბრძოლაში კავალერიის ტაქტიკის ტექნიკურ მხარეებზე. ამ შემთხვევაში თქვენ ჩართული აღმოჩნდებით იმ თამაშში, რომლის თანახმადაც ეს კაცი ნამდვილად ნაპოლეონია. **ლუკასი** წუხილს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ სოლოუ ვერ აფასებდა ახალი კლასიკური მაკროეკონომიკის ანალიტიკურ სიზუსტესა და მიმზიდველობას. სოლოუ კი აკრიტიკებდა ლუკასს მისი თითქოსდა არასწორი მოსაზრების გამო ბაზრების ავტომატური წონასწორობის შესახებ. **მენჭიუ** შენიშნავს, რომ ინტელექტუალური გიგანტების ასეთი კამათი, მართალია, საზოგადოების ყურადღებას იპყრობდა, მაგრამ მას მაკროეკონომიკის განვითარებისათვის ნაკლები სარგებელი ჰქონდა. მისი აზრით, ახალმა კლასიკოსებმა ვერ შეძლეს მათი ძირითადი მიზნის მიღწევა – კეინზიანური მაკროეკონომიკის დისკრედიტირება. თუმცა მათ შექმნეს ანალიზის ინსტრუმენტები, რომელიც გამოიყენება ახალი თაობის მოდელებში, სადაც ძირითად თეორიულ წანამძღვრად აღებულია ფასების სიმყარე, რის წინააღმდეგაც ტრადიციულად ილაშქრებდნენ ახალი კლასიკოსები.

11. XIV. 4. სხვადასხვა მაკროეკონომიკური თეორიების ჭიდილი და მაკროეკონომიკური საგნის სწავლება უნივერსიტეტებში (ხედვა აუდიტორიიდან)

მსოფლიო კაპიტალის ძალაუფლების კორიდორების გარდა, არსებობს კიდევ ერთი ადგილი, სადაც ეკონომისტები საკუთარი პროდუქტის გაყიდვას ცდილობენ. ეს არის სტუდენტთა აუდიტორიები (გრ. მენქიუ). პოლიტიკოსების მსგავსად, სტუდენტებსაც თეორია ნაკლებად აინტერესებთ მხოლოდ თეორიისათვის. უფრო მეტად ისინი დაინტერესებულნი არიან, თუ როგორ არის მოწყობილი სამყარო და როგორ შეუძლია სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკას ეკონომიკური ეფექტიანობის გაზრდა. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, უფროსკურსელებს სურთ იყვნენ ინჟინრები და არა – მეცნიერები. "ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანია ის, თუ რას ვასწავლით ჩვენს სტუდენტებს" – დასძენს მენქიუ და იქვე მიუთითებს, რომ ამის გარკვევა ყველაზე უკეთესად შეიძლება ძირითადი მაკროეკონომიკური სახლმძღვანელოების ანალიზის საფუძველზე. მისი აზრით, წინანდელი თაობებისათვის ყველაზე პოპულარული იყო სახელმძღვანელოები **რ. გორდონის, რ. ჰოლის, ჯ. ტეილორის, რ. დორნბუშის** და **ს. ფიშერის** ავტორობით. აშკარად ბესტსელერ მაკროეკონომიკურ სახლემძღვანელოდ მიჩნეულია **ო. ბლანშარის, ე. აბელის, ბ. ბერნანკეს** და **გრ. მენქიუს** ავტორობით გამოცემული სახელმძღვანელოები. ყველა მათგანს ის აერთიანებს, რომ ისინი დაწერილია სამუელსონისა და სოლოუს (კეინზიანელების) მაკროეკონომიკურ ტრადიციებზე დაყრდნობით. აღნიშნული სახელმძღვანელოების თეორიული საფუძველია ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების კონცეფცია. ერთობლივი მოთხოვნის კონცეფცია, თავის მხრივ, ემყარება **IS-LM**-ის მოდელს. იყო იმის მცდელობაც, რომ დარღვეულიყო ეს ტრადიცია. კერძოდ, **რ. ბარომ** 1984 წელს გამოაქვეყნა მთლიანად ახალ კლასიკურ თეორიაზე დაფუძნებული მაკროეკონომიკის სახელმძღვანელო, რომელმაც დიდი აღიარება ჰპოვა მეცნიერებში, მაგრამ ვერ მოახერხა პედაგოგიკაში ნეოკლასიკური რევოლუციის მოხდენა და ვერ გაუწია კონკურენცია კეინზიანური მიმართულების ავტორთა მაკროეკონომიკურ სახელმძღვანელოებს.

გრ. მენქიუ ხაზგასმით აღნიშნავს ორი ცნობილი ეკონომიკური სკოლის დაპირისპირების დიდ მნიშვნელობას ზოგადად მაკრო-ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაში: "კონკურენცია ისევე მნიშვნელოვანია ინტელექტუალური პროგრესისათვის, როგორც საბაზრო ურთიერთქმედებისათვის". და ბოლოს, მენქიუ წერს: " ჩვენ წინ ვიხედებით და მოკრძალებულობას კომპეტენტურობასთან ერთად კლავე მივიჩნევთ კარგი მაკროეკონომისტისათვის უმნიშვნელოვანეს დამახასიათებელ თვისებებად."

11. XIV. 5. ახალი სინთეზი თუ დროებითი ზავი?

მარვინ გუდფრენდი

1990-იანი წლების ბოლოს წარმოიშვა ეკონომიკური ფლუქტუაციების შემსწავლელი უფრო ზუსტი თეორია, რომელსაც **მარვინ გუდფრენდმა** და რობერტ კინგმა "ახალი ნეოკლასიკური სინთეზი" უწოდეს. ეს თეორია და შესაბამისი მოდელი ფართოდ გამოიყენება თანამედროვე მონეტარული პოლიტიკის შესწავლისას. ყველაზე ვრცლად აღნიშნული მიდგომა გადმოცემულია კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორის, **მაიკლ გუდფორდის** ნაშრომებში, რომელიც აღნიშნავს: "მე ვფიქრობ, რომ პრინციპულ საკითხებთან მიმართებაში დღეს მაკროეკონომისტებს შორის აზრთა სხვადასხვაობა გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე ეს იყო წარსულში". ახალ სინთეზში, ისევე როგორც ადრინდელ ნეოკლასიკურ-ნეოკეინზიანურ სინთეზში, მოცემულია ორი კონკურენტული თეორიის საუკეთესო მხარეების გაერთიანების მცდელობა. ახალი კლასიკური სკოლიდან აღებულია დინამიკური სტოქასტური ზოგადი წონასწორობის თეორიის ელემენტები, ამოსავალ პუნქტებად კი უპირატესობები, შეზღუდვები, ოპტიმიზაცია. ანალიზი შესრულებულია ამ მიკროეკონომიკური წანამძღვრების საფუძველზე. კეინზიანური თეორიიდან აღებულია ე.წ. "ფილიპსის ახალი კეინზიანური მრუდი". ეს უკანასკნელი გულისხმობს, რომ არსებობს ფირმები, რომლებიც მონოპოლისტური კონკურენციის პირობებში მხოლოდ პერიოდულად ცვლიან ფასებს და ეს ცვლილება მოგვიანებით აისახება ფასების

მაიკლ გუდფორდი

დონის დინამიკაში. ეკონომიკის, როგორც დინამიკური წონასწორობის სისტემის წარმოდგენა, პარეტო ოპტიმუმისაგან განსხვავებულია ფასების სიმყარით და, შესაძლოა, ბაზრის სხვა ჩავარდნებით.

ახალ ნეოკლასიკურ სინთეზს ეკონომისტთა გარკვეული ნაწილი მოწონებით შეხვდა, თუმცა მეორე ნაწილში წარმოიშვა ეჭვი: ის, რაც მოხდა, შესაძლებელია იყოს არა სინთეზი, არამედ ორ დაპირისპირებულ მხარეს შორის დროებითი ზავი იმ მიზნით, რომ თითოეულმა მხარემ შეძლოს საკუთარი სახის შენარჩუნება.

რაში თანხმდებიან დღეს სხვადასხვა მიმართულების ეკონომისტები? *პირველი*–მაკროეკონომიკურ ანალიზში გამოყენებულ იქნას დროთაშორის საერთო წონასწორობაზე დამყარებული მოდელები. ეს შესაძლებლობას იძლევა ეკონომიკის მოკლევადიანი ფლუქტუაციები და გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდა განხილული იქნეს ერთიან საფუძველზე; *მეორე* მეცნიერები თანხმდებიან იმაშიც, რომ მიკროეკონომიკური და მაკროეკონომიკური ანალიზი არ არის დამყარებული ფუნდამენტურად განსხვავებულ პრინციპებზე. მაშასადამე, აუცილებელია ცალკეული საოჯახო მეურნეობების, ფირმების, ცალკეული ბაზრების ფუნქციონირების მოდელების ეკონომიკის აგრეგირებულ მოდელებთან უნისონში განხილვა; *მესამე* ამჟამად მაკროეკონომისტებს შორის მიღწეულია თანხმობა იმის თაობაზე, რომ რეალური რყევები ეკონომიკური ფლუქტუაციების მნიშვნელოვანი წყაროა. ჰიპოთეზა, რომ საქმიანი ციკლის მერყეობები შეიძლება ძირითადად აიხსნას მონეტარული პოლიტიკის შემთხვევითი ეგზოგენური ცვლილებით, პრაქტიკულად მხარდაჭერას ვეღარ პოულობს; *მეოთხე* – 1980-იანი წლების მსგავსად, დღესაც ტექნოლოგიური შოკების ზეგავლენა რეალურ საქმიან ციკლზე მაკროეკონომისტთა ყურადღების ცენტრში რჩება.

მონეტარული პოლიტიკის ანალიზი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს DSGE მოდელების ჩარჩოებში რეალური საქმიანი ციკლების ახსნაში; *მეხუთე* – დღეს საყოველთაოდაა გავრცელებული მოსაზრება მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის შესახებ, განსაკუთრებით ინფლაციის კონტროლის თვალსაზრისით. 1980-90-იან წლებში ინფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში მიღწეული წარმატებების ფონზე არავინ არ დაობს იმაზე, რომ ცენტრალურ ბანკებს შეუძლიათ ინფლაციის ეფექტიანი კონტროლი, თუკი ისინი ამას მოინდომებენ და მათ ამის უფლებას მისცემენ. ამასთანავე, საყოველთაოდაა

გავრცელებული მოსაზრება ინფლაციაზე ცენტრალური ბანკების პასუხისმგებლობის შესახებ, რაც გონივრულ საზღვრებში უნდა იყოს მოქცეული. აღნიშნული თვალსაზრისით, მონეტარისტებმა თვალსაჩინო გამარჯვებას მიაღწიეს ომისშემდგომ კეინზიანელებზე. ამასთანავე, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ რეალური საქმიანი ციკლის მერყეობა, საწარმოო სიმძლავრეებისა და სხვა ფაქტორების გამოყენება, რომლებიც განსაზღვრავს მიწოდების დანახარჯებს, დღეს აღარ განიხილება ფასების დონეზე ზემოქმედების მნიშვნელოვან მიზეზად. ფილიპსის მრუდი ფართოდაა წარმოდგენილი თანამედროვე **DSGE** მოდელებში.

ორი მთავარი მაკროეკონომიკური მიმართულების – კეინზიანელობისა და ნეოკლასიკური მაკროეკონომიკური თეორიების ურთიერთდაახლოების ფონზე კვლავ რჩება მათ შორის გარკვეული მეთოდოლოგიური წინააღმდეგობები. ზოგიერთი ეკონომისტი ამტკიცებს, რომ თანამედროვე ემპირიულ **DSGE** მოდელებს არ გააჩნიათ იმ დონის თეორიული დასაბუთება, რომელიც მათ გამოსადეგს გახდიდა ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზისათვის. თუმცა, იმავდროულად არ თვლიან, რომ რომელიმე სხვა მოდელი ამ თვალსაზრისით შეიძლება უკეთესი იყოს. მათი აზრით, თანმიმდევრულმა თეორეტიკოსმა საერთოდ არ უნდა შიწუხოს თავი ეკონომიკურ პოლიტიკაზე მოსაზრებების გამოთქმით. ვუდფორდი პრინციპულად არ ეთანხმება ასეთ მოსაზრებას და აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხები უნდა განიხილებოდეს (და განიხილება კიდეც) მაკროეკონომიკური ანალიზის თანამედროვე მეინსტრიმის ჩარჩოებში. ვუდფორდის აზრით, დღეს უკვე მომწიფდა პირობები პროდუქტიული დიალოგისათვის, ერთი მხრივ, თეორიტიკოსებსა და ემპირიკოსებს, მეორე მხრივ კი თეორიტიკოსებსა და პრაქტიკოსებს შორის. სწორედ ამგვარი დიალოგი იძლევა მომავალში მაკროეკონომიკური მეცნიერების წარმატებით განვითარების დიდ იმედს.

ლიტერატურა:

Goodfriend M., King R. The New Neoclassical Synthesis and the Role of Monetary Policy. NBER Macroeconomics Annual, 1997. გვ. 231-263

Woodford M. Interest and Prices. Princeton. Princeton University Press, 2003

N. Gregory Mankiw "The Macroeconomist as Scientist and Engineer". - journal of Economic Perspectives, 2006, ტ. 20, №4, გვ 29-46

Woodford M. Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Sinthesis. – American Economic journal: Macroeconomics. 2009, ტ. 1, №1, გვ. 267-279

Баумолъ У. Чего не знал Алъфред Маршал: вклад xx столетия в экономическую теорию. «Вопросы экономики» 2004, №2, გვ. 3-24

Рудакова И. Основное течение экономической теории: потенциал и научная критика. Вопросы экономики, 2005, №9, გვ. 21-35

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: მაია მშვილდაძე
გარეკანის დიზაინი: სალომე გადრანი
ტექნიკური რედაქტორი: მაია ტაბლიაშვილი